О.Д. Квашук

ПРОЦЕСУАЛЬНІ РІШЕННЯ ДОСЛІДЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Харків
2012

Відсканировано за допомогою CamScanner

ББК 67.311
К 32

Рецензенти:
Зеленецький Володимир Серафимович – доктор юридичних наук, професор, заслужений діям науки і техніки України, академік Академії правових наук України;
Погорецький Микола Анатолійович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

К 32 Квашук О.Д.
Процесуальні рішення дослідчого кримінального процесу : Монографія. – Харків : Кроссроуд, 2012. – 292 с.
ISBN 978-966-8759-50-5

ББК 67.311

Автором досліджено актуальні проблеми прийняття процесуальних рішень у сучасному дослідчому провадженні, в рамках якого здійснюється прийом, реєстрація та вирішення первинної інформації про злочини. Виявлено природу й процесуальну специфіку таких рішень, їх види та функціональне призначення, розкрито структуру механізму, підстави та процесуальний режим прийняття; здійснено цілісний аналіз комплексу пов'язаних з предметом дослідження теоретичних, правових і практичних проблем. У роботі приділено значної уваги не дослідженим раніше аспектам вирішення заяв та повідомлень про злочини, які мають безпосереднє практичне значення.

Монографія призначена для наукових співробітників, працівників правоохоронних органів, суддів, викладачів і студентів вищих юридичних навчальних закладів, а так само всіх, хто цікавиться проблемами кримінального процесу.

ISBN 978-966-8759-50-5

© Квашук О.Д., 2012
© ТОВ «Кроссроуд», 2012

Відсканована за допомогою CamScanner

ЗМІСТ

ВСТУП 4

Розділ І. СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ДОСЛІДЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 13

1.1. Природа, поняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу 13

1.2. Різновиди процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу та їх функціональне призначення 37

Розділ ІІ. ПРОБЛЕМИ ПРИЙНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ДОСЛІДЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 57

2.1. Загальні положення 57

2.2. Підстави прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу 60

2.3. Порядок прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу 98

Розділ ІІІ. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ДОСЛІДЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 126

3.1. Рішення про порушення кримінальної справи 126

3.2. Рішення про відмову в порушенні кримінальної справи 158

3.3. Рішення про направлення заяви або повідомлення про злочин за належністю 195

3.4. Специфіка прийняття додаткових процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу 225

ВИСНОВКИ 251

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 259

ДОДАТКИ 285

Відсканировано за допомогою CamScanner

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективність судово-правової реформи, здійснюваної в Україні, визначається її здатністю забезпечити досягнення якісних змін в роботі правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

Ріст числа злочинів, особливо тяжких та особливо тяжких, загрожує нормальній життєдіяльності суспільства, позбавляючи громадян відчуття особистої безпеки. Лише за офіційними даними у 2010 році в Україні зареєстровано 500 902 злочинів, у тому числі 178 947 тяжких і особливо тяжких[1]. У той же час динаміка реального розкриття злочинів має тенденцію до зменшення[2]. Офіційна статистика, до того ж, не враховує фактору об'єктивно існуючої латентності.

Результативність протидії злочинності, котра прогресує, специфічно-правовими засобами потребує високоефективного реагування на інформацію про суспільно небезпечні діяння, що актуалізує проблему реформування першої частини кримінального процесу, у якій вирішується питання про початок досудового розслідування. Посилення її потенціалу вимагає правової оптимізації процедури, удосконалення інформаційного забезпечення здійснюваної тут кримінально-процесуальної діяльності, створення належних організаційних і правових гарантій законності й обґрунтованості, а отже і функціональності, процесуальних рішень, спрямованих на реальне виконання завдань судочинства.

Продуктивність процесу боротьби зі злочинністю, а також реальність забезпечення прав та законних інтересів залежить

---

[1] Наприклад у 2007 році цей показник складав 401 293 злочинів, з яких 150 253 тяжких та особливо тяжких

[2] Стан та структура злочинності в Україні (2009–2010 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/374130

Відсканировано за допомогою CamScanner

від багатьох чинників, серед яких важливе місце займає законність та обґрунтованість вирішення інформації про вчинені та підготовлювані злочини з метою встановлення підстав до початку провадження у кримінальній справі. Отже, неодмінною умовою оптимізації роботи правоохоронних органів є вдосконалення режиму кримінально-процесуальної діяльності на етапі прийняття, реєстрації, перевірки та вирішення інформаційних джерел про вчинені злочини. Особливо значимим є забезпечення законності та обґрунтованості процесуальних рішень, що тут приймаються. Ясно, що прийняти правильне рішення в жорстких часових умовах, коли відсутня повна та достовірна інформація про суспільно небезпечне діяння, – досить складне завдання. Однак попри труднощі, його все ж доводиться вирішувати особам, які стоять на «передовій» боротьби зі злочинністю.

Кримінально-процесуальний закон, який повинен максимально точно та скрупульозно регламентувати технологічну дисципліну роботи прокурора, слідчого та органу дізнання із заявами та повідомленнями про злочини, відкриваючи можливості правильного прийняття процесуального рішення та успішного вирішення актуальних завдань першого етапу судочинства, пронизаний прогалинами та застарілими нормами, які лише частково заповнюються численними розрізненими та часто суперечливими організаційно-процесуальними приписами відомчих нормативних актів.

Наведене підтверджує необхідність теоретичного дослідження процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу та розробку науково обґрунтованих пропозицій задля оптимізації кримінально-процесуального регулювання та продуктивного впровадження їх у повсякденну практику. Цілісний розгляд процесуальних рішень, якими вирішуються заяви (повідомлення) про злочин, дозволяє дослідити проблематику у системі їх властивостей та взаємозв'язку. Такий підхід відкриває можливості як корегування уявлень практичних працівників про їх природу та процесуальну специфіку і виявлення досі не розроблених проблем, так і вироблення рекомендацій щодо покращення якості процесуальної діяльності на першому етапі судочинства.

Процесуальна діяльність на первинному етапі кримінального процесу завжди була об'єктом прискіпливої уваги про-

Відсканировано за допомогою CamScanner

цесуалістів. Процесуальні рішення початкового етапу кримінального судочинства досліджувалася у роботах багатьох вчених на різних етапах історичного розвитку нашої держави. Суттєвий внесок у розробку фундаментальних основ прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу зробили: С.А. Альперт, М.І. Бажанов, Ю.М. Бєлозьоров, О.Д, Бойков, С.В. Бородін, В.М. Григор'єв, Ю.М. Грошевой, А.Я. Дубинський, М.В. Жогін, В.С. Зеленецький, Л.М. Карнєєва, З.Ф. Коврига, О.М. Ларін, П.А. Лупінська, Ю.В. Манаєв, П.Г. Марцифін, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, Р.Д. Рахунов, В.М. Савицький, О.В. Смірнов, М.С. Строгович, Ф.Н. Фаткуллін, М.О. Чельцов, П.С. Елькінд та ін. Роботи вчених містять безцінне знання, що лежить в основі вирішення теоретичних та практичних аспектів проблеми прийняття процесуальних рішень на початковому етапі судочинства. Суттєвий внесок в її розробку на монографічному рівні зробили також: О.В. Горбачов, Л.М. Лобойко, М.П. Кузнєцов, О.Б. Ломідзе, Д.М. Письменний, Г.П. Хімічева, В.М. Хотенець, М.Є. Шумило та інші автори.

Поряд з цим у вітчизняному науковому фонді відсутнє комплексне дослідження цієї проблематики, а окремі рішення, що тут приймаються (зокрема, про направлення заяви або повідомлення за належністю, додаткові процесуальні рішення), розглянуті в роботах побічно або взагалі не були предметом наукового аналізу.

Вищевикладене обумовлює необхідність вирішення наукової задачі, зміст якої полягає у комплексному теоретичному дослідженні актуальних проблем прийняття рішень дослідчого кримінального процесу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження є складовою частиною цільової комплексної програми «Проблеми удосконалення організації і діяльності суду та правоохоронних органів в умовах формування соціальної правової демократичної держави» (номер державної реєстрації 0186.0.099031).

Мета і завдання дослідження. На основі осмислення наявного у науковому фонді знання, вивчення стану нинішньої правової регламентації та практики застосування закону, поставлена мета отримати більш повне та нове знання, що є необхідним для надання науково обґрунтованих пропозицій,

Відсканована за допомогою CamScanner

придатних до практичного і законодавчого впровадження, і рекомендацій, спрямованих на вироблення у правозастосовника необхідних вмінь та навичок у прийнятті законних і обґрунтованих рішень дослідчого кримінального процесу.

Ця мета обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати теоретичні та методологічні положення, що є необхідними для формування цілісного уявлення про сутність процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу;
- з'ясувати природу, їх функціональне призначення та видову характеристику;
- встановити індивідуальну визначеність та структуру підстав їх прийняття, а також інші елементи їх процесуальної характеристики;
- дослідити існуючі проблеми правової регламентації порядку прийняття процесуальних рішень дослідчого процесу;
- проаналізувати практику та ефективність застосування норм кримінально-процесуального права, виявити недоліки правового регулювання, процесуальної практики;
- адаптувати отримані знання шляхом розробки придатних для практичного застосування пропозицій щодо усунення законодавчих прогалин та забезпечення одноманітності практики.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальна діяльність прокурора, слідчого, органу дізнання, суду, а так само правовідносини, що виникають між ними і учасниками судочинства.

Предметом дослідження є процесуальні рішення дослідчого кримінального процесу.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань дослідження у роботі використана сукупність дослідницьких методів сучасної гносеології. Методологічною основою роботи є діалектичний метод пізнання. Дослідження природи, місця досліджуваного феномену та його функціональне призначення, видової відмінності (розділ 1) здійснювалося шляхом виявлення загальних, особливих та окремих його властивостей, генетичних та інших системних зв'язків, аналізу і синтезу структурних елементів, що стало можливим завдяки застосуванню формально-логічного, історичного, структурно-функціонального методів. Останнім опосередковане також вивчення правового, гносеологічного та праксеологічного аспектів предмету та меж пізнання у дослідчому кримінальному

Відсканировано за допомогою CamScanner

процесі, необхідних для встановлення підстав прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу, структурної характеристики предметів відання прокурора, слідчого та органу дізнання щодо вирішення заяв або повідомлень про злочини. Порівняльно-правовий метод використовувався для дослідження позитивного (і негативного) досвіду правової регламентації (зокрема, щодо окремих процедур, підстав прийняття процесуальних рішень) та застосування права судовими органами в інших правових системах. Статистичний та метод спостереження впроваджувалися для отримання емпіричного матеріалу, що є цінним з точки зору кількісно-якісних характеристик проблем прийняття процесуальних рішень дослідчого процесу, зокрема щодо ефективності та повноти використання на практиці дослідчих процесуальних засобів для вирішення завдань судочинства, встановлення недоліків правозастосування, допущених тут порушень законності, а також обґрунтування положень, висловлених у роботі (розділ 2). З метою всебічної характеристики основних та додаткових рішень дослідчого кримінального процесу (розділ 3) були застосовані формально-логічний та структурно-функціональний методи.

Теоретичну базу дослідження складають наукові праці в галузі філософії, соціології, психології, теорії держави та права, кримінального права та процесу, інших галузей права, що містять положення про структуру, порядок та умови, цілі та завдання людської діяльності взагалі та кримінально-процесуальної зокрема; пізнання істини, прийняття рішень. Використовувалися погляди та підходи вчених до розуміння сутності досліджуваних правових явищ, дані статистичних звітів, інших аналітичних документів про результати слідчої та прокурорської практики. Як джерела теоретичної і нормативної інформації використовувалися монографії, матеріали семінарів та конференцій, в яких досліджувалися проблеми порушення кримінальної справи, норми процесуального законодавства України та країн СНД; положення відомчих нормативних актів та документів судових органів.

Емпірична база. Дослідження здійснювалося не тільки на теоретичному рівні, але й шляхом співставлення чинного законодавства з його реальним застосуванням в роботі органів прокуратури та досудового слідства. Емпіричну основу монографії склали матеріали, що містять інформацію про ефек-

Відсканировано за допомогою CamScanner

тивність та результативність діяльності державних органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес; матеріали досліджень, проведених з 2008 по 2011 рік в рамках окремого регіону та держави. У ході дослідження здійснювалося анкетування практичних працівників, за спеціальною програмою вивчено понад 200 кримінальних справ закінчених провадженням слідчими органів внутрішніх справ і прокуратури у Харківській, Дніпропетровській, Донецькій, Полтавській, Кіровоградській областях та Автономній Республіці Крим, і 700 матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи, складених органами дізнання у зазначених областях. Під час підготовки роботи широко використовувалися результати емпіричних досліджень, отриманих іншими авторами, а також особистий досвід роботи автора в органах прокуратури (2000-2007 роки) та адвокатської діяльності у кримінальному судочинстві (2007-2011 роки).

Нормативну основу монографії складають норми процесуального законодавства України та країн СНД, положення відомчих нормативних актів (станом на 01.02.2012 р.). У контексті досліджуваної теми вивчене законодавство бувшого Радянського Союзу і союзних республік, проекти КПК України, постанови Пленуму Верховного Суду України.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі розвинуті наукові уявлення про сутність дослідчого кримінального процесу та процесуальних рішень, їх види, процесуальну специфіку. Запропоновано власне бачення дискусійних питань, зокрема, загальних підстав кримінально-процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу, а також кожного із досліджуваних рішень; здійснено характеристику проблемних аспектів порядку прийняття рішень, поняття та функціонально-структурної характеристики належності заяви або повідомлення про злочин, досліджено рішення, які не піддавалися раніше науковому аналізу (додаткові процесуальні рішення). Сформульовані пропозиції щодо удосконалення законодавства з метою заповнення нормативних прогалин, оптимізації порядку прийняття процесуальних рішень.

В умовах недостатнього законодавчого регулювання дослідчого кримінального процесу сформулювано ряд принципових, на погляд автора, положень, до найбільш суттєвих із яких можна віднести такі:

Відсканировано за допомогою CamScanner

вперше:

- аргументовано положення про те, що завдання дослідчого кримінального процесу, виконання яких відображається у процесуальних рішеннях, випливають із загального призначення кримінального судочинства, дуалізм якого, обумовлений співвідношенням публічного та особистого інтересу, природно, впливає і на специфіку завдань, що є властивими для дослідчого процесу;

- доведено, що процесуальним рішенням дослідчого процесу є передбачений кримінально-процесуальним законом та виражений у визначеній ним формі індивідуальний правозастосовний акт, що містить владне волевиявлення органу чи посадової особи, наділених кримінально-процесуальною компетенцією, спрямоване на виконання завдань судочинства у зв'язку із необхідністю встановлення за інформацією про протиправне суспільно небезпечне діяння підстави до початку досудового розслідування.

- обґрунтовано, що серед численних критеріїв розподілу процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу найбільшу змістовність має ступінь впливу процесуального рішення на реалізацію основного функціонального призначення дослідчого процесу, за яким рішення розподіляються на основні (порушення кримінальної справи, відмова в порушенні справи та направлення заяви або повідомлення за належністю) та неосновні, у тому числі й додаткові (похідні від основних), для яких є притаманним субсидіарний характер;

- сформульовано безпосередні завдання, що мають виконуватися у дослідчому кримінальному процесі у зв'язку із прийняттям додаткових (похідних від основних) рішень: вжиття загально-превентивних заходів підтримання правопорядку; здійснення специфічних кримінологічних заходів з усунення причин та умов, які сприяють вчиненню злочину; поновлення прав та законних інтересів громадян, порушених у дослідчому процесі;

- охарактеризовано додаткові (похідні від основних) рішення та надано пропозиції щодо вдосконалення їх правової регламентації.

набуло подальшого розвитку:

- зроблено висновок про те, що заходи з попередження (припинення) злочину мають вживатися не одночасно із прийняттям основних (кінцевих) рішень дослідчого кримінально-

Відсканировано за допомогою CamScanner

го процесу, а своєчасно, у певний його момент, коли отримані достатні дані про продовження злочинної діяльності або про існування умов, які опосередковують можливість вчинення нового злочину;

- доведено, що специфіка функціонального призначення та пізнавальних засобів дослідчого кримінального процесу обумовлюють кількісні та якісні особливості предмету здійснюваного тут доказування, в якому може бути реалізована початкова, проміжна та кінцева мета пізнання у кримінальному процесі, що і визначає специфіку якісної визначеності змісту рішень, які приймаються;

- наведено додаткові аргументи на користь того, що юридичну сторону підстави рішення про порушення справи складають ознаки злочину (суспільна небезпечність та протиправність), що встановлюються на основі ознак злочинного діяння, що знайшли своє відображення у складі конкретного злочину. З метою констатації протиправності діяння мінімально слід встановити факти, що вказують на об'єкт та обов'язкові ознаки об'єктивної сторони певного злочинного діяння. Поряд з цим, встановлення ознак, що характеризують інші елементи складу злочину (суб'єкт та суб'єктивна сторона) не виключається, а в окремих випадках – є умовою законного порушення кримінальної справи;

- зроблено висновок про те, що приймати рішення про відмову в порушенні справи за відсутністю складу злочину можна лише щодо певної особи та про необхідність відмовитися від практики відмов у порушенні справи з нереабілітуючих підстав, у тому числі внаслідок недосягнення особою одинадцятирічного віку;

- обґрунтовано, що правильність рішення про направлення заяви або повідомлення за належністю опосередковується правильним з'ясуванням предмету відання прокурора, слідчого, органу дізнання та суду, яке за своїм обсягом є більш широким, ніж підслідність (підсудність) кримінальних справ;

- охарактеризовано різновиди належності залежно від обсягу поняття (родова, видова та індивідуальна), адекватне встановлення яких забезпечує правильне визначення належності заяв чи повідомлень про злочин у реальному кримінальному процесі, та запропоновано алгоритм досягнення цього результату;

Відсканировано за допомогою CamScanner

удосконалено:

- положення про те, що безпосередньою причиною прийняття рішення є встановлений зібраними даними фактичний склад, який у правовому опосередкуванні набуває значення підстави певного рішення, специфіка структури якої обумовлюється характером та призначенням рішення у загальній процесуальній системі;

- твердження про те, що підставу відмови в порушенні кримінальної справи утворюють достовірно встановлені обставини, що мають кримінально-правове та процесуальне значення і виключають провадження у справі. Зокрема, з'ясування характеру співвідношення цих обставин із підставою прийняття рішення про порушення справи дало змогу обґрунтовано висновок про те, що наявність однієї з них не може визначатися виходячи із відсутності іншої, а за умов їх «конкуренції» підстава відмови в порушенні справи є домінуючою.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що зроблені в ньому висновки та узагальнення можуть бути використані в теорії кримінального процесу; законотворчості; практичній діяльності, у тому числі при вдосконаленні професійної майстерності прокурорів, слідчих, осіб, які провадять дізнання, з вирішення заяв та повідомлень про злочини; у навчальному процесі для отримання майбутніми юристами необхідних знань, вироблення у них практично значущих умінь та навичок.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Розділ І

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ДОСЛІДЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Природа, поняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу

Розуміння сутності процесуальних рішень є недосяжним у відриві від осмислення ключових понять етапу кримінального процесу, який є базовим для їх прийняття.

Історія розвитку законодавства і правової думки засвідчує поступове становлення інституту, у якому інтегровано регламентацію процедури прийому, розгляду та вирішення первинної інформації про злочини[1].

За положеннями закону, що передував введенню в дію чинного Кримінально-процесуального кодексу України [11][2], перевірка провадилася органом дізнання негласно тільки за анонімними заявами. Вирішення питання про провадження досудового розслідування чи відмову в заведенні кримінальної справи здійснювалося компетентними органами (посадовими особами) виключно в залежності від того, чи вбачається у законному приводі „вказівка на склад злочину". Справа вважалася заведеною із моменту прийняття її до провадження [12, с. 27-28]. У подальшому правове регулювання цього виду процесуальної діяльності не зазнало принципових змін [13, с. 34-36], а в спеціальній літературі того періоду її називали дослідчою перевіркою [197, с. 218-219], перевіркою первинних матеріалів [155, с. 69] тощо.

Із прийняттям нових кримінально-процесуальних кодексів для позначення самостійної частини кримінального процесу, в

---

[1] Про історію становлення стадії порушення кримінальної справи див., напр.: [88, с. 8-30; 211; 261, с. 13-24]

[2] Далі – КПК.

Відсканировано за допомогою CamScanner

рамках якої вирішуються свої „конкретні завдання, що випливають із загальних завдань судочинства" [133, с. 6], використовується поняття „стадія порушення кримінальної справи", сутності якої надано глибоке теоретичне обґрунтування.

Втім стереотипність наукового та практичного підходу, сформованого попередниками, не перешкоджає бажанню поновому поглянути на термінологію, у якій використовується один із декількох можливих рішень, які приймаються за результатами діяльності щодо прийому, перевірки, вирішення інформації про суспільно небезпечні діяння. Поняття «порушення кримінальної справи» є неадекватним функціональному призначенню цієї частини кримінального процесу [95, с. 197-198][1], що по суті визнавалося й раніше[2].

Наведені причини схиляють вчених до зміни усталених понять, про що свідчить широкий перелік пропозицій з перейменування стадії порушення справи: „перевірка і вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини" [127, с. 96], „стадія вирішення питання про порушення кримінальної справи" [68, с. 6-7], „діяльність з вирішення питання про порушення кримінальної справи"[214, с. 68], „стадія вирішення питання про необхідність розслідування"[264, с. 14].

На думку М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, В.П. Шибіка перший етап процесу – це „стадія перевірки заяв і повідомлень

---

[1] За даними наукових спостережень рішення про порушення справи займає незначний відсоток в загальній кількості рішень, прийнятих за заявами і повідомленнями про злочини. Л.М. Лобойко вказує на 42, 8 % в порівнянні із рішеннями про відмову в порушенні справи (52,4 %) (див.: [258, С. 14]), В.С. Зеленецький встановив, що постанови про відмову в порушенні справи приймаються у 65-67 % випадків (див.: [95, с. 200].

Аналіз даних МВС України про кількість прийнятих рішень в масштабах країни (період 2006-2010 р.р.) вказує на те, що частка рішень про порушення справи не перевищує 15 %, про відмову в порушенні справи – приймається у більш ніж 73 % випадків (73,8 %), рішення про направлення за належністю – 12, 7 %. У локальних масштабах кількісні показники варіюються, наприклад, за даними, отриманими під час цього дослідження, кількість рішень про порушення справ за той же період, прийнятих органами внутрішніх справ у межах міста Кіровограда не перевищує 10 %.

[2] «Діяльність з порушення кримінальної справи, – зазначали М.В. Жогін та Ф.Н. Фаткуллін, – не вичерпується цим актом. Вона охоплює також ряд інших дій та відносин..." [88, с. 34-35].

Відсканировано за допомогою CamScanner

про злочини" [136, с. 129]. Однак, як видно у розробках щодо найменування стадії більшість авторів або виходять із вже використаного законодавцем критерію домінування одного із можливих процесуальних рішень (наприклад, порушення кримінальної справи), або акцентують увагу на певному елементові кримінально-процесуальної діяльності (наприклад, перевірці). Такий підхід нічого принципово нового не привносить.

У проекті КПК України[1] глава 27, присвячена діяльності з прийому, реєстрації, перевірки та вирішення первинної інформації про злочини, іменована „Підстави та приводи до початку кримінально-процесуальної діяльності", що уявляється також невдалим, оскільки, як засвідчує аналіз предмету здійснюваного нею регулювання, насправді тут визначається цілісна процедура діяльності, яку лише стимулюють приводи до початку її здійснення.

Російський та білоруський законодавець є консервативними стосовно назви першого етапу процесу – „порушення кримінальної справи" [29; 31].

У плані семантики наукових термінів (так само як і законодавчих) принциповою є важливість максимального «наближення» наочно-лінгвістичного позначення явища до його сутності, адже вони (терміни) повинні бути, як підкреслює Р.Ф. Васильєв, „...мисленим аналогом об'єктивно існуючої дійсності, покликаним адекватно відображати сутність даних

---

[1] Мається на увазі чинний на момент написання роботи проект КПК України за реєстраційним номером 1233, внесений на розгляд Верховної Ради України 13 грудня 2007 року. У ході подальшого викладу він буде позначатися нами як проект – 1233 [27].

Безпосередньо перед завершенням роботи над монографією у Верховній Раді України був зареєстрований проект Кримінального процесуального кодексу (реєстраційний номер 9700), визначений Президентом України як невідкладний для розгляду (далі – проект – 9700) [28]. Навіть за умов ухвалення нового КПК на його основі, попередній проект має розглядатися як науково цінний результат роботи авторського колективу та джерело системи доктринальних поглядів, що дає підстави для подальшого його використання у дослідницький цілях. У творчій (науковій, нормотворчій) продуктивній діяльності для зваженого вирішення актуальної задачі варто враховувати й інший (альтернативний) підхід, з яким можна не погоджуватися, але у будь-якому разі – доцільно тримати в полі зору.

Відсканировано за допомогою CamScanner

правових явищ. Відповідати цим вимогам, – справедливо зазначає автор, – може лише одне поняття" [73, с. 88].

Уявлення про кримінальний процес як про сукупність стадій спрощує та схематизує дійсну структуру його системи, а тому є неточним. Досліджуючи структуру процесуальної системи, В.С.Зеленецький дійшов висновку про те, що кримінальний процес складається із трьох самостійних різновидів процесу: дослідчого, полістадійного, який утворюється декількома стадіями, та сумарного (скороченого) [226, с. 107]. Структурний елемент вказаної системи, у якому здійснюється початкова кримінально-процесуальна діяльність, можна охарактеризувати як стадію лише в одному аспекті, що у реальному кримінальному процесі відображає рух самої вже порушеної провадженням кримінальної справи, включаючи і ту діяльність, яка передувала прийняттю такого рішення. Але ж остання може бути завершена внаслідок прийняття протилежного (негативного) за змістом рішення, яким виконуються і завдання кримінального судочинства в цілому. У даному випадку «рух» припиняється, тому об'єктивно він не може мати будь-якої попередньої, теперішньої чи майбутньої стадій – перша «стадія», так би мовити, – одночасно й остання. „Стадія, – резонно констатує В.С. Зеленецький, – це завжди крок у бік висхідного розвитку кримінально-процесуальної діяльності в їх загальній системі... Нічого подібного не відбувається з тією частиною процесу, в якій здійснюється прийняття, реєстрація, перевірка та вирішення заяв та повідомлень про злочини та приймається рішення про відмову в порушенні кримінальної справи" [95, с. 199].

Будь-яка людська діяльність є цільовою, а пізнання її цілей сприяє отриманню знань і про сутність доцільної активності. Отже застосування «телеологічних» прийомів, тобто першочергове усвідомлення мети, до якої прагне суб'єкт, опосередковує наближення дослідника до природи самої діяльності.

З погляду семіотики, „мета" має значення прообразу майбутнього, «моделі» результату, досягнення якого є бажаним та необхідним для суб'єкта, іншими словами, того, «до чого прагнуть; що потрібно здійснити" [294, с. 758].

Метою дій з прийняття, розгляду первинних матеріалів О.Р. Михайленко вважає встановлення законності приводу та достатності підстав до порушення справи [133, с. 6]. На думку

Відсканировано за допомогою CamScanner

Л.М. Лобойка, бажаним результатом тут є встановлення наявності ознак злочину або їх відсутності у діянні, у зв'язку із яким до компетентного органу надійшла первинна інформація, а також обставин, що виключають порушення кримінальної справи (ст. 6 КПК) [258, с. 29]. Існує і погляд (О.Р. Ратінов), за яким основна мета діяльності на першому етапі процесу полягає у встановленні наявності чи відсутності підстав для ведення судочинства [178, с. 299][1].

Наявність специфічних мети та засобів її досягнення, завершеність правовідносин, що виникають тут, визначають „самодостатність»[2] першої частини кримінального процесу, що виконує службову роль стосовно слідчого провадження, передує та є його єдино можливою передумовою[3].

Встановлення законності приводу, наявності ознак злочину або їх відсутності у відповідному діянні, так само, як і обставин, що виключають провадження у справі, є підставами відповідних процесуальних рішень, у кожному із яких загальна спрямованість дослідчого провадження знаходить свою реалізацію. Метою дослідчого процесу, як уявляється, є встановлення достатності підстав для провадження досудового розслідування[4].

Отже, сутності та місцю в загальній процесуальній системі провадження, що передує досудовому слідству, у якому здійснюється прийняття, реєстрація, перевірка та вирішення інформації про злочини, адекватно відповідає термін

---

[1] За загальним визнанням виникнення процесу пов'язане із появою приводу до початку кримінально-процесуальної діяльності, тому наведена авторська точка зору є неприйнятною.

[2] Характеризуючи таку властивість дослідчого кримінального процесу у співвідношенні та взаємозв'язку із слідчим та судовим процесами, В.С. Зеленецький називає її „домінуючою автономністю" [95, с. 199].

[3] За винятком прийняття таких рішень у процесі провадження в іншій кримінальній справі.

[4] Досліджуючи структуру загального процесуально-правового механізму, В.М. Протасов правильно вказує на те, що перший етап процесуальної діяльності є елементом, який передує основному процесу (процес – юридичний факт), а відрізняються вони за своєю метою: якщо призначення основного – встановлення дійсного існування охоронювального правовідношення та його наступної реалізації, то мета „передпроцесу" – встановити достатність підстав для виникнення основного процесу [154, с. 100-103].

Відсканировано за допомогою CamScanner

„дослідчий кримінальний процес", запроваджений у науці В.С. Зеленецьким [90, с. 11; 91, с. 264; 217; 218; 219; 220; 221, 222; 223; 224; 225][1].

Важливо вказати і на наявність специфічних для дослідчого кримінального процесу завдань, до яких прийнято відносити: швидке встановлення наявності або відсутності достатніх даних, що вказують на ознаки злочину, а також обставин, що виключають провадження у кримінальній справі, попередження чи припинення злочину, закріплення його слідів [115, с. 225; 133, с. 6,][2].

Будучи діалектично пов'язаним із поняттям мети, завдання наповнене іншим семантичним змістом[3].

---

[1] Уявляється, що виходячи саме із міркувань, якими керувався його автор, у подальшому було сформоване і законодавче поняття «досудове слідство».

[2] Наявність іманентного тій чи іншій частині кримінального процесу специфічного завдання за одностайною точкою зору вчених є суттєвим критерієм визначення відносно завершеного етапу процесуальної діяльності як стадії процесу. Про це див., напр.: [173, с. 66; 188, с. 10; 189, с. 9; 205, с. 24; 237].

Актуальні (на сучасному етапі розвитку суспільства) завдання першої частини кримінального процесу не були предметом спеціального дослідження у вітчизняній процесуальній літературі. У РФ такі завдання комплексно розглянуті у дисертації М.Т. Коридзе [253].

[3] Щоправда у літературі з цього приводу висловлені діаметрально протилежні точки зору. На думку П.С. Елькінд поняття ці є рівнозначними, причому перше („мета"), маючи загальний характер, „у кримінальному судочинстві перетворюється у комплекс більш конкретних цілей (завдань), що визначають напрямок практичної діяльності правоохоронних органів" [203, с. 38]. Ще більш категоричним у відношенні відсутності різниці в термінах є О.Д. Бойков [118, с. 43]. Інші вчені звертають увагу на доцільність та правильність їх розмежування, вважаючи, що в «основі завдання перебуває необхідність, а не бажаність вчинення тих чи інших дій для досягнення суспільно значимого результату..., завдання завжди включає в себе певну мету, однак не зводиться до останньої» [98, с. 59]. Плюралізм поглядів, що існує в науці, неминуче обумовлений семантичною близькістю, а інколи – навіть взаємозамінюваністю визначень цих термінів у словниках. Так, у Великому тлумачному словникові сучасної української мови „завдання" визначене як наперед визначений для виконання обсяг роботи, справа і т.ін. Однак в одному із значень вказано на „мету, до якої прагнуть, те, що хочуть здійснити" [280, с. 378]. Нагадаємо, що у цьому ж словнику термін „мета" визначається через „завдання" [280, с. 661]. Згідно з іншим відомим словником „завдання" розуміють як те, що призначено до виконання, доручення [294, с. 175], а мета – те, до чого прагнуть, що потрібно здійснити [294, с. 758].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Завдання дослідчого кримінального процесу випливають із загального призначення кримінального судочинства, є способом вирішення питань більш високого порядку (ст. 2 КПК). Загальні завдання (як і принципи) виступають своєрідним фундаментом, який „цементує" структурні елементи кримінального процесу в єдину систему, тому вони «присутні» і у дослідчому кримінальному процесі, а їх вирішення «...здійснюється лише в тій їх частині, яка функціонально залежна від діяльності в конкретному процесі" [258, с. 30]. У свою чергу конкретні завдання дослідчого провадження, як зазначає М.Т. Корідзе, є завданнями кримінального процесу, «адаптованими» до нього [253, с. 28][1].

Специфічність завдань, що вирішуються у дослідчому кримінальному процесі, визначається його особливою природою та місцем у загальній процесуальній системі. Вони (завдання) виникають із надходженням до компетентних органів інформації про злочин, та в цьому ракурсі є вихідними (базовими), оскільки від їх здійснення „залежить подальший розвиток (у випадку порушення справи) або припинення процесу (при відмові)" [258, с. 29].

У системі загальних завдань кримінального судочинства виявляються два тісно пов'язаних аспекти. Перший визначається із суспільними цінностями, що об'єктивно детермінують потреби ефективної протидії злочинності (швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних, забезпечення невідворотності відповідальності). У контексті початкового етапу кримінального процесу сказане виражається в необхідності оперативного реагування на сигнал про злочин, максимально повної фіксації цих даних для створення інформаційних умов успішного розслідування кримінальної справи. Другий (соціальний) аспект продиктований «особистим» у кримінальному судочинстві, який обумовлює охорону прав та законних інтересів осіб, які втягнуті в його орбіту, захисту від незаконних

---

[1] До суттєвих недоліків правової регламентації першого етапу судочинства М.Т. Корідзе небезпідставно відносить відсутність формулювання завдань, які слідчий, дізнавач, орган дізнання чи прокурор повинні вирішувати в розглядуваній частині процесу. З його погляду розміщення відповідних норм-завдань на початку відповідних глав не лише посилить арсенал впроваджених у КПК елементів законодавчої техніки, але і змусить розробників закону постійно „тримати за дужками" конкретні завдання при формуванні правил вчинення конкретних процесуальних дій. «Неважко припустити, – заключає автор, – що виграють від цього і засоби вирішення вказаних завдань» [253, с. 51].

Відсканировано за допомогою CamScanner

та необґрунтованих дій (рішень) з боку правоохоронних органів, недопустимості передчасного «вмикання» державного примусу. Подібний «дуалізм» завдань неминучий і для дослідчого кримінального процесу. Якісний результат конкуруючої взаємодії цих аспектів залежить від домінуючої на конкретно-історичному етапі розвитку суспільства ідеології, вплив якої простежується (хоча і не завжди) у процесуальному законодавстві[1].

---

[1] Залежно від специфіки фактичного співвідношення акцентів публічного та особистого у конкретних історичних умовах, один із них може стати домінуючим. Тому головною проблемою під час реформування судочинства є створення важелів розумного збалансування суспільних та особистих інтересів: з одного боку (у першу чергу через законодавство) важливо зосередити увагу на формуванні нормальних правових, матеріально-технічних, організаційних умов ефективного виконання свого функціонального призначення правоохоронними органами, усунувши існуючі тут невиправдані перешкоди. З іншого – реально забезпечити права та інтереси громадян, залучених до кримінального судочинства. У всякому випадку до реформування початкового етапу судочинства необхідно підходити виважено.

Нині у законотворчості закріпилася тенденція ліквідації стадії порушення кримінальної справи [28; 32]. Дослідча перевірка інколи вважається анахронізмом і в процесуальній літературі [209, с. 53; 213, с. 77]. За задумом авторів ідеї «повноцінне» досудове розслідування слід починати з моменту надходження (чи реєстрації) будь-якої заяви або повідомлення про злочин [213, с. 77], як це передбачено зокрема і проектом-9700 [28], або порушувати кримінальну справу на підставі приводу, якщо він містить дані, що вказують на ознаки злочину [209, с. 53].

З точки зору інтересів правосуддя сказане заслуговує на увагу в плані перспективи розвитку кримінально-процесуального регулювання відповідно до типу процесу, з яким слід остаточно визначитися. Проте має бути відведений достатній для впровадження концепції адаптаційний період, необхідний для гармонізації із такими нововведеннями об'єктивних умов функціонування органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю. Радикалізм тут є не зовсім доречним. Такий підхід не враховує реалій життя на сучасному етапі державного розвитку – до раптових змін нинішня правоохоронна система держави не готова ні в правовому, ні в організаційно-матеріальному та кадровому відношеннях. «Автоматичний» початок досудового слідства є небезпечним численними незаконно «породженими» провадженнями, підсумок яких неважко передбачити – порушення прав та свобод людини, потенційно можливі незаконні арешти та засудження, закриття безпідставно початих кримінальних проваджень (кількість яких у масштабах держави сягатиме мільйонів), а звідси – відволікання на виконання зайвої, непотрібної роботи, розпорошення сил та засобів,

Відсканировано за допомогою CamScanner

Вирішення завдань дослідчого кримінального процесу у літературі розглядається в двох взаємопов'язаних та взаємозалежних аспектах: пізнавальному (гносеологічному) та процесуальному. Перший передбачає отримання знання про об'єкт (діяння, про яке є відомості у джерелах) емпіричними засобами (дослідчі пізнавальні дії) та здійсненням розумових операцій особи, яка веде процес, а другий виражається у діяльності щодо прийому заяв, повідомлень та іншої інформації про злочин, реєстрації, перевірки відомостей, припинення злочинної діяльності, визначення підвідомчості провадження про злочин, збереження (фіксації) слідів злочину; вирішення заяв, повідомлень [258, с. 31]. Результат, у якому відображається вирішення завдань дослідчого кримінального процесу, об'єктивується у процесуальних рішеннях.

Чинний Кримінально-процесуальний кодекс України не дає визначення загального поняття „кримінально-процесуальне рішення". У ст. 32 КПК роз'ясняється найменування окремих процесуальних рішень, які можуть бути виражені

особливо потрібних у справах про тяжкі та особливо тяжкі злочини. З іншого боку ніким не доведена можливість раптового «зникнення» крену в правовій ідеології правоохоронців, пов'язаного з показниками розкриття злочинів, який з великою вірогідністю виллється в ухилення від прийняття «безперспективних» заяв про злочини або, навпаки, – у намаганнях «розкрити» злочин за всяку ціну. Слід також враховувати і усталені вітчизняні «традиції» використання кримінального процесу як знаряддя політичної та економічної боротьби, а також рівень корумпованості у правоохоронних органах. Суспільство не готове до раптової «трансформації» судочинства; для цього потрібен час, спеціально відведений для створення правових, організаційних, матеріально-технічних, кадрових умов ефективного функціонування судочинства у видозміненій моделі.

Отже у сучасний період ліквідація дослідчого провадження є передчасною. Невиправданість такого підходу пов'язана із тим, що «виграні» в результаті його впровадження примарні здобутки знівелюються вагою реальної шкоди для балансу суспільних та особистих інтересів. Останню неважко вивести із аналізу функціонального призначення дослідчого кримінального процесу, нинішніх реалій сфери його практичного функціонування, а так само – комплексу негативних для таких новел організаційних, матеріальних, кадрових умов діяльності правоохоронних органів. Вочевидь ілюзія користі для оперативності судочинства не заслуговує того, щоб перекрити собою реально можливий тут правовий колапс.

Відсканировано за допомогою CamScanner

у формі вироку, ухвали, постанови. Останньою є *всі* (вид. О.К.) рішення органу дізнання, слідчого і прокурора, а також рішення, які виніс одноособово суддя чи апеляційний суд.

У проекті-1233 процесуальне рішення визначається як рішення, прийняте судом, суддею, прокурором, слідчим, начальником слідчого підрозділу, особою, яка здійснює дізнання, начальником органу дізнання, передбачене цим Кодексом (пункт 44 статті 6); процесуальними документами, в яких викладається рішення у справі, є вирок, ухвала, постанова, обвинувальний висновок. Наведене свідчить, що не вирішується проблема дефініційного «вакууму" і в проектах КПК[1].

Пізнання природи кримінально-процесуального рішення, тобто його „основної властивості, сутності" [294, с. 517], опосередковане дослідженням різних сторін феномену, у тому числі з точки зору належності до того чи іншого класу явищ, специфіки генетичних, функціональних та інших структурних зв'язків системних об'єктів, до яких він належить. Адекватно з'ясоване місце розглядуваного явища здатне правильно розкрити його сутність. „Тільки знання взаємного зв'язку, діалектики одиничного та загального, – підкреслює В.Г. Афанасьєв, – дає можливість глибоко розібратися у всій складності багатоманітних процесів об'єктивної дійсності, розкрити закони їх розвитку та правильно використовувати у практичній діяльності" [278, с. 137]. Такий методологічний підхід дозволяє розглядати процесуальне рішення першого етапу судочинства у співвідношенні його із категоріями окремого (властивості рішення дослідчого кримінального процесу), загального (властивості рішення як такого) та особливого (сторони, властиві сукупності рішень певного класу). Доцільність цієї призми дослідження обумовлена тим, що „кожний предмет, річ, явище являють собою єдність одиничного, загального та особливого" [297, с. 226], «всяке загальне є стороною окремого, а особливе – це те, що є загальним щодо одиничного і одиничним щодо загального» [283, с. 190].

Під час дослідження важливо враховувати і те, що кожне явище багате спектром найрізноманітніших своїх ознак. Проте

[1] У тому числі в проекті-9700, за змістом якого процесуальними рішеннями визнаються «всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, суду» (ч. 1 ст. 110) [28].

Відсканировано за допомогою CamScanner

не всі з них мають однакове значення: одні – складають якісну визначеність предмета, явища (інваріантні), інші лежать на поверхні, але й не розкривають сутність; уявлення про природу явища не збідніє через «втрату» цих ознак у процесі його предметного аналізу[1].

Кожне рішення дослідчого кримінального процесу, маючи специфіку, відображає і властивості, які характеризують його родову та видову належність [73, с. 71], а тому є тісно взаємопов'язаним та взаємообумовленим із такими поняттями як: „рішення", „управлінське рішення", „кримінально-процесуальне рішення".

Семантика слова дає змогу в першу чергу розглядати рішення як „висновок із чого-небудь" [294, с. 590] чи продуманий намір якось вчинити; спосіб вирішення, подання, розв'язання чого-небудь" [280, с. 1228]. З точки зору вияву поняття через процес дії за значенням „рішати", рішення пов'язане із пошуком відповіді, намаганнями щось пояснити, зваживши всі можливі варіанти, вибравши один із них [280, с. 1228]. Саме тому, як вказує Коршунов А.М., рішення являє собою „прообраз майбутнього, створеного людиною на основі аналізу та оцінки теперішнього стану як самої системи, так і оточуючого її середовища" [290, с. 44].

У формально-логічному аспекті рішення є судженням, до якого людина приходить внаслідок осмислення певного отриманого раніше знання про факти у самих різних сферах життєдіяльності людини[2].

У системі знань про закономірності психічної діяльності людини рішення розуміють як „формування розумових операцій, що знижують вихідну невизначеність ситуації проблемної" [295, с. 446]. Останньою, що важливо підкреслити, вважається виникаюче при виконанні практичного чи теоретичного завдання усвідомлення недостатності раніше освоєних знань,

---

[1] Такі ознаки цінні тим, що призначені «інформувати» про багатоманітність проявів предмета, явища та його сторін.

[2] Цей важливий для розуміння сутності розглядуваного феномену аспект рішення підкреслений і процесуалістами. «Рішення, – пише П.А. Лупінська, – являє собою умовивід, в якому конкретні факти (обставини справи) підводяться під норму права: фактична та юридична основи рішення як би зіставляються та робиться певний висновок"[125, с. 23].

Відсканировано за допомогою CamScanner

що обумовлює появу суб'єктивної потреби в нових знаннях про раніше невідоме, яке дозволило б вирішити існуюче протиріччя. Проблемна ситуація характеризує взаємодію суб'єкта та його оточення, а також психічний стан особи, включеної в об'єктивне та суперечливе за змістом середовище [295, с. 473][1].

У гносеологічному аспекті рішення є результатом пізнавальної взаємодії суб'єкта з явищами об'єктивної дійсності. Для з'ясування сутності досліджуваного правового феномену важливим є виявлення специфіки проявів проблемних категорій істини, достовірного та вірогідного, співвідношення та функціонального призначення цих аспектів знання у структурі пізнавально-практичної діяльності щодо прийняття процесуального рішення. Знання, що лежать в основі прийнятого рішення, людина отримує завдяки інформації. Отже очевидною є необхідність вивчення гносеологічного механізму прийняття рішення, з'ясування шляхів переходу від незнання до знання, від знання вірогідного до достовірного; дослідження об'єктивних критеріїв обсягу інформації, необхідної та достатньої для прийняття того чи іншого рішення. Інформаційна сутність рішення влучно виражена в твердженні В.Г. Афанасьєва про те, що воно (рішення) саме по собі є „деяким згустком інформації, спеціально зібраної, проаналізованої та перероблені суб'єктом управління" [62, с. 147].

У зв'язку із розглядом управлінського аспекту багатопланової характеристики рішення дослідчого кримінального процесу, слід відмітити, що останній, як відомо, належить до публічних сфер життя суспільства. Органи, які ведуть процес, маючи владні повноваження здійснювати активні дії, спрямовані на виконання його завдань, є основними суб'єктами та обов'язковими учасниками всіх процесуальних відносин, що тут виникають [152, с. 30],

---

[1] У психології прийняття рішення досліджується з точки зору інтелектуальних, вольових, емоційних аспектів свідомості людини в ході визначення проблеми, постановки цілей, вибору засобів їх досягнення. Психологічна теорія прийняття рішень вивчає поведінку людини у процесі вибору можливого рішення в умовах виконання самих різноманітних завдань, зокрема конфліктних, з елементами ризику; містить теоретичні положення про різні елементи процесу прийняття рішення, таких як: створення уявлення про проблему, оцінку корисності та вірогідності можливих результатів, вибір альтернатив та пошук нової інформації [108].

Відсканировано за допомогою CamScanner

«саме їх діяльність має першорядне, визначальне значення для всього кримінального процесу, з нею пов'язана безпосередня реалізація завдань кримінального процесу» [61, с. 3].

„Кримінальний процес, – зазначила П.С. Елькінд, – саме провадження, рух кримінальних справ відповідно до точно встановленої кримінально-процесуальним правом процедури, перехід кримінальної справи із однієї стадії в іншу" [203, с. 28], тому дії органів та посадових осіб, які ведуть процес, мають владно визначати характер та напрямок поведінки суб'єктів кримінального судочинства, нормальний перебіг якого неможливий без їх владної, організуючої діяльності, у ході якої вони приймають процесуальні рішення. У широкому значенні від якості таких рішень, що «...спрямовані на регулювання поведінки людей та на впорядкування суспільних відносин через досягнення соціально-правових цілей в діяльності правозастосовних органів"[267, с. 12], у кінцевому рахунку залежить ефективність виконання функцій держави по боротьбі зі злочинністю. Отже прийняття процесуальних рішень є "...важливим чинником в діяльності правоохоронних органів з їх участі в соціальному управлінні суспільством"[125, с. 6-7], бо спрямовує діяльність суб'єктів процесу на виконання його завдань; здійснює організуючий вплив на об'єкт управління.

Сутність управлінського рішення складають вибір мети (завдань) та адекватних засобів для її досягнення[1]. Вибір завжди передує прийняттю рішення; складність, при цьому, полягає в правильному, оптимальному виборі (порушувати провадження чи відмовляти в порушенні; направляти заяву іншому органу чи ні тощо). Організуючий, директивно-управлінський характер визначення поведінки людей – властивості, що в повній мірі стосуються і рішень кримінально-процесуальних.

Значної уваги проблематиці правових рішень приділяється загальною теорією права, яка вивчає їх з точки зору кінцевої стадії правозастосування. Як пише П.Є. Недбайло, «рішення – це індивідуальний акт застосування права» [144, с. 112].

---

[1] Представники теорії соціального управління зазначають, що управлінське рішення – це „соціальний акт, підготовлений на основі варіантного аналізу та оцінки, прийнятий у встановленому порядку, що має обов'язкове значення, містить вказівку на цілі та засоби їх здійснення, організовує практичну діяльність суб'єктів та об'єктів управління"[182, с. 33].

Відсканировано за допомогою CamScanner

«Рішення юридичної справи, – зазначає С.С. Алексєєв, – це завершальна правозастосувальна дія компетентного органу, яка виражається в індивідуальному державно-владному велінні (приписі), направленому на забезпечення реалізації юридичних норм, а в необхідних випадках – також на індивідуальне, піднормативне регулювання суспільних відносин"[59, с. 278][1].

Ці положення важливі для забезпечення повноти дослідження сутності рішень у кримінальному процесі як актів правозастосувальної діяльності [84 с. 71; 198, с. 49,], адже якраз тут застосування права «...обґрунтовується необхідністю використання державного примусу, щодо якого в ряді випадків є потреба у конкретизації державно-примусових заходів, визначення порядку їх застосування, тобто здійснення індивідуального-правового регулювання» [60, с. 179].

Отже природа процесуальних рішень визначається також тим, що діяльність компетентних органів, будучи врегульованою кримінально-процесуальним законом, передбачає необхідність „проведення" в життя (реалізації) нормативних приписів відповідно до фактичних умов, що склалися на тому чи іншому етапі провадження. Лише завдяки застосуванню закону, об'єктивованому в рішеннях, стає можливим владноправове вирішення питань, що виникають у ході кримінального провадження, а органам, які ведуть процес, іманентна „винятковість компетенції щодо застосування процесуальних і матеріальних норм у кримінальній справі" [122, с. 101].

Розгляд кримінального процесу під таким кутом зору дозволяє стверджувати, що він являє собою відносно безперервний та послідовний процес прийняття та реалізації різного роду рішень, тобто застосування права, у ході виконання органами та посадовими особами, які ведуть процес, їх обов'язків[2].

---

[1] Автор розрізняє поняття „вирішення юридичної справи", „індивідуальний державно-владний припис" та „акт застосування". Якщо перше із вказаних понять, як вважає він, охоплює завершальну правозастосовувальну дію, друге – вказує на результат правозастосування, то третє – виражає результат вирішення юридичної справи, що розглядається в єдності з його зовнішньою формою, тобто є актом – документом [60, с. 183].

[2] Що стосується реалізації ними приписів-заборон, то їх додержання є невід'ємною частиною активних процесуальних дій, у ході здійснення яких суб'єкт, котрий веде кримінальний процес, утримується від вчинення того, що заборонено законом.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Застосування норм кримінально-процесуального права, як вважала П.С. Елькінд, «виражає владну, активну, спрямовуючу та вирішальну діяльність компетентних органів держави у створенні, зміні та припиненні кримінально-процесуальних відносин, спрямованих на здійснення завдань кримінального судочинства» [202, с. 152-153]. Розглядаючи застосування у кримінально-процесуальному праві як специфічну форму його реалізації, автор вважає, що йому (застосуванню) властиві такі ознаки, які істотно відрізняють його від інших форм, зокрема, від виконання права [202, с. 145-150].

Не розпочинаючи теоретичну дискусію з приводу способів реалізації кримінально-процесуального права, відмітимо, що органи та посадові особи, які ведуть кримінальний процес, одночасно є і учасниками кримінально-процесуальних відносин. Норма права може бути реалізована не інакше, як шляхом вчинення правомірних дій (бездіяльності) конкретної особи, яка перебуває в нормативно регламентованій ситуації [120, с. 13], тобто реалізується у правомірній поведінці учасників суспільних відносин, формами якої є використання, додержання та виконання [60, с. 176]. Тому забезпечуючи здійснення права іншими суб'єктами, органи, які ведуть процес, у процесі своєї правомірної поведінки одночасно виконують свої обов'язки та додержуються заборон[1]. На цю обставину звернула увагу П.А. Лупінська, яка, розглядаючи правозастосування як основну форму реалізації норм процесуального права, вказала , що „...воно включає в себе і ознаки, що є властивими для інших форм реалізації, а саме для використання прав, виконання обов'язків, додержання права. Створюючи умови для реалізації права або забезпечуючи виконання своїх обов'язків суб'єктами процесу, притягуючи до відповідальності та забезпечуючи її настання, відповідний правозастосовний орган одночасно виконує свої обов'язки, використовує свої права і додержується заборон, оскільки саме правозастосування основане на законі" [125, с. 14].

---

[1] Специфіка повноважень державного органу чи його посадової особи полягає в тому, що вони являють собою, як зазначає О.Ф. Скакун, «певні правообов'язки (поєдання прав та обов'язків) – виконуються покладені на них обов'язки шляхом використання наданих прав» [162, с.395].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Отже правозастосування у дослідчому кримінальному процесі є: 1) специфічним способом виконання своїх обов'язків (правообовязків) з боку правозастосувача та одночасно 2) формою державно-владного впливу на суспільні відносини з метою забезпечення виконання приписів суб'єктами права (зокрема, і самими органами та посадовими особами, які ведуть процес), створення можливості використання дозволів, та здійснення заходів примусу. Як перше, так і друге є стимулом динаміки кримінально-процесуальних відносин, бо „саме в результаті застосування норм кримінального та кримінально-процесуального права ці правовідносини виникають, змінюються, розвиваються та припиняються" [67, с. 46].

Наведене має суттєве значення і для розуміння природи процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу, в яких, окрім застосування норм матеріального та процесуального права, одночасно відображаються акти правомірної поведінки суб'єктів, що ведуть процес, у формі використання прав та виконання покладених на них обов'язків.

Полісемантичність слова „акт"[1] обумовлює неоднаковість тлумачення і поняття „процесуальний акт". Одні автори дають його визначення через дію учасників процесуальної діяльності, що виражена у формі процесуального документу [140, с. 22; 173, с. 200; 191, с. 11].

Інші вчені акцентують увагу на належності актів до класу документів суб'єктів кримінального процесу. Як писав М.І. Бажанов, процесуальний акт являє собою «процесуальний документ, що виходить від державних органів, які ведуть кримінальний процес, складений або винесений в результаті діяльності цих органів у відповідній, встановленій законом, процесуальній формі, та що містить в собі певне рішення по справі або констатує хід та порядок слідчих та судових дій [298, с. 17]. Такий ракурс дослідження розглядуваного поняття використовується й іншими авторами [91, с. 213; 130, с. 7; 192, с. 41].

Існує і третій погляд на процесуальний акт, за яким до змісту його поняття відносяться і процесуальні дії, і процесуальні

---

[1] У загальноприйнятому розумінні «акт» – це: 1) офіційний документ, протокол, запис про який-небудь факт; 2) вчинок, одинична дія; 3) окремий прояв якої-небудь діяльності, подія [296, с. 31; 294, с. 22; 280, с. 18].

Відсканировано за допомогою CamScanner

документи як дві самостійні та рівнозначні складові одного і того ж явища[1].

Наведені точки зору відображають певну „призму" дослідження сутності кримінально-процесуальних актів. Враховуючи етимологію „акту" і реальний обсяг поняття «процесуальні акти» (дії та документи) у констексті кримінально-процесуальної діяльності, доцільно тримати в полі зору всі аспекти природи даного феномену.

Процесуальні документи є засобом фіксації ходу, результату процесуальних дій, а також змісту прийнятих рішень; одночасно такі документи – є результатом процесуальних дій з їх складання (прийняття). Процесуальні дії можуть вчинятися до складання документів, синхронно з ними, а також після їх складання, зокрема, для реалізації прийнятих рішень, тому у реальному дослідчому кримінальному процесі вони тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені і в своїй єдності складають цілісність кримінально-процесуальної діяльності, виражаючи властиву їй форму. Таким чином, обсяг поняття „процесуальні акти", думаємо, охоплює: 1) процесуальні дії та на 2) процесуальні документи. Останні, в свою чергу, мають два різновиди: документи як форма відображення факту виконання дії, його перебігу та результатів, а також документи як форма закріплення процесуальних рішень.

Гносеологічна, соціальна та правова природа останніх найбільш повно розкрита у роботах П.А. Лупінської [124; 125; 236]. За визначенням ученої, рішення в кримінальному судочинстві являє собою виражений у встановленій законом процесуальній формі правовий акт, у якому орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя чи суд в межах своєї компетенції дають відповіді на правові питання, що виникають у справі та виражають владне волевиявлення про дії, які випливають із встановлених обставин та приписів закону, направлених на досягнення завдань судочинства [125, с. 18; 192, с. 41]. Ці рішення, на думку автора, істотно характеризуються

---

[1] Точка зору характерна роботам А.Я. Дубинського, який вважав необґрунтованим „...при конструюванні визначення процесуального акту виключати із нього поняття дії, протиставляти останнє поняттю процесуального документа" [84, с. 27]. Аналогічна позиція висловлена С.С. Тюхтенєвим [272, с. 7].

Відсканировано за допомогою CamScanner

тим, що вони: 1) виносяться лише державними органами і посадовими особами, що ведуть кримінальне судочинство, в межах їх компетенції; 2) виражають владне веління органів держави, є формою реалізації своїх повноважень і в такій якості породжують, змінюють або припиняють кримінально-процесуальні відносини; 3) містять відповіді на правові питання; 4) виносяться у встановленому законом порядку та виражені у визначеній законом формі [125, с. 9-18].

Перелік основних властивостей рішення, виявлених П.А. Лупинською, став базовим для подальших розробок. У дисертаційній роботі, присвяченій проблемам мотивування процесуальних рішень слідчого, О.Б. Муравін виклав розгорнутий опис ознак, які, на його думку, відображають специфічну сутність рішення слідчого, стверджуючи, що вони: 1) являють собою правовий висновок з конкретного питання, що виникло в ході розслідування; 2) є індивідуальними актами правозастосування; 3) є юридичними фактами, що породжують, змінюють та припиняють кримінально-процесуальні відносини, та підтверджують наявність чи відсутність матеріально-правових відносин; 4) виносяться в межах кримінально-процесуальної компетенції; 5) реалізують процесуальні повноваження слідчого та здійснювані ним функції; 6) носять владний та обов'язковий характер; 7) відображають рівень пізнання (доказування) обставин справи, який досягнутий на момент прийняття рішення; 8) виражають внутрішнє переконання в його правомірності, своєчасності та достовірності; 9) мають властивості законності, обґрунтованості, вмотивованості та справедливості [260, с. 8].

А.Я. Дубинський писав, що процесуальне рішення слідчого – це «...правовий акт, в якому слідчий, в межах своєї компетенції, в установленому кримінально-процесуальним законом порядку, виражає у вигляді державно-владного веління висновки про виконання (чи невиконання) конкретних процесуальних дій, що обумовлено необхідністю досягнення завдань кримінального судочинства та вимогами закону стосовно до фактичної ситуації, яка склалася [84, с. 34].

О.Б. Ломідзе визначив процесуальне рішення як необхідний елемент процесуальної діяльності органу дізнання, слідчого, прокурора, суду (судді), сутність якого полягає у виборі в межах своєї компетенції із передбачених законом альтернативних ці-

Відсканировано за допомогою CamScanner

лей та засобів ті, які випливають із встановлених на момент прийняття рішення фактичних даних, виражають владне веління, направлені на здійснення завдань розслідування та, як правило, виражені у формі індивідуального правозастосовного акту [123, с. 23]. Автор справедливо вказує на правовий та фактичний характер опосередкованості процесуальних рішень[1].

На думку Ю.В. Манаєва, рішення слідчого – це „направлені на досягнення цілей кримінального судочинства правозастосовні акти, які відповідають вимогам законності та обґрунтованості, і містять обов'язкові для виконання владні волевиявлення та висновки з правових питань, що виникають в процесі порушення та розслідування кримінальної справи" [128, с. 12; 130, с. 7].

Усім наведеним вище визначенням, попри масштабність охоплених ними властивостей, характерні недоліки, які викликають у нас ряд заперечень.

Дефініцію поняття, як відомо, повинні складати його істотні ознаки [291, с. 66][2], оскільки в ній „розкриваються далеко не всі властивості, зв'язки та опосередкування предмета, а лише його загальні та істотні ознаки, необхідні та достатні для виріз-нення його від інших предметів» [286, с. 83]. Багатоаспектність природи процесуального рішення дослідчого кримінального процесу не означає, що до визначення його поняття слід включати всі відтінки досліджуваного феномену. Для формулювання адекватної дефініції важливо встановити суттєві, інваріантні його ознаки.

Виходячи з таких, правильних, методологічних директив, вважаємо, що відповідність законності та обґрунтованості рішення – це лише вимога, яка до нього ставиться, а за відсутності у нього такої властивості, як правильно відмітив

---

[1] Необхідно відмітити, що в «чистому» вигляді альтернативними можна визнати лише частину процесуальних рішень (порушення справи, – відмова в порушенні справи). Для інших рішень (наприклад, про проведення процесуальної дії) альтернативу складає лише їх неприйняття в конкретній ситуації. Як уявляється, це не змінює природи процесуального рішення як акту вибору. Прийняттю рішення передує збір інформації, її якісна переробка, визначення достатності (недостатності) для правильного висновку.

[2] Ознака – це показник, за якими можна визначити щось, риса, властивість, особливість кого-, чого-небудь [280, с. 835; 294, с. 480].

Відсканировано за допомогою CamScanner

А.Я. Дубинський, „...воно все ж залишається рішенням" [84, с. 33]. Внутрішнє переконання у правомірності рішення (О.Б. Манаєв) стосується характеристики методу та результату оцінки доказової інформації, яка передує його прийняттю, тоб. то характеризує зв'язок суб'єктивного та об'єктивного у процесі прийняття процесуальних рішення. Розуміння правильних намірів автора дефініції підкреслити важливість позитивної відповідальності посадової особи, яка приймає рішення[1], все ж не дає підстави відносити внутрішнє переконання до його ознак. Йдеться про правильні «параметри» механізму його прийняття.

«Перевантаження» несуттєвими рисами, які не відображають процесуальної специфіки розглядуваного поняття, властиве дефініціям інших авторів. Використані в них формули «у межах своєї компетенції», „у встановленому законом порядку" тощо у плані зясування сутності досліджуваного феномену є малоінформативними. Очевидним є те, що порушення встановленого порядку (наприклад, при фактичній відсутності вказаних у законі підстав для винесення), не означає, що прийняте рішення не є процесуальним. До того ж як межі компетенції, так і встановлений законом порядок – окремі сторони режиму законності діяльності органів, що ведуть кримінальний процес.

Отже із визначення поняття процесуального рішення доцільно виключити риси, які відображають результат оцінки акту з точки зору співвідношення його з тими вимогами, які до нього ставляться. Методологічно зайвим виглядає і посилання на здатність рішення породжувати, змінювати та припиняти правовідносини. Будучи важливою характерологічною ознакою рішення як акту застосування права, вона є непридатною для розробки дефініції, оскільки складає загальну рису (наслі-

---

[1] Позитивна відповідальність вказує на правовий стан органів та посадових осіб, що ведуть процес, учасників судочинства, який оснований на позитивному відношенні особи до своїх правових обовязків, внутрішньому прийнятті їх та реалізується зовні через виконання особою цих обовязків. У випадку ж невиконання обовязків відповідальність виражається в засудженні правопорушника, в застосуванні примусових заходів, тобто негативно. Доброякісна реалізація позитивної відповідальності залежить від численних об'єктивних, так субєктивних факторів, що визначають в кінцевому підсумку відношення особи до своїх обов'язків та заходів впливу, застосовуваних державою за їх порушення [245, с. 6]. Про проблему кримінально-процесуальної відповідальності див. також: [106; 203, с. 92-105]

Відсканировано за допомогою CamScanner

док) правової дії та документу (як юридичного факту), і не відображає самої сутності досліджуваного феномену.

Огляд літератури в достатньому обсязі найбільш характерних поглядів дозволяє висловити деякі власні міркування з приводу досліджуваного поняття.

Рішення, що приймаються у кримінально-процесуальному середовищі[1], є невід'ємною складовою кримінально-процесуальної діяльності, спрямовані на управління процесом шляхом впровадження норм закону в поведінку всіх учасників судочинства. Іншими словами, це – інструмент ведення процесу та виконання його завдань, тому саме відповідні органи та посадові особи, наділені кримінально-процесуальною компетенцією, і мають виняткові повноваження на їх прийняття. Тут також доречно відмітити, що предмет відання та повноваження переважної більшості вказаних органів та посадових осіб не обмежуються сферою кримінально-процесуальної діяльності. Це характерно для всіх (окрім слідчого) процесуально компетентних суб'єктів[2]. Відтак у визначенні процесуального рішення правомірно використовувати вказівку на характер специфічної діяльності зазначених органів та посадових осіб, елементом якої воно є.

Здійснювана у сфері судочинства специфічна діяльність, невід'ємну органічну частину якої складають процесуальні рішення, є цільовою, адже вона „... є засобом вирішення правових завдань, способом досягнення соціально значущих цілей" [96, с. 3]. Оскільки „...кожна діяльність має своє функціональне призначення, яке визначає специфіку структури конкретного виду діяльності..." [96, с. 3], то спрямованість на досягнення певного результату, якісно відрізняє її від інших свідомих актів людини. Зазначена обставина, думається, є визначальною для включення загальної спрямованості прийняття кримінально-процесуального рішення як суттєвої ознаки до дефініції поняття.

---

[1] Тобто «врегульовані нормами переважно кримінального та кримінально-процесуального галузей права суспільні відносини, на які компетентні державні органи мають безпосередній вплив» [122, с. 82-83].

[2] Так, міліція здійснює адміністративну діяльність із підтримання громадського порядку [20]; прокурор, відповідно до покладених на органи прокуратури функцій (ст. 121 Конституції України), здійснює повноваження у сфері нагляду за додержанням та застосуванням законів, додержання законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах [1; 23] тощо.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Дослідчий кримінальний процес виникає з моменту надходження у відповідній формі інформації про вчинення (підготовку) злочину, а здійснюється, як ми встановили, з іманентною йому метою встановлення підстав для початку досудового розслідування.

Відображаючи державно-владний характер судження, що висловлюється у процесуальному рішенні, в літературі традиційно використовують поняття владне веління [123, с. 23; 125, с. 18]. Останнє є об'єктивізацією (виявленням) волі суб'єкта, тому зміст процесуального рішення складає владне волевиявлення[1] органу про вчинення ним процесуальної дії на виконання закону (порушити справу, відмовити в порушенні справи, направити заяву або повідомлення за належністю), або дії, яку зобов'язана вчинити інша особа.

Якою ж є форма його зовнішнього прояву та чи мають процесуальні рішення специфічну і до того ж обов'язкову форму свого закріплення ? Аналіз процесуальної літератури засвідчує неоднозначність вирішення цього питання. Деякі автори переконані, що форма процесуального документу є невід'ємною властивістю рішення [128, с. 7]. Вважаючи, що письмова форма є обов'язковою, інші вчені відмічають, що рішення може знаходити своє відображення в різних документах, у тому числі дорученнях та вказівках, протоколах, листах, повістках, запитах, повідомленнях [84, с. 41]. Існує точка зору, згідно з якою процесуального значення рішенню надає саме зовнішнє оформлення (письмове та неписьмове), яке може знаходити відображення як у формі документів, так і шляхом усного оголошення [198, с. 49], чи у діях органу розслідування [186, с. 253]. В.М. Григор'єв та Г.О. Кузьмін виходять із того, процесуальні рішення можуть не мати зовнішнього оформлення, оскільки *прямо передбачені процесуальним законом* (курсив О.К.) і лише їх наслідки реалізуються в діях, що оформляються відповідними документами [78, с. 17].

Питання може бути вирішене в такій площині міркувань.

Перед тим, як вчинити будь-яку свідому дію, людина зважує її, виводить можливі наслідки, робить тим самим свідомий

---

[1] Виявлення волі у лінгвістиці позначене терміном – „волевиявлення" [280, с. 200].

Відсканировано за допомогою CamScanner

акт вибору. З цієї точки зору, вчиненню будь-якої юридичної дії, висловлюванню всякого судження передує формування рішення у свідомості. Під час здійснення своєї професійної діяльності органи, які ведуть процес, приймають масу різноманітних рішень, як виражених, так і не виражених зовні. На прийняття останніх, що не потребують попереднього письмового документу, вказують послідуючі їх акти. Однак чи володіють такі рішення (не закріплені у встановленій формі) властивою їм процесуальною специфікою? На це питання слід дати негативну відповідь.

У кримінальному судочинстві, як сфері правового регулювання публічного права, дозвільний тип правового регулювання опосередковує введення владних повноважень у суворі рамки та істотно обмежує можливості довільних дій [60, с. 169-170]. Рішення є засобом виконання завдань кримінального судочинства в цілому, а дослідчого провадження – зокрема. Тому у відповіді на поставлене запитання слід виходити із того, що процесуальним є лише те рішення, яке в силу закону має безпосереднє процесуальне значення. Останнє обумовлене його здатністю бути юридичним фактом, який викликає (змінює, припиняє) відповідні правові відносини. Тільки такої якості рішення можна проконтролювати з точки зору його законності та обґрунтованості, а у випадку невідповідності цим критеріям – вжити ефективних заходів реагування, пов'язаних із офіційним визнанням його неправомірним. Але ж розумові процеси суб'єкту, який приймає рішення, мотиви, які відносяться до його психічної діяльності, з точки зору процесуального закону є індиферентними і не мають правового значення. Не змінює становища і те, що прийняте мислене рішення слідчого, особи, яка провадить дізнання, прокурора та суду як би «відзеркалене» у процесуальних актах, що слідують за цим.

Отже, встановлена законом процесуальна форма владного волевиявлення (акт застосування права) – є не просто засобом фіксації, а єдино можливим способом буття рішення, який забезпечує його процесуальну специфіку. Інше вирішення даного питання розмиває якісну визначеність кримінально-процесуального рішення, не даючи змоги розмежувати його із іншими процесуальними актами. Тому формою, як внутрішньо властивою ознакою процесуального рішення є письмові до-

Відсканировано за допомогою CamScanner

кументи, які опосередковують його фіксацію, а так само інша передбачена законом процесуальна форма[1].

Говорячи про безпосередню причину прийняття процесуального рішення дослідчого кримінального процесу, відмітимо, що як різновид правозастосовного акту таке рішення є результатом впровадження правових норм у реальну діяльність на основі твердження про наявність (відсутність) відповідних фактів, які обумовлюють його прийняття. Отже вибір фактів (фактичного складу) не є довільним – він опосередкований законом; факти оцінюються в їх юридичному значенні, з точки зору об'єктивно існуючого зв'язку окремого (факту) із загальним (нормативними правилами).

Проведений аналіз дозволяє до суттєвих ознак процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу віднести наступні:1) рішення приймаються органом та посадовою особою, наділеними кримінально-процесуальною компетенцією; 2) рішення є правозастосовним актом, що виражений у процесуальній формі, передбаченій законом; 3) воно є державно-владним волевиявленням про вчинення процесуальних дій; 4) рішення ґрунтується на фактах, що мають юридичне значення у дослідчому кримінальному процесі.

Сказане дозволяє сформулювати авторське визначення досліджуваного феномену. Під процесуальним рішенням дослідчого кримінального процесу слід розуміти передбачений кримінально-процесуальним законом та виражений у визначеній ним формі індивідуальний правозастосовний акт, що містить владне волевиявлення органу чи посадової особи, наділених кримінально-процесуальною компетенцією, спрямоване на виконання завдань судочинства у зв'язку із необхідністю встановлення за інформацією про суспільно небезпечне діяння підстави до початку досудового розслідування.

---

[1] Наприклад, усні розпорядження головуючого, ухвала суду, яка виноситься на місці без видалення до нарадчої кімнати мають процесуальне значення. Проте й усне розпорядження має своє специфічне письмове відображення – у протоколі судового засідання (ст. 87 КПК). У деяких випадках закон називає лише різновид рішення, однак не згадує про його форму (наприклад, дозвіл слідчого захиснику ставити запитання на допиті чи користуватися науково-технічними засобами під час провадження слідчих дій). Факт надання такого дозволу повинен відображатися у протоколі слідчої (судової) дії.

Відсканировано за допомогою CamScanner

1.2. Різновиди процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу та їх функціональне призначення

Структура дослідчого кримінального процесу містить ряд взаємопов'язаних елементів: прийняття, реєстрація інформаційних джерел про злочини, дослідження (перевірка) та вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації про вчинені та підготовлювані злочини [261, с. 126-133]. Оскільки кримінальний процес виникає одночасно з реалізацією волевиявлення заінтересованої особи, що є достатнім для спонукання органів та посадових осіб розпочати кримінально-процесуальну діяльність, природно, що жодних рішень, необхідних для прийняття (реєстрації) інформації про суспільно небезпечне діяння чи відмови у її прийнятті, закон не передбачає[1].

Відповідно до статті 97 КПК за заявою або повідомленням про злочин повинно бути прийняте одне із наступних рішень: 1) про порушення кримінальної справи; 2) про відмову в порушенні кримінальної справи; 3) про направлення заяви або повідомлення за належністю[2]. Зміст правової регламентації процесуальних відносин у дослідчому кримінальному процесі вказує на те, що до прийняття цих рішень здійснюється діяльність, спрямована на встановлення наявності передбаченого законом

---

[1] У даному випадку можна говорити про так би мовити, «латентне» рішення, прийняття якого презумується (на відміну від явних рішень, які виражені зовні) [91, с. 158; 97, с. 24]. Проте оскільки таке «рішення» не має свого наочного відображення (форми), а особа, до якої надходить інформація, по суті позбавлена вибору, вважаємо правомірною констатацію відсутності тут процесуального рішення як такого взагалі.

[2] Проектом-1233 передбачено чотири види рішень, які приймаються за результатами розгляду і перевірки заяв, повідомлень чи іншої інформації про злочини: 1) прокурор направляє заяву, повідомлення чи іншу інформацію про злочин для перевірки особі, яка здійснює дізнання, слідчому, або 2) виносить постанову про порушення провадження у кримінальній справі; 3) особа, яка здійснює дізнання, слідчий направляє матеріали перевірки прокурору для порушення провадження у кримінальній справі або 4) складає висновок про відсутність підстав для порушення провадження у кримінальній справі. Останнє рішення вправі прийняти і прокурор [27].

Проектом-9700 передбачено лише внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214) [28]. На прийняття рішення про це пропонується надати добу.

Відсканировано за допомогою CamScanner

приводу (ч. 1 ст. 94) та законної підстави до порушення справи (ч. 2 ст. 94); перевірка (ч. 4 ст. 97); визначення наявності чи відсутності обставин, що виключають провадження у справі (ст. 6 КПК); дії, пов'язані із направленням заяви чи повідомлення за належністю, вжиття заходів до попередження злочину чи припинення його, закріплення слідів злочину, забезпечення безпеки заявника та членів його сім'ї та близьких родичів (ч. 3 ст. 97). Після прийняття рішення справа направляється для організації розслідування (ч. 4 ст. 98); заява (повідомлення) надсилається для вжиття заходів впливу (ч. 2 ст. 99).

З точки зору функціонального призначення процесуальних актів правомірним видається виділення таких їх груп у дослідчому процесі: 1) спрямовані на встановлення фактичних умов та підстав для прийняття рішення за інформацією про злочин (пов'язані із встановленням підстави до порушення справи, підвідомчості, а також наявності (відсутності) обставин, що виключають провадження по справі); 2) пов'язані із вжиттям заходів до попередження чи припинення злочину, а також закріплення слідів злочину; 3) пов'язані із вжиттям заходів для забезпечення безпеки особи, яка заявила про вчинений злочин, членів його сім'ї та близьких родичів; 4) пов'язані із вирішенням інформації про злочин[1].

Наведена видова характеристика є (як і будь-яка інша) дещо умовною. Так, процесуальні рішення, пов'язані із встановленням підстави до порушення справи, наприклад, рішення, винесені під час перевірки заяви або повідомлення про злочин шляхом проведення оперативно-розшукових заходів (ч. 5 ст. 97), можуть одночасно виконувати призначення встановлення підстав як до порушення справи, так і до попередження злочину чи його припинення. Віднесення до того чи іншого різновиду нами здійснено на основі виявлення головного об'єкту,

---

[1] До предмету цього дослідження входить лише остання група рішень. Інші доцільно розглядати в рамках аналізу розгляду таких елементів структури дослідчого кримінального процесу як прийняття, реєстрація та перевірка заяв та повідомлень про злочин, тому обсяг їх опису продиктований винятково міркуваннями цілісного викладу матеріалу щодо місця та призначення досліджуваного феномену через призму завершеної видової характеристики рішень, що приймаються у межах дослідчого кримінального процесу.

Відсканировано за допомогою CamScanner

з приводу якого законодавець передбачає прийняття відповідної групи рішень.

Згідно із ч. 4 ст. 97 КПК коли необхідно перевірити заяву або повідомлення про злочин до порушення справи, така перевірка здійснюється прокурором, слідчим або органом дізнання в строк не більше десяти днів шляхом відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб або витребування необхідних документів.

Як видно, прийняття процесуального рішення про проведення дослідчої перевірки законодавством не передбачено. Відсутність чітких вказівок стосовно підстави такої діяльності не дозволяє ясно зрозуміти, які конкретні випадки обумовлюють необхідність провадження перевірки.

У свою чергу відсутність чіткого уявлення про якісну визначеність причин попередньої перевірки, не може задовольнити актуальні потреби практики. Законодавча конструкція підстави проведення перевірки обумовлює те, що у встановленні її наявності чи відсутності в реальному процесі основну роль відіграє сфера неконтрольованого розсуду особи, яка застосовує право. Звідси – безпідставно тривалі перевірки і тяганина. Існує і протилежна тенденція – не проведення перевірки за наявності об'єктивних для неї підстав.

У зв'язку із цим важливо підкреслити, що здійснювана у дослідчому провадженні перевірка є доброякісним засобом досягнення його завдань за тієї неодмінної умови, коли із змісту самого приводу та наявних документів (поданих, наприклад, одночасно із заявою, повідомленням) неможливо зробити обґрунтований висновок про наявність чи відсутність підстав до початку досудового розслідування та/або щодо правомірності прийняття рішення за даною заявою у певного органу (посадової особи) з урахуванням обсягу та меж його компетенції. Звідси – очевидна важливість забезпечення належного рівня правового регулювання порядку проведення такої перевірки[1]. Можливість її провадження обумовлює виникнення цілого комплексу питань, пов'язаних із обсягом такої перевірки, специфікою провадження окремих процесуальних дій, строками. Зайвим видається приведення аргументів на користь

---

[1] Згідно з даними наукових спостережень така перевірка провадиться по 93, 7 % заяв та повідомлень. Див., напр.: [66, с. 12])

Відсканировано за допомогою CamScanner

того, що „розмитість" підстави до проведення дослідчої перевірки негативно відображається на якості практики дослідчої кримінально-процесуальної діяльності.

Досягнення результату, адекватного поставленій корисній меті, можливе лише шляхом активізації розумової діяльності суб'єкту в напрямку усвідомлення ним причин та цілей діяльності з попередньої перевірки конкретної інформації про злочин, та нейтралізації тим самим „розпорошеності" його інтелектуально-практичної активності. Для цього слід усунути фактори негативного характеру, що сприяють недоброякісному проведенню дослідчого кримінального процесу[1].

Критерієм необхідності попередньої перевірки є усвідомлений суб'єктом, який перебуває у відповідній процесуальній ситуації, дефіцит відомостей про факти, що є підставами прийняття процесуального рішення дослідчого кримінального процесу, а звідси – об'єктивна потреба у продовженні пізнання з метою доброякісного, тобто повного та всебічного охоплення предмету пізнання у дослідчому кримінальному процесі. Саме мислена модель цих обставин і визначає пізнавальну спрямованість перевірки заяви або повідомлення про злочин на встановлення фактів, що свідчать про їх реальне існування в об'єктивній дійсності. Зазначене вказує на те, що відсутність достатніх даних, які вказують на ознаки злочину, є підставою не для відмови в порушенні справи, як зазначається в деяких джерелах [116, с. 278; 156, с. 15; 254, с. 17], а для початку (продовження) перевірки. Призначенням же останньої є достовірне встановлення підстави для прийняття одного із вказаних процесуальних рішень.

Наведене актуалізує внесення змін до КПК України[2].

---

[1] До числа об'єктивних факторів ми схильні віднести відсутність у законі коректного визначення підстави для проведення перевірки заяв або повідомлень про злочин, а також завантаженість компетентних суб'єктів, стислість строків, обмеженість початкової інформації і т. ін. Рішення про попередню перевірку може бути продиктоване суб'єктивними чинниками, які визначають різно мотивоване небажання особи, яка здійснює дізнання, слідчого приймати підсумкове рішення. До останніх можна віднести як пасивні елементи внутрішньої сфери – недостатність знань, досвіду, професійної майстерності тощо, так і «активно спрямовані» установки особи (пов'язані з усвідомленими особистими чи відомчими інтересами).

[2] Див.: Додаток «Рекомендації по вдосконаленню чинного законодавства».

Відсканировано за допомогою CamScanner

У рамках дослідчого кримінального процесу можливе здійснення процесуальних дій, спрямованих на встановлення підстави до початку досудового розслідування. До останніх кримінально-процесуальне законодавство відносить: витребування необхідних документів, відібрання пояснень від громадян (ч. 4 ст. 97), перевірка шляхом проведення оперативно-розшукових дій (ч. 5 ст. 97), огляд місця події (ч. 2 ст. 190 КПК), арешт на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку (ч. 3 ст. 187 КПК). Аналіз практики показує, що на первинному етапі кримінального судочинства здійснюється значне число перевірочних дій, не згаданих в КПК. До них відносяться: залучення спеціалістів, проведення ревізій, інвентаризацій, здійснення судово-медичного дослідження, отримання довідкової інформації тощо [69, с.34; 91, с. 138; 171, с. 89-99][1].

До другої, виділеної нами, групи процесуальних актів відносяться ті з них, які пов'язані із застосуванням заходів із попередження та припинення злочинів, а також із закріплення слідів злочину. Обов'язок вжиття таких заходів органом або посадовою особою, до яких надійшли заяви або повідомлення про злочин, випливає із положень ст. 4, ч. 3 ст. 97 КПК України. За змістом законодавчих приписів ці заходи застосовуються одночасно із прийняттям рішення за заявою або повідомленням про злочин.

Акти, що входять у цей блок, можна розподілити на дві групи: 1) пов'язані із вчиненням дій, направлених на закріплення (збереження) доказів; 2) пов'язані із вжиттям заходів з попередження чи припинення злочинів. Коло таких рішень законодавцем не визначене. Втім, кримінально-процесуальний закон прямо передбачає, що до порушення справи з метою запобігти злочину може бути застосовано арешт кореспонденції і зняття інформації з каналів зв'язку (ч. 3 ст. 187 КПК). Уявляється, що попередження чи припинення злочинів може здійснюватися в окремих випадках шляхом провадження дослідчих процесуальних дій.

---

[1] 87 % опитаних практичних працівників органів внутрішніх справ зазначили, що під час перевірки заяв про злочини вони застосовують перевірні дії, що не передбачені чинним кримінально-процесуальним законом. А саме: залучення спеціалістів (30 %), проведення ревізій (22 %), проведення вентаризацій (62 %), здійснення судово-медичного дослідження (44 %), отримання довідкової інформації (67 %), інші (8 %) (див. Додаток Б).

Відсканировано за допомогою CamScanner

Не виключається можливість вжиття й інших профілактичних процесуальних заходів. На правильність постановки такого питання націлює й чинний кримінально-процесуальний закон (ч. 2 ст. 23-1 КПК), яким поряд із встановленням загального обов'язку прокурора, слідчого та органу дізнання щодо виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, передбачено встановлення цих обставин під час *перевірки, що проводилась на підставах, передбачених частиною 4 статті 97 КПК* (курсив автора – О.К.). Наведене свідчить про можливість внесення до порушення справи (чи одночасно із прийняттям цього рішення) подання про усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину (ч. 1 ст. 23-1). До розглядуваних засобів можуть бути віднесені й доручення про проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження вчинення злочину.

Окрему групу складають рішення, пов'язані із вжиттям заходів забезпечення безпеки особи, яка заявила про вчинений злочин, членів її сім'ї та близьких родичів[1]. У свою чергу дані рішення можна вважати процесуальними гарантіями нормального перебігу дослідчого кримінального процесу та доброякісності його результатів, тобто законності та обґрунтованості інших процесуальних рішень.

До основних рішень дослідчого кримінального процесу відносяться рішення: про порушення кримінальної справи, про відмову в порушенні кримінальної справи, про передачу заяви чи повідомлення за належністю. Завершеності кримінально-процесуальної діяльності, забезпеченню цілісності загального об'єкту здійснюваного тут процесуального пізнання служать додаткові до основних (похідні від них) процесуальні рішення. Останні приймаються субсидіарно, обумовлені необхідністю забезпечення прав та законних інтересів залучених до процесу осіб і реалізації загально-превентивної функції кримінально-процесуальної діяльності.

Отже у дослідчому провадженні приймаються різноманітні процесуальні рішення. Тим не менше існують деякі загальні ознаки, що дозволяють їх певним чином систематизувати.

---

[1] Комплексно проблему забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу досліджено в однойменній роботі Зеленецького В.С. та Куркіна М.В : [99].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Як відомо, класифікація „... дає можливість охопити предмети, що вивчаються, єдиною основою, встановити не тільки місце кожного із них, але і пов'язати один із одним, розкриває їх внутрішні закономірності" [284, с. 60], а тому має і самостійне пізнавальне значення. Теоретична цінність класифікації пов'язана із тим, що вона «... сприяє з'ясуванню природи процесуальних рішень та вимог, що пред'являються до рішень. Практичне її значення полягає в тому, що вона покликана забезпечити прийняття законних та обґрунтованих рішень, виділяючи ті загальні та особливі ознаки, що повинні бути враховані при винесенні рішень" [125, с. 25-26].

Попри їхню спільну правову природу, кожне рішення, яке тут розглядається, характеризується індивідуальною процесуальною специфікою. Ясно, що у такому разі непросто визначити критерій, за яким усі рішення певної спільності можна було б охопити єдиною основою, здатною опосередкувати їх адекватну класифікаційну характеристику. До того ж слід встановити зв'язок правильно обраного критерію із загальною основою, що поєднує рішення між собою. Поряд з цим лише така класифікація, яка враховує аналіз всієї сукупності процесуальних рішень, може мати як теоретичну, так і прикладну цінність.

Найбільш деталізовано варіанти можливих критеріїв містяться у роботах П.А. Лупінської, з погляду якої процесуальні рішення можуть бути "...класифіковані за змістом, функціональним призначенням, суб'єктами, уповноваженими приймати рішення, за часом прийняття та тривалістю дії, за формою, юридичною силою та за іншими ознаками" [125, с. 26]. Залежно від того, чи відповідає рішення на основне питання будь-якої кримінальної справи, автор розрізняє основні та допоміжні рішення. До основних вона відносить ті із них, у яких правомочні органи дають оцінку всій сукупності зібраних доказів та на підставі встановлених обставин відповідають на питання, які складають предмет кримінального процесу. Рішення, що сприяють законному та обґрунтованому вирішенню основних питань справи, носять допоміжний характер. За функціональною ознакою автор виділяє рішення, які визначають виникнення та направлення справи (про порушення справи); встановлюють процесуальне становище учасників процесу, направлені на збирання доказів, про застосування заходів процесуального примусу; направлені на реалізацію гарантій осіб, що беруть участь у процесі (клопотання, скарги, закон-

Відсканировано за допомогою CamScanner

ність та обґрунтованість вироків, постанов), направлені на усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину. Прояв функціональності рішень П.А. Лупінська розглядає і в аспекті специфіки вирішуваних ними завдань, які розподіляються на „внутрішні" та „зовнішні" [125, с. 29].

У спеціальній літературі наявні численні варіанти класифікацій з розгорнутими переліками класифікаційних ознак [84, с. 50-61; 134, с. 17; 140, с. 37-45; 191, с. 20; 260, с. 6-7;]. Дійсно, доволі привабливим на перший погляд здається проведення «масштабної» класифікації, що ґрунтується на деталізованому перелікові критеріїв виділення видів процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу.

Приміром рішення можна поділити з точки зору структурної побудови дослідчого кримінального процесу; за суб'єктами, які їх приймають, за юридичною силою, а також з точки зору наявності чи відсутності строків для прийняття, за функціональним призначенням, ступенем самостійності, визначеності регламентації у законі тощо.

Власне кажучи, немає і потреби знов повторювати все те, що вже знайшло відображення у спеціальній літературі. Подібні класифікації мають корисне теоретичне, прикладне та навчальне навантаження, оскільки, як правильно вказують В.М. Григор'єв та Г.О. Кузьмін дозволяють „не тільки визначити чинник упорядкованості в існуючій їх множинності, але і виявити ті тенденції, що характеризують розвиток як всього комплексу рішень, що виносяться слідчим, так і їх співвідношення, їх ієрархію" [78, с. 32].

Але процесуальні рішення є багатозначними і кожне з них характеризується декількома класифікаційними ознаками, відтак, як пише О.А. Івін, «...намагання уникнення поділу за випадковими, другорядними властивостями..., навряд чи може бути визнане завданням реалістичним та виконуваним. Важливе з однієї точки зору може виявитися менш важливим та навіть взагалі несуттєвим з іншої...». Поряд з цим, як зазначає автор процитованих рядків, «всяка класифікація переслідує певну мету, і вибір підстави класифікації диктується як раз цією метою» [287, с. 96]. У плані досліджуваних проблем сказане детермінує необхідність визначення головної ідеї, яка перебуває в основі розподілу процесуальних рішень дослідчого процесу для успішного виконання завдань даного дослідження.

Відсканировано за допомогою CamScanner

У зв'язку із цим відмітимо, що всяке рішення є результатом певної цілеспрямованої діяльності органів та посадових осіб, які ведуть процес, однак, як уявляється, по-різному «причетне» до діяльності з реалізації завдань судочинства чи певного його завершеного етапу, адже фіксує різний за значенням підсумок передуючої діяльності. Одні рішення виражають сутність дослідчого кримінального процесу (чи процесу в цілому), оскільки підсумовують інформацію та дають відповіді на головні питання, що тут виникають. Інші рішення пов'язані із нею, але безпосередньо не виражають природи та призначення процесу; вони є дотичними до цієї діяльності та її підсумків в силу властивої їм допоміжної природи.

Отже у плані предмету дослідження та пов'язаних із ним проблем слід зосередити головну увагу на зв'язку процесуальних рішень із основним функціональним призначенням кримінально-процесуальної діяльності, здійснюваної у рамках дослідчого кримінального процесу, ступені дотичності до її реалізації [263, с. 62-63].

Такий ракурс зв'язку процесуальних рішень із специфічним функціональним призначенням всієї здійснюваної у дослідчому кримінальному процесі дозволяє по-новому поглянути на зміст традиційного видового розподілу цих рішень. Основні та інші (неосновні) процесуальні рішення дослідчого кримінального процесу доцільно розрізняти в залежності від того, чи дається у рішенні відповідь на питання наявності підстав для початку досудового розслідування.

До перших слід віднести процесуальні рішення, що безпосередньо виражають сутність дослідчого кримінального процесу. Всі інші виражають допоміжне та/або субсидіарне значення в доброякісній реалізації мети цього провадження.

Основними (підсумковими) є рішення: 1) про порушення справи; 2) про відмову в порушенні справи. Такого роду рішення завжди завершують кримінально-процесуальну діяльність з перевірки та вирішення заяв або повідомлень про злочини і дають однозначну відповідь на вказане питання. Що стосується рішення про направлення заяви або повідомлення за належністю, яким вирішується інформація про злочин тим органом, до якого вона надійшла, то воно виражає сутність процесу своєрідно – ним констатується неможливість вирішення питання про початок досудового розслідування, виходячи із відсутності

Відсканировано за допомогою CamScanner

для цього компетенції. Під таким кутом зору це – основне рішення дослідчого кримінального процесу[1]. Однак аналіз його призначення та місця в процесуальній системі свідчать про те, що з його прийняттям підсумок діяльності за заявою або повідомленням не підводиться, а в його основі містяться лише обставини, пов'язані із компетенцію органу чи посадової особи на вирішення первинної інформації про злочин. У наведеному ракурсі рішення має проміжне значення у здійснюваній тут кримінально-процесуальної діяльності, оскільки змінює характер кримінально-процесуальних правовідносин (за ознакою одного з їх учасників – владного суб'єкта), забезпечуючи законність і обґрунтованість інших, основних, процесуальних рішень дослідчого провадження.

Отже рішення про направлення заяви або повідомлення за належністю не містить відповідей на основне питання дослідчого кримінального процесу, але є формою кінцевого вирішення заяви або повідомлення конкретним органом, тому з певною долею умовності воно віднесено нами до основних процесуальних рішень.

Інші (неосновні) рішення забезпечують прийняття основних настільки, наскільки створюють „умови для нормального ходу провадження, направлені на всебічне та повне дослідження фактичних обставин" [84, с. 55]; такі рішення свого роду є „каналом зв'язку" між початковим та кінцевим моментами провадження, що розглядається. Допоміжний характер перерахованих рішень, звичайно, є умовним, не тотожним їх другорядності.

У плані предмету дослідження слід відмітити, що допоміжний та додатковий характер прийняття властивий зокрема рішенням, що приймаються після або одночасно із основними процесуальним рішеннями. Їх специфіка проявляється в тому, що не відображаючи сутності дослідчого процесу, вони приймаються в його межах додатково до основних, як їх логічний та правовий (процесуальний) наслідок, покликаний забезпечити завершеність відносин, які виникають у межах кримінального процесу, та результативність виконання завдань судочинства. У першу чергу йдеться про рішення, які вирішують питання супутнього (в порівнянні із питаннями «суті справи») характеру, що випливають зі змісту сформульованих в основних

[1] Про це свідчить, зокрема і законодавча конструкція норми ч. 2 ст. 97 КПК.

Відсканировано за допомогою CamScanner

рішеннях висновків, наприклад, про повернення предметів, приєднаних до матеріалів перевірки[1]. Крім того, виходячи із правового аналізу конкретних обставин, які з'ясовані під час провадження за заявою або повідомленням про злочин, ознаки якого відсутні, законодавець передбачає прийняття рішення про направлення заяви або повідомлення для вжиття відповідних заходів впливу та передачу матеріалів для застосування в установленому порядку заходів адміністративного стягнення (ч. 2 ст. 99 КПК). Виходячи із важливості реалізації загальної та спеціальної антикримінальної превенції орган чи посадова особа, які ведуть процес, вправі скласти подання про усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину (ч. 2 ст. 23-1).

Аналіз природи таких рішень дає нам змогу йменувати їх додатковими до основних (похідними) процесуальними рішеннями дослідчого кримінального процесу[2].

Умовний характер класифікації аналізувався в цій роботі. Тут правомірно констатувати, що будь-яке (не лише основне) процесуальне рішення дослідчого кримінального процесу відображає певний підсумок кримінально-процесуальної діяльності, що передує його прийняттю. А інакше бути не може. Справа у тому, що процесуальне рішення приймається не довільно, адже ґрунтується на певній визначеній законом підставі, яку «формують» об'єктивні та суб'єктивні елементи результату пізнання, здійснюваного у дослідчому кримінальному процесі.

Не можна залишити без уваги таку класифікацію, наведену у процесуальній літературі, відповідно до якої рішення розподіляються на початкові, проміжні та остаточні. „Функціональне призначення рішень, – пише П.А. Лупінська, – проявляється і в тому, коли приймається рішення, і який вплив воно здійснює на подальше провадження у справі. З цієї точки зору рішення можуть бути початковими, проміжними та остаточними або підсумковими" [125, с. 30-32]. На думку автора, окремі рішення є початковими у тому сенсі, що вони дають початок всьому провадженню у справі або окремій стадії. Проміжні рішення приймаються по ходу провадження в межах однієї стадії та стосуються головним чином провадження процесуальних дій,

---

[1] Відображаючи цю специфіку їхнього функціонального призначення, А.Я. Дубинський називав їх «супутніми» рішеннями [84, с. 55]

[2] Їх процесуальна особливість буде розглянута у розділі 3.

Відсканировано за допомогою CamScanner

необхідних для завершення даної стадії. Остаточні рішення – рішення, що закінчують провадження у справі в даній стадії та виражають переконання, що склалося у особи чи осіб, які виносять рішення. Початкові, проміжні та остаточні рішення розрізняються як колом обставин, які повинні бути для них встановлені (предмет доказування), так і ступенем доведеності цих обставин [125, с. 30-32][1].

Більший теоретичний інтерес являє собою такий критерій як завершеність пізнання, результат якого закріпляє певне процесуальне рішення дослідчого провадження. З цієї точки зору можна виокремити рішення, якими процесуальне пізнання не завершується, а тому такі, що покликані закріпити лише його відносно визначений етап. До другого різновиду, виділеного за вказаним класифікаційним критерієм, процесуальних рішень відносяться ті із них, які мають іншу гносеологічну функціональність, – вони не лише підводять підсумок здійсненому пізнанню, але й закінчують процес доказування, оскільки самі по собі є «продуктом» досягнення його доброякісного результату. У плані обговорюваних тут проблем до перших можна віднести рішення про порушення кримінальної справи та про направлення заяви або повідомлення за належністю[2]. До рішень, які є не лише результатом пізнання, але і чинником припинення процесу подальшої гносеологічної діяльності, правомірно віднести відмову в порушенні справи. Що стосується похідних (додаткових до основних) рішень, то їх слід віднести до тієї групи, до якої відносяться рішення, щодо яких вони виконують субсидіарну функцію (від яких походять). Не слід однак думати, що наведене розмежування являє собою лише теоретичний інтерес.

Уявляється, що безпосереднє практичне його значення полягає у зв'язку видової належності рішення із рівнем визначеності знання, яке лежить в основі підстави його прийняття. Тому правильне розуміння діалектики їх взаємозв'язку та взаємообумовленості дозволяє усвідомити місце процесуального рішення, якісну визначеність виконуваного ним функціональ-

---

[1] Слушною є думка А.Я. Дубинського про те, що «початкове» рішення перебуває в іншій смисловій площині з «остаточним» рішенням; першому відповідає «кінцеве» [84, с. 57].

[2] Останнє, на відміну від порушення справи, відображає певний етап пізнання лише у межах дослідчого кримінального процесу.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ного призначення, що в підсумку сприяє адекватному розумінню підстав прийняття, вимог, що пред'являються законом та передовою практикою до його змісту та форми.

Таким чином, правова регламентація сучасного дослідчого кримінального процесу передбачає прийняття значного кола рішень, які на основі деяких загальних ознак можуть бути об'єднані в класифікаційні групи за різними критеріями, серед яких найбільшою змістовністю характеризується ступінь дотичності процесуального рішення до реалізації основного функціонального призначення дослідчого кримінального процесу.

Всяка діяльність, здійснювана в рамках процесуальної системи, має цілком визначену спрямованість. „Будь-яке правове завдання, – як вірно зазначає В.С. Зеленецький, – характеризує статичний стан тих різновидів діяльності, що мають бути виконані у майбутньому як об'єктивна необхідність, без реалізації якої неможливо вирішити відповідні завдання. Підкреслюючи відображення в завданнях діяльнісний момент, правомірно говорити про них як про завдання функціонування кримінально-процесуальної діяльності, або про функціональні завдання процесу" [90, с. 44].

Будучи органічно включеними у дослідчу процесуальну діяльність, рішення характеризуються функціональністю, несуть в собі певну «енергію» дії, що дає можливість реально впливати на хід та результати активності органів, які ведуть процес. Теоретична та практична значущість дослідження функціонального призначення дослідчих процесуальних рішень обумовлена необхідністю повноцінного з'ясування їх природи, встановлення специфічної ролі, яку вони відіграють у динаміці кримінально-процесуальної діяльності. У свою чергу сказане дозволяє більш глибоко розібратися у підставах прийняття процесуальних рішень та підійти до адекватного вирішення інших важливих у прикладному відношенні проблем, що тут виникають[1].

---

[1] Взагалі-то «буття матерії – це її дія; іншого буття їй не можна і мислити» [299, с. 146]. Цей всеосяжний онтологічний постулат, поміщений у контекст предмету даного дослідження, дозволяє заключити, що процесуальне рішення проявляє свою сутність у місці серед інших обєктів, а точніше – у реальному впливові на їх виникнення, зміну чи припинення існування; дія рішення – це причина та суть його буття в тій частині обєктивної дійсності, яку займає змодельований (законодавцем) або реальний кримінальний процес.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Взявши до уваги термінологію, ми виходимо із того, що в українській мові «функціональний» вказує на пов'язаність із виконанням певної функції, залежність від діяльності, а «функціональність» – на практичність та корисність [280, с. 1552].

Під функціями процесуальних актів розуміють „основні напрями їх правового впливу на учасників кримінально-процесуальної діяльності та інших громадян, в яких проявляється як роль та призначення кожного процесуального акту окремо, так і роль, і призначення їх в цілому"[140, с. 88][1].

Таким чином, функціональне призначення процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу є поняттям, похідним від виконуваних ними завдань. Зв'язок між ними має двосторонній характер, оскільки „правове завдання виконує специфічну регулятивну функцію, визначаючи розвиток процесуальної діяльності..."; діяльність, спрямована на вирішення завдання, у свою чергу є „...тим фактором, який вносить свій вклад в її вирішення" [90, с. 46]. Отже призначення цих актів вказує на специфіку їхньої ролі у позитивній результативності кримінально-процесуальної діяльності, основні напрями впливу на забезпечення успішного виконання завдань кримінального судочинства. Практичне значення цього положення проявляється у тому, що у реальному кримінальному процесі мірою реалізації функціонального призначення кожного із процесуальних рішень здійснюється поступальне наближення до вирішення завдань судочинства у цілому, що вказує на важливість створення належних умов ефективності рішень, забезпечених системою вимог до їх прийняття, форми та змісту.

За обсягом функціонального призначення, виконуваного процесуальними рішеннями дослідчого кримінального процесу правомірно говорити про наявність родового, тобто виконуваного всіма рішеннями, що приймаються суб'єктами, наділеними спеціальною компетенцією, та видового призначення, властивого лише тому класу рішень, що можуть бути прийняті у часово-просторових межах дослідчого проваджен-

---

[1] Звичайно, про функції процесуальних рішень як такі можна говорити лише умовно, маючи на увазі діяльність з прийняття рішень та наступного їх виконання задля фактичної реалізації їх індивідуально-владних приписів.

Відсканована за допомогою CamScanner

ня. Специфіка кожного рішення визначає і якісну індивідуальність його призначення, яке проявляється на двох рівнях: соціальному та юридичному.

З точки зору першого законне прийняття рішення служить інтересам особи й суспільства, є обов'язковим елементом процесу боротьби зі злочинністю, забезпечення невідворотності відповідальності за злочин. З цієї точки зору прийняття рішення є необхідним елементом кримінально-правової політики держави, виконання нею функції боротьби зі злочинністю. Правильне та своєчасне вирішення питання про порушення кримінальної справи є одним із засобів попередження та припинення злочинів (кримінально-превентивна функція), що, у свою чергу, сприяє укріпленню правопорядку та законності (правоохоронна функція). З іншого боку законне та обґрунтоване вирішення заяви або повідомлення про злочин забезпечує реалізацію особистих інтересів, поновленню порушених злочинами конституційних та інших прав громадян; законна та обґрунтована відмова у порушенні кримінальної справи усуває негативні наслідки безпідставної підозри у вчиненні злочину, є суттєвою правовою гарантією попередження порушень прав та свобод, які є неминучими при необґрунтованому початку досудового розслідування (правозабезпечувальна функція); позбавляє від непотрібної роботи органи суду, прокуратури, досудового слідства та дізнання, упереджуючи неминуче пов'язані з цим витрати ресурсів (економічна функція).

Розглядаючи правовий аспект функціональності досліджуваного правового феномену, слід відмітити, що у широкому значенні до важливих факторів, які обумовлюють необхідність прийняття процесуальних рішень, відноситься необхідність застосування права у кримінальному процесі. Останній є єдино можливою формою встановлення та реалізації кримінально-правових відносин, тобто вирішення кримінально-правового конфлікту. Констатація наявності чи відсутності останнього вперше здійснюється шляхом прийняття рішення про порушення кримінальної справи чи про відмову в порушенні справи, які опосередковують застосування норм кримінального, кримінально-процесуального, цивільного та інших галузей права. Успішне виконання завдань судочинства неможливе без правильного застосування цих норм права органами та по-

Відсканировано за допомогою CamScanner

садовими особами, наділеними кримінально-процесуальною компетенцією.

Кримінальне судочинство, будучи врегульоване правом, представляє собою певну специфічну технологію досягнення поставленої законодавцем мети, з іманентними їй правилами поведінки, множинністю учасників та різноманітними, нерідко протилежними, інтересами. Реальний кримінальний процес, до того ж, здійснюється в умовах існування різноманітних факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру, далеко не всі з яких є корисними для виконання його задач. Звідси – очевидна необхідність оптимальної організації такого „технологічного процесу". Рішення, виконуючи правозастосовне призначення, одночасно використовуються суб'єктами, наділеними кримінально-процесуальною компетенцією, для індивідуально-правового впливу на виникаючі тут відносини, поведінку людей, з тим, щоб організувати та спрямувати у правильному напрямку кримінально-процесуальну діяльність, у тому числі, за рахунок нейтралізації дії факторів, які негативно впливають на її правильний та поступальний розвиток. Викладене, у свою чергу, свідчить про важливість забезпечення гарантій обов'язковості процесуальних рішень, які тут приймаються (управлінсько-організуюча функція).

Застосуванню права у дослідчому кримінальному процесі передує специфічне пізнання оточуючої дійсності. З останнім тісно пов'язаний гносеологічний аспект призначення цих процесуальних рішень, який проявляється двояко: з одного боку їх прийняттям констатується наявність певних фактів та їх сукупності, з якими закон пов'язує прийняття самого рішення, як результату передуючого пізнання, а з іншого – вперше окреслюються контури змісту кримінально-правового відношення, предмету послідуючого процесуального пізнання, що обумовлює цілеспрямованість послідуючої гносеологічної активності з пошуку інформації, корисної для виконань завдань судочинства, її закріплення та оцінки (гносеологічна та евристична функції).

Юридичне призначення процесуального рішення має два взаємоповязані аспекти: процесуальний та матеріально-правовий. Рішення є юридичними фактами, що з необхідністю викликають виникнення, зміну або припинення кримінально-процесуальних правовідносин, однак по-своєму, індивідуально впливаючи на перебіг останніх. Так, приведення до виконання

Відсканировано за допомогою CamScanner

рішень, що виражають сутність дослідчого провадження, припиняють правовідносини у звязку із прийняттям (безпосереднім виявленням) інформації про злочин. в одному випадку є одночасно необхідною (та достатньою) умовою для виникнення процесуальних відносин у наступному етапі судочинства (по суті здійснюється їх зміна, «трансформація» проваджень). Рішення про відмову в порушенні справи – фактор припинення кримінально-процесуальної діяльності, тому обумовлюючи виникнення певних прав в учасників процесу, спонукає органи та посадових осіб, які ведуть процес, до вчинення дій, спрямованих на законне завершення кримінального процесу, реалізацію процесуальних прав та їх гарантій, відновлення правомочностей громадян, порушених у зв'язку із дослідчим провадженням. Рішення про направлення заяви або повідомлення за належністю змінює процесуальні правовідносини на рівні їх суб'єктів, забезпечуючи тим самим законність провадження в цілому.

Порушення кримінального провадження є одночасно необхідною (та достатньою) умовою для виникнення процесуальних відносин у наступному етапі судочинства (по суті здійснюється їх зміна, «трансформація» проваджень)[1]. Процесуальні рішення є обов'язковими для виконання, а також унеможливлюють здійснення паралельних проваджень (у випадку порушення справи) або початку провадження за тим же фактом (при відмові у порушенні справи).

Кримінально-правове призначення рішень вбачається в тому, що ними констатується наявність або відсутність правовідношення, яке виникає у зв'язку із вчиненням (не вчиненням) злочину; вперше викладаються обставини суспільно-небезпечного діяння та дається офіційна кваліфікація діяння як злочину.

Зміни, внесені до чинного кримінально-процесуального законодавства останнім часом, певне зміщення правового регулювання дослідчого кримінального процесу у бік соціального аспекту його завдань самі по собі є своєрідним індикатором значення, яке дослідчому провадженню та рішенням, які тут приймаються, надає законодавець, а відтак і суспільство. Йдеться про законодавчі новели, що виникли після відомого рішення

---

[1] Крім випадків, коли не встановлено підозрюваного у вчиненні злочину.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Конституційного Суду України ухваленого 30 січня 2003 р. у справі № 3-рп/2003 [33], завдяки якому були привнесені зміни в існуючі до цього правила про можливість оскарження постанов про порушення кримінальної справи лише на стадії попереднього розгляду справи суддею, а також послідуючими за цим змінами та доповненнями КПК щодо регламентації відповідних процедур[1].

У підсумку можна констатувати, що практична ефективність процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу забезпечується виконанням загальних та окремих (специфічних) функцій першого. Функціональність цих рішень включає їх як невід'ємну частину до системи кримінально-процесуальної діяльності, здатної реалізувати загальні завдання судочинства та призначення окремого провадження. Отже їх прийняття не може носити формально-процедурного характеру. Необхідність оптимізації процесуальних гарантій законності досліджуваних рішень, гармонізації їх правового регулювання з усім кримінально-процесуальним законодавством детермінована актуальними проблемами посилення ефективності протидії злочинності, забезпечення неухильного додержання прав та свобод людини і впровадження продуктивних засобів підтримання розумного балансу між особистими та суспільними інтересами у кримінальному судочинстві.

Висновки до розділу 1

1. Наявність специфічних мети та засобів її досягнення, завершеність правовідносин, що виникають у дослідчому кримінальному процесі, визначають його «самодостатність», що виконує службову роль стосовно слідчого провадження.

2. Метою сучасного дослідчого кримінального процесу є встановлення достатності підстав для провадження досудового розслідування.

3. У системі загальних завдань процесу виявляють дію два аспекти. Перший пов'язаний із суспільними цінностями, що

---

[1] Судовий контроль та інші процесуальні гарантії законності й обґрунтованості процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу має стати предметом окремого спеціального дослідження, яке нажаль неможливо висвітлити з урахуванням меж даної роботи

Відсканировано за допомогою CamScanner

об'єктивно детермінують потреби ефективної протидії злочинності (швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних, забезпечення невідворотності відповідальності). У дослідчому кримінальному процесі це виражається у необхідності оперативного реагування на сигнал про злочин, максимально повної фіксації цих даних для створення інформаційних умов для успішного розслідування кримінальної справи. Другий (соціальний) аспект продиктований «особистим» у кримінальному судочинстві, що обумовлює охорону прав та законних інтересів осіб, втягнутих в його орбіту, захисту від незаконних та необґрунтованих дій (рішень) з боку правоохоронних органів, недопустимості передчасного «вмикання» державного примусу. Подібний «дуалізм» завдань є неминучим для дослідчого кримінального процесу.

4. Рішення, що приймаються у кримінально-процесуальному середовищі, є невід'ємною складовою кримінально-процесуальної діяльності, спрямовані на управління процесом шляхом впровадження норм закону в поведінку всіх учасників судочинства.

5. Суттєвими ознаками процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу є такі: 1) рішення приймаються органом та посадовою особою, наділеними кримінально-процесуальною компетенцією; 2) рішення постановляють з метою встановлення за заявою чи іншим джерелом інформації про протиправне суспільно небезпечне діяння підстав для початку досудового розслідування; 3) рішення є правозастосовним актом, що виражений у процесуальній формі, передбаченій законом; 4) воно є державно-владним волевиявленням про вчинення процесуальних дій.

6. Процесуальне рішення дослідчого кримінального процесу – це передбачений кримінально-процесуальним законом та виражений у визначеній ним формі індивідуальний правозастосовний акт, що містить владне волевиявлення органу чи посадової особи, наділених кримінально-процесуальною компетенцією, спрямоване на виконання завдань судочинства у зв'язку із необхідністю встановлення за інформацією про суспільно небезпечне діяння підстави до початку досудового розслідування.

7. З точки зору функціонального призначення процесуальних актів правомірним видається виділення таких їх груп

Відсканировано за допомогою CamScanner

у дослідчому процесі: 1) спрямовані на встановлення фактичних умов та підстав для прийняття рішення за інформацією про злочин (пов'язані із встановленням підстави до порушення справи, підвідомчості, а також наявності (відсутності) обставин, що виключають провадження по справі); 2) пов'язані із вжиттям заходів до попередження чи припинення злочину, а також закріплення слідів злочину; 3) пов'язані із вжиттям заходів для забезпечення безпеки особи, яка заявила про вчинений злочин, членів його сім'ї та близьких родичів; 4) пов'язані із вирішенням інформації про злочин.

8. За значущістю для вирішення завдань дослідчого кримінального процесу його рішення поділяються на основні (підсумкові) і додаткові до них (похідні).

Відсканировано за допомогою CamScanner

Розділ 2

ПРОБЛЕМИ ПРИЙНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ДОСЛІДЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Загальні положення

Теоретична та прикладна цінність характеристики рішень дослідчого кримінального процесу обумовлюється правильним визначенням напрямів проведення наукового аналізу. У зв'язку із цим в першу чергу слід дати відповідь на питання загального характеру: за якими параметрами здійснювати дослідження цього феномену, враховуючи існування безлічі ознак, за якими він може бути охарактеризований? Отже першочерговою проблемою є виокремлення суттєвих сторін об'єкту дослідження, щодо яких необхідно сформувати адекватне і, до того ж, повне знання.

Для успішного виконання поставленої задачі вбачається за доцільне зосередити пізнання на тих сторонах та елементах об'єкту, що безпосередньо беруть участь в механізмі прийняття процесуальних рішення дослідчого кримінального процесу.

У теорії прийняття рішення розрізняють наступні його елементи: 1) особа, яка приймає рішення; 2) мета рішення; 3) альтернативні варіанти рішення; 4) зовнішнє середовище; 5) оцінка наслідків вибору тієї чи іншої альтернативи рішення; 6) правило вибору рішення [87, с. 5-6].

Рішення є результатом дії цілого комплексу об'єктивних та суб'єктивних чинників, що взаємодіють між собою, а в системі власних взаємних зв'язків та взаємообумовленості визначають індивідуальну специфіку процесу і доброякісність його результату. Кожен із чинників відіграє важливу специфічну роль у механізмі прийняття процесуального рішення, але діє (як позитивно, так і негативно) лише у тісному взаємозв'язку та взаємообумовленості з іншими: від роботи кожного чинника залежить

Відсканировано за допомогою CamScanner

якість дії іншого (посилення, послаблення дії, нейтралізація), а їхній комплексний вплив визначає якісну визначеність результату. Поліфакторна система (середовище) прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу являє науковий інтерес, однак перебуває за межами даного дослідження[1].

Проекція зазначених загальнотеоретичних положень на проблематику, досліджувану в цій роботі, дозволяє виділити наступні елементи прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу, що підлягають аналізу: 1) мета та альтернативні варіанти; 2) підстава прийняття рішення; 3) порядок (правовий режим) прийняття: процесуальні умови, суб'єкт, процедурні правила, зміст та форма закріплення результату.

Специфіка правової природи кримінально-процесуального рішення, його «генетична» прив'язаність до класу явищ певної спільності, органічний зв'язок із здійснюваною у рамках процесуальної системи цілеспрямованою діяльністю неминуче обумовлюють існування спільних (родових) властивостей досліджуваного процесуального феномену. Першочергове виявлення та опис останніх дозволить проаналізувати загальні поняття і дослідити спільне у механізмі прийняття всіх рішень дослідчого провадження, тим самим вивести їх «за дужки» під час характеристики окремого процесуального рішення. Ясно, що вимога конкретності дослідження обумовлює принципову важливість виокремлення індивідуальності кожного із них. Сказане і визначає логіку та структуру опису отриманих під час дослідження результатів.

Прийняття розглядуваних процесуальних рішень, як відзначалося, підпорядковане меті та завданням першого етапу кримінального процесу, що є похідними від загального призначення процесуальної діяльності. Останнє пов'язане із забезпеченням необхідних умов для встановлення наявності кримінально-правового відношення, визначення його змісту, а також реалізації[2], що стає можливим не інакше як

---

[1] Фактори прийняття процесуальних рішень були предметом спеціального наукового аналізу у роботах Ю.М. Грошевого, П.А. Лупінської, В.О. Коновалової та інших вчених. Див.: [80; 81; 82; 110; 124; 125].

[2] У літературі справедливо підкреслюється, що кримінальний процес та його структурні елементи спрямовані на встановлення, конкретизацію, закріплення кримінально-правового відношення, а так само – на його припинення та зміну [205, с. 10-19].

Відсканировано за допомогою CamScanner

шляхом виконання завдань окремих відносно самостійних проваджень загальної процесуальної системи. Матеріально-правові відносини детермінують буття відносин кримінально-процесуальних, які, у свою чергу, виконують незамінну «службову» роль у реалізації норм кримінального права[1]. Отже, головною (та кінцевою) метою прийняття досліджуваних рішень є встановлення та офіційне підтвердження у визначеному законом порядку факту наявності чи відсутності кримінально-правового відношення та необхідності у зв'язку з цим здійснення провадження у кримінальній справі, чи констатація відсутності такої. Сказане найбільш повно реалізується в рішеннях про порушення та про відмову в порушенні кримінальної справи. Що стосується інших процесуальних рішень, вони спрямовані на забезпечення доброякісності перших і опосередковують у підсумку досягнення зазначеної «домінантної» мети.

Варіанти рішень, з-поміж яких уповноважений орган обирає в тій чи іншій конкретній ситуації, знаходять своє відображення в диспозиціях норм, що регулюють прийняття даного рішення. Отже досліджувані рішення дослідчого кримінального процесу характеризуються вузькою варіативністю, на що вказує спосіб викладу їх законодавчого переліку, визначеного імперативно та вичерпно (ч. 2 ст. 97 КПК).

Таким чином, завершення дослідчого процесу опосередковане одним із вказаних вище альтернативних варіантів, вибір яких доводиться здійснювати у всякому реальному кримінальному провадженні. Вибір цей є непростим, бо опосередкований дією цілого комплексу чинників гносеологічного, психологічного та правового порядку, але в першу чергу – якісної визначеності результатів здійсненого тут пізнання.

---

[1] Поряд з такою якісною визначеністю їх діалектичного зв'язку, слід вказати і на відносну автономність зазначених видів правовідносин, що обумовлена специфікою змісту всіх елементів правовідношення: суб'єктного складу, змісту, юридичних фактів та об'єктів [262, с. 8]. Ці правовідносини відмінні як генетично, так і хронологічно, а тому не виключається їх «ізольоване» одне від одного існування (латентна злочинність, притягнення до кримінальної відповідальності невинуватої особи, безпідставне порушення кримінального провадження).

Відсканировано за допомогою CamScanner

Оскільки способи дії чітко визначені законодавцем, остільки найбільші труднощі у цьому плані складає проблема правильного встановлення підстав, необхідних для обрання того чи іншого рішення. Відтак міра адекватності рішення прямо пропорційна повноті та правильності встановлення фактів і точності оцінки їх правового значення, а можливі тут помилки пов'язані саме із некоректністю дослідження, не встановленням тих істотних для провадження життєвих обставин, з якими прийняття того чи іншого рішення перебуває у безпосередньому причинному зв'язку.

Що стосується додаткових процесуальних рішень, то як і щодо основних, види можливих рішень задані законодавцем. Специфіка, детермінована їх похідною природою, обумовлює те, що варіанти цього класу процесуальних рішень визначаються змістом фактичних даних, які отримані під час встановлення підстав основних процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу.

У зв'язку із описаною особливістю варіативності рішення у дослідчому кримінальному процесі виникає закономірне питання: чи не означає це те, що з огляду на імперативність визначення законом варіантів можливих рішень при їх прийнятті відсутній вибір як змістовна ознака рішення у будь-якій сфері суспільного життя. На дане питання, як вбачається, слід дати негативну відповідь. Обмеженість поля розсуду особи, яка зобов'язана прийняти рішення у дослідчому кримінальному процесі, не означає, що вона не робить свідомого вибору. І дійсно, перед тим, як прийняти рішення, суб'єкт має дати відповідь на наступне питання: якою є індивідуальна визначеність підстави та для якого саме рішення наявна підстава у даному конкретному випадку? Характер відповіді на це запитання (а воно по своїй суті є проблемним) обумовлює і вид рішення, яке буде прийняте [125, с. 50].

2.2. Підстави прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу

Уявлення про правову природу досліджуваного феномену засвідчує його належність до завершальної стадії правозастосовного процесу, який складається із певних етапів: а) встановлення фактичних обставин справи; б) встановлення юридичної основи справи; в) вирішення справи та документальне оформлення прийнятого рішення [120, с. 39; 147, с. 424].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Останній елемент опосередкований результатами всієї діяльності, що йому передує, тому «перед тим, як орган винесе рішення, – пише В.В. Лазарєв, – він повинен переконатися, що наявна фактична ситуація, передбачена в гіпотезі норми... та ...зобов'язаний встановити фактичні обставини або достатність цих обставин та достатню їх обґрунтованість...» [120, с. 40].

Доброякісність процесуального рішення, прийнятого у дослідчому кримінальному процесі, з точки зору вимог, які до нього ставляться законодавством та передовою практикою, отже і функціональна ефективність, досяжні за умови правильного встановлення підстав його прийняття[1].

У загальновизнаному розумінні підставою є причина, те, головне, на чому базується, засновується що-небудь» [280, с. 966; 294, с. 397].

У практичній діяльності осіб, які застосовують право, встановлення основи будь-якого висновку чи дії пов'язана із отриманням певної інформації, пізнанням певної життєвої ситуації. Такою є інформаційна сутність процесуального рішення. У дослідчому кримінальному процесі інформація формується завдяки приводам до порушення справи, а також засобами та способами, передбаченими статтями 97, 187, 190 КПК України.

Підстава прийняття процесуального рішення є неоднозначною, що обумовило дискусійний характер її розуміння: як фактичних даних [173, с. 80, 86; 188, с. 223], доказів, достатніх для прийняття рішення [167, с. 318], фактичних обставин самої справи, що встановлюються на основі цих даних [104, с. 88].

Л.М. Карнєєва, з'ясовуючи сутність загальної підстави до прийняття процесуальних рішень, вказує на те, що докази самі по собі не є підставою рішення, а лише «надають» її, «оскільки відомості як засобів досягнення необхідного результату не можуть замінити самого результату» [229, с. 87-88][2].

---

[1] У даному розділі розглядаються загальні положення, які стосуються сутності та структури підстав процесуальних рішень дослідчого провадження. Специфічні сторони встановлення підстав та прийняття індивідуального рішення описані у наступному розділі.

[2] Поряд з цим у результаті проведеного дослідження вчена дійшла висновку про те, що підставою процесуального рішення виступає доведеність або недоведеність фактів та створюваних ними «фактичних обставин». Про критику цієї точки зору, аргументовану О.В. Смірновим, див.: [240, с. 88].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Більшість вчених констатують комплексний характер її структури, як такої, що містить фактичні та юридичні елементи. До перших належать фактичні дані [150, с. 34] або встановлювані за їх допомогою фактичні обставини [125, с. 78]; другі розглядаються під кутом зору застосування норм матеріального і процесуального права [276, с. 64].

Відсутність наукової однозначності ґрунтується на законодавчій невизначеності. КПК у цьому плані надає суперечливу інформацію: в одних випадках пов'язує підставу рішення із наявністю певних обставин (ст.ст. 6, 61-1, 63, 75, 206 КПК), в інших вказує на наявність „даних" (ст. 178 КПК), „достатніх даних" (ч. 2 ст. 94), „досить доказів" (ст. 131 КПК), „підстав вважати" (ч. 2 ст. 148, 187). У ряді норм, що мають пряме відношення до прийняття процесуальних рішень, взагалі не міститься самостійної підстави, внаслідок чого останню доводиться „виводити" із підстав інших рішень та шляхом системного тлумачення норм закону. Так, постанова про відмову в порушенні кримінальної справи обумовлена відсутністю підстав до порушення справи (ч. 1 ст. 99 КПК).

Таким чином, як законодавцем, так і науковцями під час характеристики підстав прийняття процесуальних рішень вказується або на відповідні обставини, або на фактичні дані про них (докази). Мабуть підґрунтям невизначеності та дискусії є складність поняття, яке вимагає дослідження різних сторін та елементів її структури, природи функціонального взаємозв'язку між ними.

У формально-логічному аспекті рішення, як зазначалося, є судженням, виведеним із іншого (інших), інакше кажучи, умовиводом, „... в якому конкретні фактичні обставини справи підводяться під норму права" [58, с. 344].

Адекватні судження завжди ґрунтуються на достатній підставі. Закон достатньої підстави є відображенням загального взаємозв'язку, що існує між предметами та явищами дійсності, в якій «кожний факт, кожний предмет, кожне явище підготовлені передуючими фактами, предметами та явищами» [288, с. 98][1]. Оскільки предмети та явища пов'язані таким чином, що часто знання наявності одного із них може бути підставою для

[1] Відмітимо, що правомірність віднесення «достатньої підстави» до законів логіки як таких заперечується авторами, які вважають її постулати «деяким методологічним принципом» [287, с. 35].

Відсканировано за допомогою CamScanner

знання іншого [292, с. 275], слід визнати, що підставою будь-якого судження, висновку є інші судження, якщо об'єкти, що у них відображаються, перебувають один з одним у реальній причинній залежності. Необхідно однак враховувати, що з точки зору формальної логіки судження та поняття визначають так би мовити апріорно задані предмети та явища, відображаючи лише розумовий аспект висновку; якісні ж характеристики знання та шляхи його формування є індиферентними для логічного аналізу. Тому логічний аспект прийняття рішення не може у чистому вигляді бути прийнятим у теорії та практиці судочинства, в яких побудові будь-якого судження передує певна пізнавально-практична діяльність[1].

Той чи інший фрагмент об'єктивної реальності для того, щоб стати «причиною» судження (як і прийняття рішення), повинен спочатку стати об'єктом цілеспрямованої пізнавальної діяльності відповідного суб'єкта. Поринувши завдяки інструментам пізнання до його свідомості, частина дійсності, опосередкована інтелектуальними та вольовими елементами субєкта, може трансформуватися у своє «нове», обєктивоване відображення та використовуватися у практичній діяльності. Отже підставою прийняття рішення у будь-якій сфері життєдіяльності людини здатна стати лише та частина дійсності, яка пізнавально охоплена суб'єктом та стала частиною його знань (факт). «Як емпірична, так і теоретична форми пізнання, – пише О.А. Івакін, – тісно пов'язані з таким гносеологічним явищем як факт. Якщо емпіричне знання має справу з відомими, але не з'ясованими фактами, то теоретичне знання ці факти пояснює та інтерпретує» [285, с. 247]. З точки зору методології наукового пізнання «факт» розглядається як характеристика пізнавальної діяльності, фіксація результатів наукового дослідження [298, с. 593].

Таке розуміння «факту» може бути використане і при розгляді гносеологічного аспекту підстави кримінально-процесуального рішення.

---

[1] Ще А. Шопенгауер у своєму широковідомому трактаті резюмував: «Загальний смисл закону підстави зводиться взагалі до того, що завжди та всюди кожне існує лише завдяки іншому. Але так як закон підстави у всіх своїх формах є апріорним, отже, корініться в нашому інтелекті, його не можна застосовувати до цілого всіх існуючих речей, до світу, разом із цим інтелектом, в якому він перебуває» [299, с. 122].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Доречно відмітити, що цим поняттям оперує і законодавець. У КПК «факт» згадується п'ятнадцять разів у значеннях, які мають різні смислові відтінки: 1) факт як характеристика певної події, в якій констатується наявність ознак злочину, за яким порушена кримінальна справа, або їх відсутність[1]; 2) факт як певні обставини, які підлягають встановленню у кримінальній справі, або мають значення для справи (доказове значення)[2]; 3) факти порушення закону, які встановлені під час провадження у справі (ст. 23-2, ч. 2 ст. 214, ст. 380 КПК); 4) факти як зміст відомостей, які збираються у кримінальному процесі[3].

Порядом з цим, кримінально-процесуальний закон широко використовує поняття «обставини». У одних випадках вони є тотожними «фактам» або перебувають у співвідношенні родового та видового поняття. Так, у ч. 2 ст. 68 КПК говориться про те, що свідок може бути допитаний про **обставини**, які підлягають встановленню у даній справі, **у тому числі про факти** (вид. О.К.), що характеризують особу обвинуваченого або підозрюваного. У інших – законодавець надає їм різного семантичного відтінку. У ч. 1 ст. 165-3 КПК вказано, що в поданні про продовження строку тримання під вартою зазначаються, окрім іншого, також «**обставини і факти** (вид. О.К.), що належить дослідити»[4].

---

[1] Так, у ч. 1 ст. 236-7 КПК йдеться про оскарження постанови про порушення справи за фактом вчинення злочину, а в п. 11 ст. 6 говориться про відмову в порушенні справи **за тим же фактом** (виділено автором – О.К.); про факт вчинення діяння йдеться у ч. 5 ст. 6 КПК.

[2] Зокрема, свідок та потерпілий може бути допитаний про факти, що характеризують особу обвинуваченого або підозрюваного (ч. 2 ст. 68, ч. 2 ст. 72 КПК). З іншого боку не може бути допитана як свідок особа, яка в силу певних фізичних чи психічних вад не може правильно сприймати **факти, що мають доказове значення** (вид. О.К.) – ч. 3 ст. 69 КПК. Також законодавцем використані формулювання: «факти, що належить дослідити» (ч. 1 ст. 165-3), «факти, які мають значення для справи» (ст. 200 КПК) чи «...для вирішення справи» (ст. 82), «факти, які стосуються даної справи» (ч. 1 ст. 167), «факт наявності в особи душевної хвороби» (п. 5 ст. 45 КПК).

[3] Так, захисник вправі збирати відомості про факти, що можуть використовуватися як докази у кримінальній справі (п. 13 ст. 48 КПК).

[4] Про «обставини і факти, що мають значення для вирішення справи» йдеться і в ст. 82 КПК.

Відсканировано за допомогою CamScanner

У КПК зустрічається і «кумулятивне» використання вказаних понять у словосполученні «фактичні обставини», що є з одного боку проявом відсутності у законодавця чітких критеріїв їх відмінності, а з іншого – виражає його намір підкреслити «фактичний» елемент обвинувачення у співвідношенні з його юридичною складовою (ч. 1 ст. 231, ч. 3 ст. 299, ч. 1 ст. 365, п. 2 ст. 367, ст. 369, ч. 2 ст. 398 КПК). Як вбачається, спроби знайти сутнісні ознаки відмінності між цими поняттями приречені на невдачу, оскільки обидва відображають об'єктивні предмети, явища, процеси, які є (були чи повинні бути) предметом кримінально-процесуального пізнання. Мова йде про процесуальні поняття – синоніми.

Закономірно виникає питання про те, який рівень визначеності знання (достовірність чи вірогідність) про явища об'єктивної дійсності є допустимим в рамках поняття „факт"? Це питання має не лише теоретичний інтерес. У реальному кримінальному процесі пізнання здійснюється в основному щодо обставин минулого і, до того ж, опосередковано, тому знання, необхідні для адекватного виконання завдань судочинства, накопичуються послідовно-поступально. Очевидно, що і процесуальні рішення доводиться приймати у досить різних інформаційних умовах.

Суспільна практика засвідчує неможливість у кожному випадку встановлення однозначного зв'язку між причиною та наслідком[1]. Досить часто у літературі можна зустріти твердження, згідно із якими ряд процесуальних рішень як фактичну підставу може мати обставини, встановлені з вірогідністю. Загальновизнаним є необхідність досягнення достовірного знання особами, які приймають підсумкові рішення досудового розслідування та акти правосуддя. Що стосується інших про-

---

[1] Різниця в характерові зв'язку між явищами відображається в понятті «динамічні та статичні закономірності», запозичені філософськими науками із фізики. Основною ознакою динамічних закономірностей є суворо однозначний характер всіх зв'язків і залежностей, що відображаються в рамках відповідних теорій. Всі зв'язки і залежності тут розглядаються як в рівній мірі необхідні (закономірності жорсткої детермінізації). До статичних теорій та методів ми вимушені звернутися внаслідок того, що з тих чи інших причин ми не можемо отримати достатньо повного та детального опису досліджуваних систем. Статичні закономірності є наслідком неповноти наших знань [298, с. 160-161].

Відсканировано за допомогою CamScanner

цесуальних рішень, то думки вчених діаметрально розійшлися, а демонстрація авторських точок зору, враховуючи їх діапазон, у межах даної роботи неможлива.

Безумовно, якість знання, що перебуває в основі прийняття того чи іншого рішення, обумовлюється різними чинниками: місцем та функціональним призначенням процесуального рішення у загальній процесуальній системі, його роллю у встановленні істини. Але розуміння поняття факту (фактичного складу) у плані дослідження підстави прийняття процесуального рішення не слід засновувати на протиставленні достовірного та вірогідного. У процесі послідовного поступального розвитку пізнання, здійснюваного шляхом пошуку, фіксації, накопичення та переробки інформації та спрямованого на всебічне та повне осягнення відповідного предмету процесуальної діяльності, вказані аспекти знання займають своє унікальне місце, виконують власне функціональне призначення у процесі встановлення істини. Вони настільки тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені, що «розірвати» їх з точки зору цілісності процесу пізнання практично неможливо, як не можна відірвати різні сторони одного і того ж явища. З позиції розгляду кримінально-процесуального пізнання як цілеспрямованого динамічного процесу, правомірним уявляється наступний висновок: у достовірному знанні завжди присутні елементи знання вірогідного, адже досягнення першого не зупиняє розвитку пізнавальної діяльності в напрямку отримання нового знання про досліджувану реальність. І навпаки – не буває «чистого» вірогідного знання як такого – воно завжди містить у собі частину достовірних знань, отриманих раніше.

Все сказане важливо підкреслити з тим, щоб зробити суттєве зауваження в контексті предмету дослідження: з гносеологічної точки зору в основі всякого процесуального рішення, яким процес пізнання не завершується, міститься як вірогідне, так і достовірне знання про факти, які складають безпосередню причину прийняття такого рішення.

Фактичні підстави у кримінальному процесі – це конкретні факти, які потребують (є об'єктивною причиною) прийняття відповідних рішень. Говорячи про причинну залежність процесуальних рішень від об'єктивної дійсності, слід відмітити, що вона не зводиться до прямого зв'язку рішення та об'єктивних

Відсканировано за допомогою CamScanner

життєвих обставин, а значною мірою носить опосередкований характер, і, в першу чергу, через право [255, с. 33].

Справа у тому, що конкретні факти здатні відігравати роль підстави процесуального рішення лише у тому випадку, коли вони мають юридичне (процесуальне) значення. Останнє пов'язане з існуванням об'єктивного зв'язку між окремим та загальним: конкретними життєвими обставинами та ситуаціями, абстрактно змодельованими у нормах права. У силу цього зв'язку наявність у окремому факті того загального, що міститься у його нормативній проекції, тягне за собою виникнення, зміну чи припинення правових відносин, у даному випадку кримінально-процесуальних. Тобто приписи норми процесуального права опосередковують залежність процесуального рішення від встановлених фактів; «...матеріальний та процесуальний закон, – як справедливо вказує Ю.М. Грошевий, – організовує смисловий зміст фактичних даних, встановлених у кримінальній справі, та тих їх правових властивостей, що є визначальними для адекватного вирішення фактичних та правових питань..." [82, с. 11-12].

У плані обговорюваних тут проблем зазначимо, що факти відображені в гіпотезах правових норм, які регулюють підстави та порядок винесення процесуальних рішень, чим детермінують вибір варіанту процесуальної діяльності [270, с. 9]. Тобто вони є юридичними фактами, з якими закон пов'язує виникнення обов'язку прийняти рішення. Наведене дає нам підстави стверджувати про наявність у структурі підстави прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу юридичного елемента.

Кожне із досліджуваних рішень дослідчого кримінального процесу індивідуалізує правові положення стосовно до встановлених фактів. Так, приймаючи рішення про порушення справи, слідчий, орган дізнання, прокурор з'ясовують відповідність досліджуваних обставин юридичним ознакам певного злочину, описаним у кримінальному законі, а також достатність даних для їх встановлення, відсутність у конкретний пізнавальний момент даних про обставини, що перешкоджають порушенню справи тощо.

Необхідність відмежування фактичних підстав рішень у кримінальному процесі від юридичних підстав не виключає, а передбачає вивчення їх у системі, з урахуванням взаємного

Відсканировано за допомогою CamScanner

зв'язку та обумовленості. У цій системі кожна із вказаних підстав в якості структурного елемента (підсистеми) виконує свою функцію, в якій знаходять своє вираження його специфічні сутність та призначення.

До правової сторони підстави процесуальних рішень слід віднести норми матеріального та процесуального права, що свідчить у свою чергу про наявність відповідних їм матеріально-правових та процесуальних її елементів [276, с. 64]. Останні «...включають коло обставин, які повинні бути встановлені, та рівень знань про ці обставини, який повинен бути досягнутий в момент прийняття рішень, а також порядок винесення рішень [125, с. 73][1]. Ознаки матеріально-правового складу обумовлюють різновид рішення та зміст зроблених у ньому висновків, право на здійснення та вид відповідної процесуальної дії (процесуальна складова).

Таким чином, до правових підстав процесуальних рішень дослідчого процесу належать норми матеріального, передусім, кримінального права, а також кримінально-процесуальні норми, що регулюють порядок прийняття та зміст рішення, у тому числі, визначають його фактичні підстави, необхідну та достатню гносеологічну визначеність досліджуваних обставин. Так, норми процесуального права встановлюють компетенцію на прийняття дослідчого процесуального рішення, правове значення обставин, що виключають провадження у справі, визначають рівень знання обставин, що складають предмет пізнання. Про матеріально-правову складову можна говорити лише стосовно тих рішень, прийняття яких пов'язано із застосуванням норм кримінального, цивільного, адміністративного, трудового права. Зокрема, прийняття рішення про порушення кримінальної справи завжди поєднане із застосуванням матеріально-правових приписів, оскільки повинно бути вказано, ознаки якого злочину вбачаються у даних фактах.

---

[1] Зв'язок права та фактів переконливо проявляється при співставленні обставин, що підлягають доказуванню та питань, що вирішуються судом при постановленні вироку (ст. 324 КПК). Цей перелік, що в кінцевому підсумку визначають зміст вироку суду, включає й питання, що належать до фактичної сторони справи, і «питання права». Відповіді на перші даються на основі доказування, а на останні – в результаті взаємообумовленого з ним юридичного аналізу, тобто встановлення характеру співвідношення одиничного (обставин) із загальним (зміст норм матеріального права).

Відсканировано за допомогою CamScanner

Під час прийняття рішення про відмову у порушенні справи, прокурор, слідчий чи орган дізнання застосовують норми матеріального права у всіх випадках відсутності події або складу злочину, вчинення суспільно небезпечного діяння особою, яка не досягла одинадцятирічного віку, та щодо померлого. Що стосується рішення про направлення заяви або повідомлення за належністю, то застосування норм матеріального права в ньому має місце тоді, коли належність інформації про злочин пов'язується із ознаками того злочину, провадження за яким має право здійснювати належний орган чи посадова особа. У процесі прийняття додаткових процесуальних рішень можлива оцінка фактів як з точки зору суто процесуальних норм (у випадку повернення вилучених речей), так і норм адміністративного чи трудового права (наприклад, коли заява або повідомлення надсилається для вжиття відповідних заходів впливу).

Таким чином, підстава процесуального рішення дослідчого кримінального процесу являє собою своєрідний симбіоз її правової та фактичної сторін (підсистем), які перебувають у стані нерозривної єдності. Право відіграє роль націлювання на пошук юридично значущих обставин; воно як би „зв'язує" фактичні обставини із тією дією, про яку компетентний орган здійснює владне волевиявлення (юридично значущі обставини). До того ж воно є детермінантою рівню інформаційної визначеності (достатності) фактичної підстави прийняття процесуального рішення. Факти забезпечують конкретизацію норм процесуального права та вибір необхідного кримінально-процесуального рішення.

У свою чергу факти встановлюються за допомогою фактичних даних (інформації), які виконують функцію засобів їх пізнання. Специфіка функціонального призначення фактичних даних вказує на наявність опосередкованого (через факти) причинного зв'язку між ними та прийняттям рішення, що і дає можливість використовувати (хоча й умовно) термін «інформаційна підстава процесуального рішення» [270, с. 9], яка є функціональною та відносно самостійною частиною його фактичної сторони, а тому в методологічному відношенні «готовою» до окремого наукового аналізу.

За визначенням С.І. Ожегова, дані розуміються як „відомості, необхідні для якого-небудь висновку, рішення; властивості, здатності, якості як умови чи підстави для чого-небудь [294, с. 130], що цілком узгоджується із прийнятним в будь-

Відсканировано за допомогою CamScanner

якій галузі соціального управління визначенням інформації як певних «відомостей, даних та знань про соціальну форму руху матерії та всі її інші форм [62, с. 39].

Проте слід підкреслити, що інформаційний фонд дослідчого кримінального процесу утворюють не лише відомості як такі, але і встановлювані за їх опосередкування доказові факти, якими ми оперуємо в доказуванні. Останні є цінними своєю інформативною ємністю – вказують (в силу обєктивно існуючого причинного звязку) на існування тих явищ дійсності, встановлення яких є безпосередньою основою для застосування норм матеріального і процесуального права[1]. Саме у такому обсязі, як уявляється, слід розуміти наприклад положення ст. 94 КПК, у якій йдеться про «дані», які вказують на наявність ознак злочину.

Проведений аналіз дозволяє погодитися із О.В. Смірновим, який правильно визначив структуру підстави процесуального рішення [270, с. 9]. Органічний зв'язок діалектично взаємообумовлених елементів цього комплексного утворення складає якісну визначеність підстави досліджуваного правового феномену.

Такий (системний) підхід до сутності підстав прийняття кримінально-процесуальних рішень здатний задовольнити не лише дослідницькі потреби. Окрім теоретичного, він несе в собі практично цінне навантаження, оскільки дозволяє сформулювати адекватні вимоги до обґрунтованості кримінально-процесуальних рішень і забезпечити розробку методики їх прийняття та перевірки. Окрім цього, він надає підґрунтя для найбільш послідовного викладу підстав процесуальних рішень у законі, який оперує різною термінологією у відповідних нормативних формулюваннях.

Резюмуючи сказане, приходимо до наступного висновку: для прийняття процесуального рішення у дослідчому кримінальному процесі необхідно шляхом пошуку та/чи отримання, фіксації та якісного аналізу інформації встановити певний факт (фактичний склад), який у правовому опосередкуванні набуває значення законної підстави.

Ясно, що підстава прийняття процесуального рішення дослідчого кримінального процесу як така у природі не існує. Вона констатується, набуваючи свого об'єктивного ві-

---

[1] Як резонно зазначає А.Д. Урсул, «...в самому загальному вигляді інформація – це різноманітність, яку один об'єкт містить в іншому» [193, с. 153].

Відсканировано за допомогою CamScanner

дображення, лише в ході цілеспрямованої інтелектуально-практичної діяльності.

У цьому зв'язку варто звернути увагу на складний характер об'єкту пізнання у дослідчому кримінальному процесі, що утворюється неоднорідними елементами, в числі яких – ретроспективні, а також поточні та прогностичні фрагменти об'єктивної реальності [94, с. 20-25][1]. Опосередкованість та ретроспективність пізнання обумовлюють і складний характер інтелектуального та праксеологічного аспектів підготовки прийняття процесуального рішення дослідчого кримінального процесу. Останнє поєднане зі збором, фіксацією та переробкою інформації, в ході яких суб'єкт використовує певний набір інструментарію та методів, що впроваджуються не інакше як у правовій, а точніше, процесуальній формі. Отже коректне дослідження підстави процесуального рішення дослідчого процесу безпосередньо пов'язане із дослідженням «...гносеологічного механізму прийняття рішення, а саме – того, як встановлюються фактичні обставини справи, як відбувається перехід від незнання до знання, від висновків вірогідних до істинних та достовірних, за наявності яких даних може бути прийняте рішення з того чи іншого питання» [236, с. 101].

Не маючи тут можливості детально розглянути проблему пізнання у дослідчому кримінальному процесі, висловимо деякі міркування щодо питань, що стосуються предмету цієї роботи.

Як відомо, оволодіння основним предметом кримінально-процесуальної діяльності відбувається не одномоментно, а являє собою процес, етапи якого розрізняються за ступенем накопичення знань про предмет [250, с. 11]. Така діяльність є пізнавальною, що проходить ряд послідовних етапів та складається із дій та операцій, що відносяться як до практичної діяльності суб'єкта, так і до царини мислення, являючи собою процес цілеспрямованого формування нового знання; по-

---

[1] Так, обставини злочинного діяння, на які у першу чергу тут спрямовуються пізнавальні зусилля прокурора, слідчого та органу дізнання, у період дослідчого провадження вже (майже завжди) відсутні. Можливість їх осягнення основана на закономірностях збереження наслідків протиправної дії або бездіяльності, яка протікає в матеріальному середовищі і є причиною взаємодії об'єктів (предметів, речовин), що відбивається в матеріальних та ідеальних відображеннях [114, с. 123].

Відсканировано за допомогою CamScanner

ступового переходу від фрагментарного та неточного до більш повного, конкретного, цілісного знання про досліджувану подію. В основі цієї діяльності „...лежать загальні гносеологічні, соціальні, психологічні закономірності, притаманні процесу пізнання у будь-якій сфері згідно із законами матеріалістичної теорії відображення» [114, с. 123].

Необхідність забезпечення оперативного реагування на інформацію про вчинені чи підготовлювані суспільно небезпечні діяння, вжиття заходів до закріплення слідів злочину або до його припинення чи попередження, визначає яскраво виражену пізнавальну (інформаційну) направленість процесуальної діяльності, здійснюваної на початковому етапі кримінальному процесу. Такій діяльності закономірно притаманні особливості, детерміновані об'єктивними протиріччями між необхідністю невідкладного вжиття заходів за заявою та повідомленням про можливо вчинений злочин, з одного боку, та обмеженістю часу, дефіцитом початкової інформації про обставини, з іншого. Зазначена діалектика завдань дослідчого кримінального процесу та засобів їх вирішення об'єктивно обумовлює своєрідність не лише підстав процесуальних рішень, що тут приймаються, але і засобів їх встановлення.

Пізнавальна діяльність у дослідчому кримінальному процесі здійснюється у формі доказування [256, с. 28; 258, с. 72], спрямованого на з'ясування обставин, про які надійшла первинна інформація, маючи два нерозривних напрями: пізнавальний і посвідчувальний [114, с. 125]. Внаслідок цього отримані у дослідчому процесі фактичні дані можуть бути використані як докази також у наступних стадіях процесу [161, с. 53-54]. Всяке пізнання до того ж характеризується емпіричною та раціональною сторонами, а їх об'єктивна єдність обумовлюють якісну визначеність такої діяльності. Проте рішення про порушення кримінальної справи чи про відмову в її порушенні, як і будь-які рішення у кримінальному судочинстві, повинні засновуватися не на довільному розсуді органу дізнання, прокурора та слідчого, а на фактичних даних, отриманих із джерел, вказаних у законі, в установленому законом порядку, тобто на доказах [256, с. 22].

Сьогодні загальновизнано, що процес доказування починається уже у дослідчому кримінальному процесі. Метою цього доказування є встановлення наявності чи відсутності підстав

Відсканировано за допомогою CamScanner

для початку досудового розслідування[1] та досягається через реалізацію безпосередніх завдань – встановлення фактів, сукупність (система) яких для початкового етапу судочинства складає предмет здійснюваної тут пізнавальної діяльності.

Пізнання, у тому числі, кримінально-процесуальне доказування, є предметним. Говорячи про предмет пізнавальної діяльності в дослідчому кримінальному процесі, важливо відразу оговорити загальні методологічні підходи, які дозволяють правильно відмежувати його від інших, суміжних, понять: «об'єктивна реальність» та «об'єкт пізнання». Об'єктивна реальність постає перед суб'єктом пізнання безкінечною множинністю об'єктів (явищ та їх зв'язків), будь-які спроби пізнати яку в цілому будуть марними. Саме тому, діючи під впливом певного пізнавального інтересу, суб'єкт претендує на пізнання лише частини цієї множинності набагато меншого обсягу, обираючи для себе деякий фрагмент об'єктивної реальності, який утворює об'єкт його пізнання.

Втім, зазначені явища, маючи об'єктивну природу, оскільки є частиною дійсності, що оточує людину, і, до того ж, володіючи системними якостями, постає перед суб'єктом в різних зрізах, площинах, безкінечним набором властивостей та зв'язків між ними. Отже, будь-який фрагмент реальності повинен розглядатися як система, що входить до складу більш складної системи, у якій він сам по собі є лише компонентом. Тому в кожному випадку, як правильно зазначає Ю.М. Грошевий, «необхідно говорити про систему, виділену для конкретного аналізу» [82, с. 22].

Можливість глибокого, відповідного пізнавальним задачам, дослідження, пов'язана із спрямуванням пізнання на певну сторону, властивості об'єкту, які суб'єкта цікавлять в першу чергу, які він може охопити, враховуючи мету та наявні в його розпорядженні пізнавальні засоби. Тому предмет пізнання, маючи об'єктивний зміст, залежить від суб'єкта, сприймається ним, існує лише поряд та у зв'язку із ним, тобто є суб'єктивним за формою. Отже визначення предмету

---

[1] Не можна погодитися із висловлюванням про те, що завданням здійснюваного тут доказування є «...встановлення підстав для ведення судочинства» [178, с. 299], оскільки підставою останнього є привід до початку здійснення кримінально-процесуальної діяльності.

Відсканировано за допомогою CamScanner

кримінально-процесуального пізнання, у тому числі, здійснюваного у дослідчому кримінальному процесі, зводиться до явлення того кола властивостей та зв'язків об'єкта пізнання, дослідження яких є необхідним для вирішення завдань та досягнення цілей кримінального процесу [258, с. 75].

Обставини, що підлягають встановленню у кримінальній справі, виписані у ст.ст. 64 і 23 КПК. Система цих обставин, встановлення яких необхідне для правильного застосування норм матеріального і процесуального права та успішного виконання завдань кримінального процесу, об'єднана категорією «предмет доказування», правильність встановлення якого – умова цілеспрямованої діяльності органів розслідування та суду, забезпечення повноти, всебічності та об'єктивності дослідження обставин справи [178, с. 139].

Які ж елементи складають структуру предмету пізнання до початку досудового розслідування та як він співвідноситься із предметом доказування, визначеним ст.ст. 23, 64 КПК?

Аналіз літератури, присвяченій проблематиці доказування, засвідчує дискусійність поставленого питання, а поштовхом для дискусій стала конструкція вказаних статей КПК, які прив'язують ці обставини до провадження у кримінальній справі.

У науковій літературі висловлені різні точки зору на те, чи є предмет доказування загальним для всіх стадій кримінального судочинства. Одні автори вважають, що предмет доказування характеризує пізнання лише після порушення кримінальної справи [168, с. 260].

Інші виступають за поширення предмету доказування на весь кримінальний процес. Так, на думку М.М. Михеєнка, під предметом доказування слід розуміти «...таку сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, встановлення яких необхідне для *вирішення заяв та повідомлень про злочини* (курсив О.К.), кримінальної справи в цілому або судової справи у стадії виконання вироку, а також для прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі [135, с. 99].[1] Автор також зазначав, що окреслений законом предмет доказування є загальним, єдиним для всіх стадій кримінального процесу, за винятком стадії виконання вироку

[1] Пізніше автор до цього визначення добавляє таке завдання встановлення цих обставин, як відшкодування збитків, завданих злочином. [137, с. 111].

Відсканировано за допомогою CamScanner

[135, с. 99-100, 102]. А.Я. Дубинський пропонував сформулювати обставини, що входять до предмету доказування стосовно до кримінального судочинства в цілому, оговоривши при цьому, що під час перевірки заяв та повідомлень про злочини до порушення справи встановлення всіх інших обставин, крім факту вчинення суспільно небезпечного діяння, проводиться в обсязі, необхідному для прийняття рішення про порушення справи або для відмови в цьому [215, с. 61].

Відповідаючи на поставлене вище запитання, варто виходити із того, що кримінальний процес покликаний забезпечити специфічними, тобто тільки йому властивими, правовими засобами, встановлення та реалізацію кримінального правовідношення, яке виникає між державою та особою внаслідок вчинення злочину. Він (процес) «має справу» із певною формою девіантної поведінки людини, злочинними діяннями, що є частиною об'єктивної дійсності. Отож основним об'єктом кримінально-процесуального пізнання є суспільно небезпечне діяння, а точніше – ті його сторони, які забезпечують правильне застосування закону з метою реалізації загального об'єкту кримінально-процесуальних відносин[1]. Знання про досліджувані обставини, як зазначалося, накопичуються поступово – від отримання неповних та обривчастих відомостей про вказане діяння у момент надходження інформації про злочин динаміка кримінально-процесуального пізнання спрямована на остаточне вирішення справи за результатами повного, всебічного та об'єктивного дослідження всіх обставин злочинного діяння та постановлення правосудного вироку.

Отже фундамент всебічного, повного та об'єктивного дослідження об'єкту пізнання у кримінальному процесі закладається вже у дослідчому кримінальному процесі. А інакше бути і не може – останній не відірваний від загальної процесуальної системи, навпаки, органічно до неї «включений». Пізнання тут охоплює ті самі сторони і властивості загального об'єкту, що визначені у ст.ст. 64 і 23 КПК, оскільки саме ці факти визначені законодавцем як підстава для застосування норм права, необхідних для виконання цих завдань. Тому правильним є висновок Л.М. Лобойка про єдність об'єкта кримінально-

---

[1] Про поняття, структуру та різновиди кримінально-процесуальних відносин див.: [67; 152].

Відсканировано за допомогою CamScanner

процесуального пізнання для дослідчого та наступних проваджень [258, с. 77].

Поряд з цим специфіка функціонального призначення та пізнавальних засобів дослідчого кримінального процесу обумовлюють кількісні та якісні особливості предмету здійснюваного тут доказування. Якщо повне оволодіння предметом доказування у кримінальній справі є кінцевою метою пізнання [258, с. 77-78], то у дослідчому кримінальному процесі реалізується або початкова мета такого пізнання, якщо здійснюється перехід пізнання до наступного етапу кримінального процесу, або проміжна – якщо заява або повідомлення про злочин направляється за належністю, або кінцева – якщо дослідче провадження завершується прийняттям рішення, яке опосередковує завершення процесу кримінально-процесуального пізнання (відмова в порушенні справи). Сказане дозволяє дійти висновку, що з`ясування всіх обставин, що входять до предмету доказування, є завданням інших етапів кримінального судочинства; у дослідчому провадженні «...предмет доказування є більш вузьким...» [256, с. 51], що дає підстави погодитися із наведеною точкою зору А.Я. Дубинського на обсяг поняття «предмет доказування.

Однак предмет пізнання є ширшим від предмету доказування. Оволодіння останнім дозволяє правильно встановити наявність або відсутність кримінально-правового відношення та вжити у зв'язку із цим заходів до попередження злочину в майбутньому. Предмет пізнання, зокрема у дослідчому кримінальному процесі, включає в себе, окрім цих обставин, специфічні факти, що пов'язані із перевіркою наявності процесуальних умов діяльності та прийняття відповідних рішень. Кримінально-процесуальне законодавство не встановлює кола обставин, наявність чи відсутність яких має бути обов'язково встановлена з метою правильного вирішення заяв та повідомлень про злочини; воно містить лише вказівки на умови прийняття того чи іншого процесуального рішення. Для порушення справи, зокрема, необхідними є приводи та підстави [256, с. 53].

«Архітектоніка» предмету пізнання, здійснюваного у дослідчому кримінальному процесі, складається із основних та додаткових елементів. До перших необхідно віднести ті елементи, що підлягають дослідженню з метою правильного і обґрунтованого прийняття рішень, які відображають сутність

Відсканировано за допомогою CamScanner

дослідчого кримінального процесу. Додаткові елементи не пов'язані із прийняттям основних процесуальних рішень.

Злочин, його ознаки, елементи та ознаки складу злочину генетично пов'язані із кримінальним правом, а тому входять до кримінально-правового блоку основних елементів предмету пізнання. До останніх слід також віднести елементи так би мовити специфічно процесуального «походження», що утворюються обставинами, за наявності яких можливе вчинення процесуальної дії чи прийняття процесуального рішення [258, с. 83].

Оволодіння кримінально-процесуальним об'єктом дозволяє органу чи посадовій особі, яка веде процес, вирішити конкретні процесуальні завдання, що виникають під час досліджуваного провадження, багатоманітність яких визначає існування такої ж кількості елементів досліджуваного об'єкту.

До кримінально-процесуального об'єкту пізнання слід віднести факти, що свідчать про наявність приводу до початку кримінально-процесуальної діяльності, без якого остання здійснюватися не може[1], а також якісні та кількісні характеристики компетенції органу, який розглядає (повинен розглядати) заяву або повідомлення про злочин[2]; рівень інформаційної визначеності підстави (достатність даних тощо); інші обставини (наявність не скасованої постанови про закриття справи тощо). Сюди ж відносяться і обставини, які за законом унеможливлюють провадження у кримінальній справі, що також входять до предмету пізнання у першій стадії судочинства [256, с. 71].

Частина перерахованих елементів повинна бути досліджена у всякому дослідчому провадженні, а тому вони є обов'язковими (наприклад, наявність чи відсутність ознак злочину, наявність приводів, а також компетенції на прийняття процесуального рішення), оскільки без встановлення їх наяв-

---

[1] Чинний КПК містить поняття «приводи до порушення кримінальної справи», яке не зовсім точно відображає сутність цього феномену. Наявність приводу автоматично не обумовлює порушення справи, а лише ініціює відповідну кримінально-процесуальну діяльність, у підсумку якої може бути прийняте інше рішення.

[2] Необхідність з'ясування компетенції випливає із положень закону про те, що суд, прокурор, слідчий і орган дізнання порушують справу в межах своєї компетенції (ст. 4 КПК), а також із обов'язку направити заяву або повідомлення за належністю (п. 3 ч. 2 ст. 97 КПК).

Відсканировано за допомогою CamScanner

ності (відсутності) неможливе законне та обґрунтоване прийняття процесуального рішення.

Інші обставини є факультативними, беручи до уваги те, що їх встановлення необхідне з урахуванням специфіки конкретної процесуальної ситуації. При цьому не виключається можливість правильного вирішення заяв або повідомлень і без їх встановлення. Йдеться, наприклад, про обставини, що виключають провадження у справі. Так, у реальному кримінальному процесі може бути отримана інформація про те, що наявна не скасована постанова про відмову в порушенні кримінальної справи за тим же фактом, що спонукає особу (орган), у провадженні якої перебуває заява (повідомлення) про злочин, перевірити та достовірно встановити цей факт (чи його відсутність)[1].

Адекватне вирішення питання про цілісність та повноту предмету пізнання у дослідчому кримінальному процесі пов'язане також із необхідністю включення до нього обставин, що мають кримінологічне значення, але досліджуються у кримінальному процесі (додаткові елементи). Тут йдеться про причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, оскільки останні в деяких випадках можуть встановлюватися вже у дослідчому процесі.

Також слід звернути увагу на існування таких додаткових елементів предмету пізнання, що відносяться до цивільно-, адміністративно-правового та трудового об'єкту пізнання, коли йдеться про вирішення питання щодо повернення вилучених речей, направлення заяви або повідомлення для застосування заходів адміністративного стягнення чи притягнення до дисциплінарної відповідальності (застосування заходів впливу).

Викладене дозволяє зробити висновок про складність предмету пізнання, властивого дослідчому кримінальному процесу. Він містить у собі обставини, що мають кримінально-правове та процесуальне значення (основні елементи), а також включає в себе додаткові елементи, що мають процесуальне, кримінологічне, адміністративне та інше значення, які досліджуються субсидіарно, для забезпечення цілісності та за-

---

[1] Коли ж факт наявності такого рішення об'єктивно встановлений у ході подальшого провадження, порушення справи не може розцінюватися як неправомірне.

Відсканована за допомогою CamScanner

вершеності здійснюваної тут кримінально-процесуальної діяльності, з метою вжиття заходів до попередження злочинів чи притягнення до інших видів юридичної відповідальності, захисту порушених прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Кінцевою метою дослідження цих елементів є пізнання виділеного предмету в потрібних для суб'єкта, що веде процес, межах [258, с. 85].

Питанню меж доказування приділена значна увага у вітчизняній процесуальній літературі. Більшість вчених сходяться в думці про те, що сутність цього поняття полягає у відображенні обсягу та глибини дослідження істотних обставин, які входять до предмету доказування, що забезпечує правильне вирішення справи та вжиття заходів з попередження злочинів [114, с. 139; 135, с. 106]. Таке розуміння природи меж доказування може бути використане і в плані розглядуваних в даній роботі питань, оскільки здійснювана у дослідчому кримінальному процесі гносеологічна діяльність має спільну природу із пізнанням на всіх етапах судочинства.

Розмежування предмету та меж доказування необхідне для того, щоб визначити, за яких умов проведене дослідження фактичних підстав рішення визнається об'єктивним, всебічним та повним; яка сукупність доказів повинна бути оцінена як достатня для прийняття рішення [125, с. 81]. Отже не тільки предмет, але і межі доказування визначають адекватність підстави прийняття того чи іншого процесуального рішення. Якщо перший дає відповідь на питання: що слід встановити для прийняття рішення, то друге – який рівень інформаційної визначеності має бути досягнутий для констатації індивідуальної визначеності його підстави? Отже цілком справедливим є твердження М.С. Алексєєва про те, що «...предмет і межі доказування співвідносяться як мета та засоби її досягнення» [206, с. 446].

Практична важливість визначення меж пізнання у дослідчому кримінальному процесі обумовлена значенням правильного їх розуміння для належної реалізації завдань першої частини кримінального процесу. Так, їх неадекватність у кількісному та якісному відношенні несе за собою суттєві негативні наслідки, оскільки може викликати звуження або необґрунтовану «гіпертрофію» діапазону процесуальної діяльності. Як перше, так і друге суттєво перешкоджає досягненню завдань

Відсканировано за допомогою CamScanner

кримінального процесу, призводить до порушення прав та ін-
тересів громадян та юридичних осіб, які беруть в ньому участь.

У зв'язку із сказаним слід відмітити, що часові межі до-
слідчого кримінального процесу можуть бути нормативними,
гносеологічними та фактичними [90, с. 38]. Якщо норматив-
ні межі охоплюються законодавчо визначеним строком, про-
тягом якого суб'єкт, що веде процес, зобов'язаний прийняти
відповідне основне процесуальне рішення, то фактичні межі
відповідно виражають витрачений ним для цього строк у ре-
альному кримінальному процесі. Кожному дослідчому кри-
мінальному процесу відповідають також гносеологічні межі,
які відповідно до конкретної ситуації визначають об'єктивну
потребу в часі для отримання знання, достатнього для при-
йняття процесуального рішення. Суб'єкт пізнання, отримав-
ши достатнє знання, закінчує діяльність прийняттям одного
із передбачених законом рішень [258, с. 21].

Гносеологічні межі здійснюють безпосередній вплив на фактичні межі даного процесу. Якщо гносеологічні межі не виходять за рамки нормативних, то фактичні межі реального дослідчого кримінального процесу також залишаються в межах нормативних. Вихід гносеологічних за межі нормативних детермінує відповідний дисбаланс і фактичних меж. Наведені положення актуалізують законодавче корегування нормативних меж дослідчого кримінального процесу, приведення їх до оптимальних, тобто відповідних об'єктивним потребам практики[1]. До сказаного слід додати те, що неадекватність фактичних меж, окрім об'єктивних причин, обумовлених намаганням суб'єктів, що ведуть процес, отримати необхідні для прийняття остаточного рішення обсяг знань, може бути детермінована також фактором суб'єктивним, а також якісною визначеністю

---

[1] Про пропозиції оптимізувати строки дослідчого кримінального процесу в звязку із обєктивною необхідністю приведення нормативних меж до гносеологічних див., напр.: [138, с. 104; 258, с. 22-23, 274, с. 12].

76 % опитаних практичних працівників органів внутрішніх справ вказали, що строки перевірки заяв про злочини, встановлені чинним кримінально-процесуальним законом, не відповідають потребам практики у пізнанні обставин діяння, про яке йдеться у заяві про злочин, для прийняття обгрунтованого і законного рішення дослідчого кримінального процесу (див. Додаток Б).

Відсканировано за допомогою CamScanner

необхідних результатів здійснюваної у дослідчому провадженні гносеологічної діяльності[1].

Отже процесуальне рішення приймається у конкретних умовах місця та часу. Дослідчий кримінальний процес характеризуються наявністю початкового та кінцевого моментів, тому досліджувані рішення приймаються у хрононімічних межах. Останні врегульовані кримінально-процесуальним законом. Початок перебігу строку на прийняття рішення обумовлений моментом надходження заяви або повідомлення про злочин. Кінцевий строк визначений кількістю часу, що законодавець відводить особі, яка їх розглядає, протягом якого діяльність у дослідчому кримінальному процесі має бути завершена прийняттям одного із передбачених законом основних процесуальних рішень. Вихід за передбачені законом часові межі кваліфікується як порушення законності, за винятком продовження їх у встановленому порядку. Однак чинний КПК не дозволяє позитивно вирішити питання про можливість пролонгації строків дослідчого провадження, на відміну від строків досудового слідства (ст.120 КПК)[2].

---

[1] Досліджена нами практика специфічної діяльності із прийняття, перевірки та вирішення заяв та повідомлень про злочин засвідчує, що наднормативне розширення гносеологічних меж має місце у тих випадках, коли суб'єкт, який веде кримінальний процес, «поширює» предмет пізнання початкового провадження на факти, що перебувають поза його межами, або помиляється у необхідній глибині такого пізнання.

Цілком очевидно, що пізнавальна діяльність у дослідчому провадженні здійснюється до встановлення підстав прийняття основних рішень, однак абстрактність законодавчих формулювань (а тим більше – їх відсутність) не забезпечує достатню ясність у встановленні гносеологічних меж провадження. Це і зрозуміло, адже будь-яка подія та зміни, які вона спричиняє у матеріальному середовищі, завжди індивідуальні. Встановити зміст даних про факти та критерії повноти їх встановлення для кожного випадку неможливо. Тому питання про те, чи достатньо даних для визнання їх встановленими, здійснюється суб'єктом, який веде процес, за його внутрішнім переконанням. У конкретній же ситуації практику часто непросто ідентифікувати у виявлених фактах сутність, закладену в нормативних абстракціях, що спричиняє прийняття необґрунтованих, поспішних рішень чи, навпаки, – тяганину та інші процесуальні правопорушення.

[2] У зв'язку із цим слід вказати на незаконність існуючої практики продовження строків перевірки за рішенням начальника органу дізнання. На наявність такої практики вказують 56 % опитаних нами працівників підрозділів кримінального розшуку та дільничних інспекторів (див. Додаток Б). У літературі висловлені пропозиції закріпити це правило на законодавчому рівні [252, с. 9].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Встановлення у законі часових меж прийняття рішення не означає, що воно має бути прийняте наприкінці строку. Інформаційна природа дослідчого кримінального процесу диктує потребу найшвидшого реагування на сигнали про злочини шляхом скорочення фактичного строку прийняття процесуального рішення. Звідси слідує, що останнє, як резонно підкреслено В.С. Зеленецьким, повинно бути прийняте своєчасно [91, с. 147]. Своєчасність у свою чергу обумовлюється моментом завершення якісного, тобто всебічного, повного та об'єктивного дослідження предмету дослідчого процесуального пізнання, яке обумовлює отримання достовірних знань про наявність підстави прийняття основного процесуального рішення.

«Функціональне призначення знання в механізмі прийняття рішення, – зазначає Ю.М. Грошевий, – полягає в тому, що воно характеризує результат процесуального пізнання з точки зору його істинності або хибності» [82, с. 32].

Істина є проблемною та дискусійною категорією, що особливо гостро проявляється стосовно сфери кримінального судочинства[1]. У плані обговорюваних тут проблем першочергово стоїть питання можливості (неможливості) та необхідності встановлення об'єктивної істини для прийняття досліджуваних процесуальних рішень. Значний теоретичний і практичний інтерес являє собою співвідношення останньої з достовірним чи вірогідним знанням про факти, які підлягають встановленню.

Свого часу М.І. Бажановим була висловлена думка про те, що кожне процесуальне рішення, у тому числі про порушення справи, містить в собі істину, зміст якої визначається самою сутністю та призначенням відповідного акту [207, с. 216-217]. Деякими авторами це заперечується[2].

---

[1] Предмет дискусії складають як загально філософські проблеми якісної визначеності істини, її видів, так і специфічні питання можливості її досягнення у кримінальному судочинстві [141; 175; 178; 207; 208; 298; 266].

[2] Так, М.П. Кузнєцов писав: «Не можна визнати правильним твердження, що всі рішення, які виносяться в ході кримінального судочинства, повинні бути істинними. Законодавець не завжди вважає підставою для прийняття того чи іншого рішення достовірно встановлені факти. Достовірне встановлення **всіх** (вид. О.К.) обставин, що мають істотне значення для правильного вирішення кримінальної справи, є метою процесуального доказування. Досягнення достовірного знання констатується слідчим та особою, яка провадить дізнання, в обвинувальному висновкові, судом першої інстанції – у вироку...» [254, с. 88-89].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Не викликає сумніву аксіоматичний у теорії процесу характер тези про те, що метою кримінально-процесуального пізнання є отримання істинних та достовірних знань, адже саме істина, а значить – і справедливість, є не тільки правовою, але і моральною основою всієї кримінально-процесуальної діяльності. Однак об'єктивно існуючі потреби оперативного реагування на сигнали про злочини актуалізують необхідність діяти швидко та ефективно, що визначає і специфіку властивих дослідчому провадженню пізнавальних засобів, і обмеженість у той же час його гносеологічного потенціалу. Але чи означає це, що завдання отримання істинних знань тут не стоїть? Для правильного вирішення цього питання слід дати структурно-функціональну характеристику знання, яке покладено в основу процесуального рішення, що передусім передбачає з'ясування сутності таких категорій як «істина», «достовірність», «вірогідність» та визначення специфіки їх співвідношення.

Істина є адекватним відображенням дійсності суб'єктом, який пізнає, відтворення її такою, якою вона є за межами та незалежно від свідомості [298, с. 222]. За формою істина є суб'єктивною, бо є властивістю людського знання, а за змістом – об'єктивною, оскільки не залежить від свідомості та обумовлена відображеним в ньому оточуючим світом. Тому «істинність знання обумовлює останнє в смислі відповідності його фактам об'єктивної дійсності, тобто змісту знання» [82, с. 32]. Істинність або хибність тих чи інших суджень не можуть бути встановлені, якщо не оговорені умови, з урахуванням яких вони сформульовані; істина у кримінальному процесі завжди є конкретною і, до того ж, відносною, оскільки в ньому немає потреби в отриманні вичерпного, завершеного та кінцевого знання[1].

На відміну від істини, парні категорії – достовірність та вірогідність – характеризують не зміст знання з точки зору адекватності дійсності, а ступінь його доведеності та наявність чи відсутність сумнівів в його надійності. «Достовірність та вірогідність, – дійшов висновку Ю.М. Грошевий, – це характеристики доказовості знання та ставлення до нього суб'єкта пізнання з позицій відповідності його змісту цілям судового

---

[1] Питання, звичайно, цікаве. Істина у кримінальному процесі, як стверджують одні автори (стосовно змісту вироку) є абсолютною [141, с. 19; 175, с. 71], а інші – одночасно і абсолютною, і відносною [117, с. 46-48].

Відсканировано за допомогою CamScanner

пізнання» [82, с. 37]. Достовірне судження – думка, в якій висловлюється твердо встановлене та позбавлене сумнівів знання про що-небудь. Стосовно до кримінального процесу це означає, що достовірним є лише таке знання суб'єкту про існування певних фактів чи їх відсутність, адекватність якого гарантована повним, всебічним та об'єктивним їх встановленням, а тому за переконанням суб'єкту, який веде процес, виключає всяке інше процесуальне рішення. Достовірно встановити певні факти чи їх відсутність можна лише із використанням достовірних джерел інформації.

У свою чергу, вірогідність – ступінь можливості прояву якої-небудь події в тих чи інших умовах [288, с. 47]. З точки зору формально-логічної, вірогідність являє собою ступінь підтвердження висловлювання, тобто є характеристикою співвідношення того чи іншого висловлювання із достовірністю знання[1]. Вірогідність в доказуванні обумовлена недостатністю інформації про вчинений злочин, тому є сутністю неповного, недостатнього знання, що характеризуються недостатньою обґрунтованістю [268, с. 12].

У силу специфіки об'єкту процесуального пізнання саме вірогідні знання є інструментом досягнення істини та реалізації завдань кримінального судочинства. Вірогідні знання можуть бути використані для визначення напрямів кримінально-процесуального пізнання, пошуку фактичних даних, виступати в якості складової частини підстав прийняття процесуальних рішень, або засобом оцінки інформації[2].

Отже істина і омана, достовірність та вірогідність – парні категорії, що тісно взаємопов'язані між собою. Поряд з цим немає підстав як ототожнювати достовірність та істину, так і протиставляти останню вірогідності. Очевидно, що не тільки достовірне знання, а й знання про факти, пізнані з вірогід-

---

[1] *До властивостей цього аспекту знань в теорії вірогідності відносять: 1) вірогідність неможливої події рівна нулю: P(0/)=0; 2) вірогідність події А до протилежної їй події А – пов'язані співвідношенням P(A-)=1-P(A); 3) якщо подія А тягне за собою подію В, тобто A<B, то P(A) <\P(B); 4) вірогідність будь-якої події не перевищує одиниці [281, с. 387].*

[2] *Особливою формою вірогідних знань, використовуваних у кримінальному процесі, є версія, яка функціонально характеризується трьома критеріями: пошуковим, пізнавальним та пояснювальним [268, с. 17].*

Відсканировано за допомогою CamScanner

ністю, може бути істинним. Сказане має суттєве значення для визначення критеріїв адекватності підстави процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу, тобто досягнення нею рівня «достатня підстава». Остання забезпечує обґрунтованість рішення, а значить – і високу практичну ефективність.

Говорячи про достатність підстави, ми по-перше, маємо на увазі те, що вона являє собою певну „достатню" сукупність фактів (даних), а по-друге, що в реальному кримінальному процесі така якість його інформаційного фонду може бути і не досягнута. Констатація достатності підстави можлива з точки зору співвідношення наявної сукупності фактів, із необхідною об'єктивно, згідно із законом. З цієї точки зору, всі можливі підстави процесуальних рішень можна розділити на достатні, тобто такі, що відображають досягнення того рівня знання, у встановленні яких має потребу особа, яка приймає рішення, та недостатні, що протистоять їм з огляду на те, що не перебувають у співвідношенні тотожності із необхідною підставою, тому і викликають негативні наслідки у вигляді необґрунтованості прийнятого рішення.

«Достатність фактичних підстав для прийняття кримінально-процесуальних рішень, – зазначає О.В. Смірнов, – передбачає: встановлення кола обставин, необхідних в силу закону для прийняття рішення; досягнення передбаченого або допустимого за законом рівня визначеності знання стосовно шуканих обставин; використання належного методу...» [270, с. 11]. Як видно, сутність достатньої підстави процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу безпосередньо пов'язана із обсягом шуканих фактів, а також межами їх пізнання.

І все ж представляє значний інтерес питання про якісну визначеність змістовної та доказової сторін знання, які обумовлюють критерії доброякісного виконання дослідчим кримінальним процесом його гносеологічних завдань та характеризують підставу процесуальних рішень з точки зору її достатності. Іншими словами, слід дати відповідь на питання можливості та необхідності встановлення тут істинних та достовірних знань, а також з'ясувати природу їх співвідношення із вірогідним знанням у гносеологічному механізмі прийняття процесуального рішення.

Інструментальна сторона діяльності у дослідчому кримінальному процесі ґрунтується на об'єктивній реальності, ві-

Відсканировано за допомогою CamScanner

дображеннях, причинно-наслідкових зв'язках, тому дозволяє отримувати необхідну інформацію про зміни в матеріальному середовищі, спричинені злочином. Отже, на питання можливості отримання істинного та достовірного знання про факти, які є підставою прийняття підсумкових процесуальних рішень у дослідчому кримінальному процесі, слід дати позитивну відповідь. Та чи є це метою здійснюваного тут пізнання?

Процес пізнання характеризується постійним розвитком та рухом. Кримінальному процесу, як і будь-якій іншій сфері пізнання, іманентне поступально-поступове накопичення знань про досліджувані об'єкти. У співвідношенні з метою доказування у кримінальному процесі в цілому, у дослідчому процесі доведенню підлягає не весь обсяг фактів, що входять до предмету доказування, а лише їх частина, яка обумовлена його місцем і завданнями у загальній процесуальній системі. Для адекватного виконання ним свого функціонального призначення немає потреби у вичерпному встановленні події злочину та інших обставин, що входять до предмету доказування. Звідси напрошується простий, але важливий висновок – перед дослідчо-процесуальною пізнавальною діяльністю не стоїть мета встановлення істини щодо тих фактів, які складають достатню підставу прийняття підсумкових рішень слідчого та судового проваджень.

І все ж підставами досліджуваних рішень, діяльності є конкретні факти, що відповідно до закону потребують прийняття певного рішення. Останні є частиною об'єктивної реальності, та входять до предмету пізнання дослідчого кримінального процесу, визначаючи мету здійснюваної тут процесуальної діяльності. Оскільки це дійсно так, то для прийняття рішення слід встановити ці конкретні факти, а знання про них, як відомо, завжди повинні бути істинними. Звідси – очевидна мета істинного встановлення підстави прийняття процесуального рішення.

Специфіка дослідчого процесу безпосередньо визначає й своєрідність того аспекту знання, який характеризує його з точки зору точності. Отже слід дати відповідь на про рівень знань, необхідних для прийняття процесуальних рішень, – достовірні вони чи вірогідні?

Позиції вчених з цього приводу розділилися. Не претендуючи на всеохоплюючі узагальнення, наведемо лише деякі характерні точки зору.

Відсканована за допомогою CamScanner

Більшість авторів вважають, що знання тут вірогідне [232, с. 49]. Ступінь вірогідності може бути різною: «високою» [241, с. 180], «більш чи менш високою» [175, с. 84], «певною» [88, с. 124-125], ґрунтуватися на обґрунтованому припущенні про те, що злочин вчинено [256, с. 90] або на поєднанні „окремих ознак діяння, яке в певній життєвій ситуації дозволяє переконливо припускати вчинення чи підготовку злочину [234, с. 77], на „розумному припущенні", що можливо вчинено чи готується кримінально-каране діяння [160, с. 12].

Заперечуючи необхідність досягнення достовірних знань, вчені виходять із незавершеності в момент їх прийняття процесу доказування та змісту нормативного визначення підстави процесуального рішення. Так, М.П. Кузнєцов зазначав, що «в момент прийняття рішення про порушення кримінальної справи висновок про наявність в діянні, про яке надійшла заява (повідомлення), ознак злочину не завжди може бути достовірним, оскільки в першій стадії кримінального судочинства доказування тільки починається, інколи обставини злочину ще не відомі. Визначаючи умови, необхідні для порушення справи, закон називає достатні дані, які вказують на ознаки злочину. Таким чином, йдеться про обґрунтоване припущення, а не про достовірний висновок. Вимога про необхідність достовірно встановити ознаки злочину вже до моменту порушення кримінальної справи поставило б перед цим етапом кримінального судочинства не виконуване завдання, воно могло б призвести до ускладнення перевірки заяв (повідомлень)» [256, с. 89-90].

Автори, які стоять на діаметрально протилежних позиціях, вважають, що у розпорядженні органу, що вирішує питання про порушення кримінальної справи, повинні бути такі фактичні дані, які б, як правило, не викликали сумнівів стосовно злочинного факту [155, с. 44], підстави до прийняття рішення про порушення справи повинні бути встановлені достовірно [91, с. 136; 128, с. 87].

Як видно, складність являє собою гносеологічна специфіка прийняття рішення про порушення справи, що обумовлює й дискусійний характер питання. Для його вирішення слід звернути увагу на наступне.

Ознаки злочину (як і їх відсутність), будучи нормативно визначеною абстракцією, як такі підставу рішення утворювати не можуть. Лише певні факти в їх правовому значенні здатні

Відсканировано за допомогою CamScanner

вказувати на них. Власне кажучи й у КПК йдеться про дані, що «вказують» на ознаки злочину. Факти, завдяки яким конституються риси злочину, як зазначалося, є конкретними та реальними, тому висновок про їх наявність, як і засоби їх встановлення повинні бути достовірними[1]. Це по-перше.

По-друге, формулюючи підстави процесуального рішення, закон часто вказує на «дані», «достатні дані» про певні обставини. Відомості та сформовані на їх основі знання завжди є предметними у тому розумінні, що є «носіями» інформації про певні факти, проте самі по собі дані не є причиною прийняття рішення, лише «надаючи» таку підставу (Л.М. Карнєєва), є її, так би мовити, інформаційним еквівалентом. Крім того, у дотаказуванні суб'єкт оперує не даними, а рухається, як резонно вказує Ю.М. Грошевий, «...від одного теоретично осмисленого факту в його юридичному значенні до іншого» [81, с. 8].

У свою чергу факти, будучи причиною прийняття процесуального рішення, як явища об'єктивної дійсності, не можуть бути сумнівними або недоброякісними: вони або існують або не існують. Достовірними або недостовірними можуть бути лише відомості про них [178, с. 221-224].

З точки зору інформаційної, підстава прийняття процесуального рішення є складною: вона містить у собі як встановлені в певний момент пізнання факти, так і інформацію про інші факти, що є основою для вивідного знання.

У динаміці процесу пізнання істини факти, встановлені за допомогою інформації, завжди є джерелом інформації про інші фрагменти дійсності. При цьому, факт теперішнього вказує на можливість існування факту минулого (а інколи і майбутнього). Так, виявлення трупа з ознаками насильницької смерті (факт теперішнього) свідчить про можливе вчинення протиправного позбавлення життя (ретроспективний факт), обставини якого ще необхідно встановити. З наведеного простого прикладу видні структурні елементи знання особи, яка приймає процесуальне рішення: 1) достовірно встановлені у ході дослідчого кримінального процесу факти, та 2) факти, інформацію

---

[1] Як зазначає В.Ф. Кузьмін «у тому випадку, коли у факті фіксується конкретна неповторна подія, факт володіє достовірністю одиничного...» (див.: Кузьмин В.Ф. Объективное и субъективное. – М.: Наука, 1976. – С. 144 цит. по: [94, с. 12]).

Відсканировано за допомогою CamScanner

про які містять перші. У системі нерозривного взаємозв'язку та взаємозалежності ці елементи визначають якісну визначеність гносеологічного аспекту підстави процесуального рішення. Вірогідне знання виконує тут констатуючу функцію – вказує на зміст встановленого факту, пов'язуючи його із нормативними ознаками вбивства.

На переконання автора цих рядків, всяке рішення є результатом певного етапу достовірного пізнання об'єктивної дійсності та одночасно може виражати незавершеність гносеологічної діяльності прокурора, слідчого та органу дізнання. Саме під таким кутом зору можна говорити про вірогідність встановлення об'єкту кримінально-процесуального пізнання. Поряд з цим одиничні факти, які перебувають в основі рішення, та які вказують на інші факти, завжди є гносеологічно достовірними[1]. А інакше бути й не може, адже у противному випадку робота правоохоронних органів буде нагадувати гадання на кавовій гущі, а процес «скотиться» до середньовічного «пошуку відьом».

Нормативна вказівка на характеристику відомостей (достатні дані, точні дані) покликана описати точність нашого знання про ті риси і змістовні характеристики (вивідні) конкретних фактів, що визначають індивідуальну специфіку підстави певного процесуального рішення. Така інформація, яку містять в собі «підставоутворюючі» факти, може характеризуватися як достовірністю, так і вірогідністю[2].

Підставу прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу утворюють реальні, точно встановлені, а тому й істинні факти, з яких можна зробити певний (достовірний чи вірогідний) висновок про факт вчинення злочину або про його відсутність, про наявність чи відсутність компетенції

---

[1] Не випадково до однієї із найважливіших умов життєздатності версії як форми вірогідного знання у реальному провадженні криміналістика відносить «...достовірність її фактичної підстави та дотримання правил логіки при виведенні вірогідного судження із відповідних фактичних даних» [169, с. 6].

[2] Наочно в цьому можна переконатися на прикладі змісту приписів закону в частині регламентації проведення обшуку та виїмки. Підставою першого є факти, на основі достовірного встановлення яких допускається перебування певних предметів в певному місці. Для виїмки характерним є те, що на основі конкретних фактів ми однозначно стверджуємо про перебування предметів в цьому місці.

Відсканировано за допомогою CamScanner

на прийняття рішення. Однак рішення має ґрунтуватися не на припущеннях, а на достовірно пізнаних обставинах, з яких слідує відповідний висновок.

Таким чином, фактична підстава прийняття процесуального рішення дослідчого кримінального процесу характеризується конкретністю, тому ґрунтується на фактах істинно та достовірно встановленої об'єктивної реальності.

У плані обговорюваних тут проблем, відмітимо, що факти, які в правовому значенні містять ознаки злочину, мають в собі інформацію і про подію злочину в цілому, однак така інформація неповно та не всебічно охоплює обставини, що відносяться до предмету доказування у кримінальній справі, і з цієї точки зору є вірогідною. Так, у дослідчому кримінальному процесі об'єкт кримінально-процесуального пізнання досліджується не повністю, а обмежений тими його елементами, що обумовлюють висновок про необхідність переходу у наступні провадження. Існування вказаних фактів (елементів) повинно бути підтверджене об'єктивними даними та не повинно викликати сумнівів. Постанова про порушення справи основана на достовірному знанні про факти, які свідчать про наявність ознак злочину, і може містити вірогідне: щодо всіх об'єктивних та суб'єктивних ознак злочину, тобто у співвідношенні із предметом доказування в цілому, а також питань, що вирішуються підсумковими рішеннями наступних за дослідчим провадженням етапам розвитку процесуальної діяльності.

Вірогідне знання як своєрідний засіб планомірного і послідовного пізнання істини «...при дослідженні всіх обставин діяння виступає як складова частина достовірного знання (всебічно, повно та об'єктивно досліджених даних про об'єкт пізнання в цілому) і в цьому смислі звичайно є неповним. Поряд з цим, – як правильно розмірковує далі Л.М. Лобойко, – у знанні, досягнутому у дослідчому кримінальному процесі, повинні бути всебічно та об'єктивно відображені всі елементи предмету доказування. До цього знання відноситься вимога завершеності та цілісності предмету, що забезпечить достовірність висновків суб'єкта при обґрунтуванні рішень, котрі приймаються за результатами дослідчого провадження. Тому з точки зору повноти відображення елементів предмету пізнання дослідчого кримінального процесу та забезпечення висновків суб'єкту дослідження при прийнятті ним рішень знання, досягнуте у дослідчому процесі, повинно бути повним, об'єктивним, а значить і достовірним» [258, с. 88].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Підведемо деякі підсумки. Гносеологічну структуру процесуального рішення дослідчого кримінального процесу утворюють елементи, специфіка яких обумовлюється характером та призначенням рішення у загальній процесуальній системі. В основі рішень, які не припиняють кримінально-процесуальне пізнання дійсності, перебуває знання, структуру якого утворюють неоднопорядкові елементи: 1) достовірно пізнані конкретні одиничні факти та їх сукупність, встановлені в межах предмету пізнання дослідчого кримінального процесу, на основі яких робиться висновок про 2) обставини ретроспективного об'єкту пізнання (та їх правову сутність), які підлягають всебічному, повному та об'єктивному дослідженню під час подальшого провадження (щодо існування та змісту кримінально-правового відношення)[1]. Знання про останні може бути вірогідним, оскільки потребує подальших кількісних та якісних перетворень.

Саме у такому ракурсі можна констатувати правильність сказаного про те, що «в основі порушення кримінальної справи лежать істинні, достовірні дані, але що неповно відображають вчинений злочин, внаслідок чого створюють обґрунтоване припущення про його наявність» [254, с. 15][2].

---

[1] У деяких випадках можуть пізнаватися і обставини прогностичного характеру (наприклад, щодо ймовірності продовження злочинної діяльності, виходячи із існування обєктивних умов, що цьому сприяють).

[2] Вірогідні знання є характерними, зокрема, для кваліфікації злочину [268, с. 13], а також щодо обставин, адекватне та повне встановлення яких складає предмет кримінально-процесуального доказування.

З логічної точки зору обгрунтовані вірогідні знання формуються на основі індуктивних розумових операцій. Один із засновників математичної логіки, американський філософ та математик Ч.С. Пірс, для позначення логічної форми побудови гіпотези як найбільш правдоподібного пояснення причини виникнення певного факту запропонував термін «абдукція». Остання вказує на окрему форму «недедуктивного» мислення (поряд з індукцією). Маючи перед собою ряд явищ та співставляючи їх, дослідник, як вважає видатний математик, приходить до певної початкової гіпотези, потім отримує з неї деякі висновки (наслідки), які мають бути істинними, якщо вихідна гіпотеза є істинною, а далі співставляє з деякою мірою достовірності передбачені висновки з реальністю. Першу стадію утворення гіпотез при поясненні явищ він назвав абдукцією, другу стадію завбачених висновків із гіпотез – дедукцією та останню, шляхом оцінки цих висновків, – індукцією. Таким чином, абдукція (за Ч.С. Пірсом) визначається як процес формування пояснювальної гіпотези із спостережених явищ реальної дійсності [279, с. 16-23].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Враховуючи, що досягнення достовірного знання в доказуванні здійснюється при переході від вірогідності до достовірності [268, с. 13], а вірогідне знання є засобом пізнання істини, питання про істинність знань щодо обставин, які утворюють цілісну структуру предмету доказування, у дослідчому кримінальному процесі не піднімається. Поряд з цим не виключається і їх достовірне встановлення вже у першій частині судочинства, що обумовлене своєрідністю конкретного об'єкту дослідчого процесуального пізнання. Такий контекст розуміння гносеологічної основи прийняття процесуальних рішень дослідчого провадження дозволяє погодитися із правильною в цілому вказівкою О.В. Смірнова на те, що рішенням „...характерна факультативна достовірність або вірогідність встановлення обставин справи (вид. О.К.)" [240, с. 84].

Перебуваючи у нерозривному взаємозв'язку та взаємообумовленості, зазначені елементи знання у своїй єдності якісно визначають пізнавальний аспект підстави процесуального рішення, а специфіка їх співвідношення обумовлюється місцем та призначенням акту в загальній процесуальній системі.

Якщо процесуальне рішення не лише завершує розгляд та вирішення заяв або повідомлень про злочини, але є одночасно і фактором припинення кримінального процесу, то факти в їх правовому та кримінологічному значенні, які утворюють достатню підставу такого рішення, характеризуються вичерпним та всебічним, тобто достовірним, встановленням [174, с. 17-18; 230, с. 96], тому і не потребують подальшого дослідження, а за своїм змістом знання, які лежать в основі такого рішення, є адекватними об'єктивній дійсності, тобто є істинними.

Сказане відкриває шлях коректній відповіді на поставлене питання – метою пізнавальної діяльності у дослідчому кримінальному процесі є отримання істинних знань про факти, які входять до предмету дослідчого пізнання та є підставою прийняття процесуальних рішень. Хибність знання обумовлює незаконність процесуального рішення. Відсутність такої мети призвела б до формального існування початкової стадії процесу та, більше того, – до втрати моральної основи здійснюваної тут кримінально-процесуальної діяльності.

У «інструментальному» аспекті встановлення елементів предмету пізнання у дослідчому кримінальному процесі забезпечується пізнавальниими діями, сукупність дозволяє отримати

Відсканировано за допомогою CamScanner

уповноваженою особою знання, достатні для обґрунтування рішення [199, с. 45]. Кримінально-процесуальний закон не містить (та й не може містити) відповіді на питання, які фактичні дані є достатніми для прийняття того чи іншого рішення. Тому вирішення цього питання покладається на прокурора, слідчого та орган дізнання і залежить від конкретних об'єктивних обставин.

Рішення дослідчого кримінального процесу, як згадувалося, приймається за наявності достатньої для цього підстави, яка є «продуктом» пізнання, акумуляції та якісної переробки фактичних даних[1]. Практична ж цінність пізнавального результату опосередкована правильно обраним шляхом досягнення поставленої мети. Маючи на увазі існування певної множинності окремих способів пізнання як засобу встановлення підстави прийняття рішення, продуктивною вбачається спроба виокремлення деяких загальних вимог до пізнавальної діяльності, інакше кажучи – принципів пізнання, дотримання яких забезпечує доброякісний результат.

Не маючи можливості детально розглянути комплекс організаційних та процесуальних проблем застосування способів та засобів дослідчого процесуального пізнання і проаналізувати всі елементи унормованої процедури, відмітимо, що адекватність результату пізнання опосередкована об'єктивним, всебічним та повним підходом до об'єкту дослідження. Проте не варто думати, що таке методологічне правило є актуальним лише в плані забезпечення законності й обґрунтованості кінцевих рішень судочинства. Воно має впроваджуватися у будь-якій гносеологічній діяльності, яка має свою мету та специфічні завдання, тому доречне і для дослідчого кримінального процесу, хоча і застосовується з урахуванням характеру пізнавальних задач, які тут вирішуються [2].

Саме поняття «всебічність» націлює на необхідність виділення всіх сторін явища чи процесу, на пізнання яких має бути спрямована діяльність дослідника відповідно до визначених цілей цього пізнання. За твердженням мовознавців сторона (бік) – це одна з частин цілого, умовно поділеного навпіл, елемент

---

[1] Сутність, структуру та механізм встановлення підстав прийняття цих процесуальних рішень, відповідно до логіки даного дослідження, розглянуто у підрозділі 2.2 цього розділу.

[2] Про всебічність, повноту та об'єктивність пізнання див.: [94].

Відсканировано за допомогою CamScanner

чого-небудь, а так само якість, особливість, що характеризують кого-, що-небудь у певному відношенні [280, с. 80, 1397]. У плані обговорюваних тут проблем стороною слід вважати відносно самостійний елемент об'єкту пізнання, який необхідно індивідуалізувати та охопити у процесі пізнавальної діяльності, спрямованої на встановлення підстави процесуального рішення. При цьому, системний підхід дозволяє встановити, що елементи, які входять до структури певного предмету, самі по собі можуть бути цілісним утворенням, тому і складаються із сукупності елементів нижчого так би мовити рівня. Так, відсутність складу злочину як підстава до відмови в порушенні кримінальної справи встановлюється завдяки пізнанню елементів, що входять до складу злочину, які у свою чергу мають власні структурні характеристики (наприклад, до структури обєктивної сторони злочину відносяться такі риси як: діяння, його матеріальні наслідки та необхідний причинний зв'язок). Отже вимога всебічності передбачає правильне встановлення структури предмету пізнання у дослідчому кримінальному процесі, аналізу всіх його елементів та дослідження характеру їх взаємозвязку.

Вимога всебічності припускає також усвідомлення суб'єктом, який здійснює діяльність з перевірки заяви (повідомлення) про злочин, можливості завершення цієї діяльності як встановленням ознак негативного кримінально-правового відношення, так і констатацією їх відсутності чи неможливості почати досудове розслідування з інших підстав. Будь-яка подія характеризується різними, у тому числі суперечливо відображеними у матеріальному середовищі сторонами: сліди можуть обумовлювати діаметрально протилежні за своїм правовим значенням висновки. Отже пізнавальні зусилля необхідно спрямовувати на дослідження різних сторін об'єкту пізнання. Лише така якість процесу пізнання може створити передумови для правильного і до того ж достовірного встановлення фактів, що мають суттєве правове значення. Інакше неминучим є негативний для завдань судочинства антипод всебічності – однобічність дослідчого пізнання.

Наступним пов'язаним із всебічністю, але не тотожним йому поняттям, є повнота пізнання. У силу її вимог предмет пізнання слід розглядати «...як цілісне утворення, яке складається із певної кількості або сукупності елементів. З цієї точ-

Відсканировано за допомогою CamScanner

ки зору предмет буде повним, а значить, цілісним утворенням тільки в тому випадку, коли в ньому наявна така сукупність елементів, єдність яких утворює завершену структуру даного предмета, забезпечуючи, таким чином, його цілісність, а значить і повноту» [97, с. 261]. Важливо підкреслити, що вимога повноти передбачає розгляд явища з двох взаємообумовлених сторін: 1) з точки зору аналізу повноти предмета перевірки, як того, що потрібно дослідити, та 2) з точки зору повноти або об'єктивно обумовленої завершеності діяльності, за допомогою якої даний предмет досліджується [94, с. 46]. Отже йдеться про таке дослідження, яке характеризується вичерпністю, коли «...субєкт пізнання досягнув мети і тим самим вичерпав необхідність в подальшому дослідженні данного предмету» [94, с. 46]. Якщо результат пізнання в конкретний момент реального дослідчого провадження недостатньо повний, діяльність повинна бути продовжена, інакше досягнутий результат, покладений в основу процесуального рішення, обернеться відомими негативними наслідками у вигляді його необгрунтованості та незаконності. Якщо у процесі подальшого пізнання прогалини усуваються, інформаційний фонд дослідчого процесу, як достатньо повний, створює можливість констатації наявності підстави прийняття рішення.

Вимога об'єктивності дослідження також пред'являється як до процесу пізнання, так і до його результату, відображаючи неупереджений та безсторонній підхід суб'єкта до об'єкту пізнання. Об'єктивність вимагає від суб'єкта у своїх висновках виходити із пізнаної об'єктивної реальності – фактів та їх правильно усвідомленої правової сутності, які перебувають поза субєктом і незалежно від нього. Об'єктивність забороняє факти підмінювати суб'єктивною впевненістю чи ігнорувати їх під впливом різних установок та мотивів.

Факти, на які спрямовується пізнавальна діяльність у дослідчому кримінальному процесі, є об'єктивними; такої ж якості повинен бути підхід до їх дослідження. Невід'ємним супутником необ'єктивності завжди є упередженість, а її результатом – необгрунтованість рішення, порушення прав та свобод громадян.

Перед прийняттям процесуального рішення орган дізнання, слідчий та прокурор мають сформувати переконання у наявності до цього підстав, що здійснюється на основі оцінки доказів. Як окремий самостійний елемент процесу доказуван-

Відсканировано за допомогою CamScanner

ня остання «...виступає необхідною передумовою прийняття (та обґрунтування) майже кожного процесуального рішення» [135, с. 17], яке у свою чергу є «продуктом» оцінки зібраних доказів та формою об'єктивного закріплення її результатів. Оцінці доказів у дослідчому кримінальному процесі властиві загальні правила цієї інтелектуальної діяльності органу чи посадової особи, яка веде процес, а специфіка визначається особливостями, властивими джерелам фактичних даних, змістом, обсягом знань та характером висновків [254, с. 16].

Ясно, що об'єктивними критеріями доброякісності результату цієї оцінки є правильність встановлення фактів, тобто повнота, всебічність та об'єктивність проведеного пізнання, а також адекватність логічних та правових висновків, які з них випливають. При цьому, в кожному випадку необхідно враховувати специфіку правової ситуації, яка склалася. У випадку, коли доказів недостатньо, необхідно продовжити збір даних до формування такої їх сукупності, яка призведе до виникнення у даного суб'єкту внутрішнього переконання про достатність доказів та про можливість прийняття на їх основі відповідного рішення [258, с. 89].

Не маючи змоги детально розглянути тут проблематику оцінки доказів, яка має стати предметом самостійного наукового дослідження, висловимо лише деякі загальні міркування в контексті здійснюваного аналізу.

Складність проблеми, якої торкнулися, полягає в першу чергу в тому, що оцінка доказів, як і прийняття досліджуваних процесуальних рішень, є результатом складної взаємодії об'єктивного та суб'єктивного чинників [236, с. 104]. Функціональним призначенням фактичних даних, що містяться у відповідних джерелах, які оцінюються, є встановлення фактів дійсності, якими вони були насправді в силу внутрішньо існуючого між ними об'єктивно реального зв'язку. Результат пізнання не відірваний від об'єктивної реальності та її законів.

Поряд з цим, збирати фактичні дані, робити висновки про встановлення фактів та достатність доказів для прийняття того чи іншого процесуального рішення ввірено особам, які здійснюють відповідну владну діяльність від імені держави. Їх внутрішнє переконання у правильності рішення, не є абстрагованою від дійсності суб'єктивною впевненістю, а має стати результатом

Відсканировано за допомогою CamScanner

всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин, у ході якого усуваються суперечності у фактичних даних та переборюються сумніви у правильності зроблених висновків. Критеріями правильності внутрішнього переконання «є суспільна практика, що включає як практичну діяльність слідчого із збирання та перевірки доказів у справі, особистий професійний досвід слідчого, так і узагальнену практику розслідування та судового розгляду справ відповідних категорій, перевірені практикою дослідні положення науки...» [268, с. 23].

До однієї із особливостей прийняття процесуального рішення у першій частині процесу деякі автори схильні віднести неостаточний характер оцінки, що передує прийняттю рішення про порушення справи, правильність якої перевіряється в наступних стадіях кримінального процесу [256, с. 159][1]. Вірогідно приводом до такого висновку є об'єктивно властива початковому елементові специфіка місця в процесуальній системі, яка детермінує й особливості інформаційного фонду дослідчого провадження.

Проте очевидним є те, що результат оцінки доказів завжди відображений у прийнятому на цій основі рішенні, яке тягне за собою виникнення, зміну чи припинення правовідносин, володіючи всіма ознаками, які властиві акту застосування права, зокрема, його обов'язковості для всіх суб'єктів, кого воно стосується. Тому «оцінка доказів навіть на одній стадії процесу, – писав М.М. Михеєнко, – є остаточною та ніколи не може бути попередньою, оскільки закон не знає попередніх рішень... Якщо в подальшому буде прийнято нове рішення, в тому числі про скасування чи зміну попереднього, то воно буде прийнято на основі нової оцінки доказів; попередня оцінка не може бути скасована чи змінена, вона назавжди залишається фактом, що відбувся» [135, с. 20].

У результаті збирання, перевірки та оцінки доказів органи дізнання, слідства повинні дійти достовірного висновку про наявність чи відсутність достатніх підстав для прийняття про-

---

[1] Що стосується рішення про відмову в порушенні справи, то вона, як вважав М.П. Кузнецов, є остаточною, оскільки «...в її основі повинні лежати докази, визнані належними, допустимими та достовірними, та їх сукупність повинна безсумнівно свідчити про відсутність в діянні ознак злочину чи наявність інших обставин, що виключають провадження у справі» [256, с. 159].

Відсканировано за допомогою CamScanner

цесуального рішення про порушення справи, чи про наявність обставин, що виключають провадження у справі. Отже достовірність висновків може бути забезпечена лише достатньою сукупністю доказів. У свою чергу «система доказів характеризується достатністю, коли сумарне значення її компонентів складає обсяг, необхідний для достовірних висновків у справі» [268, с. 23][1].

2.3. Порядок прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу

Процесуальне рішення є результатом передуючої його прийняттю інтелектуально-вольової та практичної діяльності суб'єкта. Прийняття рішення опосередковане виконанням прокурором, слідчим, дізнавачем складних розумових завдань, що неминуче поєднане з інтелектуальним навантаженням та емоційними переживаннями[2]. У механізмі підготовки рішення необхідний для цього «матеріал» дає інформація, належним чином закріплена, перевірена та оцінена, тобто результати пізнання[3], здійснюваного на інтелектуальному та емпіричному рівнях у ході здійснення процесуальної діяльності.

---

[1] Характерна для більшості заяв про злочин неконкретність і неповнота змісту відомостей про злочин не дозволяє у більшості випадках обґрунтовано вирішити питання про початок провадження у кримінальній справі одразу після надходження перших даних. Об'єктивна недостатність інформації, необхідної для цього суб'єкту, детермінує потребу в здійсненні гносеологічної діяльності у формі процесуальної перевірки, результат якої дає змогу усунути проблемну ситуацію, викликану інформаційною невизначеністю, «...отримати додаткові фактичні дані... і, таким чином, гарантувати законність та обґрунтованість прийнятого рішення» [69, с. 19].

[2] Як зазначає В.О. Коновалова, «сам факт застосування владного повноваження передбачає вирішення ряду розумових завдань, що дозволяють визначити необхідність та розумність цього повноваження, його законну онову. Нерідко вирішення подібних завдань може мати декілька варіантів і тому даний етап діяльності з психологічної точки зору характеризується особливою напруженістю» [110, с. 43].

[3] На думку В.А. Лазарєва ця діяльність утворює зовнішню сторону прийняття рішення на відміну від внутрішньої, утвореної формулюванням рішень [257, с. 9-10].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Загальновідомою особливістю останньої є детальна урегульованість правом, що у механізмі прийняття процесуального рішення виконує двоєдине функціональне призначення: 1) як специфічний метод прийняття рішення (правило поведінки), та 2) як критерій якості досягнутого результату. Нормами визначено своєрідний технологічний регламент поведінки уповноваженого суб'єкта: правом встановлені юридичні факти для початку діяльності, способи формування інформації, її перевірки та оцінки, визначено підставу, зміст, форму рішення тощо. Неухильне виконання вимог закону, додержання встановленої процесуальної форми створює необхідні умови для прийняття процесуального рішення, доброякісного з точки зору вимог, які до нього пред'являються. Отже прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу здійснюється у певному порядку, який встановлює програму дій прокурора, слідчого, органу дізнання (дізнавача), направлених на досягнення нормативно схваленого результату.

Вирішення питання про процесуальний порядок припускає дослідження таких його елементів: 1) процесуальних умов прийняття рішення; 2) правового становища уповноваженого суб'єкта; 3) підстава прийняття; 4) послідовності та способів його дії, змісту та форми закріплення їх результату. Розглянемо їх[1].

Першочергово нагадаємо, що дослідчий кримінальний процес протікає в певних часово-просторових умовах, а тому має початковий та кінцевий моменти. Початковий момент збігається із моментом надходження до суду, прокурора, слідчого, органу дізнання належним чином оформленої інформації про вчинені чи підготовлювані злочини, що є юридичним фактом, необхідним та достатнім для початку здійснення кримінально-процесуальної діяльності (ч. 1 ст. 94 КПК).

Призначення приводу до порушення справи полягає в спонуканні до виникнення дослідчого кримінального процесу, який може завершитися не лише порушенням кримінальн-

---

[1] Загальні положення щодо сутності, структури та механізму встановлення підстав прийняття цих процесуальних рішень, відповідно до логіки даного дослідження, розглянуто у підрозділі 2.2 цього розділу. Результат аналізу специфіки підстав, обумовленої індивідуальністю конретного рішення, викладено у розділі 3.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ного провадження, про що він лише піднімає питання, але й прийняттям інших процесуальних рішень. Отже, насправді йдеться про підставу до початку кримінально-процесуальної діяльності[1], яка є умовою прийняття всякого процесуального рішення дослідчого кримінального процесу[2]. Залишивши термінологію в стороні, підкреслимо, що відсутність такого юридичного факту обумовлює дефектність розпочатої діяльності та її результатів у вигляді прийнятого процесуального рішення. Це перша, так би мовити, функціональна (динамічна) сторона розглядуваного феномену.

Все ж викликає інтерес питання про те загальне, що об'єднує приводи, перераховані у ч. 1 ст. 94 КПК, оскільки в науці відсутня єдність у поглядах на їх якісну визначеність. У більшості літературних джерел приводи розглядаються як передбачені законом джерела, з яких компетентні органи та посадові особи отримують інформацію про злочин [68, с.27; 91, с. 46; 143, с. 168; 155, с. 31; 174, с. 13; 197, с. 219].

Окремі автори, розглядаючи приводи до порушення справи як результати процесуальних дій заявника та органів порушення справи з виявлення злочинів, вважають, що вони є процесуальними джерелами даних про злочини, які (дані) у свою чергу є підставами до порушення кримінальної справи [254, с. 14][3]. Але ж очевидним є те, що джерело інформації – поняття більш широке, ніж привід до порушення кримінальної справи [91, с. 50-51][4]. З іншого боку, деякі заяви, з яких правоохоронні органи отримують інформацію про злочин, не завжди є приводами до порушення кримінальної справи, що є характерним зокрема для заяв осіб, які не є потерпілими у справах приватно-публічного обвинувачення.

---

[1] Підтвердженням цьому є й етимологія слова «привід» – обставина, здатна бути підставою для чого-небудь [294, с. 456].

[2] У проекті – 1233 йдеться про «приводи до початку кримінально-процесуальної діяльності» [27].

[3] Привід дійсно має містити відомості про подію, але останніх далеко не завжди достатньо для прийняття рішення, про яке говорить автор. Відомості можуть міститися і в доданих до заяв (повідомлень) матеріалах, що мають значення для підстави.

[4] В.С. Зеленецький, наприклад, всі джерела інформації про злочин обгрунтовано розподіляє на правові, що передбачені нормативно-правовими актами, у тому числі законом, і неправові [91, с. 50-51].

Відсканировано за допомогою CamScanner

З погляду О.Р. Михайленка сутність приводу складають «дії громадян, громадських організацій, установ, підприємств, організацій або посадових осіб за заявою або повідомленням про злочин або ж власна діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора, суду, що призвела до безпосереднього виявлення ознак злочину» [133, с. 26-27]. Приводи також розглядаються як отримання відомостей про вчинені чи підготовлювані злочини або безпосереднє виявлення ознак злочину [70, с. 7-8], а також як юридичні факти, на підставі яких виникають відповідні правовідносини, у даному випадку – у дослідчому кримінальному процесі [89, с. 6; 195, с. 26][1]. Всі наведені точки зору в рівній мірі заслуговують на увагу, оскільки розкривають певну сторону розглядуваного правового явища.

Під час встановлення сутності приводу важливим є зосередження аналітичної уваги на його спонукальній стороні як фактору виникнення кримінально-процесуальної діяльності. Саме за наявності приводу компетентні органи відповідно до кримінально-процесуального закону розпочинають діяльність, спрямовану на вирішення питання щодо необхідності здійснення досудового слідства. У ст. 94 КПК, як правильно зазначає П.П. Підюков, насправді йдеться про приводи до початку кримінально-процесуальної діяльності, яка закінчується певним рішенням [264, с. 13]. У цьому сенсі привід – є процесуальною умовою прийняття будь-якого рішення, а не тільки рішення про порушення кримінального провадження. Якщо розглядати питання під таким кутом зору, то виявиться, що всі приводи, вказані в законі, є певним волевиявленням, автор якого висловлює судження про вчинення злочину, завдяки чому відповідні органи отримують відомості про вчинене суспільно небезпечне діяння[2]. Таке судження підлягає всебічній перевірці та може бути офіційно спростоване шляхом винесення постанови про відмову в порушенні кримінальної справи. Отже законний привід – єдина, необхідна та достатня підстава кримінально-процесуальної діяльності у дослідчому кримінальному процесі, а отже і необхідна умова прийняття всякого рішення.

---

[1] Цей погляд критикувався О.Р. Михайленком [133, с. 23-24].

[2] У даному випадку не має правового значення та обставина, що ініціатор може хибно оцінювати специфіку юридичної сутності діяння.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Кримінально-процесуальні рішення можуть бути прийняті лише спеціально уповноваженими державою органами (посадовими особами), кримінально-процесуальний статус яких визначений законом. У теорії кримінального процесу вони об'єднані поняттям «органів, які ведуть кримінальний процес (основні суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності)» [61, с. 4; 114, с. 80]. У реальному кримінальному процесі таку специфічну діяльність здійснюють посадові особи відповідних державних органів: прокуратури, органів внутрішніх справ, податкової міліції, Служби безпеки України, а також інших органів, до функцій яких відноситься здійснення дізнання та інших виконуваних органами дізнання видів кримінально-процесуальної діяльності. Отже невід'ємною ознакою суб'єкта, який вправі приймати рішення дослідчого кримінального процесу, є перебування його на посаді у відповідному державному органі (окрім капітана судна, яке перебуває в далекому плаванні). Це важливо відмітити, оскільки на практиці мають місце випадки, коли до прийняття вказаних рішень допускаються стажисти, практиканти, помічники слідчого, інші особи, що не займають посади, що надають їм право приймати рішення про порушення кримінальної справи чи про відмову в цьому [91, с. 133].

Специфічними рисами правового положення цих суб'єктів є активний, конкретизований за змістом характер їх владної діяльності, наявність компетенції [258, с. 48], що є внутрішньою, інваріантною ознакою всіх органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес. Кримінально-процесуальна компетенція має якісну та кількісну визначеність, і обумовлює існування спільної для цих суб'єктів сфери публічної відповідальності (ст. 4 КПК). Але тут виникає питання: чи всі вказані органи наділені компетенцією на прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу? І якщо ні, то чому?

Природа дослідчого кримінального процесу пов'язана із потребами суспільства в швидкому та адекватному реагуванні на інформацію про вчинені злочини, що є одним із елементів складного механізму встановлення наявності та реалізації негативного кримінально-правового відношення. Специфічним правовим способом захисту суспільства від злочинності є кримінальне переслідування осіб, винних у вчиненні злочину [91, с. 34]. Останнє здійснюється суб'єктами, на яких покладено відповідну функцію у кримінальному процесі, шляхом порушення кри-

Відсканировано за допомогою CamScanner

мінальних справ, розслідування злочинів, притягнення винних до кримінальної відповідальності, порушення та підтримання державного обвинувачення у суді. Діяльність ця по своїй суті є пошуковою, викривальною та обвинувальною, здійснюваною у процесуальній формі, що відповідає функції обвинувачення[1], як одному із основних напрямків процесуальної діяльності, іманентній вітчизняному кримінальному процесу.

У випадку, коли інформація про злочин спростована результатами перевірки, відповідний орган (посадова особа) приймає рішення, яким відмовляє у порушенні кримінальної справи. Сутність останнього полягає, таким чином, у відмові держави в особі відповідного органу чи посадової особи від кримінального переслідування певної чи невизначеної особи за певної підстави. Звідси видається очевидним, що як порушення справи, так і відмова почати провадження у кримінальній справі включені до напрямку діяльності, властивого органам, які виконують функцію кримінального переслідування. Останню здійснюють прокурор, слідчий та орган дізнання. Отже специфічною ознакою компетенції суб'єкту, який приймає процесуальне рішення дослідчого провадження, є функція кримінального переслідування[2].

Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що суб'єктом прийняття рішень дослідчого кримінального процесу є: 1) державний орган або особа, призначена у встановленому порядку на вказану в законі посаду, які 2) наділені кримінально-процесуальною компетенцією, специфічною рисою якої є здійснення функції кримінального переслідування.

Обсяг поняття «прокурор» поширюється на суб'єктів, визначених нормою – дефініцією (п. 6 ст. 32 КПК). Багато-

---

[1] Вперше поняття «кримінально-процесуальна функція» використане М.С. Строговичем, з погляду якого остання являє собою окремі різновиди, окремі напрямки кримінально-процесуальної діяльності [173, с. 188].

[2] Висновок є актуальним з позицій конкретно-історичного підходу, який враховує аналіз принципів, специфіку типу (моделі) кримінального процесу України та тенденцій його реформування та розвитку в найближчій перспективі. На конкретному етапі розвитку суспільства початок кримінального провадження може не бути прерогативою органів кримінального переслідування. Про це свідчить історичне минуле нашої держави, анахронізми якого і до цього часу впливають на якість правової регламентації відповідної галузі державної діяльності.

Відсканировано за допомогою CamScanner

манітність змінюваної штатної структури державного органу кримінально-процесуальний закон охопити не може, що і обумовлює використання такого засобу законодавчої техніки. Акцентуючи в нормі увагу на межах компетенції, законодавець передбачає, що у реальній багатоплановій діяльності прокуратури не кожний «прокурор» вправі прийняти певне процесуальне рішення. У контексті обговорюваних в цій роботі проблем слід відмітити, що у дослідчому кримінальному прокурор здійснює: 1) безпосередній розгляд та вирішення інформації про злочини та 2) нагляд за такою діяльністю інших органів та посадових осіб. Перше обумовлене діяльністю прокуратури як органу нагляду за додержанням та застосуванням законів в різних сферах суспільного життя (окрім процесуальної діяльності) та функцією кримінального переслідування. Друге випливає із наглядової діяльності, предметом якої є виконання законів органами дізнання та досудового слідства[1]. Специфіка місця та процесуального статусу прокурора дозволяє приймати досліджувані процесуальні рішення у ході реалізації всіх його функцій (крім підтримання державного обвинувачення). Так, ст. 227 КПК, визначаючи повноваження прокурора із здійснення нагляду за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства, надає йому повноваження порушувати справи чи відмовляти в їх порушенні. Отже, здійснюючи нагляд за виконанням законів органами дізнання та досудового слідства, прокурор вправі не лише розглядати заяви або повідомлення про злочини, але і безпосередньо приймати процесуальні рішення за будь-якими матеріалами, що перебувають у його провадженні чи в провадженні відповідних органів. У даному випадку займана посада (прокурор, заступник, помічник і т.д.) не має значення. По-іншому, як уявляється, слід вирішувати питання про компетенцію прокурора щодо прийняття рішення про порушення кримінального провадження у випадку, коли інформація про вчинений злочин отримана у зв'язку із діяльністю в інших галузях нагляду.

---

[1] Наглядова діяльність, маючи організаційно-управлінський характер, безпосередньо не є елементом процесуальної діяльності, однак врегульована процесуальним законом та здійснюється в тому числі у процесуальній формі. Про компетенцію прокурора у кримінальному судочинстві див.: [139; 146; 153; 258, с. 147-156].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Обсяг та межі компетенції прокурора у реальній діяльності визначається, окрім КПК, комплексом нормативно-правових актів різної юридичної сили: Законом України „Про прокуратуру", іншими законами, наказами Генерального прокурора України. За змістом п. 3 ч. 2 ст. 20 вказаного Закону при виявленні під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів порушень закону прокурор або його заступник у межах своєї компетенції мають право порушувати у встановленому законом порядку кримінальну справу. Про компетенцію прокурора та заступника щодо порушення справи йдеться і в ч. 1 ст. 24 Закону. При цьому, виходячи з положень ст. 56 Закону «Про прокуратуру», зміст зазначених норм підлягає буквальному тлумаченню у частині категорії посадової особи, яка вправі приймати відповідне рішення (прокурор як керівник окремого органу прокуратури або його заступник).

Сказане наводить на думку про те, що випадки, які мають місце на практиці, коли прийняття рішень про порушення кримінальних справ за результатами перевірок у порядку нагляду за додержанням та застосуванням законів здійснюється помічниками прокурора, начальниками управлінь і відділів, їх заступниками, прокурорами відділів та управлінь, суперечать вимогам закону[1]. Зазначене має безпосереднє практичне значення, оскільки такі рішення задають протиправний „відтінок" всьому подальшому кримінальному провадженню та його результатам як порушеному посадовою особою поза межами компетенції[2].

До посадових осіб, які вправі приймати рішення дослідчого кримінального процесу, належить слідчий органів прокуратури, внутрішніх справ, податкової міліції та Служби безпеки України.

За сучасної конструкції кримінального процесу, реалій організаційних та правових умов функціонування органів досудового слідства, основним напрямком його діяльності є викриття

---

[1] В основному ж практика відповідає вимогам закону. Поряд з цим вважаємо перегином використовуваний на практиці «бюрократичний» механізм узгодження прокурорами рішень про порушення справ за наслідками таких перевірок (вказівка Генеральної прокуратури України № 100 від 16.11.2007 р. [45]).

[2] З наведених міркувань надто категоричною виглядає точка зору В. Руднєва, згідно із якою «помічник прокурора вправі самостійно порушити кримінальну справу за заявою громадянина» [239].

Відсканировано за допомогою CamScanner

осіб у вчиненні злочину, вжиття заходів до доказування його вини та притягнення до відповідальності. Причому, цей напрям у реальній діяльності слідчого оформлюється з моменту виникнення процесу, а не з моменту встановлення особи, яка вчинила злочин. Такий висновок не може применшити і положення закону, з якого вбачається обов'язок слідчого активно шукати істину у справі, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх її обставин та оцінювати як обвинувальні докази, так і їх антипод – докази виправдувальні. Розслідування у сучасному процесі – не кримінально-процесуальна функція, а засіб боротьби зі злочинністю, яку здійснюють органи, в підпорядкуванні яких перебувають слідчі. Це засвідчує практика, а саме вона, як відомо, є критерієм істини [293, с. 1].

«Навантаженість» слідчого та кількість кримінальних справ, направлених до суду з обвинувальним висновком, є основним критерієм ефективності слідства в Україні. До цього «набору» варто додати реально існуюче негативне ставлення до закриття кримінальних справ за реабілітуючими підставами та намагання за всяку ціну направити її до суду. Умови, в яких доводиться працювати слідчому, говорять самі за себе. До того ж слід вказати на те, що можливість відмови в порушенні кримінального провадження та закриття кримінальної справи щодо обвинуваченого також свідчить про належність слідчої діяльності до кримінального переслідування.

Отже функція слідчого у кримінальному процесі – кримінальне переслідування, а тому за сучасної моделі судочинства він повинен бути наділений правом на порушення кримінального провадження як результату самостійної оцінки доказів у дослідчому кримінальному процесі [122, с. 118].

За проектом-1233 порушення справи було віднесено повністю до компетенції прокурора, хоча аналіз законопроекту вказує на те, що нічого суттєво нового в модель судочинства він не вносить. Розробники, очевидно, виходили із міркувань, що «такі суто обвинувальні процесуальні дії та рішення, як порушення кримінальної справи та відмова в її порушені, визнання особи підозрюваною та обвинуваченою, пред'явлення обвинувачення та складання обвинувального висновку повинні здійснюватися лише прокурором [127, с. 128]. В умовах змішаного типу процесу такі нововведення є зайвими: або необхідно змінити модель,

Відсканировано за допомогою CamScanner

або, якщо йдеться лише про видозмінювання існуючого типу, не потрібно нівелювати право слідчого самостійно оцінювати докази. Для того, щоб змінити напрямок діяльності слідчого одного навіть самого досконалого реформування законодавства недостатньо. У сучасних умовах слід зосередити зусилля не на принциповій зміні підходів до порядку порушення кримінальних справ, оскільки не має значення хто із представників обвинувачення буде її порушувати [122, с. 133], а на способах ефективного гарантування самостійності слідчого та розширення змагальних начал у досудових стадіях процесу[1].

Начальник слідчого відділу[2] не міститься в законодавчому переліку уповноважених на прийняття рішень дослідчого кримінального процесу суб'єктів. Відсутнє таке положення і в інших нормах, які визначають його процесуальний статус. Передбачене законом право „особисто провадити досудове слідство, користуючись при цьому повноваженнями слідчого" (ч. 2 ст. 114-1 КПК) у буквальному розумінні не надає йому правової можливості приймати процесуальні рішення, пов'язані з вирішенням заяв або повідомлень про злочини, оскільки початковий момент слідчого провадження виникає вже після порушення кримінальної справи[3].

Поява начальника слідчого підрозділу як особи з процесуальним статусом, пов'язана із набранням чинності доповнень у 1966 році [27]. Мабуть недостатня опрацьованість новели,

---

[1] Ясно, що у відповідних конкретно-історичних умовах, при докорінній зміні типу кримінального процесу підхід до функцій слідчого повинен коригуватися. На необхідність першочергового концептуального визначення суспільством типу процесу звертається увага в науці [138, с. 40]. Проблематика типології судочинства комплексно досліджена в роботах О.В. Смірнова: [163; 164].

[2] Згідно із п. 6-а ст. 32 КПК до обсягу цього терміну закон відносить начальника Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органів внутрішніх справ, безпеки та його заступники, які діють у межах своєї компетенції, а також податкової міліції. Як зазначав С.А. Альперт, правильніше говорити «начальник слідчого підрозділу» [61, с. 14].

[3] Мабуть саме такий стан нормативної регламентації процесуального статусу начальника слідчого підрозділу спонукав авторів одного із підручників радянського періоду до висновків про непроцесуальний характер контролю за додержанням законності при вирішенні заяв та повідомлень про злочини [187, с. 62-63].

Відсканировано за допомогою CamScanner

неузгодженість її з іншими положеннями закону, прорахунки законодавчої техніки, і є причинами виникнення прогалини.

І тим не менше, практично важливою є відповідь на питання: чи не свідчить дана правова ситуація про те, що кримінально-процесуальна компетенція начальника слідчого підрозділу виникає з моменту порушення кримінального провадження? Негативна відповідь на дане питання є очевидною: у даному випадку має місце технічне непорозуміння в тексті закону, адже правова регламентація повноважень начальника слідчого підрозділу в частині відсутності права на провадження у дослідчому кримінальному процесі суперечить здоровому глузду. Він несе персональну відповідальність за належну організацію слідчого апарату та результати його діяльності [61, с. 14], чим детермінуються, окрім адміністративних, його широкі процесуальні повноваження (ст. 114-1 КПК).

Вимушено розширювальне тлумачення норми є характерним і для практики, тому начальники слідчих підрозділів приймають процесуальні рішення дослідчого процесу, користуючись повноваженнями слідчого.

Сказане обумовлює необхідність усунення наявної нормативної прогалини у ч. ст. 114-1 КПК: після слів «а також» доповнити словами наступного змісту: «порушувати та відмовляти в порушенні кримінальних справ»[1].

Суб'єктами, уповноваженими вирішувати заяви та повідомлення про злочини, є також органи дізнання, вичерпний перелік яких міститься у статті 101 КПК України. Окрім поняття «орган дізнання», у кримінально-процесуальному законодавстві використовуються терміни „начальник органу дізнання" (ч. 4 ст. 425 КПК), «дізнавач» (ст.ст. 48, 61, 69, 69-1, 96, 400-5, 400-6) та „особа, яка провадить дізнання" (ст.ст. 21, 22, 46, 47, 49-51, 53, 54, 60, 60-1, 66, 67, 98-2, 153). Відомо, що ці поняття відображають суть різних суб'єктів кримінального процесу, тому в плані проблем, що тут аналізуються, необхідно окресли-

---

[1] Як виявилося, питання про можливість використання повноважень слідчого начальником слідчого підрозділу у дослідчому кримінальному процесі не знайшло свого позитивного вирішення і в проекті КПК-1233. За змістом ст. 40 начальник слідчого підрозділу уповноважений лише вивчати матеріали попередніх перевірок заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини, однак які рішення він може при цьому прийняти – невідомо.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ти характер співвідношення компетенції зазначених суб'єктів щодо прийняття рішень дослідчого кримінального процесу.

Наукове визначення терміну „орган дізнання" викликало дискусію, обумовлену відсутністю законодавчої дефініції, а також організаційною та функціональною неоднорідністю існуючих в державі таких органів[1]. Межі даної роботи не дозволяють переглянути весь спектр точок зору.

«Органом дізнання, – зазначає В.В. Вапнярчук, – є керівник державної установи (щодо капітанів морських суден – недержавної), чи сама установа в особі його керівника, на яких законом покладено обов'язок провадити кримінально-процесуальну та іншу діяльність у зв'язку із наявною у них інформацією про можливе вчинення злочину» [72, с. 37][2]. Компетенція органів, перелічених у ст. 101 КПК, з провадження дізнання визначається залежно від змісту їх основних функцій [152, с. 59].

Окрім дізнання, на даний орган покладено здійснення інших видів кримінально-процесуальної діяльності, однією з яких є прийняття, перевірка та вирішення заяв та повідомлень про злочини, здійснювані в межах дослідчого кримінального процесу[3]. Таким чином, для адекватного встановлення

---

[1] Про наукову дискусію з цього питання див.: [72, с. 25-37].

[2] Компетенцією органу дізнання наділяються не завжди лише керівники відповідної установи. У силу вказівки закону ними можуть бути й інші посадові особи. Наприклад, за чинної редакції ст. 101 КПК органом дізнання є заступник начальника органу управління Військової служби правопорядку у Збройних силах України. Іншими словами органом дізнання є керівник або визначена законом посадова особа установи, чи сама установа в особі її керівника. Див.: [152, с. 59].

[3] Зміст норми ст. 103 КПК «Повноваження органу дізнання» при буквальному трактуванні може створити враження, що до моменту виявлення злочину орган дізнання провадить оперативно-розшукові заходи, а після цього розпочинає здійснювати процесуальну діяльність у формі дізнання. Системний же аналіз чинного кримінально-процесуального законодавства вказує на те, що допущена тут змістовна помилка обумовлена недоліками законодавчої техніки, оскільки в ній йдеться не про повноваження, а лише про один із численних напрямків діяльності органів дізнання. Отже «орган дізнання» – це свого роду функціональний «зріз» державної установи. До того ж правом проведення оперативно-розшукової діяльності наділені лише частина органів, охоплених статтею 101 КПК. На очевидну колізію між КПК та ст. 5 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» вже зверталася увага в процесуальній літературі [72, с. 14].

Відсканировано за допомогою CamScanner

змісту та обсягу поняття «орган дізнання» важливо розмежовувати сферу діяльності органу дізнання, як органу, що здійснює боротьбу зі злочинністю, із галуззю його кримінально-процесуального функціонування.

Прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінальному процесі є прерогативою органу дізнання. Однак будь-яка установа діє в особі її службових осіб, які практично і реалізують її в діяльності та правовідносинах з іншими особами. Керівники відповідних органів дізнання або посадові особи, вказані у ст. 101 КПК, можуть делегувати частину компетенції особам, які провадять дізнання [72, с. 48]. Поряд з цим, якщо стосовно досудового слідства законодавець розмежовує окремі повноваження між ними, то для регламентації первинного етапу кримінально-процесуальної діяльності це не є характерним. Особа, яка провадить дізнання, не згадується як суб'єкт цієї стадії, хоча є очевидним, що перевірка заяви або повідомлення про злочин до порушення кримінальної справи (частина 4 статті 97 КПК) здійснюється саме нею. Тому виникає резонне питання: як реалізувати компетенцію органу дізнання цією посадовою особою, враховуючи об'єктивну неможливість самостійного прийняття кожного рішення начальником органу дізнання ? Відповідь на це запитання закон не дає, тому практично це здійснюється шляхом затвердження рішень, прийнятих особою, яка провадить дізнання, що теоретично обґрунтовано у літературі [72, с. 126] і частково випливає із положень відомчих нормативних актів[1].

---

[1] Так, в Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються [52], прямо передбачено затвердження керівником органу внутрішніх справ лише постанови про відмову в порушенні справи (крім постанов, винесених слідчим). Однак в іншому нормативному акті цього відомства, зокрема, у п. 5.3. Положення про підрозділи дізнання в органах внутрішніх справ України [55], було передбачено затвердження начальником органом внутрішніх справ рішень про порушення кримінальної справи і про відмову в порушенні такої, а також постанову про направлення заяви (повідомлення, явки з повинною) і матеріалів щодо їх перевірки за належністю. Відомчими актами, якими врегульовані питання прийняття, реєстрації та вирішення заяв і повідомлень про злочини в інших органах дізнання, це питання залишено поза увагою [53; 54].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Вимога цілісності дослідження не дає можливості залишити поза аналітичною увагою питання компетенції суду щодо прийняття рішень у дослідчому кримінальному процесі. А це передбачає надання відповіді на питання, чи є суд та суддя тими суб'єктами, які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність у розглядуваному провадженні та чи уповноважені вони приймати ці процесуальні рішення ?

Попри видиму простоту запитання в першому наближенні, недоліки законодавчої техніки ставлять його перед наукою та практикою.

Після проведення так званої „малої судової реформи", під час якої були внесені істотні зміни до КПК, мали місце неодноразові випадки винесення судом постанов про порушення кримінальних справ під час розгляду цивільних справ, коли суд вважав наявними достатні дані про ознаки злочину[1]. Очевидно «благодатними» умовами для цього є недостатня чіткість законодавчих формулювань. За змістом ст. 4 КПК України, яка відображає принцип публічності, порушити кримінальну справу в **кожному** (вид. О.К.) випадку виявлення ознак злочину зобов'язаний також суд. І хоча порушення справи обумовлюється межами компетенції, все ж слід визнати, що норма сформульована з явно вираженим антикримінальним відтінком, а це правоположення є відверто архаїчним.

Ст. 97 КПК визначено, що суддя зобов'язаний приймати заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, в тому числі і в справах, які не підлягають його віданню; а за заявою або повідомленням про злочин він зобов'язаний не пізніше триденного строку прийняти одне із перерахованих тут процесуальних рішень. Чіткість у визначенні компетенції судді та суду на прийняття рішень про порушення справи та про відмову в цьому не властива й положенням ст.ст. 98 та 99 КПК. Лише у ч. 3 ст. 98 зазначено, що справи, зазначені в частині 1 статті 27 Кодексу, порушуються суддею, а у випадках, передбачених частиною 3 статті 27 цього Кодексу, – прокурором.

---

[1] Достатньо згадати сумнозвісні постанови судді апеляційного суду м. Києва Ю.О. Василенка від 15.10.2002 р. про порушення кримінальної справи проти Л.Д. Кучми за статтями 112, 161, 163, 170, 171, 191, 333, 346, 364, 365, 368 КК України та від 13.11.2002 р. за фактом умисного невиконання ним судового рішення [42].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Отже у випадках, коли суд при розгляді інших справ (кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних) встановлює фактичні дані, що свідчать про ознаки злочину, не вирішуючи наперед питання про порушення кримінальної справи, повинен направити матеріали до органів, що здійснюють кримінальне переслідування. За своєю природою постанова (ухвала) судді (суду), якою він повідомляє прокурора про вчинений злочин (чи ставить питання про притягнення до відповідальності), є специфічним рішенням про направлення інформації про вчинений або підготовлюваний злочин за належністю, прийнятим за рамками дослідчого провадження, яким одночасно фіксується привід до початку кримінально-процесуальної діяльності прокурора, слідчого, органу дізнання[1].

Завершаючи розгляд цього питання, коротко підсумовуємо: повноваження судді на прийняття рішень, характерних для дослідчого кримінального процесу (порушення справи, відмова в порушенні справи, направлення заяви або повідомлення за належністю), поширюється на розгляд скарг про злочини у справах приватного обвинувачення. Виявивши під час розгляду кримінальної, цивільної, адміністративної, господарської справи дані, що можуть свідчити про вчинення злочину, стосовно якого має здійснюватися дослідче провадження, суд надсилає відповідне повідомлення прокурору.

Переходячи до аналізу наступного елементу процесуального режиму прийняття процесуальних рішень, відмітимо, що будь-якому предмету, процесу та явищу притаманні зміст та форма. Ці філософські категорії відображають дві сторони природної та соціальної реальності: певним чином упорядкованої сукупності елементів або процесів, що утворюють предмет або явище (зміст), і способу існування (вираження) цього змісту, його різних модифікацій (форма). Зміст і форма перебувають між собою у співвідношенні діалектичної єдності, зв'язку та обумовленості. Стосовно до кримінального процесу ці парні

---

[1] У даному випадку привід, передбачений п. 5 ст. 94 КПК, матиме місце лише у випадку, коли таке повідомлення здійснюється в ході кримінально-процесуальної діяльності суду. В інших випадках – це повідомлення про злочин.

Доцільно у КПК встановити правило, відповідно до якого суд (суддя), отримавши заяву або повідомлення про злочин (у справі не приватного обвинувачення), направляє повідомлення лише прокурору, як це зроблено стосовно до встановленого порядку попереднього розгляду в справах, які порушуються за скаргою потерпілого (ст. 251).

Відсканировано за допомогою CamScanner

категорії проявляються специфічно, що пов'язано із вираженою правовим характером здійснюваної тут діяльності. Якщо її змістом є провадження певних дій, прийняття рішень, то процесуальною формою, як зазначається в літературі, є сукупність встановлених процесуальним законом умов, в яких провадиться ця діяльність в цілому, так і кожна окрема дія (чи комплекс таких дій) та приймається кожне рішення у справі, чим визначається зв'язок та послідовність проваджуваних дій та рішень, що приймаються [173, с. 51]. Форма є унікальним способом визначення розумних меж вторгнення процесу у сферу особистих інтересів, прав і свобод людини, законних інтересів юридичних осіб, способом здійснення та одночасно – засобом обмеження владних повноважень. Крім того, процесуальною формою законодавець намагається оптимізувати пізнавально-посвідчувальну діяльність, забезпечивши найбільш доцільний шлях пізнання, який забезпечує його доброякісний результат.

Необхідно розрізняти дві нерозривно повязані між собою сторони форми процесуального рішення: зовнішню та внутрішню. Завдяки першій рішення існує зовні, є його документально-словесним проявом – письмовим документом[1]. Останній створюється для констатації факту прийняття рішення та зовнішнього вираження його змісту, дозволяє фіксувати, зберігати, використовувати, передавати, перевіряти, оцінювати необхідну інформацію[2]. Під внутрішньою формою рішення розуміють «...структуру, побудову зв'язок і спосіб взаємодії частин та елементів предмета або явища» [289, с. 646].

---

[1] Під документом у даному випадку слід розуміти специфічний матеріальний об'єкт, в якому в письмовому вигляді відповідно до вимог процесуального закону зафіксована інформація, що має певне правове значення та відображає в ньому хід, зміст та результати діяльності суб'єктів процесу [97, с. 22].

[2] Письмовий характер кримінально-процесуальної форми в кримінальному судочинстві є його важливим компонентом [140, с. 24]. Завдяки письму розумова, вольова, психологічна діяльність об'єктивується мовними, словниковими, граматичними засобами. Це, у свою чергу, дає можливість не тільки зафіксувати прийняте рішення, а й заощадити час, передати на відстань, довести, якщо це потрібно, до відома необмежного кола осіб. До того ж письмові акти – об'єкт перевірок з метою встановлення їх законності і обґрунтованості, правомірності діяльності відповідних осіб і органів [131, с. 8].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Якщо зовнішньою формою рішення органу дізнання, слідчого і прокурора є відповідна постанова (п. 14 ст. 32 КПК), то внутрішня форма дозволяє в рамках відповідного письмового документу логічно, поступово послідовно, правильно організувати фактичний та правовий зміст процесуального рішення.

Законодавець індивідуалізує зовнішню форму двох рішень дослідчого процесу (ст.ст. 98, 99 КПК), в загальному вигляді вказуючи на те, які елементи змісту процесуального рішення має містити відповідна постанова. Так, згідно із ч. 1 ст. 98 КПК при наявності приводів і підстав, зазначених у статті 94 цього Кодексу, прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані винести постанову про порушення кримінальної справи, вказавши приводи і підстави до порушення справи, статтю кримінального закону, за ознаками якої порушується справа, а також дальше її спрямування. Навіть таких, поверхових, вказівок не зроблено стосовно рішення про відмову в порушенні справи (ч. 1 ст. 99 КПК).

Відмічаються невиправданою лаконічністю і загальні положення, якими визначається форма та зміст процесуальних рішень. Відповідно до ч. 2 ст. 130 КПК у постанові зазначається місце і час її складання, посада особи, що виносить постанову, її прізвище, справа, в якій провадиться слідство, і обґрунтування прийнятого рішення, а також стаття цього Кодексу, на підставі якої прийнято рішення. Це вказує на те, що законодавець приділяє певну, хоч і недостатню, увагу лише елементам змісту кримінально-процесуального рішення, однак повністю залишає поза увагою спосіб його організації. Більш того, в окремих випадках законодавець не називає ні форми процесуального акту, ні вимог щодо його змісту[1].

Між тим, кримінально-процесуальний закон регламентує структуру інших процесуальних актів, в яких викладено рішення у справі[2]. Непослідовність законодавця є очевидною. Немає та не може бути реальних причин відмінності у типовій структурі

---

[1] У цьому відношенні симптоматичним є спосіб правової регламентації прийняття рішення про направлення заяви або повідомлення за належністю: закон не містить жодних вказівок з приводу підстав, змісту прийнятого рішення та його форми.

[2] Так, обвинувальний висновок складається з описової і резолютивної частини (ст. 223 КПК), а найбільш нормативно деталізованою є структура вироку (ст. 332- 335 КПК)

Відсканировано за допомогою CamScanner

кримінально-процесуальних рішень, адже їх прийняття й виклад у документі ґрунтуються на загальних гносеологічних, правових, психологічних та логічних аспектах механізму прийняття правозастосувального акту у кримінальному процесі. Своєрідність місця, функціонального призначення, підстав прийняття не створює передумови для відмінностей у структурній побудові процесуальних рішень, тому в науці та на практиці вважається найбільш прийнятною трьохелементна внутрішня форма постанов, ухвал, обвинувального висновку, вироку та подання.

Перша, вступна частина процесуального рішення, містить дані про часово-просторові обставини її складання, автора та загальні відомості про те, з приводу чого воно приймається. Ці відомості хоч безпосередньо і не стосуються основних питань змісту, однак мають важливе значення, оскільки засвідчують авторство документа, своєчасність, а відтак і законність його прийняття. До неї слід помістити: число, місяць, рік та місце його складання, найменування органу чи посадової особи (посада, класний чин, звання, прізвище ініціали). Тут також є вказівка на те, у рамках якого провадження вона складається. Вступна частина індивідуалізує привід до початку провадження у кримінальній справі шляхом посилання на розгляд матеріалів, зібраних у зв'язку із надходженням відповідного джерела інформації (заява, повідомлення, явка з повинною, рапорт і т.д.). Вказівка на привід до початку здійснення дослідчої процесуальної діяльності[1] потрібна «для того, щоб мати можливість в наступній частині постанови (ухвали) правильно керуватися відповідним пунктом тієї статті процесуального закону, в якій перераховуються приводи до порушення кримінальної справи» [88, с. 184]. З функціональної точки зору вступна частина підводить до викладу основного змісту рішення, що приймається; забезпечує цілісність його структури [134, с. 24; 71, с. 10; 140, с. 29; 265, с. 113].

У наступній частині процесуального рішення (описово-мотивувальній)[2] описуються встановлені фактичні обстави-

[1] О.Р. Михайленко зазначає, що у вступній частині постанови має міститися вказівка на заявника та дату надходження заяви або повідомлення про злочин [133, с. 137].

[2] Інколи цю частину називають «описова» [265, с. 113], що не враховує її мотивувальний аспект, відсутність якого може призвести до винесення необґрунтованих рішень [71, с. 138].

Відсканована за допомогою CamScanner

ни, які обумовлюють його прийняття, наводяться мотиви прийнятого рішення. У цій же частині дається юридична оцінка встановлених фактів, вказуються норми процесуального та матеріального права, на основі яких приймається рішення. Ця, центральна (або базова), частина процесуального рішення призначена виразити зміст, з якого з необхідністю випливає сутність прийнятого рішення. Тому вона вимагає особливої уваги і складає найбільші труднощі у процесі підготовки процесуального рішення, адже основну частину роботи особи, яка його приймає, займає розумова діяльність щодо усвідомлення та якісного перетворення результатів здійсненого пізнання, оцінки фактичної інформації та з'ясування її правової сутності[1].

Для доброякісної результативності викладу описово-мотивувальної частини процесуального рішення, як відмічалося, недостатньо описати фактичні обставини. Слід також навести докази на їх підтвердження та мотиви, які показують логічний зв'язок між інформаційним, фактичним та правовим елементами підстави, на основі якої прийняте те чи інше рішення. Останнє досягається завдяки мотивуванню, яке у загальноприйнятому використанні означає: «сукупність аргументів, доводів, що обґрунтовують яке-небудь положення» [288, с. 365].

До числа аксіоматичних слід віднести положення про те, що вмотивованість повинна бути невід'ємною властивістю кожного процесуального рішення. Вивчення спеціальної літератури свідчить про єдність підходу вчених до сутності мотивування процесуального рішення, як до викладу в документі інформації про встановлені фактичні обставини, змісту доказів (даних), якими вони підтверджуються, а також приведення розгорнутої системи аргументації, тобто доводів, міркувань (іншими словами – мотивів) фактичного та правового характеру, що пояснюють висновки особи, яка приймає рішення [125,

---

[1] Отже якість процесуального акту перебуває у безпосередньому зв'язку із підготовкою, кваліфікацією, загальною та професійною грамотністю прокурора, слідчого та дізнавача, які на основі глибокого пізнання істотних фактів, свої висновки мають об'єктивувати письмово-мовними засобами, забезпечивши адекватність документального відображення підстав прийняття, переконливість та ясність для інших осіб прийнятого рішення, що є об'єктом подальшої перевірки та оцінки.

Відсканировано за допомогою CamScanner

с. 159; 130, с. 14; 191, с. 18]. Завдяки мотивуванню розкривається сутність фактів та їх значення, соціальна та правова природа, встановлюється зв'язок із правовими поняттями, зв'язок фактів між собою. Як наслідок це забезпечує переконливість рішення та його функціональність.

Щодо характеру співвідношення змісту суміжних понять «мотивування», «вмотивованість» і «обґрунтованість» література характеризується багатоманітністю. В одних випадках мотивування розцінюється як гарантія обґрунтованості, яка у свою чергу «...означає, що висновки, твердження, які містяться в процесуальному акті, випливають із фактичних обставин справи, повністю їм відповідають...» [191, с. 17]. У інших – мотивування (як зовнішнє вираження внутрішнього переконання слідчого) вважається невід'ємною ознакою обґрунтованості процесуального рішення, а обґрунтованість – це і доказовість (наявність доказів, що підтверджують висновки та судження), і вмотивованість рішення (виклад основаних на доказах міркувань, що поясняють висновки слідчого з питань, що підлягають його вирішенню). Мотивування, як вказує Ю.В. Манаєв, є «...обов'язковою, невідємною ознакою, що входить до поняття обґрунтованості процесуального рішення слідчого. Настільки обов'язковою, що будь-як рішення не може бути визнане обґрунтованим, якщо воно не мотивоване» [129, с. 13]. Існує і третій підхід. П.А. Лупінській, наприклад, було властиво вважати, що мотивування виражає обґрунтованість прийнятого рішення [125, с. 153].

У вирішенні питання про характер співвідношення цих понять доцільно виходити із того, що обґрунтованість як вимога, що пред'являється до процесуального документу, – це результат інтелектуально-практичної діяльності, специфіка якого обумовлюється не тільки якістю складання самого акту, але і характером передуючої йому пізнавальної діяльності органів, які ведуть кримінальний процес. Беручись складати рішення, на основі оцінки сукупності доказів необхідно бути впевненим, що фактичні обставини, які є підставою його прийняття, встановлені [81, с. 82; 84, с. 65]. Відповідність висновків органу чи посадової особи, які ведуть процес, вірно встановленим фактам, складає внутрішню, а тому і сутнісну сторону обґрунтованості процесуального рішення. Поряд з цим, внутрішня сторона не є очевидною. Об'єктивізація її здійснюється шляхом

Відсканировано за допомогою CamScanner

лінгвістично-текстуального опису фактичних обставин, доказів, що підтверджують їх існування, а також приведенням комплексу міркувань, аргументів, які дозволяють показати зв'язок фактичних даних із встановлюваними за їх допомогою фактами, розкрити їх соціальну й правову сутність, відкривши тим самим причинно-наслідкові зв'язки між ними та висновками особи, яка приймає рішення. Цей процес називається обґрунтуванням, яке являє собою «...особливий вид інтелектуально-практичної діяльності суб'єктів, що приймають кримінально-процесуальне рішення, який полягає в наведенні у відповідних розділах процесуального акту посилань на конкретні правові норми, аналізу сукупності доказів та основаних на законах логіки доводів, що підтверджують правильність прийнятого рішення» [97, с. 76]. Як бачимо, поняття «обґрунтування» у контексті викладу тексту процесуального рішення є тотожним за своїм значенням поняттю «мотивування» процесуального рішення.

На цій основі правомірним видається висновок про те, що поняття обґрунтованості процесуального рішення є комплексним, адже його сутність опосередкована двома взаємообумовленими аспектами: 1) відповідністю висновків прокурора, слідчого та органу дізнання встановленим фактам, що утворюють достатню підставу його прийняття, та 2) вмотивованістю, яка є результатом адекватного здійснення процесу мотивування (обґрунтування) прийнятого рішення у процесуальному документі[1].

У наступній після описово-мотивувальної, резолютивній частині постанови, формулюється рішення, до якого прийшла особа, що винесла постанову. Даний розділ відображає владно-розпорядчий характер процесуального рішення. У ньому пови-

---

[1] У свою чергу терміни «обґрунтування», «мотивування» можна розглядати в двох аспектах: динамічному та статичному. У першій якості вони відображають процес інтелектуально-практичної діяльності, невідємним елементом якої є використання мовних засобів, впроваджуваних у письмовому документі. Статичний аспект орієнтує на результат вказаної діяльності, але не внутрішній (обґрунтованість), а зовнішній (кількісний), що виражається у наявності мотивування як такого у процесуальному акті, в розумінні частини змісту, організованого певним чином. В останньому значенні поняття використовується і в тексті закону. Саме так, як уявляється, слід розуміти вказівку законодавця на те, що у постанові, поряд з місцем, часом її складання, посадою, прізвищем особи, що виносить постанову, зазначається «обґрунтування прийнятого рішення» (ч. 2 ст. 130 КПК).

Відсканировано за допомогою CamScanner

ний міститися висновок з питання, що вирішується, який перебуває у логічному зв'язку із змістом, вираженим у попередньому елементові внутрішньої форми процесуального рішення.

У резолютивній частині міститься також волевиявлення про те, куди та кому направляється копія документу, повідомляється про суть прийнятого рішення і про порядок вчинення інших дій, які згідно із законом випливають із факту його прийняття. Резолютивна частина може містити рішення з декількох питань, які випливають із попередньої частини документа [140, с. 31-32]. Наприклад, до постанови включають приписи про направлення справи для організації досудового слідства, направлення копії постанови прокурору та повідомлення заінтересованих осіб, а також додаткові процесуальні рішення про повернення предметів та документів, направлення матеріалів до органів адміністративної юрисдикції тощо. Зміст прийнятого рішення повинен бути узгодженим із законодавчими формулюваннями.

Отже резолютивна частина містить: а) формулювання прийнятого рішення, яке повинно логічно випливати з попередньо викладеного змісту, та б) вказівки на виконання додаткових дій. Правомірність такого «укрупнення» постанови обумовлене двома групами факторів: 1) необхідністю конкретизації процесуальних обов'язків, що виникають у зв'язку із винесенням того чи іншого основного процесуального рішення (організація виконання рішення); 2) специфікою додаткового рішення, його похідним характером від рішення основного, фактична підстава якого може мати подвійну правову сутність, тобто одночасно бути причиною різних рішень. Так, підстава для відмови в порушенні справи з мотивів відсутності складу злочину одночасно може вказувати на необхідність прийняття рішення про направлення заяви для притягнення особи до адміністративної відповідальності. Зазначені фактори обумовлюють нерозривний взаємозв'язок між зазначеними рішеннями та правомірність об'єднання їх у рамках одного документу, що сприяє процесуальній економії та забезпечує його практичну ефективність[1].

---

[1] Сказане також наочно демонструє один із аспектів співвідношення понять: «кримінально-процесуальний акт» та «кримінально-процесуальне рішення».

Відсканировано за допомогою CamScanner

Усі названі частини викладаються у процесуальному акті в їх об'єктивній єдності. Кожна наступна частина логічно випливає з попередньої, «базується» на ній та, виконуючи своє функціональне призначення, вносить вклад в забезпечення законності та обґрунтованості прийнятого рішення в цілому. Недотримання балансу елементів процесуального рішення тягне за собою його скасування або зміну [97, с. 30-31].

Процесуальне рішення здатне виконати своє функціональне призначення лише за умови набрання ним чинності. Юридична сила рішення обумовлює їх обов'язковість для всіх суб'єктів, кого воно стосується, і пов'язана із владною компетенцією посадових осіб та органів, що ведуть кримінальний процес. Прийняття кожного рішення саме такими органами та посадовими особами посвідчується їх підписом, наявність якого «... надає даному процесуальному акту не тільки властивість правової завершеності, але і достатньої юридичної сили, що породжує у зовнішньому середовищі певні правові відносини» [91, с. 163]. Разом із тим, рішення, що винесене особою, яка провадить дізнання, набуває сили з моменту затвердження його начальником органу дізнання чи його іншою посадовою особою, яка за кримінально-процесуальним законом наділена повнотою компетенції органу дізнання.

Підпис разом із вказівкою на посаду, класний чин, звання, прізвище та ініціали відповідної особи, що його прийняла, міститься після викладу всіх частин постанови. Саме в цьому полягає функціональне призначення даних реквізитів процесуального акту. Вони не є рішенням у власному смислі слова, та не пов'язані з ними суттєвими зв'язками. Їх зміст отримує зовнішнє вираження в акті з метою ідентифікації авторства та надання рішенню юридичної сили. З цього погляду, підпис «прив'язаний» в рівній мірі до всіх інших частин та в цілому до постанови, тому складає самостійний елемент внутрішньої форми процесуального документа (реквізит)[1].Отже підстав для включення їх до резолютивної частини, як це роблять деякі автори [130, с. 26-27], не вбачається.

---

[1] В.С. Зеленецький називає її «завершальною» [91, с. 162] Із цих самих міркувань реквізит «постанова», тобто найменування, не можна відносити до вступної частини процесуального акту.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Складання процесуального документу здійснюється не довільно: його зміст та форма мають відповідати певним вимогам, що до них пред'являються [91, с. 179-180].

О.Р. Михайленко, звертаючи увагу на типові, загальні вимоги, вказує на те, що процесуальні акти мають відповідати загальним вимогам, що ставляться до будь-яких індивідуально-правових актів: законність, обґрунтованість, вмотивованість, переконливість, справедливість, логічність, грамотна та культурна оформленість, високоефективність [134, с. 31].

О.В. Горбачов та В.М. Хотенець виділяли групи загальних вимог, яким має відповідати будь-який процесуальний документ: відповідність тому закону, яким передбачено його складання, як за назвою, формою, так і за змістом; відповідність щодо змісту тим фактичним обставинам, що встановлені матеріалами справи; логічність, стислість і ясність; грамотність і культура; точність і повнота; переконливість [76, с. 14-17].

Спроба класифікувати групи вимог до процесуальних актів органів розслідування зроблена Н.Г. Муратовою, яка виділяє ті з них, що безпосередньо вказані в законі (законність, обґрунтованість, своєчасність, мотивованість та справедливість); вимоги, що випливають із принципів процесу (всебічність, повнота та об'єктивність)[1], а також вимоги, які формулюються слідчо-судовою практикою та процесуальною наукою (грамотність, висока культура оформлення процесуальних актів) [140, с. 48]. Дана класифікація є корисною, бо дозволяє охопити усі вимоги єдиним критерієм, чим сприяє кращому засвоєнню їх місця, зв'язків та взаємообумовленості. Разом із тим, автор виходить із єдності вимог до змістовної та посвідчувальної сторони процесуальної діяльності, що «підкреслює взаємозв'язок внутрішнього та зовнішнього у кримінально-процесуальному акті» [140, с. 49].

Попри нерозривну діалектичну єдність та взаємозв'язок, як форма, так і зміст процесуального рішення мають відносну самостійність та індивідуальну визначеність, що дозволяє у дослідницьких цілях розкрити всі вимоги, що пред'являються до процесуального акту в контексті тієї чи іншої його сторони,

---

[1] Навряд чи є потреба у виділенні вимог, детермінованих принципами кримінального процесу, адже не існує принципу, який би існував поза формою права (тобто нормативно-правового акту).

Відсканировано за допомогою CamScanner

формальної або змістовної. Такий підхід дозволяє не тільки охопити єдиним критерієм всі вимоги, що пред'являються до процесуальних актів, але ретельніше дослідити питання форми та змісту процесуального рішення, їх взаємозв'язок та взаємообумовленість та повніше охарактеризувати те чи інше процесуальне рішення, як і специфіку його функціонального призначення. Сказане обумовлює не лише теоретичну доцільність, але і практичну ефективність такого підходу, який дозволяє, як зазначає В.С. Зеленецький, «викласти всі вимоги, що пред'являються до процесуального акта, за певною, логічно обґрунтованою схемою, поклавши в її основу реально існуючі, однакові для всіх актів критерії» [227, с. 3]. Звідси правомірно виділяти вимоги, що пред'являються до форми процесуального рішення та вимоги, що пред'являються до його змісту, а також спільних для обох сторін прийняття процесуального [91, с. 261].

Опис процесуального порядку прийняття рішень дослідчого кримінального процесу буде неповним, якщо не звернути увагу на важливу законодавчу вказівку, яка приписує прокурору, слідчому та органу дізнання одночасно із прийняттям рішення вжити заходів, щоб запобігти злочину або припинити його (ч. 3 ст. 97 КПК). Зазначене правоположення, основане на антикримінальній стороні призначення кримінального процесу, має дисциплінувати практичних працівників, підвищити їх відповідальність, націлюючи на ефективність протидії злочинним проявам, покликане мінімізувати прояви можливого тут формалізму та бездушності.

Разом із тим, виявляють себе і недоліки тексту закону, внаслідок яких зміст норми ч. 3 ст. 97 КПК не може бути визнаний таким, що відповідає цілям правового регулювання. Момент вжиття цих заходів, як нам вбачається, невірно пов'язаний із часом прийняття відповідного рішення, оскільки потенційно обумовлює невиправдане відстрочення розгляду цього питання в реальному дослідчому кримінальному процесі. Підставою вжиття зазначених заходів є наявність інформації про те, що у часових межах дослідчого провадження має місце вчинення злочину (наприклад, при триваючому або продовжуваному діянні), замах або підготовка до його вчинення. Зазначені обставини утворюють поточний (презентивний) об'єкт пізнання

Відсканировано за допомогою CamScanner

дослідчого кримінального процесу[1]. Оскільки це дійсно так, то заходи щодо попередження (припинення) злочину мають вживатися вчасно, а підставою для цього є отримання відповідних даних у будь-який момент дослідчого кримінального процесу. Така слідча дія, як арешт на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку, окрім мети отримання (й закріплення) доказової інформації, також має попереджувальний характер у дослідчому кримінальному процесі, тому може бути застосована до порушення кримінальної справи з метою запобігти злочину. Ясно, що вживається вона не одночасно із прийняттям відповідного процесуального рішення. З наведених міркувань положення, яким встановлено обов'язок прокурора, слідчого та органу дізнання щодо вжиття цих заходів доцільно викласти після правила про обов'язковість прийняття заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини.

У дослідчому кримінальному процесі повинні вживатися заходи до закріплення слідів злочину. Дана дія має забезпечувальне призначення, будучи процесуальною гарантією збереження доказів, законності та обґрунтованості процесуальних рішень, ефективності провадження в цілому. Така діяльність випливає із загальних завдань процесу та обов'язків суб'єктів, які здійснюють кримінальне переслідування, встановити подію злочину й осіб, винних у його вчиненні. У плані оптимізації правового регулювання обов'язок вжиття таких заходів необхідно встановити на законодавчому рівні, помістивши відповідну правову норму до правового інституту, яким врегульовано дослідчу процесуальну діяльність.

Висновки до розділу 2

1. Підстави прийняття процесуального рішення дослідчого кримінального процесу як такої у природі не існує. Вона констатується, виходячи із результатів діяльності, спрямованої на її встановлення.

---

[1] В.С. Зеленецький, досліджуючи загальний об'єкт кримінально-процесуального пізнання, виділяє у його структурі ретроспективний (історичний) та поточний об'єкти пізнання дійсності. Останній складають обставини, що існують в момент провадження у справі та підлягають встановленню [94, с. 20-21].

Відсканировано за допомогою CamScanner

2. Перший етап кримінального судочинства характеризується особливостями, детермінованими об'єктивними протиріччями між необхідністю невідкладного вжиття заходів за заявою та повідомленням про можливо вчинений злочин, з одного боку, та обмеженістю часу, дефіцитом початкової інформації про обставини, – з іншого. Зазначена діалектика завдань дослідчого кримінального процесу та засобів їх вирішення об'єктивно обумовлює своєрідність не лише підстав процесуальних рішень, що тут приймаються, але й засобів їх встановлення.

3. Предмет пізнання, що властивий дослідчому провадженню, є комплексним. Він містить у собі обставини, які мають кримінально-правове та процесуальне значення (основні елементи), а також включає в себе додаткові елементи, що мають процесуальне, криміналогічне, адміністративне та інше значення, які досліджуються субсидіарно.

4. З інформаційної точки зору підстава прийняття процесуального рішення є складною: вона містить у собі як встановлені в певний момент пізнання факти, так і інформацію про інші факти, що є основою для вивідного знання.

5. Фактична підстава прийняття процесуального рішення дослідчого кримінального процесу характеризується конкретністю, тому ґрунтується на фактах істинно та достовірно встановленої об'єктивної реальності.

6. Гносеологічну структуру будь-якого процесуального рішення дослідчого кримінального процесу утворюють елементи, специфіка яких обумовлюється характером та призначенням рішення у загальній процесуальній системі. У основі рішень, які не припиняють кримінально-процесуальне пізнання дійсності, перебуває знання, утворене неоднопорядковими елементами: 1) достовірно пізнані конкретні одиничні факти та їх сукупність, встановлені в межах предмету пізнання дослідчого кримінального процесу, на основі яких робиться висновок про 2) обставини ретроспективного об'єкту пізнання (та їх правову сутність), які підлягають всебічному, повному та об'єктивному дослідженню під час подальшого провадження (щодо існування та змісту кримінально-правового відношення). Знання про останні може бути вірогідним, коли потребує подальших кількісних та якісних перетворень.

7. Метою пізнавальної діяльності у дослідчому кримінальному процесі є отримання істинних знань про факти, які вхо-

Відсканировано за допомогою CamScanner

дять до предмету дослідчого пізнання та є підставою прийняття процесуальних рішень. Хибність знання обумовлює незаконність процесуального рішення. Відсутність такої мети призвела б до формального існування початкової стадії процесу.

8. Прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу здійснюється у певному порядку. Останній встановлює програму дій прокурора, слідчого, органу дізнання (дізнавача), направлених на досягнення необхідного результату. Вирішення питання про процесуальний порядок припускає дослідження передбачених законом умов, правового становища суб'єкта, уповноваженого на прийняття рішення, послідовності та способів його дії.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Розділ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ДОСЛІДЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Рішення про порушення кримінальної справи

Кримінально-процесуальна діяльність, здійснювана у досліджому кримінальному процесі є доцільною[1]. Система цілей прийняття рішення про порушення справи, яке за своїм характером є багатоцільовим, вказує на його роль у виконанні завдань кримінального судочинства, протидії злочинності[2]. Аксіологічний підхід дозволяє виокремити два блоки цілей, які відповідають такій самій кількості аспектів значення рішення про порушення кримінальної справи: соціального та юридичного[3].

Законне та своєчасне прийняття рішення є важливим засобом захисту прав та законних інтересів осіб та організацій,

[1] Семантика слова «доцільний» характеризує здатність явища бути практично корисним, таким, що відповідає поставленій меті [280, с. 324].

[2] Слід відмітити, що порушення кримінального провадження в реальному житті може мати негативне забарвлення, обумовлене неправильними мотивами його прийняття. У даному випадку ми, звичайно, говоримо про корисні цілі, тобто ті, що ґрунтуються на об'єктивних потребах суспільного життя та випливають зі змісту правового регулювання відповідних суспільних відносин.

[3] Здійснюючи аналіз рішень за функціональною ознакою, П.А. Лупінська виділяє дві категорії завдань, що вирішуються рішеннями («внутрішні» та «зовнішні»), яким відповідає і така ж кількісна визначеність рішень. Рішення, спрямовані на досягнення «внутрішніх» завдань даного процесу, мають значення лише для даної справи [125, с. 29-30]. Але ж кримінальний процес являє собою цілісну систему, де попередні дії та рішення є засобом здійснення наступних, а у кінцевому підсумку – судочинства в цілому, тому навряд чи існує таке рішення, прийняттям якого виконуються «ізольовані» одне від одного завдання.

Відсканировано за допомогою CamScanner

потерпілих від злочинів. Від правильного та швидкого вирішення питання про порушення справи залежить успішне провадження боротьби зі злочинністю, її припинення та попередження, укріплення правопорядку та законності. Отже рішення про порушення кримінальної справи полягає в «...офіційному (публічному) оголошенні компетентними державними органами про реагування держави на факт (ознаки) злочину, початку провадження із розслідування обставин конкретного злочину та прийняття на себе передбачених Конституцією обов'язків із захисту прав та свобод громадян і здійснення всіх заходів, пов'язаних із встановленням та кримінальним переслідуванням особи, яка його вчинила. Рішення про порушення кримінальної справи дає імпульс всій кримінально-процесуальній діяльності із розкриття злочинів, розслідування та розгляду кримінальних справ і забезпечення тим самим правового порядку у суспільстві» [257, с. 13].

Суто юридичне значення прийняття даного рішеня можна розглядати в двох площинах. Кримінально-правове значення опосередковане тим, що вперше після початку кримінального процесу дається офіційна кримінально-правова оцінка діяння як злочину [159, с. 48] та констатується реальне існування негативних кримінально-правових відносин [91, с. 29]. Оскільки злочин є юридичним фактом, що породжує кримінальне правовідношення, остільки рішення про порушення справи має на меті створити умови для його реалізації, адже, «порушуючи провадження із розслідування виявленого злочину, уповноважена посадова особа заявляє про намір держави реалізувати надані їй законом права на притягнення відповідної особи до кримінальної відповідальності або (якщо відповідальність є неможливою або недоцільною) застосування до нього інших примусових заходів» [257, с. 12-13].

При розгляді кримінально-процесуального значення досліджуваного рішення першочергово слід вказати на те, що будучи невід'ємним елементом загальної процесуальної системи, в якій послідовно один за одним змінюються провадження, даний акт відіграє свою специфічну роль у виконанні генеральних завдань кримінального судочинства. Рішення порушити справу, будучи результатом процесуально – пізнавальної діяльності першого етапу процесу, стимулює подальший розвиток кримінально-процесуальних відносин, тобто «...виступає

Відсканировано за допомогою CamScanner

як фактична та правова підстава для всього наступного кримінального судочинства» [254, с. 16]. Прийняттям даного рішення констатується наявність підстав для початку провадження досудового розслідування, що має на меті забезпечення умов для розкриття злочину та забезпечення реалізації кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, забезпечення захисту прав та законних інтересів потерпілих [91, с. 30-31], а також юридичних осіб, яким заподіяно шкоду[1]. У зв'язку із тим, що в постанові про порушення справи вперше дається кваліфікація злочину, то цим обумовлюється і вирішення комплексу питань, пов'язаних із підслідністю справи.

Загальна спрямованість процесу на з'ясування істини та викриття винних у вчиненні злочину свідчить про реальне існування в рамках кримінального судочинства такого специфічного напряму діяльності як кримінальне переслідування. У плані обговорюваних тут проблем інтерес представляє питання про момент, з якого слід констатувати формування такого напряму процесуальної діяльності. Іншими словами – чи можна вважати рішення про порушення кримінальної справи початком кримінального переслідування?

Думки вчених є неоднозначними.

М.С. Строгович свого часу писав, що кримінальне переслідування слід відносити не до моменту порушення справи, а до спеціального процесуального моменту розслідування – притягнення особи до кримінальної відповідальності як обвинуваченого [176, с. 104]. У більш пізніх працях він вказував, що сутність кримінального переслідування складає «...процесуальна діяльність, спрямована проти певної особи, обвинуваченої у вчиненні злочину» [173, с. 193]. Разом із тим, авторитетний учений визнавав, що кримінальне переслідування може бути розпочате до притягнення особи як обвинуваченого – при появі підозрюваного, бо саме стосовно цієї особи провадяться дії, спрямовані на її викриття [173, с. 194].

[1] Необхідність ефективного захисту прав потерпілих від злочину актуалізує проблему своєчасного виявлення та офіційного визнання такого статусу в особи, яка зазнала шкоди від злочинного посягання [39]. У літературі зроблені слушні пропозиції вирішувати питання про визнання особи потерпілою одночасно із порушенням кримінальної справи, якщо про заподіяння шкоди наявна інформація на початковому етапі кримінального процесу [77, с. 67].

Відсканировано за допомогою CamScanner

З погляду М.О. Чельцова «поняття кримінального переслідування є ширшим за поняття кримінального обвинувачення. До нього входять дії, що являють собою акти фізичного переслідування (затримання при переході кордону, затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину), а також дії, що юридично оформлюють фізичне переслідування» [197, с. 89].

На думку О.М. Ларіна, кримінальне переслідування є кримінально-процесуальна діяльність, що передує вирішенню справи і полягає у формулюванні та обґрунтуванні висновку про вчинення певною особою конкретного суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом [121, с. 25]. Даний термін часто використовується і в міжнародних актах [2; 3; 4].

Закон не містить досліджуваного поняття, а тим більше – вказівки на його суттєві ознаки[1].

Важливий крок законодавця, що наближає правозастосовника до розуміння сутності терміну, зроблено розробниками проекту КПК, які вважають, що кримінальне переслідування – це процесуальна діяльність, що здійснюється прокурором, а у випадках, передбаченим цим Кодексом – і потерпілим, його законним представником чи представником з метою викриття, засудження та покарання осіб, винних у вчиненні злочину (п. 26 ст. 6 проекту-1233)[2].

Коли у кримінальній справі є особа, яка обвинувачується (підозрюється) у вчиненні злочину, а всі дії слідства спрямовані на викриття її в цьому, то очевидною є поява даного напрямку у рамках реального кримінального процесу. Однак кримінально-переслідувана особа встановлюється не завжди або не одразу. КПК передбачає можливість порушення справи за фактом вчинення злочину; зупинення досудового слідства у зв'язку із не встановленням особи, яка вчинила злочин (п. 3 ст. 206 КПК). Що ж являє собою провадження, розпочате після порушення справи, і до моменту встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочину ? Основною метою діяльності на цьому етапі, як уявляється, є встановлення суб'єкта, який під-

---

[1] Не було цього поняття і в Основах 1958 року [149].

[2] Проте вже у проекті – 9700 термін без роз'яснення його значення згадується лише один раз в контексті обсягу міжнародного співробітництва під час кримінального провадження (ст. 542 глави 42) [28].

Відсканировано за допомогою CamScanner

лягає притягненню до кримінальної відповідальності, а також доказування події злочину[1].

За даними філології «переслідувати» означає «гнатися слідом за ким-небудь, намагаючись наздогнати, висліджувати кого-небудь з метою покарання, віддання до суду» [280, с. 927]. Порушивши кримінальне провадження, правоохоронні органи, збираючи докази, переслідують суб'єкта злочину, оскільки сліди злочинного діяння – його сліди [88, с. 58-59].

Саме в такому, широкому, смислі необхідно розуміти «кримінальне переслідування». Процесуальна функція з викриття особи у вчиненні злочину, починається, як правило, задовго до того, як з'являється підозрюваний, а тим більше – обвинувачений. У цьому плані слушним є зауваження В.С. Зеленецького про те, що «...кримінальне переслідування особи, яка вчинила злочин, починається з першого кроку попереднього розслідування, незалежно від того, чи є дані про особу правопорушника чи ні... У цьому випадку кримінальне переслідування повинно розглядатися як один із процесуальних наслідків порушення кримінальної справи» [88, с. 59-60].

Перші відомості про злочин та його суб'єкта прокурор, слідчий та орган дізнання отримують у дослідчому кримінальному процесі, де переслідування як напрямок уже починає формуватися[2].

Після прийняття рішення, що аналізується, держава переслідує будь-яку, навіть індивідуально не визначену особу, яка стоїть за вчиненим злочинним актом. Таким чином, рішення

---

[1] З приводу терміну „розкриття злочину" у теорії кримінального процесу та на практиці немає однозначної позиції [89, с. 9; 137, с. 9]. На практиці злочин фактично вважається таким, коли встановлено особу, яка вчинила злочин. А відповідно до Інструкції про єдиний облік злочинів розкритим рахується злочин, кримінальну справу за яким закінчено розслідуванням і за якою прокурором затверджено (складено) обвинувальний висновок, або справа направлена до суду для звільнення від відповідальності і кримінальна справа направлена до суду; або справу закрито на підставі п. 8 ст. 6 КПК України [51].

[2] У свій час А.Ф. Коні писав, що порушення кримінального переслідування „повинно складатися із двоякого роду дій: із перевірки відомостей, що дають підстави та навіть зобов'язують почати кримінальне переслідування, та із самого початку переслідування..." (див.: Кони А.Ф. Избранные произведения. Т.2. Воспоминания. – М., 1959. – С. 401. Цит по: [261, с. 43]).

Відсканировано за допомогою CamScanner

про порушення кримінальної справи є специфічним актом реагування держави на заяву або повідомлення про злочин, «що виражається в констатації наявності факту (ознак) вчинення злочину та прийнятті рішення про початок кримінального переслідування певної особи (осіб), що вчинила злочин, її кримінальне переслідування та наступне притягнення до кримінальної відповідальності» [257, с. 11]. У свою чергу порушення справи є також стимулом для створення необхідних умов щодо повноцінного захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких фактично здійснюється викривальна діяльність[1].

Але слід вказати ще на одну мету його прийняття, що не пов'язана із викриттям особи у вчиненні злочину. Відповідно до кримінально-процесуального закону смерть особи не є перешкодою для провадження у справі з метою реабілітації особи, яка не є винною у вчиненні злочину (п. 8 ст. 6 КПК). Оскільки дослідчий кримінальний процес з урахуванням його, так би мовити, інструментального потенціалу не завжди може забезпечити всебічне, повне та об'єктивне дослідження всіх обставин, що входять до предмету доказування у кримінальній справі, то тим самим порушення кримінальної справи може мати на меті створення умов для реабілітації невинного [91, с. 39].

Процесуальним рішенням про порушення кримінальної справи намічається первинний напрямок розслідування, визначається, хоча б в загальних рисах предмет доказування у справі. У подальшому його контури можуть розширитися чи звузитися, однак до притягнення особи до кримінальної відповідальності як обвинуваченого у справі не буває будь-якого іншого офіційного акту, що визначає предмет та межі доказування [88, с. 50-51]; а розслідування може і повинно здійснюватися тільки в рамках того фактичного і юридичного складу, якими утворена підстава прийняття даного рішення.

Наведене дозволяє резюмувати: процесуальне значення досліджуваного процесуального рішення визначається рядом суспільно схвалених цілей, досягнення яких забезпечується його прийняттям. Рішення про порушення провадження у кримі-

---

[1] У плані напрямку розвитку кримінально-процесуального законодавства симптоматичним можна вважати офіційне визнання права особи на правовому допомогу обраного нею захисника під час дачі пояснень у правовідносинах із правоохоронними органами [34].

Відсканировано за допомогою CamScanner

нальній справі є багатоцільовим. Ним ініціюється кримінальне переслідування у формі досудового розслідування, під час якого вживаються заходи до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи, встановлення істини, викриття винної особи та притягнення її до відповідальності. Прийняття даного рішення дозволяє впроваджувати розгорнуту систему способів процесуальної діяльності, необхідних для отримання доказової інформації, а також використовувати засоби, забезпечені примусом. Межі можливого процесуального примусу до осіб, щодо яких здійснюється кримінального переслідування, визначаються кваліфікацією злочину, що міститься у постанові про порушення справи[1]. З моменту порушення справи починається відлік строків дізнання та слідства (ст.ст. 108, 120 КПК); допускається участь захисника на боці всякої особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування в будь-якій формі, а також інших громадян, залучених до судочинства. У механізмі кримінально-процесуального регулювання рішення про порушення справи відіграє роль юридичного факту, оскільки тягне за собою для органів прокуратури, досудового розслідування ... «...обов'язок ретельно розслідувати дану справу, розкрити злочин (якщо він дійсно мав місце) та викрити винних» [88, с. 49]. Це рішення має гарантуюче значення у справі забезпечення прав, передусім конституційних, людини та громадянина [257, с. 11-12], створює умови для захисту прав осіб, яким заподіяно шкоду, а також спрямоване на забезпечення прав та інтересів запідозрених осіб та реабілітації померлих[2].

Практична ефективність процесуального рішення визначається відповідністю його вимогам, що до нього пред'являються, зокрема законністю та обґрунтованістю, тому не лише теоретичне, але і безпосереднє практичне значення має розгляд пи-

---

[1] Тут йдеться про те, що для застосування певних заходів процесуального примусу (наприклад, затримання та тримання під вартою) законом передбачено умови, наявність яких може бути визначена не інакше як через кваліфікацію, дану у постанові про порушення справи.

[2] Сказане дозволяє дійти висновку, що для розгляду рішення про порушення кримінальної справи як суто «формального акту» немає підстав. У всякому випадку, підходи до реформування існуючого порядку початку провадження у кримінальній справі лише з позиції уявної його формальності навряд чи можна визнати виправданими навіть частково.

Відсканировано за допомогою CamScanner

тання про порядок прийняття рішення про порушення кримінальної справи, адже лише «суворе додержання цього порядку попереджує можливі помилки та зловживання, сприяє укріпленню начала законності та посилення гарантій прав особи в першій стадії кримінального процесу» [88, с. 165][1].

Позитивна відповідь на питання щодо початку досудового розслідування можлива лише у випадку встановлення для цього законної підстави. Відповідно до ч. 2 ст. 94 КПК кримінальна справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину. У ст. 3 КПК законодавець, визначаючи обов'язок суду, прокурора, слідчого і органу дізнання порушувати кримінальні справи, також використовує поняття „ознаки злочину".

Зміст підстави кримінально-процесуальний закон не розкриває. Відсутня єдність в цьому питанні і в теорії кримінального процесу, в якій виявляється декілька позицій, часто таких, що суперечать одна одній. У першу чергу це викликано тим, що законодавча «формула» не дає змоги однозначно відповісти на запитання: які саме факти необхідно встановити до моменту порушення провадження у кримінальній справі та який рівень інформації може задовольнити пізнавальні потреби особи, яка вирішує заяву або повідомлення про злочин.

У літературі виділяють наступні елементи поняття підстави до порушення кримінальної справи: наявність ознак злочину та достатність даних про це [64, с. 13; 68, с. 36]. Деякі автори вважають, що складові частини підстави до порушення справи утворені не двома, а трьома елементами, які відображені самостійними категоріями: 1) наявність ознак злочину; 2) наявність даних про ці ознаки; 3) достатність таких даних [261, с.104].

Аналізуючи положення закону багато вчених прийшли до висновку, що підстава до порушення справи включає в себе два

---

[1] Вище підкреслювалося, що доброякісність процесуального рішення обумовлюється зокрема мотивами особи, що спонукають її. Якщо мотиви не пов'язані з дійсним призначенням рішення, або це здійснюється на догоду зацікавленим особам, то є очевидним – вказані цілі в кінцевому підсумку досягнуті не будуть, а саме рішення містить в собі небезпечний «заряд» порушення прав та законних інтересів громадян та організацій; марного витрачання продуктивних сил, тобто є недоброякісним з точки зору цілей та засобів їх досягнення.

Відсканировано за допомогою CamScanner

нерозривно пов'язаних елементи – юридичну та фактичну підставу. Під юридичною підставою розуміється наявність в діянні, про яке надійшла заява (повідомлення), ознак злочину, а під фактичною – достатні дані, на основі яких встановлюються ознаки злочину [133, с. 56; 174, с. 15; 63, с. 10][1].

На думку О.Р. Михайленка, під фактичною стороною слід розуміти наявність об'єктивно існуючих даних, що вказують на ознаки суспільно небезпечного діяння, а юридична сторона ґрунтується на вимозі закону про наявність ознак злочину, на які указували б достатні дані [133, с. 154][2].

Ю.М. Бєлозьоров і О.О. Чувільов до фактичних критеріїв відносять достатні дані, а до юридичних – ознаки злочину [65, с. 15]. У роботі А.Д. Соловйова, присвяченій обсягу дослідження обставин суспільно небезпечного діяння у першій стадії процесу, ознаки злочину віднесені автором до кримінально-правової сторони підстави, а наявність достатніх даних – до процесуальної сторони [241, с. 176].

Певна відмінність ракурсу дослідження проблеми в працях різних авторів не заважає виявленню їхнього спільного «знаменника» – підстава прийняття рішення про порушення кримінальної справи має комплексний характер, на що вказує зв'язок утворюючих її елементів.

Закон не визначає, які саме ознаки злочину мають бути встановлені для обґрунтованого прийняття основного рішення дослідчого кримінального процесу. Не знайшло однозначного вирішення це питання і у процесуальній літературі, що у свою чергу обумовлює і нечіткість розуміння його у практичній діяльності. Відсутня ясність у тому, які саме правові сторони, властивості події, про яку надійшла заява чи повідомлення про злочин, мають досліджуватися для задовільного вирішення питання про початок досудового розслідування.

---

[1] Ковтун Н.Н., досліджуючи фактичні підстави даного рішення, правильно вказує на те, що при визначенні поняття "підстава" можна говорити: про предмет (це коло обставин, відомостей, які необхідні); про межі, тобто про рівень знань про ці обставини, їх достатність, вірогідність або достовірність [107, с. 135].

[2] Своєрідно розкриває зміст фактичної сторони підстави прийняття даного рішення І.О. Крючатов, віднісши до неї «...діяння, яке називається «подією злочину», що включає в собі дію (бездіяльність) та її необхідні наслідки» [254, с. 14].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Не ставлячи за мету огляд всієї літератури, відмітимо деякі, найбільш типові погляди авторів. У деяких працях зміст правової сторони підстави до порушення справи не розкривається [69, с. 7; 156, с. 13]. Роботам інших процесуалістів є характерним ототожнення «ознак злочину» з ознаками його складу [174, с. 15-16; 197, с. 233-236]. Так, на думку І.О. Крючатова правова підстава являє собою «зміст конкретного складу злочину, що складається з сукупності *всіх ознак* (курсив О.К.), що характеризують кожний із його елементів» [254, с. 14].

Кузнецов М.П., навпаки, небезпідставно вважав, що для прийняття такого рішення не потрібно встановлювати всі елементи складу злочину, а достатньо лише деяких із них: «... об'єктивні ознаки (об'єкт і об'єктивна сторона) складу злочину, і тільки в деяких випадках необхідно встановити ознаки, що є характерними для спеціального суб'єкта злочину» [256, с. 70].

До встановлюваних ознак окремі процесуалісти схильні віднести також суб'єктивні властивості діяння. «Рішення про порушення кримінальної справи, – міркує В.О. Лазарєв, – може та повинно прийматися лише за наявності такої сукупності даних, що характеризує не тільки об'єкт та об'єктивну сторону діяння, але і винне вчинення, або, як мінімум, виключає невинуватість особи, яка його вчинила» [257, с. 16-17].

Існує думка, що націлює на ототожнення ознак злочину із характеристикою події злочину в цілому, маючи на увазі його об'єктивні ознаки (місце, час, спосіб, інші обставини вчинення діяння) [116, с. 266].

Трактування ознак злочину як кримінально караних дії чи бездіяльності є характерним для робіт М.М. Михеєнка, який вказував, що отримувані фактичні дані не обов'язково повинні відображати діяння повно і всебічно або викривати конкретну особу у вчиненні злочину, оскільки встановлення цих обставин є завданням наступної стадії процесу [137, с. 154].

Л.М. Лобойко вважає, що на етапі прийняття рішення про порушення кримінальної необхідним мінімумом чи «нижньою границею» меж пізнання кримінально-правового об'єкту слід вважати наявність суспільної небезпечності та протиправності діяння [258, с. 86]. При цьому, автор не виключає можливості встановлення як всіх інших ознак складу злочину, так і злочину в цілому [258, С. 85].

Питання, як бачимо, має дискусійний характер.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Злочин є об'єктом дослідження різних галузей знань. У залежності від завдань дослідження можна говорити про соціологічні, етичні, криміналістичні його ознаки[1]. Але оскільки кримінальний процес функціонує для встановлення наявності, реалізації та зміни кримінально-правового відношення, то природно, що у межах даної роботи першочерговий інтерес представляє їх кримінально-правовий смисл[2].

Як свідчать роботи криміналістів, злочин характеризується чотирма ознаками: суспільна небезпечність, протиправність, винність та караність [185, с. 44][3].

У загальноприйнятому розумінні ознака – це риса, властивість, особливість кого-, чого-небудь; те, що вказує на щонебудь, свідчить про щось [280, с. 834] або показник, знак, за якими можна взнати, визначити що-небудь [294, с. 511]. Так як визначення поняття є словесною характеристикою його основних властивостей, то законодавець повинен «повідомити» про суттєві ознаки пізнаного ним соціального явища у тексті закону.

За положеннями Кримінального кодексу України[4] ознаки злочину складають такі характеристики діяння, як його: 1) передбаченість кримінальним законом (протиправність), 2) суспільна небезпечність, 3) винність, 4) вчинення суб'єктом

---

[1] У цьому відношенні дані інших наук є корисними в дослідницьких цілях, оскільки дозволяють повно та всебічно «охопити» злочин як багатогранне явище об'єктивної дійсності. Криміналістична характеристика злочину, соціологічні та етичні такого діяння розкриваються у результатах відповідних наукових досліджень. Див., напр.: [102, с. 78-108; 112, с. 144-151; 132, с. 13; 169, с. 50-51].

[2] Вчення про злочин є одним із центральних розділів кримінального права. «Поняття злочину в кримінальному праві, – пише Л.М.Кривоченко, – є універсальною та фундаментальною категорією – воно лежить в основі змісту всіх кримінально-правових інститутів. Саме тому визначенню даного поняття в кримінальному праві надавалось та надається велике значення» [185, с. 43].

[3] Для справедливості слід вказати на те, що караність не завжди визнається самостійною властивістю злочину. При цьому, пояснюється, що, що вона (караність) «...є наслідком вчинення злочину, а тому сама загроза покаранням, що міститься у нормах Особливої частини КК, є властивістю його протиправності» [204, с. 88]. Очевидно такої ж точки зору дотримується й законодавець, вважаючи караність одним із кримінально-правових наслідків вчинення злочину (ч. 3 ст. 3 Кримінального кодексу України).

[4] Далі за текстом – КК.

Відсканировано за допомогою CamScanner

злочину (ч. 1 ст. 11 КК). Отже кримінальний закон дає формально-матеріальне визначення, що «...дозволяє відповісти не тільки на питання: яке діяння закон визнає злочином, але і чому, що у сукупності відображає соціальну і правову природу розглядуваного явища» [185, с. 43].

Суспільна небезпечність діяння виражається у заподіянні чи створенні загрози заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам. Це – відображення об'єктивної властивості злочину заподіювати шкоду об'єктам кримінально-правової охорони, а тому саме через цю, матеріальну, властивість розкривається його соціальна сутність. У правотворчості законодавець рухається від усвідомлення суспільної небезпечності діяння до його криміналізації у вигляді формулювання кримінально-правових заборон. Набувши після закріплення у законі властивості злочину, суспільна небезпечність в дійсності визначається всіма ознаками злочину – і об'єктивною, і суб'єктивною сторонами, і об'єктом, і суб'єктом [185, с. 45; 204, с. 53-54].

Протиправність полягає у забороні вчиняти (або утримуватися вчиняти) відповідні діяння, що описуються в диспозиції статті, та в загрозі покаранням, передбаченим санкціями норм Особливої частини КК. Протиправність є об'єктивно-суб'єктивною властивістю діяння, оскільки, з одного боку, вона знаходить своє відображення в об'єктивному праві, визначається виходячи із відповідності зовнішніх проявів вчинку пізнаним раніше правовим сутностям, закріпленим у нормах кримінального права, а з іншого – юридично виражає в кримінальному законі суспільну небезпечність діяння. Саме суспільна небезпечність, її характер та ступінь визначають об'єктивні межі кримінальної протиправності, тому тільки суспільно небезпечне та винне діяння визнається кримінально протиправним [185, с. 46]. Цю ознаку інколи називають формальною в розумінні об'єктивного (писемного) характеру відображення у законі[1].

Безумовно, наведені ознаки (властивості) мають важливе і до того ж фундаментальне значення. За висловлюванням В.Д. Філімонова, вони «винесені за дужки» конкретних злочинів. «Ознаки загального поняття злочину, – резонно вказує автор, – розкриваються у відповідних статтях Особливої частини кримінального закону. Дужки можуть бути розкриті, і тоді

[1] Слід відмітити, що формальність набуває власного значення при вирішенні питань, пов'язаних із визнанням діяння малозначним.

Відсканировано за допомогою CamScanner

склади, встановлені в Особливій частині, поповняться ознаками, що розкривають зміст умислу або необережності, віку кримінальної відповідальності, осудності та ін." [194, с. 10-11].

У плані обговорюваних тут проблем важливо підкреслити, що норма ст. 11 КК України має найвищу ступінь правової абстракції. Як загальне поняття, вона об'єднує в собі ті об'єктивні, повторювані властивості, що є характерними для всіх злочинів, та відволікається від видових характеристик злочинів, передбачених 358 статтями КК. Загальне поняття містить не випадковий набір ознак, а виділяє такі з них, що відкривають сутність явища, дають можливість розкрити скриту за цим явищем об'єктивну закономірність реальної дійсності. «Якщо з цієї точки зору розглянути правову норму, – констатує В.М. Кудрявцев, – то неважко зрозуміти, що закріплені в ній ознаки діяння можуть зустрітися в реальній дійсності, в житті не самі по собі, а лише як ознаки конкретних злочинів» [117, с. 36].

У філософському відношенні загальне завжди існує не інакше як через окреме (одиничне), тому загальні ознаки злочину самі по собі є непридатними для з`ясування якісної визначеності правової сторони підстави порушення кримінальної справи.

Злочин – конкретне явище об'єктивної дійсності, що володіє безліччю різноманітних ознак, і саме в такому вигляді те чи інше діяння постає перед особою, яка веде кримінальний процес. Ознаки, що містяться в кримінально-правовій нормі, є узагальненими, лежать на більш високому рівні абстракції, ніж ознаки одиничного явища – конкретного злочину. Можна лише говорити про їх тотожність в тому смислі, що конкретний злочин «несе» в собі загальні ознаки, що містяться в нормі права.

Для конкретизації і розмежування злочинів між собою існує поняття складу злочину [185, с. 63]. Законодавець не дає визначення цього поняття; а наукою воно розроблене як «... юридична абстракція, логічно виведена із типових форм злочинних проявів певного виду, що мають власні ознаки, за якими ми судимо про їх наявність [177, с. 38].

Під час прийняття процесуального рішення про порушення справи необхідно здійснити кваліфікацію цього діяння, тобто встановити тотожність його рис із ознаками, які містить норма кримінального закону, що індивідуалізує певний злочин. У цьому плані йдеться про ознаки, що є конкретизованими, включеними до складу злочину. Ці ознаки дають можливість

Відсканировано за допомогою CamScanner

«впізнати» злочин у фрагментах дійсності, з приводу яких здійснюється кримінально-процесуальне пізнання. Лише система ознак складу злочину визначає суспільну небезпечність та кримінальну протиправність діяння в цілому [117, с. 95].

Будучи свого роду інформаційно-правовою моделлю злочину певного виду, склад злочину містить системний «набір» тих властивостей діяння, які необхідно встановити з метою констатації реального існування кримінально-правового відношення[1]. У співвідношенні із диспозицією статті Особливої частини КК склад злочину є структурно складнішим, оскільки диспозиція вказує лише на риси, що є специфічними для того чи іншого складу, а ознаки складу злочину, відсутні в диспозиціях статей, випливають із положень Загальної частини.

Ознаки складу злочину об'єднані у декількох елементах інформаційної моделі певного суспільно небезпечного діяння та, у разі встановлення їх у цій системі, визначають його як такий, що має усі ознаки, названі загальними (ч. 1 ст. 11 КК). Наведене вказує на те, що встановлення останніх у дослідчому кримінальному процесі неможливе без «звернення» до ознак складу злочину. На це націлює і КПК, за вимогами якого у постанові про порушення справи повинна вказуватися стаття кримінального закону, за ознаками якої вона порушена (ч. 1 ст. 98). Якщо говорити більш точно – йдеться про вказівку на ознаки складу злочину, передбаченого КК.

Таким чином, при визначенні підстави до порушення справи ознаки злочину встановлюють на основі ознак злочинного діяння, що знайшли своє відображення у складі конкретного злочину. Так, якщо під час розгляду заяви про вчинення крадіжки буде встановлено, що наявні сліди зламу дверного замка до квартири, а власник стверджує про відсутність певних речей, це вказує на наявність ознак таємного викрадення чужого майна із проникненням до житла, звідки слідує висновок і про існування ознак протиправності та суспільної небезпечності у цій події.

---

[1] Як зазначає В.М.Кудрявцев, у практичній діяльності юриста інформаційна модель злочину відіграє подвійну роль. По-перше, вона дає юристу уявлення про вимоги закону. З іншого боку, ця модель дає нам інфомацію про властивості вчиненого конкретного діяння, які ми «повинні» виявити... Поєднання, співпадіння інформації першого та другого роду і відбувається під час кваліфікації злочину [117, с. 60].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Не можна ототожнювати ознаки злочину з подією злочину. Наявність чи відсутність події не може характеризувати юридичну сторону підстави прийняття рішення про порушення справи. Якщо певна подія, з приводу якої надійшла заява або повідомлення, об'єктивно сталася, то її характер не зміниться від того, правомірним чи протиправним є вчинене діяння. Визначення події як протиправного діяння поєднане з її якісною оцінкою, але будь-яке вчинене діяння існує обєктивно, незалежно від його правової оцінки [273, с. 106]. Тому ст. 3 КПК і містить положення, за змістом якого вжиття заходів до встановлення події злочину слідує за виявленням ознак злочину та порушенням кримінальної справи. Отже подія злочину, тобто всі його юридично значимі властивості, на момент прийняття рішення про порушення справи може залишатися невстановленою.

Які ж саме ознаки складу злочину слід встановити для правомірного прийняття досліджуваного процесуального рішення? Відповідь на це питання закон не розкриває.

Очевидним є те, що не встановлення однієї із ознак злочину (наприклад, його суб'єкта), не означає автоматичну відсутність підстави до порушення справи. Виходячи із цього простого умовиводу, можна зробити перший висновок про те, що встановлення всієї системи ознак злочину у дослідчому кримінальному процесі не вимагається. Резонно, що у такому випадку важливо вирішити питання про ті ознаки, які слід виявити в кожному дослідчому провадженні для законного початку досудового розслідування.

М.П. Кузнецов вказав на необхідність першочергового встановлення того, що діяння, про яке говориться в заяві (повідомленні), являє суспільну небезпеку. Якщо діяння не має цієї невід'ємної ознаки злочину, то у порушенні кримінальної справи має бути відмовлено [256, с. 66].

Проте на думку А.В. Єремяна, визначення суспільної небезпеки діяння при вирішенні питання про порушення кримінальної справи набуває значення лише після того, як буде встановлена його протиправність [251, с. 107].

Імпонує остання точка зору.

Суспільна небезпечність є матеріальною ознакою злочину, що детермінує його формальну властивість (протиправність). Тому «від усвідомлення суспільної небезпеки до визначення кримінальної протиправності – шлях, яким повинен йти законодавець при віднесенні тих або інших діянь до категорії злочинних.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Особа, яка застосовує право, при вирішенні питання про порушення кримінальної справи йде в своїй діяльності у зворотній послідовності» [273, с. 108]. Наочно це простежується у приписах ч. 2 ст. 11 КК, якою визначено програму оцінки діяння як малозначного – зясування характеру суспільної небезпечності актуалізується лише після встановлення формальної відповідності діяння всім ознакам складу злочину. І дійсно, достовірно встановлена відсутність однієї із ознак складу злочину вказує на відсутність протиправності та знімає питання малозначності. Крім того, суспільну небезпечність далеко не завжди вдається всебічно, повно та об'єктивно встановити у дослідчому кримінальному процесі, що потребує провадження досудового слідства.

У літературі немає єдиної позиції з приводу того, які з ознак складу злочину дозволяють зробити висновок щодо протиправності діяння.

На думку С.В. Бородіна, наприклад, для вирішення питання про порушення кримінальної справи досить окремої ознаки злочину, яка може відноситися до будь-якого з елементів складу злочину [68, с. 37]. Але ж очевидним є те, що встановлення навіть елементу в цілому не завжди може вказувати на протиправність діяння.

У контексті діяльності у дослідчому кримінальному процесі, як свідчить аналіз спеціальної літератури, ознаки злочину розуміються як окремі риси події, характерні для злочину або для його матеріальних наслідків [133, с. 59], «...зокрема, для його об'єктивної сторони» [200, с. 13]. Автори, які досліджували підставу прийняття рішення, підкреслюють особливе значення встановлення в цій стадії процесу ознак об'єкту і об'єктивної сторони [171, с. 52]; «певних кримінально-караних дій або бездіяльності» [137, с. 154][1].

---

[1] Про об'єктивну сторону злочину як визначальну основу для прийняття рішення у дослідчому кримінальному процесі та первинної кваліфікації пише і В.М. Кудрявцев: «...вона в більшості випадків також може розглядатися як та ознака, яка дає підставу для первинної кваліфікації... У постанові про порушення кримінальної справи слід вказувати таку статтю КК, ознаки якої найбільш відповідали б наявним відомостям і сприяли б ефективному розслідуванню вчиненого. «Бракуючі» елементи елементи кваліфікації мають бути замінені такими припущеннями, які за інших рівних умов уявляються найбільш вірогідними (з урахуванням поширеності певного злочину, індивідуальних особливостей події тощо)» [117, с. 200].

Відсканировано за допомогою CamScanner

На думку А.В. Еремяна, без наявності ознак, що утворюють об'єктивну сторону злочину, дані про суб'єкта і суб'єктивну сторону не мають практичного значення. Як вважає автор, потрібно визначити, що діяння формально підпадає під дію кримінального закону (тобто встановити його протиправність), а потім вирішувати, чи не є воно малозначним, чи можна розглядати його як злочин (визначити його суспільну небезпеку) [251, с. 109-110].

З метою констатації протиправності діяння мінімально слід встановити факти, що дозволяють розпізнати в первинному інформаційному фонді обов'язкові ознаки об'єктивної сторони конкретного злочинного діяння. Їх ототожнення є результатом виявлення, зіставлення та порівняння суттєвих властивостей одиничного – встановлених фактів, із загальним – ознаками, вказаними у диспозиції норми кримінального закону, яка розкриває протиправність злочинного діяння. Така специфічна гносеологічна діяльність здійснюється в умовах попереміннго звернення до змісту закону та до характеристики виявлених обставин, і навпаки[1].

Винність як ознака злочину в конкретних складах знаходить своє відображення у суб'єктові й суб'єктивній стороні вчиненого злочинного діяння. Вказівка на суб'єктивну сторону злочину є конструктивною особливістю деяких складів. Так, використання посадовою особою своїх службових повноважень всупереч інтересам служби є кримінально караним діянням, передбаченим ст. 364 КК, лише якщо це діяння вчинене з корисливої або іншої особистої заінтересованості; наявність ознак умислу характерне для умисного ухилення від сплати обов'язкових платежів (ст. 212 КК), а необережне спричинення шкоди здоров'ю середньої тяжкості не спричиняє за собою

[1] У реальному кримінальному процесі з метою встановлення обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину порівнянню із кримінально-правовою абстракцією (загальним) підлягає комплекс фрагментів дійсності, теперішнього та минулого. Специфіка предмету кримінально-процесуального пізнання, обумовлена ретроспективністю досліджуваного суспільно небезпечного діяння та опосередкованим характером його пізнання, детермінує потребу у встановленні фактів минулого (діяння), що є причинами виникнення та продовження існування фактів теперішнього (наслідків), маючи здатність бути відображеними в інформаційних джерелах.

Відсканировано за допомогою CamScanner

кримінальної відповідальності і не утворює злочину, передбаченого ст. 122 КК.

На момент прийняття досліджуваного рішення суб'єкт в більшості випадків не відомий, оскільки сигналом до початку досудового розслідування є сам факт вчинення злочинного діяння. Однак коли відома особа, яка вчинила діяння, у тому числі у випадках, коли суб'єкт певного діяння є індивідуально визначеним, необхідним є встановлення фактів, що вказують на ознаки, які характеризують спеціального суб'єкта та свідчать про винне вчинення діяння[1]. Правильність такого підходу підтверджена судовою практикою[2].

Таким чином, необхідно встановлювана сукупність ознак злочину у дослідчому кримінальному процесі може бути різною, оскільки обумовлюється характером події, яка є об'єктом кримінально-процесуального пізнання.

Законодавець недвозначно вказує, що підставою до порушення кримінальної справи є наявність ознак злочину, на які вказують ті риси, властивості події, що становлять ознаки складу злочину та дозволяють кваліфікувати діяння за певною статтею КК. Отже необхідно встановити дані не про елементи складу злочину, а про ознаки його складу.

---

[1] Останнє має місце у тих матеріальних правовідносинах, у яких точно визначені суб'єкти (так званих «відносних правовідносинах»). При цьому, індивідуалізація може бути: а) «поіменною» або б) «рольовою» [147, с. 124-125]. При «поіменно індивідуалізованих» відносинах завжди точно відомі їх учасники, що є наслідком визначення правового обов'язку за конкретною особою на підставі прямої вказівки закону, судового рішення чи іншого індивідуального правового акту (наприклад, зобов'язання батьків, опікунів, інших законних представників, аліментні зобов'язання тощо). Кримінально-правова охорона цих відносин знаходить відображення, зокрема, у ст. 117, ч. 2 ст. 135, ч. 1 ст. 150-1, ст.ст. 164-167 КК.

[2] Так, постановою Суворовського районного суду м. Одеси від 03.11.2009 р., залишеною без змін ухвалою апеляційного суду Одеської області, скасовано постанову від 02.10.2009 р. старшого слідчого СВ ПМ ДПІ Суворовського району м. Одеси про порушення кримінальної справи щодо директора ОВХФП «Біостимулятор» за ознаками злочину, передбаченого ч. 3 ст. 212 КК України. Залишаючи рішення попередніх інстанцій без змін, Верховний Суд України, вказав, що сам факт заборгованості за сплатою внесків до Пенсійного фонду без ознак умисності дій директора, не дає підстав до порушення справи за умисне ухилення від сплати обов'язкових внесків [44].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Що стосується «мінімуму» таких ознак, що вказують на протиправність та суспільну небезпечність діяння, не вбачається підстав заперечувати точку зору про те, що на момент порушення кримінальної справи за ознаками злочину (за фактом) потрібно встановити ознаки, що відносяться до об'єкту і об'єктивної сторони певного складу злочину [145, с. 17-18; 195, с. 146; 250, с. 14][1].

При дослідженні об'єктивної сторони, як вказує Р.Г. Усков, слід звертати увагу на встановлення не всіх, а лише її істотних ознак [273, с. 110] (вид. О.К.). Уразливість приведеної точки зору обумовлена мимовільним використанням в її основі тавтологічної конструкції. Справа в тому, що істотність та необхідність – це ті риси ознаки складу злочину, якими вони відрізняються з-поміж безлічі інших властивостей діяння, що перебувають поза складом злочину [117, с. 94]. Однак у кримінально-правовій теорії йдеться про обов'язкові та факультативні ознаки складу злочину в залежності від необхідності встановлення їх у кожному суспільно небезпечному діянні [113, с. 7; 185, с. 69]. Саме на виявленні обов'язкових ознак – дії або бездіяльності, а також суспільно небезпечних наслідках (у так званих матеріальних складах злочину) – слід зосереджувати основну пізнавальну увагу в дослідчому кримінальному процесі для успішного встановлення підстави досліджуваного процесуального рішення.

Отже на момент прийняття рішення про порушення кримінальної справи не обов'язково мати вичерпні відомості про склад злочину. Повне та всебічне встановлення винних осіб, форми вини, мотиву, способу та інших обставин вчинення злочину – це завдання наступних стадій кримінального процесу. На первинному етапі через встановлення вказаних властивостей суспільно небезпечного діяння слід встановити ознаки злочину і не більше[2]. Поряд з цим, встановлення ознак, що характеризують інші елементи складу злочину, не виключається, а в деяких випадках – є умовою законного порушення кримінальної справи.

---

[1] Сказане відповідає позиціям Верховного Суду України, який звертає увагу на те, що «на цій стадії кримінального процесу перевіряється лише наявність об'єктивних ознак, що характеризують подію злочину» [43].

[2] На практиці під приводом необхідності встановлення «судової перспективи» справи питання про її порушення часто безпідставно відкладається, що тягне за собою суттєві негативні наслідки.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Які ж дані про ознаки злочину слід вважати достатніми? Інколи вирішення цього питання повязується з мірою використання дозволених у дослідчому провадженні процесуальних засобів отримання інформації. О.П. Копилова, наприклад, вважає, що основним критерієм достатності є «повнота та ефективність використання передбачених законом способів перевірки повідомлення» [111, с. 17]. О.В. Стовба за наслідками аналізу судової практики також акцентує увагу на «...взаємозв'язку цих даних з використанням всіх можливих джерел їх отримання», а досягнення сукупності даних рівня достатності – ставить в залежність від того, чи «...виконані *всі* (курсив О.К.) належні дії щодо збору таких даних, передбачені ст. 97 КПК України» [172, с. 21, 29][1]. Ідея є цікавою, проте не цілком точною.

Не можна залишати поза увагою змістовну сторону джерел, яка опосередковує об'єктивний зв'язок сукупності даних, отримуваних у дослідчому процесі, із тими фактами, які підлягають встановленню для правильного вирішення інформації про злочин. Якщо слідувати логіці, яка випливає із буквального розуміння смислу процитованих рядків, потрібно буде визнати, що для законного і обгрунтованого початку досудового розслідування у всякому реальному дослідчому кримінальному процесі слід обовязково використати всі допустимі тут засоби отримання інформації, для чого вичерпно провести можливі процесуальні дії. Але це не так.

Тримаючи в полі зору контекст висновків, отриманих під час розгляду загальних положень прийняття рішення, тут відмітимо наступне.

Як вбачається із вимог процесуального закону (ч. 2 ст. 97 КПК), на прийняття рішення відводиться три дні, які обчислюються з моменту прийняття заяви або повідомлення про злочин[2]. Ясно, що такі часові рамки не дозволяють використати

---

[1] До речі, судова практика, предметно проаналізована О.В. Стовбою, за визнанням самого автора характеризуються відвертою суперечливістю [172, с. 24].

[2] Передбачений Кодексом десятиденний строк (ч. 3 ст. 97 КПК), не дивлячись на «рутинне» відношення до нього з боку практичних працівників, що використовують це положення як вказівку до дії практично в кожному провадженні, за наміром законодавця все ж відноситься скоріше до винятків, ніж до основного правила.

Відсканировано за допомогою CamScanner

всі способи перевірки, тим більше, що остання в розгорнутому вигляді проводиться не в кожному провадженні.

Достатність характеризується не тільки (і не стільки) кількісними, скільки якісними властивостями, які опосередковують здатність тієї чи іншої сукупності даних забезпечити правильні правові висновки, адже «argumenta non numeranda, sed ponderanda sunt»[1]. Процесуальне рішення приймається на основі оцінки фактичних даних, загальні методологічні правила якої визначені ст. 67 КПК, хоча і з особливостями, обумовленими призначенням дослідчого провадження. Значення даних виявляється через здатність встановлювати юридично суттєві факти, що опосередковується їх змістом, кореляційними зв'язками з іншими частинами сукупності, взаємообумовленістю із встановлюваними одиничними фактами, які у свою чергу мають суттєві риси, на які вказує законодавець у нормативних абстракціях[2]. У цьому відношенні кількість є малоефективною: більш цінною для успішного вирішення проблемної ситуації є трансформація сукупності отриманих даних в якісну основу правильних умовиводів субєкта. Саме тому навіть використання всіх передбачених законом джерел інколи не може призвести до продуктивного результату у вигляді правомірності прийняття рішення про порушення кримінальної справи[3]. З іншого боку, у конкретній ситуації для законного і обґрунтованого прийняття даного процесуального рішення може не потребуватися вичерпного проведення всіх процесуальних дій, оскільки в такому разі невиправдано розширяються гносеологічні, а отже – і фактичні межі дослідчого кримінального процесу.

Таким чином, результати вичерпного використання джерел не завжди утворюють інформаційний еквівалент достатньої

---

[1] Лат. – докази оцінюють за їхнім значенням, (а) не за кількістю [296, с. 759].

[2] З цих міркувань вартим уваги є твердження М.В. Дєєва, за змістом якого значущість є головною ознакою (характеристикою) окремого доказу при оцінці достатності сукупності, до якої він входить [247, с. 12].

[3] Неможливість доброякісного встановлення підстав до початку досудового розслідування в деяких реальних ситуаціях з урахуванням специфіки діяння, про яке надійшла інформація, є досить вагомим аргументом необхідності посилення пізнавального потенціалу дослідчого кримінального процесу.

Відсканировано за допомогою CamScanner

підстави. У деяких випадках суб'єкту бракує інформації, інколи він накопичує її в такій кількості, яка переповнює обсяг, необхідний для вирішення інформації про злочин. Достатність же підстави констатується у певний (не обов'язково кінцевий) момент дослідчого процесу, коли отримано таку сукупність підтверджених даних, яка у системі об'єктивного зв'язку із вказівками закону, за переконанням суб'єкту дає йому змогу констатувати існування фактів, що вказують на наявність ознак конкретного злочину. Відтак потреба вичерпного використання способів та засобів перевірки може виникнути у тому випадку, якщо у перебігу дослідчого пізнання його інформаційний фонд не наповнюється даними, достатніми для вирішення питання щодо початку розслідування. Такими, як уявляється, є наміри законодавця, і вони є виправданими з точки зору об'єктивних потреб суспільства, втілених у завданнях судочинства.

Кримінальна справа порушується з приводу певного факту (фактів), щодо якого розглядалося питання про те, містить він ознаки злочину чи навпаки, не має таких якісних характеристик. Такі справи на практиці прийнято називати «фактовими» або порушеними за фактом злочину[1]. І дійсно, під час прийняття рішення оцінка дається юридично значущим ознакам самого діяння, зв'язку цих обставин з їх правовою сутністю – рисами злочину, описаного у нормі кримінального закону.

Однак діяння завжди вчиняється суб'єктом злочину. І хоча встановлення останнього не є завданням першого етапу судочинства, отримання даних про таку особу в дослідчому кримінальному процесі можливе, а в деяких випадках -неминуче, бо існують категорії діянь за якими без встановлення суб'єкта злочину, вирішити питання про порушення справи проблематично або неможливо. Йдеться про суб'єкта, що володіє спеціальними ознаками [2].

---

[1] У чинному КПК двічі використано подібну термінологію: «постанова про порушення кримінальної справи за фактом вчинення злочину» (ч. 1, 2 ст. 236-7 КПК).

[2] Такими є, зокрема: вік, стать; громадянство, наявність певного обов'язку винного по відношенню до потерпілого; службове положення і професійні обов'язки, відношення до військового обов'язку, участь особи у здійсненні правосуддя тощо. Суцільний аналіз тексту кримінального закону станом на 1 лютого 2012 р. дозволив виявити, що вказівка на спеціальний суб'єкт злочину (у т.ч. як кваліфікуюча ознака) прямо або приховано міститься у диспозиціях 333 норм кримінального закону.

Відсканована за допомогою CamScanner

У зв'язку із цим виникає питання про зміст рішення про порушення справи у даному випадку. Проблема можливості порушення провадження щодо певної особи є не новою у науці, а її дискусійний характер пов'язаний із тим, що багато авторів заперечують правильність такого підходу. Противники порушення справи щодо особи свою позицію обґрунтовують передчасністю визначення особи, яку слід притягувати до відповідальності, оскільки на момент порушення справи ще не зібрані докази, які підтверджують її причетність до злочину достовірно, що тягне за собою порушення прав та законних інтересів особистості, ігнорування презумпції невинуватості [78, с. 55; 88, с. 180-181].

Із самого початку дії КПК 1960 року такого рішення закон не передбачав. Після тривалих спорів законодавець врешті-решт схилився до необхідності врегулювати це питання. Відповідно до ч. 2 ст. 98 чинного КПК якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено особу, яка вчинила злочин, кримінальну справу повинно бути порушено щодо цієї особи.

У принциповому відношенні це вірно. Кримінальний закон містить десятки складів злочинів, які вчинити може не тільки спеціальний суб'єкт, а лише певна, індивідуально визначена особа, «прив'язана» до конкретних суспільних відносин. Крім того, «легалізація» запідозреної особи рішенням про порушення кримінальної справи створює для цієї особи передумови своєчасного захисту своїх прав, а для прокурора – припинення допущеного порушення закону, попередження настання більш тяжких наслідків щодо неї [91, с. 140][1]. Саме ці міркування, можна логічно припустити, є лейтмотивом законодавчого встановлення обов'язку порушення справи щодо особи. Інша справа, що правовий інститут порушення справи щодо особи, як і суміжних інститутів, якими врегульоване процесуальне положення учасників кримінального процесу, підлягає законодавчому корегуванню.

У першу чергу слід відмітити, що правовий статус особи, щодо якої порушено справу, у чинному КПК до цього часу не визначений. Окрім прав на оскарження постанови про порушення справи, така особа не наділена гарантованими правами захищати свої інтереси. І хоча фактично вона є підозрюваною у вчиненні злочину та природно має право на захист, реальними

[1] Про поняття та правовий статус запідозреного див.: [258, с. 49-52].

Відсканировано за допомогою CamScanner

правами вона не наділена, а прокурору, слідчому чи органу дізнання для забезпечення законного режиму здійснюваної щодо неї процесуальних дій часто доводиться штучно надавати такій особі певного статусу шляхом застосування заходів процесуального примусу, наприклад, шляхом формального обрання запобіжного заходу[1]. Інколи первинно виниклі підозри щодо певної особи у ході подальшого провадження у справі не підтверджуються, хоча сам факт злочину не викликає сумнівів, у зв'язку із чим виникають резонні питання: чи має ця особа право на реабілітацію та що робити з кримінальним переслідуванням, яке первинно сконцентроване на певній особі, вказаній у постанові про порушення кримінальної справи ?

Необхідність захисту порушених прав цієї особи потребує її реабілітації у зв'язку із припиненням кримінального переслідуванням щодо неї за реабілітуючими підставами[2]. Однак, по-перше, такий підсумок розслідування пов'язаний із необхідністю порушення нової справи за тим самим фактом, бо рішення про її порушення по суті було «прив'язане» до певної особи. По-друге, рішення про припинення кримінального переслідування не передбачене кримінально-процесуальним законом, у якому йдеться про закриття справи в цілому. До того ж, за чинним законодавством відсутня така підстава для реабілітації особи[3].

До сказаного можна додати також проблемні ситуації, що виникають у практичній діяльності, пов'язані із необхідністю порушення справи щодо кожного зі співучасників, причетність до злочину яких встановлена під час розслідування справи, порушеної щодо однієї особи. Слідчій практиці відомі випадки, коли кримі-

---

[1] Зазначені обставини спонукали багатьох авторів до обґрунтовування правильності визнання особи підозрюваною за постановою слідчого, виходячи із процесуальної сутності поняття «підозрюваний» [57, с. 127; 271, с. 10; 277, с. 10].

[2] На практиці у таких випадках приймаються постанови про припинення кримінального переслідування. Необхідно у цьому зв'язку відмітити, що якщо особа стала вже підозрюваною, то вона так і залишиться в такому «фактичному» статусі до тих пір, поки не буде прийняте рішення, за яким кримінальне переслідування щодо неї буде припиненим. У цьому плані не мають значення навіть і скасування запобіжного заходу або звільнення її із ізолятора тимчасового тримання.

[3] Проблематика реабілітації у кримінальному процесі найбільш повно висвітлена у роботі М.Є. Шумила [201].

Відсканировано за допомогою CamScanner

нальна справа порушується щодо однієї особи, а під час розслідування з'ясовується, що в дійсності злочин вчинено групою осіб[1].

Ці обставини наводять процесуалістів на думку про можливість порушення справи лише за фактом вчинення злочину, а «факт заведення кримінальної справи за одним із злочинних діянь повинен надавати право на розслідування всієї сукупності злочинів» [243, с. 100].

До числа проблемних можна віднести також питання, обумовлені можливістю оскарження постанови про порушення кримінальної справи особою, щодо якої порушена кримінальна справа. Постанова оскаржується в цілому, і якщо виявиться, що рішення про порушення справи щодо особи винесено без даних, які дозволяють стверджувати про вчинення злочину певною особою, то формально є підстави для її скасування, оскільки таким незаконним рішення порушуються саме її права[2]. А це вже поєднане із труднощами в розкритті злочину, вчиненого іншими особами (витрачений час на провадження зі скарги, зупинення слідства тощо).

Очевидною є необхідність появи функції захисту, а відтак і реальної можливості забезпечення прав особи одночасно із виникненням зосередженого на певній особі кримінального переслідування, що обумовлює потребу у наданні відповідного процесуального статусу цій особі одночасно із порушенням кримінальної справи[3]. Саме із таких міркувань мабуть вихо-

---

[1] А.М. Якименко схиляється до необхідності винесення в цьому випадку постанови про порушення кримінальної справи щодо кожного зі співучасників [243, с. 72], проте Пленум Верховного Суду України орієнтує практику на те, що при порушенні справи за фактом вчинення злочину і пізнішому з'ясуванні осіб, які його вчинили, додаткового порушення справи щодо кожної із них не вимагається (п. 18 постанови від 27.12.1985 р. [37]).

[2] Щоправда Пленум Верховного Суду України звертає увагу на те, що порушення справи за фактом (а не відносно конкретної особи) не є саме по собі підставою для скасування постанови (п. 5 постанови № 6 від 04.06.2010 р. [40].

[3] Як зазначав В.Я. Дорохов, особи, названі в постанові про порушення справи як такі, що вчинили злочин, є підозрюваними, оскільки в постанові висловлюється припущення (підозра) про вчинення злочину цією особою. Автор пропонує встановити третій випадок появи у справі підозрюваного – порушення справи щодо особи (див.: Дорохов В.Я. Процессуальное положение подозреваемого // Практика применения нового уголовно-процессуального законодательства. – М, 1962. – С. 30) (Цит. по: [142, с. 16]).

Відсканировано за допомогою CamScanner

дили розробники проекту КПК-1233, відповідно до статті 44 якого особа визнається підозрюваною, у тому числі, у випадку порушення стосовно неї провадження у кримінальній справі[1].

Далі слід розглянути питання про якісну визначеність фактичної підстави, у випадку наявності якої порушення справи щодо особи є правомірним. Як вказано у КПК, обов'язок прокурора, слідчого та органу дізнання прийняти таке рішення пов'язується із фактом встановлення особи, «яка вчинила злочин». Коментарі, як кажуть, зайві: некоректність вжитого формулювання, у контексті регламентації завдань діяльності у дослідчому кримінальному процесі, є очевидною. По-перше, встановлення особи, яка вчинила злочин, не є та не може бути завданням першого етапу судочинства, інакше йому б довелося «нести» непідйомний тягар. За силою слова таке словосполучення звучить мабуть сильніше, ніж «обвинувачений у вчиненні злочину». По-друге, воно суперечить принципу презумпції невинуватості.

Поряд з цим не можна ігнорувати той факт, що дані про особу, яка вчинила злочин, часто отримують саме у дослідчому провадженні, і саме на цій, запідозреній, особі зосереджується кримінальне переслідування. Відтак їй має бути забезпечене право на захист.

---

[1] В.Р. Навасардьян вважає, що у випадках порушення кримінальної справи щодо конкретної особи необхідне винесення постанови про визнання особи підозрюваною. Для того, щоб не ставити в положення підозрюваного будь-яку особу, на яку впала тінь підозри в результаті винесення слідчим постанови про порушення кримінальної справи, а також для уникнення ускладнення процесу розслідування та порушення прав людини, виносити її слід в тих випадках, коли без допиту даної особи неможливе подальше провадження слідства, а підстави для затримання чи застосування запобіжного заходу відсутні. Така постанова, на думку автора, позбавить слідчого від необхідності допитувати особу, що підозрюється у вчиненні злочину, як свідка, і тим самим буде забезпечене додержання законності і свобода підозрюваного на дачу показань. На розсуд слідчого в необов'язковому порядку можливе і винесення постанови про визнання особи підозрюваною в тих справах, які були порушені за фактом вчинення злочинного діяння без вказівки у постанові про порушення справи конкретної особи, коли таку особу необхідно допитати по суті обґрунтовано виниклої підозри, але вона не була затримана чи щодо не було застосовано запобіжний захід [142, с. 19-20].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Оскільки це дійсно так, то цілком справедливим виглядає розкриття цієї особи вже на самому початковому етапі судочинства. Це не лише забезпечить її права, але і в багатьох випадках сприятиме об'єктивності, всебічності та повноті слідства, а також його оперативності, адже пред'явлення підозрюваним аргументів на свою користь може упередити «захопленість» однією версією, ухил у бік хибного, однобічного шляху, забезпечити швидкість розкриття злочину, встановлення дійсно винних осіб.

Виходячи із того, що підозрюваним є особа, щодо якої зібрані дані, які дають підставу підозрювати її у вчиненні злочину, але недостатні для пред'явлення обґрунтованого обвинувачення [233, с. 35-36], підставою для порушення кримінальної справи щодо особи є наявність достатніх даних, які вказують, що суспільно небезпечне діяння вчинене певною особою.

Підсумок проведеного аналізу дозволяє погодитися із точкою зору, відповідно до якої кримінальна справа повинна завжди порушуватися за фактом вчинення злочину [127, с. 101]. Порушення справи щодо особи є її спеціальним випадком, коли на момент вирішення заяви або повідомлення про злочин встановлено дані про вчинення відповідного діяння певною особою. У зв'язку із цим слушною є думка К.В. Муравйова, який вважає, що у такому разі повинно бути прийняте рішення про визнання такої особи підозрюваною, яке має бути викладене окремо від рішення про порушення кримінальної справи, що не виключає поміщення їх в рамках однієї постанови. Таке саме рішення має бути прийняте і у випадку, коли підозрюваний з'являється під час розслідування справи, у тому числі порушеної щодо іншої особи, однак підстави для затримання чи застосування запобіжного заходу до нього відсутні [261, с. 82].

Подібне нововведення зніме ряд невирішених до цього часу наукових та практичних проблем: правовий статус особи, щодо якої порушена справа, відсутність потреби у порушенні самостійних проваджень. До того ж подібний підхід до розглядуваного акта, як до такого, що містить два самостійних рішення (про початок провадження та наділення особи статусом підозрюваного) дозволяє по-новому поглянути на можливість

Відсканировано за допомогою CamScanner

оскарження постанови про порушення кримінальної справи до судових органів [261, с. 83].

Проведене дослідження дозволяє викласти пропозиції щодо зміни редакції ч. 2 ст. 98 КПК: «Якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено достатні дані про вчинення злочину певною особою, одночасно слідчий приймає рішення про визнання цієї особи підозрюваною у вчиненні злочину, за ознаками якого справу порушено».

Доцільно також звернути увагу на специфіку співвідношення підстави порушення справи із обставинами, які виключають провадження у справі, що складають підставу протилежного за змістом процесуального рішення. Питання навіяне тим, що законність підстави порушення кримінального провадження інколи вбачають у поєднанні наявності достатніх даних про ознаки злочину з одночасно встановленою відсутністю згаданих обставин [88, с. 122; 126, с. 32-33, 250, с. 17].

Наявність або відсутність однієї підстави, як уявляється, не передрішає висновок про іншу. Переважна більшість обставин, вказаних в ст. 6 КПК, взагалі не має відношення до фактичної сторони підстави до порушення кримінальної справи, і в деяких випадках можуть бути встановлені вже після її порушення. Підстава до порушення кримінальної справи не втрачає своєї якісної визначеності і при виявленні обставин, що виключають провадження у справі. Рішення про відмову в порушенні справи приймається не тому, що немає для цього підстави, а у зв'язку з наявністю обставин, які виключають можливість порушення і подальшого розслідування. Отже під підставою прийняття досліджуваного рішення не можна розуміти симбіоз наявності достатніх даних, що вказують на ознаки злочину, і відсутності обставин, що виключають провадження у справі. Це б викликало необхідність встановлення відсутності всіх обставин, що виключають провадження у справі, що є завданням, далеко не завжди виконуваним. Тому наявність чи відсутність обставин, які виключають провадження у справі, встановлюється, як зазначається у літературі, «за можливості» [138, с. 45-46].

У плані розглядуваних тут проблем зазначимо, що процесуальна специфіка цих обставин полягає в тому, що лише дві з них є антиподом підстави до порушення кримінальної справи (відсут-

Відсканована за допомогою CamScanner

ність події злочину та відсутність складу злочину)[1]. Це означає, що встановлення даних обставин вказує і про достовірно встановлену відсутність підстави до порушення кримінальної справи, оскільки в даному випадку дається, окрім процесуальної, і матеріально-правова оцінка встановленим фактам, з'ясовується їхнє кримінально-правове значення. Інші ж підстави, передбачені ст. 6 КПК, наприклад, наявність не скасованої постанови про відмову в порушенні справи за тим же фактом, не виключають наявності підстави до порушення справи, більш того – не перебувають із такою підставою в одній, так би мовити, гносеологічній площині, оскільки для відмови в порушенні справи в даному випаду немає необхідності здійснювати оцінку фактів з точки зору наявності чи відсутності ознак злочину (процесуальні підстави до відмови в порушенні справи). Відтак можна констатувати, що норма ст. 6 КПК є спеціальною у співвідношенні із нормою про обов'язковість порушення кримінальної справи за наявності до того приводів та підстав (ст. 3, ст. 98 КПК), оскільки містить винятки із цього загального правила.

Отже, наявність таких обставин унеможливлює порушення кримінальної справи навіть при встановленні законної підстави до порушення справи. Наведена риса обставин, перелік яких даний у ст. 6 КПК, наводить деяких вчених на думку про те, що відсутність цих обставин – є процесуальною умовою позитивного вирішення питання про порушення кримінальної справи [91, с. 76], з чим можна погодитися. У зв'язку із цим нагадаємо, що згідно попередньо викладені результати дослідження дозволили дійти висновку про те, що гносеологічний механізм прийняття процесуального рішення, яким процес пізнання не завершується, характеризується наявністю у структурі знань суб'єкта двоєдиних та взаємопов'язаних елементів: достовірного та вірогідного. Завершення ж пізнання (при відмові в порушенні справи) обумовлює необхідність досягнення достовірного знання. Оскільки це дійсно так, то співвідносши на гносеологічному рівні підстави прийняття досліджуваних рішень, слід дійти висновку про те, що у випадку, коли на момент завершення дослідчого кримінального процесу встановлено факти, які вірогідно вказують на вчинення злочину, однак достовірно не

---

[1] Правомірним уявляється і віднесення до цього переліку факту недосягнення особою одинадцятирічного віку як спеціального випадку відсутності складу злочину.

Відсканировано за допомогою CamScanner

встановлено обставин, що виключають провадження в справі, правомірним слід вважати прийняття рішення про порушення кримінальної справи незалежно від міри такої вірогідності.

Отже кримінальна справа має бути порушена у всякому випадку наявності до цього приводів та підстав, за винятком, коли на момент прийняття рішення достовірно встановлено одну із обставин, передбачених ч. 1 ст. 6 КПК України. У контексті сказаного слід відмітити, що лише достовірне встановлення таких обставин перешкоджає прийняттю рішення про порушення кримінальної справи. Оскільки порушення справи унеможливлене процесуальною перешкодою, остільки законне прийняття цього рішення можливе за умови її усунення (наприклад, скасуванням прокурором постанови про відмову в порушенні справи за тим самим фактом).

Звичайно, викладеними правилами технологічна дисципліна законного порушення справи не вичерпується. Повний та всебічний виклад неможливий з урахуванням меж даної роботи, але це й непотрібно, враховуючи наявність у спеціальній літературі їх повноцінного дослідження, результати якого не оспорюють інші вчені [91, с. 132-151].

Процесуальне рішення про порушення кримінальної справи приймається у формі постанови, що має однойменну назву та відповідну триелементну внутрішню структуру. З урахуванням загальних положень, висловлених нами раніше, звернемо увагу лише на особливості, обумовлені специфікою питань, вирішуваних досліджуваним рішенням.

Важливо підкреслити, що в описово-мотивувальній частині повинні бути вказані факти, які вказують на ознаки злочину, встановлені під час розгляду та перевірки заяви або повідомлення. Зміст цієї частини рішення повинен бути оптимальним, що часто не робиться на практиці. Для цього «...слід уникати двох крайнощів: надто поширено або вузько викладати обставини» [133, с. 137]. Для досягнення рішенням такої доброякісності важливо забезпечити опис обставин вчиненого діяння та привести мотиви, за якими зроблено висновок про наявність підстав до початку досудового розслідування.

У цьому зв'язку існує необхідність наведення в розглядуваній частині постанови фактичних даних та їх джерел, що підтверджують викладені факти. І те, й інше передбачає аналіз наявних в матеріалах дослідчого провадження доказів, відпо-

Відсканировано за допомогою CamScanner

відних кримінально-правових норм, що кваліфікують конкретне діяння як злочинне, а також тих доводів, з урахуванням яких особа, яка здійснює дізнання, слідчий, прокурор сформували своє переконання. Описово-мотивувальна частина завершується посиланням на нормативну регламентацію порядку прийняття постанови (ст. 94, 97, 98 та 113).

КПК не містить вимоги мотивувати рішення про порушення справи. На практиці у постановах про порушення справи часто відсутнє будь-яке мотивування, що призводить до численних помилок під час прийняття рішення, порушення закону та скасування їх в ході здійснення прокурорського нагляду чи за скаргами у судовому порядку. Поряд з цим необхідно відмовлятися і від іншої порочної практики – складання постанов про порушення справи, які мало чим відрізняються від процесуальних рішень у формі постанов про притягнення особи як обвинуваченого; не можна допускати формулювань, у яких в категоричній формі стверджується про доведеність вини.

Резолютивна частина містить формулювання змісту прийнятого рішення. У даному рішенні дається юридична кваліфікація діяння зі вказівкою на статтю Особливої частини КК, за ознаками якої вона порушується[1].

[1] Як зазначає В.М. Кудрявцев, «...говорячи про застосування для кваліфікації норми Особливої частини, ми допускаємо деяку умовність. При кваліфікації злочину ми дійсно посилаємося... на статтю Особливої частини КК. Та ж обставина, що при цьому були використані і деякі норми Загальної частини, нами мається на увазі» [117, с. 9].

Звертає на себе увагу невідповідність положення чинного КПК понятті та структурі кримінального закону. Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України. Структуру останнього формують Загальна та Особлива частини, що розподілені на розділи, а ті, в свою чергу, – на окремі статті. До структурних елементів закону про кримінальну відповідальність належать також частини та пункти статей, що містять самостійні кримінально-правові норми [185, с. 24-25]. Посилання на статтю можливе лише у тому випадку, коли вона не містить частин (пунктів). Кваліфікація діяння завжди є індивідуальною та конкретною, тому положення КПК, що аналізується, вимагає широкого тлумачення. Слід зазначити, що такого характеру помилки законодавець припускається і щодо вироку (п. 2 ст. 324 КПК), хоча при описові змісту резолютивної частини вироку вже йдеться про «кримінальний закон, за яким підсудного визнано винним» (ч. 1 ст. 335 КК).

Відсканировано за допомогою CamScanner

Отже перед особою, яка приймає рішення, стає проблема кваліфікації суспільно небезпечного діяння у рішенні про порушення кримінальної справи[1].

Якщо отримано відомості про вчинення декількох злочинів, що утворюють реальну сукупність, то кожний злочинний акт кваліфікується окремо за відповідною нормою КК. За ідеальної сукупності злочинів вчинене діяння кваліфікується декількома статтями кримінального закону. Якщо справа порушується щодо особи, то в постанові повинні бути точно вказані її прізвище, ім'я, по батькові, дата народження. При вчиненні злочину у співучасті, такі ж дані повинні бути вказані у відповідній постанові щодо кожної особи окремо з вказівкою на норми кримінального закону, за якою кваліфікуються його дії.

Резолютивна частина постанови характерна тим, що тут формулюються також інші рішення, що випливають із першого і, з урахуванням їх специфіки, можуть іменуватися факультативними приписами. Так, на виконання вимог ч. 4 ст. 98 КПК постанови повинні містити вказівку про подальше спрямування справи, особу, якій доручається провадити розслідування[2], рішення про повідомлення особи, яка

---

[1] Кваліфікація – це встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння та ознаками складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою. Вона є окремим видом юридичної кваліфікації [117, с. 5-6]. Кваліфікація повинна бути здійснена попри всі можливі гносеологічні труднощі, з якими зіштовхується особа, яка приймає рішення. З урахуванням місця та функціонального призначення вихідного акту кримінальної справи, який визначає важливі аспекти подальшого руху та характер провадження, важко погодитися із Р.Д. Рахуновим, який не вважав за обов'язкове у всіх випадках вказувати норми кримінального закону [171, с. 76].

[2] Як зазначає В.С. Зеленецький, направлення рішення про порушення кримінальної справи від однієї посадової особи (або органу) до іншої виконує важливу виробничу функцію. Якщо справу порушив прокурор та доручив її розслідування органу дізнання або слідчому, то направлення ним винесеної при цьому постанови виконує функцію звернення прийнятого рішення до виконання. У тих випадках, коли слідчий або орган дізнання самі порушили справу та прийняли до провадження, то направлення копії такої постанови прокурору виконує функцію повідомлення про прийняття названого рішення до виконання. Якщо ж порушена зазначеними органами (або посадовими особами) справа направляється прокурору для передачі за підслідністю, то дії названих органів виконують функцію процесуального клопотання звернути прийняте ними рішення до виконання. У випадку законності прийнятого цими органами та посадовими осо-

Відсканировано за допомогою CamScanner

заявила (повідомила) про злочин, про характер прийнятого рішення[1].

3.2. Рішення про відмову в порушенні кримінальної справи

Відмова у порушенні кримінальної справи є однією із можливих форм вирішення заяви або повідомлення про злочин та виражає рішення «... відмовитися від розслідування (а не відмова будь-кому), що являє собою однозначну реакцію на офіційний привід до початку судочинства» [264, с. 12][2]. Досліджуване рішення приймається незалежно від змісту інтересів, бажання будь-якої особи, у тому числі й ініціатора виникнення кримінального процесу[3]. Фактом його прийняття компетентні органи дають в інтересах суспільства, публічно негативну відповідь на питання про наявність підстав для початку досудового розслідування[4].

бами рішення та обґрунтованості клопотання про звернення його до виконання, прокурор направляє справу за підслідністю, і в даному випадку його дії виконують функцію звернення вказаного рішення до виконання. Останні є юридичним фактом, що обумовлює виникнення обов'язку прокурора забезпечити законність під час розслідування кримінальної справи [91, с. 162].

[1] У цьому плані слід відмітити недолік чинного КПК, що не наділяє особу, яка заявила про злочин, правом знати про результат розгляду її заяви (повідомлення), а прокурора, слідчого та орган дізнання не зобов'язує про це їй повідомляти. Обов'язковість вручення копії постанови про порушення справи потерпілому (ст. 98-2 КПК) повністю не вирішує проблему, бо не кожна особа, яка звернулася до правоохоронного органу, є потерпілим. Право цієї особи знати про результати розгляду її звернення відповідає конституційному праву на отримання інформації, відповіді на звернення та узгоджується з інтересами суспільства в заохоченні громадян до боротьби зі злочинністю.

[2] Етимологія слова «відмова» вказує на відповідь про небажання або неможливість виконати прохання, наказ тощо; «відмовити» – давати відповідь про це [280, с. 174].

[3] Дії останніх, як вище зазначалося, можуть обумовити виникнення дослідчого процесу, але не його результати.

[4] Відмова у порушенні кримінальної справи є різноаспектним явищем і може розглядатися у декількох значеннях: як правовий інститут, що складається із певної системи норм процесуального права, якими врегульована певна кримінально-процесуальна діяльність та відносини, що у зв'язку з цим виникають, зокрема, умови, підстава та порядок прийняття однойменного процесуального рішення; як система самих цих дій та відносин, а також як окремий процесуальний акт [265, с. 23].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Прийняття цього процесуального рішення має систему цілей, сукупність яких визначає його актуальне значення у широкому (суспільному) та вузько-юридичному аспектах.

Рішучість та оперативність у справі боротьби зі злочинністю повинна поєднуватися зі всемірним піклуванням про охорону прав та законних інтересів особи, з реальними гарантіями, що виключають можливість притягнення до кримінальної відповідальності невинуватих [203, с. 127]. Але «...можливість не є ще дійсність» [282, с. 240]: реальність забезпечення прав людини, її свобод та безпеки опосередкована зокрема гарантіями того, що «вмикання» державного примусу здійснюватиметься лише за наявності законних, цілком достатніх для цього підстав. Застосування розгорнутого арсеналу процесуальних засобів в умовах відсутності у реальній дійсності для цього підстав є небезпечним високою ймовірністю необґрунтованого ущемлення свобод, умов життєдіяльності громадян, що обумовлює буття правового інституту відмови в порушенні кримінальної справи, який виконує функцію своєрідного «заслону» на шляху безпідставного втручання в приватне та громадське життя громадян та створених ними організацій. Зазначений інститут обумовлений необхідністю захисту існуючих між соціальними суб'єктами відносин від того, що перешкоджає їхньому нормальному розвиткові, значить – спрямований на охорону суспільства в цілому.

Законна відмова в порушенні справи упереджує незаконне та необґрунтоване кримінальне переслідування, засудження, обмеження прав та свобод, дозволяє уникнути негативного розосередження продуктивних сил правоохоронних органів. Необхідність такого процесуального «фільтру» як інститут відмови в порушенні кримінальної справи детермінує буття дослідчого кримінального процесу, який хоч і вимагає реформування, однак, з погляду конкретно-історичного підходу, потрібен суспільству за сучасних умов, та може ефективно виконувати своє функціональне призначення.

У цьому плані важливо звернути увагу й на реальне існування в практичній діяльності іншої (негативної) сторони прийняття розглядуваного процесуального рішення. Незаконна відмова в порушенні кримінальної справи – антипод законного і обґрунтованого процесуального рішення – істотна, а інколи важко

Відсканировано за допомогою CamScanner

усувна перешкода на шляху ефективного досягнення завдань кримінального процесу. Вона суперечить інтересам правосуддя, є небезпечною для суспільства в цілому, оскільки є чинником, що вступає у суперечність з його об'єктивними потребами у невідворотності настання кримінально-правових наслідків вчинення кожного злочину. «Ніщо так не сприяє вчиненню нових злочинів, – зазначає Є.Г. Коваленко, – як усвідомлення відсутності покарання за кожний злочин, що нерідко породжується безпідставною відмовою в порушенні кримінальної справи. Залишення осіб, які вчинили злочин, без покарання викликає негативну реакцію громадян, котрим відомо про злочин, веде до формування думки про марне звернення до правоохоронних органів» [114, с. 246].

Важливо підкреслити, що час нерідко «працює» не на користь ефективній протидії злочинності. Діючи у взаємозв'язку з іншими закономірностями об'єктивної реальності, він поєднаний із негативною, інколи непоправною, видозміною та навіть втратою слідів злочину, інших джерел доказової інформації. Подальше вжиття заходів, спрямованих на відновлення законності, порушеної таким рішенням, змінити становище часто не здатне, внаслідок чого злочин залишається нерозкритим, особа, яка його вчинила, уникає відповідальності, а права особи, яка потерпіла від злочину, залишаються без державного захисту. Такі відмови є серйозними порушеннями законності, підривають авторитет правоохоронних органів, негативно відображаються на вихованні громадян. Варто звернути увагу, що для ліквідації наслідків необґрунтованого рішення залишається менше можливостей, ніж стосовно незаконного порушення кримінальної справи, адже при скасуванні постанови про відмову в порушенні справи неможливо надолужити час, упущений для збирання доказів. Тому небезпідставно вважається, що «рішення про відмову покладає на особу, що його приймає, навіть більшу відповідальність, ніж при порушенні кримінальної справи» [265, с. 20-21].

Розглядаючи значення відмови в порушенні справи у кримінально-правовому аспекті, слід зазначити, що в ньому знаходить своє вирішення питання про виникнення кримінально-правове відношення і, передусім, в силу офіційного визнання його відсутності. У деяких випадках може бути

Відсканировано за допомогою CamScanner

констатовано факт вчинення злочину, виникнення згаданого правовідношення, але рішення про відмову порушити кримінальне провадження обумовлюється передбаченими законом обставинами, що усувають караність діяння або можливість притягнення до кримінальної відповідальності. В обох випадках застосовується кримінальний закон, адже діянню, яке є предметом пізнання в дослідчому кримінальному процесі, повинна бути дана адекватна юридична оцінка.

Відмовою у порушенні справи отримують вирішення кримінально-процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку із надходженням відомостей про злочин. При цьому, підводиться підсумок не лише дослідчому провадженню, а й кримінальному процесу в цілому: держава відмовляється від здійснення кримінального переслідування. Рішення органів та посадових осіб, які ведуть процес, є обов'язковими для виконання всіма підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами[1]. Звідси випливає і правило про неможливість порушення кримінальної справи у випадку існування не скасованої постанови про відмову в порушенні кримінальної справи за тим самим фактом (п. 1 ч. 1 ст. 6 КПК), в чому проявляється, так би мовити, «преюдиціальне» значення цього рішення (процесуальний аспект).

У разі відмови у порушенні кримінальної справи, законне, правильно прийняте рішення має і кримінологічне значення. Факти, встановлені у рішенні, одночасно є підставою для вжиття заходів до усунення причин та умов, що сприяють злочину, або вжиття адміністративних заходів, заходів дисциплінарного та громадського впливу щодо осіб, діяння яких хоч і не містять складу злочину, але мають ознаки інших видів суспільно шкідливих правопорушень.

Розгляд питання про суб'єктів прийняття досліджуваного рішення (з урахуванням висловлених раніше загаль-

---

[1] До речі, чинний КПК не містить загального правила про обов'язковість всіх процесуальних рішень, прийнятих уповноваженими органами та посадовими особами, які ведуть процес, хоча необхідність такої норми є актуальною. У законі є лише приписи про обов'язковість вимог прокурора (ч. 4 ст. 25 КПК) та постанови слідчого, якщо вона винесена в кримінальній справі, яка перебуває в його провадженні (ч. 5 ст. 114).

Відсканировано за допомогою CamScanner

них міркувань) передбачає аналіз проблем відмови в порушенні справи щодо певних категорій осіб. Законодавство, що регламентує правовий статус та гарантії службової (професійної) діяльності останніх, містить спеціальні правила, котрі обумовлюють порушення кримінального провадження щодо них лише певними посадовими особами, які ведуть процес. Так, кримінальна справа проти адвоката може бути порушена тільки Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурорами Республіки Крим, області, міста Києва (ч. 5 ст. 10 Закону України «Про адвокатуру» [18]. Щодо депутата місцевої ради її може порушити «відповідно Генеральний прокурор України, заступник Генерального прокурора України, прокурор Автономної Республіки Крим, області, міст Києва або Севастополя в межах його повноважень» (ч. 1 ст. 31 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» [24]. Кримінальна справа щодо судді порушується лише Генеральним прокурором України або його заступником (ч. 3 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [25].

Ясно, що маючи повноваження на порушення справи щодо них, відповідна службова особа вправі прийняти рішення і про відмову в її порушенні. Однак чи можливе прийняття такого рішення іншими органами та посадовими особами?

Прямої відповіді на дане питання КПК та інші закони не містять. У зв'язку із цим слід підкреслити, що загальна спрямованість передбачених для деяких категорій осіб гарантій обумовлюється потребами в забезпеченні умов їх законної діяльності у тих сферах, де попередження безпідставного переслідування є важливою запорукою досягнення її соціально значущих цілей. Так, свобода позиції захисту у кримінальній справі може бути істотно применшена можливістю переслідування адвоката з боку тих органів, яким він процесуально протистоїть. Однією із таких гарантій є законодавче «підвищення» рівня та статусу тієї посадової особи, яка прийматиме відповідне рішення. І це, треба сказати, є небезпідставним, адже за інших рівних умов такий порядок зменшує вірогідність некваліфікованого, суб'єктивістського підходу.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Прийняття рішення неминуче супроводжується оцінкою доказів за внутрішнім переконанням уповноваженої особи. Оскільки законом передбачено право на прийняття рішення про порушення справи щодо відповідної особи певним суб'єктом, то слід визнати і те, що законодавець саме йому ввіряє здійснення фактичної та юридичної оцінки даних про його діяння. Тому прийняття рішення про відмову у порушенні кримінальної справи щодо спеціальної категорії осіб належить до компетенції тих органів (посадових осіб), які уповноважені порушувати кримінальні справи, що не виключає можливості делегування частини своєї компетенції на перевірку та прийняття рішення підпорядкованій особі. Тим самим забезпечується «присутність» їх компетенції у прийнятті рішення іншими суб'єктами[1].

КПК є кодифікованим законом, тому систематизований в ньому нормативний матеріал повинен забезпечувати цілісність правового регулювання відповідної сфери суспільних відносин. Звідси слідує важливість такого законодавчого підходу, який би враховував сутність кодифікації, особливо під час прийняття змін до інших законів, визначенні специфіки порядку провадження. У зв'язку із цим заслуговує на підтримку пропозиція про необхідність доповнити КПК новим розділом з назвою «Особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб», у відповідних статтях якого пропонується визначити категорію осіб, у відношенні яких буде здійснюватися особливий порядок провадження, та роз'яснити порядок прийняття рішення про порушення та про відмову в порушенні кримінальної справи щодо цих осіб [252, с. 8].

До прогалин правового регулювання в частині процесуального статусу органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, ми схильні віднести також відсутність у переліку

---

[1] Поряд з цим, важко погодитися з висловленою у літературі точкою зору, за якою «для підвищення рівня прокурорського нагляду... рішення про відмову в порушенні справи підлягає затвердженню прокурором [252, с. 10], оскільки у практичному відношенні це є вкрай проблематичним. Крім того, з урахуванням нинішнього правового регулювання переліку та статусу суб'єктів, які ведуть процес, правил оцінки ними доказів, такий порядок не обумовлений потребами практики дослідчого кримінального процесу.

Відсканировано за допомогою CamScanner

суб'єктів, які вправі приймати рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, начальника слідчого підрозділу[1].

Законність практики вирішення заяв та повідомлень про злочини безпосередньо пов'язана із правильністю процесуального рішення про відмову в порушені справи, що приймається за наявності специфічної, лише йому властивої, підстави. Однак чинний КПК не містить з цього приводу чітких вказівок.

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК прийняття такого рішення обумовлюється відсутністю підстав до порушення справи[2]. За логікою законодавця прийняття одного рішення ставиться в залежність від можливості прийняття іншого. У цій ситуації, за висловлюванням Л.М. Карнєєвої, закон вирішує питання про підставу для відмови в порушенні справи «як би від зворотного» [230, с. 93]. Вже у першому наближенні не ясно, як можна співвіднести достатність даних, які вказують на ознаки злочину, із такою підставою для відмови, наприклад, як наявність не скасованої постанови про відмову в порушенні справи за тим же фактом. Тому чинне законодавство не дає змоги встановити індивідуальну визначеність підстави до відмови в порушенні справи.

У ст. 6 КПК викладено перелік конкретних фактів, за наявності (відсутності) яких кримінальна справа порушена бути не може. У свою чергу ст. 99 КПК не містить посилання на обставини, передбачені ст. 6 КПК, як це у свій час було передбачено законодавством радянського періоду (наприклад, КПК РСФСР), що може навести на думку про наявність двох окремих груп (блоків) фактів, які детермінують відмову в початку досудового розслідування.

Аналіз процесуальної літератури свідчить про те, що характеристиці обставин, що виключають провадження у кримінальній справі, приділено значну увагу, на що вказує значний обсяг наукових даних. Як правило, їх реалізація не викликає ускладнень в правозастосовній діяльності. Пояснюється це тим, що у частині 1 статті 6 КПК достатньо чітко викладені обставини, що виключають провадження у справі. Однак єдиного

---

[1] Про законодавче непорозуміння з цього приводу згадувалося під час дослідження процесуального становища суб'єктів, уповноважених на прийняття рішення, у попередньому розділі.

[2] Аналогічні формулювання містять і кодекси ряду країн СНД: ч. 1 ст. 187 КПК Казахстану, ч. 2 ст. 148 КПК РФ [30; 31].

Відсканировано за допомогою CamScanner

підходу до питання про сутність підстави відмови в порушені провадження у кримінальній справі та співвідношення його із підставою до порушення справи не вироблено.

Спірними уявляються відповіді на наступні питання: чи містить ч. 1 статті 99 КПК додаткову самостійну підставу до відмови в порушенні кримінальної справи, яка полягає у „відсутності підстав до порушення кримінальної справи", а також чи є відсутність приводу, як вважають деякі автори, підставою до відмови в порушенні справи ?

Більшість вчених, виходячи мабуть із приписів закону текстуально, сходяться у думці про те, що підставою до відмови в порушенні кримінальної справ є відсутність достатніх даних, які вказують на наявність конкретного злочину, а також наявність обставин, що виключають провадження у кримінальній справі [116, с. 278; 133, с. 62; 156, с. 15; 254, с. 17]. При цьому виділяються матеріально – правові та процесуальні підстави. Перші, як зазначається, усувають саму підставу порушення кримінальної справи, зокрема, ті, що свідчать про відсутність: протиправності в діях особи[1] або самої події, що була розцінена заявником як злочин (наприклад, факту викрадення чужого майна); або коли подія була результатом дій самого потерпілого (самогубство, смерть внаслідок нещасного випадку та ін.). Обставинами, що виключають провадження у справі за відсутністю підстави до порушення справи, вважається відсутність в діянні, про яке надійшла зава (повідомлення) ознак злочину, тобто протиправності та суспільної небезпечності цього діяння [256, с. 74].

Віднесення до обсягу підстави для відмови в порушенні справи лише обставин, які виключають провадження у справі, властиве іншим вченим, що досліджували проблему [139, с. 9-18; 165, с. 201-203; 166, с. 179-180; 190, с. 237-241; 200, с. 15-19]. При цьому, виходять із того, що відсутність підстави до порушення кримінальної справи, як це зроблено законодавцем у ст. 99 КПК, позбавлена самостійного змісту та, як зазначає, Л.М. Карнєєва, «не компенсує відсутнього в ній чіткого визначення переліку підстав до відмови в порушенні кримінальної справи» [231, с. 56]. З цієї точки зору підстави для від-

---

[1] Йдеться про необхідну оборону (ст. 36 КК); уявну оборона (ст. 37 КК); затримання особи, що скоїла злочин (ст. 38 КК); крайню необхідність (ст. 39 КК); фізичний або психічний примус (ст. 40 КК) тощо.

Відсканировано за допомогою CamScanner

мови еквівалентні обставинам, які виключають провадження у справі [264, с. 15; 265, с. 34]. Остання точка зору вбачається більш обгрунтованою.

Положення, яке міститься у ст. 99 КПК, не описує підставу до відмови в порушенні справи та не може адекватно заповнити правову прогалину, обумовлену відсутністю її законодавчої дефініції. Попри те, що рішення про порушення справи та про відмову в цьому складають підсумок кримінально-процесуальної діяльності у рамках одного і того ж (дослідчого) провадження, і своїм змістом виражають протилежні відповіді на питання про початок досудового розслідування, виключаючи з погляду логіки третє судження, це зовсім не означає, що такими за своїм змістом (протилежними) є підстави їх прийняття. Гносеологічна сторона підготовки цих рішень різниться як за змістом знань про факти, що складають підставу рішень, так і за структурною характеристикою цього знання. Саме тому підхід законодавця «від зворотного» не може вважатися виправданим.

У літературі підкреслюється, що порушення кримінальної справи – вихідний, первинний акт кримінального переслідування особи, як вчинила злочин, незалежно від того, чи встановлена особа, що вчинила злочин [91, с. 35]. Відмова в порушенні справи – це негативне рішення [265, с. 29]. Відмовляючи у порушенні кримінальної справи, відповідний орган чи посадова особа в цьому відношенні відмовляється від початку кримінального переслідування. Останнє не може бути започатковане лише у випадку, коли особа, яка веде процес, приходить до переконання в тому, що кримінально-правові відносини між громадянином та державою не виникли, або не можуть бути реалізовані у кримінальному процесі.

Рішення про відмову в порушенні справи як кінцевий акт дослідчого кримінального процесу окреслює часові рамки останнього, оскільки з його прийняттям у реальному провадженні за заявами та повідомленнями про злочини останній завершує свій перебіг. Однак для характеристики його сутності більш важливим є те, що на відміну від акту порушення справи, відмова припиняє динаміку процесуального пізнання. Звідси слідує висновок: якщо порушення кримінальної справи передбачає, що встановлення істини у справі буде продовжене, то відмова в порушенні кримінальної справи ви-

Відсканировано за допомогою CamScanner

ключає подальше встановлення ряду обставин [265, с. 30]. Досліджуваним рішенням припиняється встановлення шуканих фактів, і це відбувається не інакше як через те, що з достовірністю встановлена відсутність або суспільно небезпечного діяння, або відсутність відповідного складу злочину. Сказане обумовлює різний гносеологічний підсумок здійснюваної тут діяльності.

Якщо призначенням акту порушення справи є констатація вірогідного виникнення кримінально-правових відносин, то відмова покликана констатувати достовірно встановлену відсутність чи, навпаки, наявність таких відносин (якщо йдеться про нереабілітуючі підстави для відмови).

Звідси слідує висновок, на якому наголошувалося раніше, – якщо обставини, що виключають провадження у кримінальній справі, не встановлені, то кримінальна справа повинна бути порушена, попри будь-які сумніви у тому, що злочин вчинено, та незважаючи на міру вірогідності цього знання. Відсутність у реальній дійсності даних, що вказують на ознаки злочину, означає, що злочину не було, оскільки відсутнє суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом. Отже жодна із мислимих ситуацій у дослідчому кримінальному процесі не виходить за рамки обставин, передбачених ст. 6 КПК.

Таким чином, підстави рішень про порушення справи та про відмову в порушенні справи перебувають у співвідношенні конкуренції в тому смислі, що по-перше, їх наявність може бути встановлена за однією і тією ж заявою або повідомленням про злочин, по-друге, що у такому випадку характер рішення визначає підстава до відмови в порушенні справи (домінуюча підстава). З гносеологічної точки зору обидві підстави перебувають на різних, так би мовити, рівнях знань про шукані факти, тому наявність однієї з них не може визначатися, виходячи із відсутності іншої.

З цього погляду слід визнати, що справа не порушується лише в тому випадку, коли достовірно встановлено одну із обставин, що виключають провадження у кримінальній справі.

Питання це має велике практичне значення. Співробітники правоохоронних органів з посиланням на ст. 94 КПК наводять обставини, що не мають нічого спільного із законною підставою до відмови в порушенні кримінальної

Відсканировано за допомогою CamScanner

справи, та не приймають законного рішення за наявності до цього підстав[1].

Резюмуючи сказане, відмітимо, що передбачені законом обставини, на підставі яких приймається рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, повинні бути встановлено достовірно, а зміст знання про них має відображати істину, встановлену в дослідчому кримінальному процесі. Коли виникають сумніви в правильності цього рішення, у можливості іншого рішення, то необхідно зробити висновок про те, що «...істина за даним матеріалом ще не встановлена» [265, с. 37]. Рішення про відмову в порушенні кримінальної справи може бути винесено лише тоді, коли до моменту його прийняття встановлена така сукупність доказів, яка дозволяє зробити достовірний висновок про наявність однієї із обставин, що виключає провадження у справі [256, с. 161]. Із цього слідує правильність висновку, що дані, отримані під час перевірки заяв та повідомлень про підготовлюваний злочин, які не дозволяють з достовірністю вирішити питання про наявність підстави для відмови в порушенні кримінальної справи, не повинні перешкоджати порушенню кримінального провадження [179, с. 15].

Проведене дослідження обумовлює пропозицію про зміну чинної редакції норми ч. 1 ст. 99, що наводиться в додатку до цієї роботи.

Заслуговує на увагу також питання про характер процесуального рішення, яке має бути винесене за відсутності приводу до порушення кримінальної справи.

Інколи вважається, що відсутність приводу як підстава до відмови в порушенні справи має місце лише в тому випадку, коли відсутня скарга потерпілого у справах приватно-публічного обвинувачення [88, с. 122; 133, с. 62; 174, с. 16-17]. Більш категоричними в цьому питанні є інші автори. За змістом їх позиції, відсутність всякого приводу (зокрема внаслідок

---

[1] У ході проведеного спеціального дослідження практики відмови в порушенні справи органами внутрішніх справ встановлено наступні аргументи, що наводять опитані співробітники органів внутрішніх справ у відповідних постановах: відсутність бажання у потерпілого притягувати до відповідальності (22 %), відкликання заяви (36 %), не виявлення слідів проникнення (9 %), не доведення наявності у потерпілого значної суми коштів (56 %) (див. Додаток Б).

Відсканировано за допомогою CamScanner

невідповідності його внутрішньої форми вимогам закону), є підставою для прийняття досліджуваного рішення [254, с. 17; 256, с. 73]. Проте слідуючи такій пропозиції, доведеться визнати, що рішення про відмову в порушенні справи буде законним, якщо буде винесено, наприклад, внаслідок не попередження заявника про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про злочин, що виключатиме у подальшому порушення справи за тим же фактом.

Підставу прийняття процесуального рішення про відмову в порушенні справи складають обставини, у вичерпному порядку вказані у ст. 6 КПК. Привід, як зазначалося, є юридичним фактом, необхідним та достатнім для виникнення кримінального процесу, та є умовою будь-якого процесуального рішення. А це означає, що його відсутність перешкоджає здійсненню кримінально-процесуальної діяльності взагалі та унеможливлює прийняття всякого із можливих тут процесуальних рішень. Для забезпечення законності останніх привід повинен бути не лише встановлений, але і оформлений належним чином[1]. Тому правий П.П. Підюков, стверджуючи, що «...застосування будь-якого із вказаних в законі обставин до відмови в порушенні кримінальної справи може мати місце тільки за наявності одного із приводів, вказаних у ст. 94 КПК. Якщо ж такого немає, а є в наявності повідомлення про злочин, не втілене в передбачену процесуальну форму, – офіційного реагування, що виражається у прийнятті процесуального рішення, не вимагається [264, с. 13].

Поряд з цим відсутність деяких приводів в силу прямої вказівки закону є обставиною, що виключає провадження у справі. Йдеться про справи приватно-публічного обвинувачення[2]. За смислом закону дослідчий кримінальний процес може виникнути і без такого специфічного приводу, однак виникнення кримінального провадження обумовлене волевиявленням потерпілого, оформленого належним чином, тому його відсутність є достатньою підставою для відмови в порушенні справи.

---

[1] За аналогією із встановленим порядком розгляду та вирішення анонімних заяв, у випадку відсутності інших приводів, здійснюючи свою службову діяльність прокурор, слідчий чи орган дізнання можуть встановити привід, передбачений п. 5 ст. 94 КПК.

[2] Це ж стосується і справ приватного обвинувачення, які в даній роботі не розглядаються.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Індивідуальні підстави досліджуваного процесуального рішення, вказані у ст. 6 КПК, об'єднані єдиним переліком із підставами закриття кримінальної справи[1].

У літературі зустрічаються результати їх систематизації за тими чи іншими критеріями. Обраний авторами критерій обумовлює і специфіку запропонованої класифікації[2]. Поширеним у літературі є виділення серед всіх обставин, які передбачені ст. 6 КПК, так званих реабілітуючих підстав – відсутність події злочину та відсутність складу злочину [133, с. 63].

Спроба охопити всі підстави до відмови в порушенні кримінальної справи єдиним класифікаційним критерієм зроблена П.П. Підюковим. За значенням цих обставин для реалізації кримінально-правового відношення, автор поділяє їх на обставини, що: 1) виключають кримінальну відповідальність в силу відсутності її підстави; 2) звільняють від кримінальної відповідальності; 3) виключають фактичну можливість встановлення кримінальної відповідальності чи можливість її здійснення [264, с. 18].

---

[1] Текст ст. 6 КПК при буквальному підході може створити враження, що всі обставини, перераховані тут у вичерпному порядку, однаково є підставами прийняття рішення про відмову та про закриття кримінальної справи. Однак навіть при поверховому їх аналізові можна виявити, що не всі вони можуть бути покладені в основу відповідного процесуального рішення дослідчого кримінального процесу (п.п. 6, 9, 10, 12). З цієї точки зору застосований законодавцем спосіб викладу нормативного матеріалу є технічно недосконалим. У процесі розвитку законодавства підстави для відмови в порушенні справи доцільно викласти окремо.

[2] З класифікаціями обставин, що виключають провадження у справі, можна ознайомитися, звернувшись до робіт Дубинського А.Я. [85, 86], Михайленка О.Р. [133], , Письменного Д.П. [265], Шумила М.Є. [201]. Підстави до відмови в порушенні справи, наприклад, розподіляють на матеріально-правові та процесуальні, в залежності від того, чи обумовлюється таке рішення відсутністю передбачених кримінальним законом підстав для притягнення до кримінальної відповідальності та/чи покарання. За цим критерієм до першої групи відносяться обставини відсутності події, складу злочину, амністію та помилування, смерть, звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, спеціально передбачених кримінальним законом, а до другої – всі інші, оскільки їх наявність не виключає факту злочину та покарання за вчинене, але в силу вимог процесуального закону усуває можливість порушення кримінальної справи та проведення досудового слідства [86, с. 46-99; 133, с. 64-65].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Безпосередні причини, які обумовлюють прийняття рішення про відмову, як критерій класифікації, запропоновано Д.П. Письменним. Підхід автора до видової характеристики підстав процесуального рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, дозволяє виділити наступні їх групи. Перша об'єднує підстави, які констатують, що злочин не був вчинений (відсутність події злочину; відсутність складу злочину, недосягнення особою одинадцятирічного віку). До другої відносяться обставини, що тягнуть за собою відмову в порушенні справи в силу умов, що обумовлюють звільнення від кримінальної відповідальності та покарання (амністія, помилування, смерть). Третій блок обставин пов'язаний із відсутністю волевиявлення потерпілого (відсутність скарги у справах, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, крім випадків, коли прокуророві відповідно до ч. 3 ст. 27 КПК надано право порушувати справи і при відсутності скарги потерпілого)[1]. І нарешті четверта група підстави покликана констатувати неможливість повторного розслідування фактів, що стосуються діянь осіб, про яких компетентні державні органи прийняли рішення, не скасовані в установленому законом порядку (вирок, постанова, не скасована постанова про закриття справи) [265, с. 64-70][2].

Обставини, що виключають провадження у кримінальній справі, предметно досліджені раніше. Тому в цій роботі висловимо свої міркування щодо найбільш проблемних питань, з якими доводиться зіштовхуватися в ході аналізу закону та практики його застосування.

Вказівка на відсутність події злочину вперше з'явилася у кримінально-процесуальному законодавстві СРСР разом із на-

---

[1] Ст. 6 КПК передбачає ще одну групу фактів, пов'язаних із певним волевиявленням потерпілого і обвинуваченого (підсудного). Вона свідомо не враховується в цій класифікації, враховуючи її відношення до справ приватного обвинувачення та можливість реалізації лише після порушення провадження.

[2] Що стосується обставини, передбаченої п. 12 ч. 1 ст. 6 КПК (стосовно злочину, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу), думається, що з урахуванням специфіки завдань, вирішуваних під час дослідчого кримінального процесу, зазначена підстава, пов'язана із екстрадицією, застосовна лише у плані з'ясування умов притягнення особи до кримінальної відповідальності, тобто є актуальною вже у рамках слідчого провадження.

Відсканировано за допомогою CamScanner

бранням чинності Основами кримінального судочинства 1958 року (п. 1 ст. 5) [201, с. 72]. У чинному КПК термін «подія злочину» зустрічається сім разів, серед яких тричі – у значенні предмету пізнання органу дізнання, слідчого, прокурора у ході здійснення кримінально-процесуальної та наглядової діяльності (ст. 4, п. 1 ст. 64, п. 1 ст.228) та чотири рази – у контексті негативного результату пізнання (відсутність події) й одночасно як підстава прийняття процесуальних рішень про відмову в порушенні справи, закриття справи або постановлення виправдувального вироку (п. 1 ст. 6 КПК, ст. 53 -1, ч. 4 ст. 327 ч. 2 ст. 328)[1].

Більшість вчених, які досліджували дане поняття, вважають, що у п. 1 ст. 6 КПК йдеться про випадки, коли не було діянь будь-яких сторонніх осіб, які могли б розглядатися як злочини. До обсягу поняття «відсутність події злочину» у контексті ст. 6 КПК відносять випадки відсутності самого факту про який повідомлено, або коли подія не може бути визнана «злочинною», оскільки є результатом дій не людини, а стихійних сил природи або дій самого потерпілого, а не інших осіб [109, с. 21; 133, с. 65; 137, с. 14; 179, с. 15; 201, с. 73].

З точки зору семантики слово «подія» означає явище, факт суспільного або особистого життя [280, с. 1009]. Подія злочину – окреме явище, що відбулося в певному місці й часі, та має передбачені кримінальним законом ознаки. Це – узагальнююче поняття, що охоплює соціально значущі зміни в природі та суспільстві, які можуть бути викликані силами природи або людини [201, с. 72].

Системно-нормативне тлумачення цієї правової категорії вказує на розуміння події злочину як складного юридичного факту, до елементів якого відноситься час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину (ч. 1 ст. 64 КПК). У літературі, присвяченій теорії процесуального доказування, підкреслено, що цей термін, властивий мові кримінально-процесуального закону, умовно використовується для позначення кола обставин, що характеризують ознаки об'єктивної сторони та об'єкту злочину [178, с. 164-165].

---

[1] У ч. 4 ст. 327 КПК при вказівці на підставу виправдувального вироку законодавець використовує словосполучення «не встановлено події злочину», що не лише з точки зору семантики, але і в процесуальному смислі є відмінним від випадків встановлення «відсутності події злочину».

Відсканировано за допомогою CamScanner

Подія злочину підлягає встановленню у процесі доказування (п. 1 ст. 64 КПК України). Зміст понять, використовуваних у ст. 6 та ст. 64 КПК, є різним. У останньому випадку – це фактичний склад, до встановлення якого суб'єкт повинен прагнути під час пізнавальної діяльності у справі (ст. 4 КПК). Поряд з цим, як уявляється, даний термін є непридатним для правильного формулювання підстави прийняття рішення у дослідчому кримінальному процесі.

«Подія злочину» відображає багатогранне явище, яким є злочин у його взаємодії з оточуючою людину об'єктивною дійсністю. Не всі обставини, які характеризують подію злочину, мають кримінально-правове значення, зокрема, для вирішення питання про наявність в діянні складу злочину. Сказане дозволяє заключити, що будь-яке діяння людини може бути подією, але не всяке діяння здатне створити подію злочину, ознаки якого встановлені у ч. 1 ст. 11 КК. З метою ідентифікації конкретного діяння як злочину використовується поняття складу, який містить як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки, властиві кримінально-протиправним дії або бездіяльності.

Права Л.М.Карнєєва, яка стверджує про те, що злочинна подія може бути визнана лише в одному випадку: коли фактичні обставини, що її утворюють, відповідають складу одного із злочинів, а відповідно відсутність події злочину одночасно означає відсутність складу злочину в діянні, що викликало цю подію. Доведеність же наявності події злочину означає не що інше, як відповідність фактичних обставин, що утворюють цю подію, складу злочину [101, с. 30]. Таким чином, у випадку відсутності в діянні складу злочину, одночасно відсутня і його подія, тому досліджувана підстава процесуального рішення «розмита», охоплюючи собою іншу підставу відмови у порушенні справи.

Для того, щоб питання про склад злочину було доречним, має бути констатовано факт вчинення того діяння (дії чи бездіяльності), яке оцінюється з точки зору наявності в ньому цього складу. Іншими словами, згадане питання може виникнути лише тоді, коли дано позитивну відповідь на питання про наявність самого діяння, яке може містити (або не містити) ознаки правової моделі злочину[1].

---

[1] Так, КК (ч. 2 ст. 1) визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили, а згідно із ч. 1 ст. 2 КК підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом.

Відсканировано за допомогою CamScanner

У плані обговорюваних тут проблем слід звернути увагу на те, що закон орієнтує на певний алгоритм правильного пізнання властивостей діяння. Так, постановляючи вирок, суд повинен вирішити питання чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний, а потім вирішити питання про те, чи має це діяння склад злочину і якою саме статтею кримінального закону він передбачений (п.1, 2 ст. 24 КПК). Відповідно до ч. 1 статті 65 КПК України доказами є всякі фактичні дані на підставі яких у визначеному законом порядку встановлюється наявність чи відсутність *суспільно небезпечного діяння* (курсив автора – О.К.), винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

З логічної точки зору особа, яка перевіряє інформацію про злочин, «відштовхується» від з'ясування питання про наявність самого діяння іншої особи (його ознак) до констатації «перебування» в ньому загальних ознак, передбачених законом (індукція). За відсутності діяння продовження таких інтелектуальних операцій позбавлене сенсу. З іншого боку, висновок про наявність події злочину неможливий без дослідження даних як про саме діяння на предмет його суспільної небезпечності, так і наявності в ньому елементів складу конкретного злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України[1].

На цій основі окремі автори, досліджуючи дане питання, дійшли справедливого висновку про те, що підстава, передбачена п. 1 ст. 6 КПК, по суті включає в себе підставу, передбачену п. 2 ст. 6 КПК, тому в обох випадках «слід говорити про те, що не було вчинено злочину» [101, с. 53; 249, с. 15]. Як резонно зазначив з цього приводу М.М. Михеєнко, «термін «подія злочину», що використовується у кримінально-процесуальному законодавстві, до того ж поряд із терміном «склад злочину»... слід визнати явно невдалим» [135, с. 108].

«Встановлення відсутності події злочину, – вказує М.Є. Шумило, – означає, що злочину взагалі не було й, відповід-

[1] Коли, наприклад, інвентаризацією встановлено недостачу товарно-матеріальних цінностей, що виникла не внаслідок діяння матеріально відповідальних осіб, то в даному випадку має місце ситуація, передбачена п. 1 ст. 6 КПК. З іншого боку, коли в результаті перевірки виявиться, що діяння матеріально відповідальної вчинене невинно, а інші особи злочин не вчиняли, то в даному випадку відсутні як склад, так і подія злочину, хоча в наявності є суспільно небезпечне діяння.

Відсканировано за допомогою CamScanner

но, не існувало кримінально-правових відносин. Виникнення ж кримінально-процесуальних відносин було зумовлене неадекватним віддзеркаленням обставин об'єктивної реальності, які невиправдано оцінювалися як злочин, базувалися лише на даних вірогідного характеру. А потім в процесі функціонування кримінально-процесуальних відносин виявилася їх фіктивність» [201, с. 75-76].

Слід також звернути увагу на те, що у дослідчому процесі з'ясовується наявність не самого злочину, а його ознак, інакше слід було би визнати, що кожне процесуальне рішення про порушення кримінальної справи повинно ґрунтуватися на висновку слідчого про наявність події злочину, яку, як ми зазначали, ще слід встановити. Якщо під час розгляду заяви або повідомлення про злочин не встановлено достатніх даних, які вказують на наявність ознак злочину, то у даному випадку може бути констатовано два висновки: 1) у даному випадку відсутнє діяння або 2) відсутній склад злочину, якщо достовірно встановлено, що діяння мало місце. Жодна із мислимих ситуацій не може обумовити інший результат пізнання у випадку, коли злочин насправді вчинено не було.

Поняття, що використовує кримінально-процесуальний закон, повинно не лише максимально точно виражати смисл позначеного явища, але і бути ясним та зрозумілим для осіб, які покликані застосовувати його на практиці[1], тому в п.1 ст. 6 КПК слід передбачити ті ситуації, коли у ході процесуальної діяльності не встановлено дії або бездіяльності, що спричиняють (здатні спричинити) шкоду об'єктам кримінально-правової охорони, іншими словами, – суспільно небезпечного діяння[2].

---

[1] Недостатня ясність терміну «відсутність події злочину» та його співвідношення із «відсутністю складу злочину» закономірно призводить і до помилок на практиці. Симптоматичним у цьому плані є виявлені в ході дослідження факти відмови в порушенні кримінальної справи за такою неіснуючою підставою, як «відсутність складу злочину в будь-чиїх діях». Вивчення матеріалів засвідчило, що у даному випадку йшлося про відсутність діяння взагалі, а «творчість» виконавця очевидно пов'язана зі складністю в тлумаченні ситуацій, коли інформація про вчинення злочинного діяння невідомими особами не підтверджувалася.

[2] М.М. Михеєнко дійшов такого висновку також виходячи із логіки законодавця стосовно алгоритму вирішення питань в акті правосуддя [135, с. 109].

Відсканировано за допомогою CamScanner

На цій основі пропонується пункт 1 ст. 6 КПК викласти в наступній редакції: «коли не вчинено суспільно небезпечного діяння»[1]. За умов такого формулювання, пунктами 1, 2 ст. 6 КПК будуть повністю охоплені всі випадки відсутності злочину, а зміст п. 1 ст. 6 КПК буде зрозумілішим для практиків, і відповідатиме логіці законотворчості.

Відмова у порушенні кримінальної справи за п. 2 ст. 6 слідує в тому випадку, коли сам факт діяння конкретної особи, з приводу якого здійснювалася перевірка, встановлений, але воно не передбачено або не розцінюється кримінальним законом як злочин з точки зору конструкції його складу [86, с. 51; 88, с. 138-139; 109, с.21; 137, с. 14-15; 179, с. 15; 201, с. 76; 265, с. 41-42][2].

На думку М.М. Михеєнка досліджувана підстава застосовується також у випадку, коли встановлено, що діяння, з приводу якого може бути почато провадження, дійсно вчинене, але не даною особою, а іншою [137, с. 14]. У одному із науково-практичних коментарів до КПК вказується також на тотожність цієї підстави випадкам наявності кримінально-процесуальних імунітетів, пов'язаних із станом особи (дипломати тощо) [109, с. 21].

Обставини, необхідні для констатації відсутності складу злочину, А.Я. Дубинський класифікував на випадки: 1) коли відсутній хоча б один із елементів складу злочину; 2) коли встановлені обставини, спеціально передбачені кримінальним законом (наприклад, малозначність діяння, необхідна оборона тощо); 3) коли з'ясовується непричетність особи до вчинення злочину [86, с. 54-59].

У межах цієї роботи немає можливості детально розглянути зазначені випадки, які, тим більше, були предметом значної

---

[1] У КПК Республіки Білорусь ця підстава сформульована наступним чином: «за відсутністю суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом» (п. 1 ч. 1 ст. 29) [29]. Як видно, таке формулювання включає як матеріальну ознаку, так і ознаку протиправності, тобто суспільну небезпечність та всі інші ознаки злочину і його складу, що не дозволяє чітко розмежувати її із ситуаціями відсутності складу злочину.

[2] У співвідношенні із попередньо досліджуваною підставою відсутність складу злочину у процесуальних рішеннях застосовується: за даними Д.П.Письменного у 73,05 % випадків, [265, с. 41], а згідно із висновками дослідження М.Є.Шумила– у 80% проваджень [201, с. 77].

Відсканировано за допомогою CamScanner

кількості наукових досліджень. Тому аналітичну увагу доцільно зосередити лише на окремих, неоднозначно вирішуваних питаннях.

Стверджуючи, що у разі малозначності діяння повинен застосовуватися п. 2 ст. 6 КПК, вчені виходять із того, що за відсутності суспільної небезпечності (протиправності) у вчиненому діянні відсутній склад злочину [133, с. 68, 265, с. 43].

Як вбачається із положень ч. 2 ст. 11 КК малозначними, і тому позбавленими злочинних властивостей, є дія або бездіяльність, які формально містять в собі елементи складу, але не являють суспільної небезпечності, тобто не заподіяли і не могли заподіяти шкоди об'єктам кримінально-правової охорони[1]. Отже малозначність діяння пов'язана із матеріальною ознакою злочину – його суспільною небезпечністю, за якою «...законодавець розмежовує незлочинне діяння від злочину» [201, с. 83]. У даному випадку, як видно, відсутність злочину констатується не з погляду елементів складу злочину, а з точки зору суспільної небезпечності, загальної його ознаки. Тому виникає питання про ту норму процесуального закону, яка підлягає застосуванню щодо малозначного діяння, адже кожне процесуальне рішення повинне опиратися на процесуальний закон [86, с. 54; 265, с. 44].

Відштовхуючись від наведеного законодавчого визначення, можна стверджувати, що подібне діяння хоч і формально, все ж таки містить елементи складу злочину, що вказує на непридатність п. 2 ст. 6 КПК для застосування щодо цього випадку.

Автори, які стверджують зворотне, не враховують, що склад злочину – модель, юридична конструкція, яка, строго кажучи, не вміщує в собі матеріальну ознаку злочину. Остання опосередкована всіма елементами складу злочину, оскільки пов'язана із специфічним вчинком людини, направленим проти суспільних цінностей. Суспільна небезпечність, встановлювана таким чином після зясування протиправності діяння, так

---

[1] Висновок про малозначність діяння в кожному випадку повинен ґрунтуватися на аналізі всіх обставин, що характеризують конкретну обстановку вчинення діяння. Суспільна небезпечність визначається не тільки наявністю та розміром шкідливих наслідків, але і характером і метою діяння, обстановкою його вчинення та іншими моментами, що характеризують це діяння в цілому [86, с. 55; 265, с. 44].

Відсканировано за допомогою CamScanner

би мовити презюмується у кожному випадку констатації наявності складу злочину. Проте така «презумпція» є спростовною з урахуванням індивідуальності діяння, яке містить (формально) всі елементи складу злочину. Малозначність може бути наслідком особливостей вказаного вчинку на рівні будь-якого із елементів його структури (об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона) або у їх взаємозв'язку.

Таким чином у нинішній редакції ст. 6 КПК малозначність не охоплюється жодною із підстав для прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. З урахуванням наведених міркувань уявляється, що в такій ситуації вчинене діяння не володіє лише властивістю суспільної небезпечності, іншими словами – суспільно небезпечне діяння особою не вчинено (що відповідає змісту п. 1 ст. 6 КПК у запропонованій в цій роботі редакції).

Цікавим є питання про те, яку норму слід застосовувати у випадку, коли у дослідчому кримінальному процесі встановлено з одного боку підстави до порушення справи, а з іншого – непричетність до вчинення злочину особи, з якою це діяння було пов'язане у заяві (повідомленні) про злочин. Як вважав А.Я. Дубинський, підлягає застосуванню п. 2 ст. 6, бо «...діяння даної особи не викликали події злочину, іншими словами, в діяннях цієї особи відсутній склад злочину» [86, с. 53]. На думку М.І.Гапановича, з яким Дубинський А.Я. полемізує у своїй праці, при встановленні непричетності особи до вчинення злочину, підлягає застосуванню підстава, що вказує на відсутність події злочину. Автор зазначив, що її застосування «... не виключається у випадку, коли злочинний факт мав місце в дійсності, тобто коли факт виник внаслідок дій не даного, а іншого суб'єкта злочину» [75, с. 22].

Вважаємо, що у випадку, коли встановлено непричетність конкретної особи (про яку повідомлено у заяві про злочин), то в силу відсутності зв'язку цієї особи із вчиненим діянням недоречно і ставити питання про наявність чи відсутність в її діях складу злочину. Очевидно і специфіка формулювання п. 1 ст. 6 КПК «заважає» вченим розглядати її як правову підставу відмови в порушенні справи в такому випадку. І дійсно, за нинішньої редакції ст. 6 КПК закон не передбачає адекватної таким випадкам підстави для відмови у кримінальному переслідуванні особи.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Оскільки достовірно встановлено, що даною конкретною особою в цьому випадку насправді не вчинено діяння, з приводу якого здійснюється дослідчий кримінальний процес, щодо неї слід констатувати факт не вчинення суспільно небезпечного діяння (п. 1 ст. 6 КПК у запропонованій редакції), що не перешкоджає початку провадження у справі щодо інших осіб.

У плані розглядуваних тут проблем хотілося б звернути увагу ще на одне питання: за якою підставою слід відмовляти в порушенні кримінальної справи у випадку, коли мають місце так звані «кримінально-процесуальні імунітети», пов'язані із специфікою правового становища особи ?

Думається, що у даному випадку не може бути застосована жодна із норм чинної редакції ст. 6 КПК України, у тому числі й норма про відсутність складу злочину, як інколи вважають [109, с. 21].

Задля уникнення неоднозначності, у випадку, коли законодавець передбачатиме щодо певних категорій осіб особливі передумови початку досудового розслідування, йому одночасно слід доповнювати ст. 6 КПК нормою, за якою відсутність відповідних позитивних умов є обставиною, яка виключає провадження у справі.

Склад злочину в діяннях особи також відсутній в силу спеціальної вказівки, що міститься в кримінальному законі. Ці обставини передбачені в Загальній чи Особливій частині КК і виключають злочинність діяння [113, с. 117; 185, с. 153]. Слід звернути увагу на те, що встановлення цих обставин у дослідчому кримінальному процесі є справою непростою. Як правило, це вдається зробити тільки у процесі детального вивчення всіх обставин вчиненого діяння, тому рішення про відмову в порушенні кримінальної справи виносяться у виняткових випадках при достовірному їх встановленні, «повній ясності того, що відбулося» [242, с. 46].

У Загальній частині КК передбачені також підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності, зокрема, у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45), примиренням винного з потерпілим (ст. 46); на підставі закону України про амністію (ст. 86) тощо. У цих випадках, а також тоді, коли особа звільняється від кримінальної відповідальності в силу прямої вка-

Відсканировано за допомогою CamScanner

зівки в Особливій частині кримінального закону[1], це означає, що в її діях має бути встановлений склад злочину[2].

Характерною особливістю рішення про відмову в порушенні кримінальної справи за нереабілітуючими підставами, – пише П.П. Підюков, – є завершення провадження при констатації того, що злочин вчинений певною особою [264, с. 12]. Тому обов'язковою умовою застосування таких підстав є не лише факт відсутності заперечення проти цього, але і доведеність складу злочину, вини особи у вчиненні цього суспільно небезпечного діяння [85, с. 68; 210, с. 78], доведеність наявності підстав для застосування даних обставин [254, с. 8-19], обставини, що характеризують особу тощо. Отже умовою застосування всіх нереабілітуючих підстав є встановлення кримінально-правового відношення та його змісту, основою для якого є достовірний висновок про наявність конкретного складу злочину, вчиненого певною осо-

---

[1] Йдеться про норми КК, що містяться у ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 2 ст. 255, ч. 5 ст. 258, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 3 ст. 369, ч. 4 ст. 401.

[2] Поняття кримінальної відповідальності відображає факт реальної взаємодії особи, що вчинила злочин, та спеціальних органів держави. Така взаємодія протікає в рамках кримінально-правових відносин, що виникають з моменту вчинення злочину. З часу виникнення ці правовідносини весь час розвиваються, уточнюються та змінюються. Остаточно посвідчує існування кримінального правовідношення вирок суду, який є формою вираження державного осуду злочинця та вчиненого ним діяння і конкретизує вид та міру тих позбавлень та обмежень, яким повинен бути підданий засуджений. Отже кримінальна відповідальність виникає з моменту вступу в законну силу обвинувального вироку суду, а перестає існувати з моменту припинення кримінально-правового відношення. Останнє може бути припинено і на більш ранньому етапі [185, с. 57-59] внаслідок звільнення від відповідальності, сутність якого складає відмова держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, передбачених КК обмежень її певних прав і свобод [122, с. 161]. Проте можливість відмови обмежена жорсткими часовими рамками: «відправним» пунктом тут є час вчинення особою злочинного посягання, а кінцевим є момент, що безпосередньо передує початку реалізації кримінальної відповідальності, який співпадає і набранням законної сили обвинувальним вироком суду [256, с. 34, 43]. Протягом вказаного періоду кримінально-правове відношення може бути припинене внаслідок прийняття рішення уповноваженим органом держави про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Відсканировано за допомогою CamScanner

бою, яка звільняється, іншими словами – доведеність складу злочину [88, с. 59].

У рамках дослідчого кримінального процесу досягнення такого рівня інформаційної визначеності висновків не вимагається, юридична кваліфікація часто є лише вірогідною, а тому не можна перебільшувати значення будь-якого можливого висновку і брати до уваги склади злочину, ознаки яких вбачаються в діянні. До того ж застосування нереабілітуючих підстав очевидно дисонує із системою принципів судочинства[1].

Оскільки у КПК відсутні норми, що передбачають відмову в порушенні справи у вказаних випадках [265, с. 51], має бути проведене повноцінне розслідування, незважаючи на жодні обставини, у тому числі й уявну очевидність «картини» злочину. Про необхідність виключення норм, що допускають відмову в порушенні справи з нереабілітуючих підстав, тривалий час наголошувалося у спеціальній літературі [256, с. 44]. І врешті-решт це питання вирішено у чинному кримінально-процесуальному законодавстві на користь відмови від позасудового їх застосування[2].

Втім передчасно вважати питання таким, що втратило свою актуальність у сучасному кримінальному процесі, оскільки під час аналізу наступної проблеми інституту відмови в порушенні справи воно виявляє свою теоретичну та практичну цінність.

Відповідно до п. 5 ст. 6 КПК відмова в порушенні справи обумовлена недосягненням на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку.

Відсутність законодавчих умов її застосування ускладнює процес виявлення правової природи даної підстави, а також викликає складність у виборі рішення правозастосовником, що нерідко призводить до серйозних порушень кримінально-процесуального закону.

---

[1] Про систему принципів та проблеми її реалізації у досудовому провадженні див., напр.: [212; 238; 246].

[2] За чинної до 01.01.2012 р. редакції ст. 6 КПК, зміненої з набранням чинності змінами до Закону України «Про застосування амністії в Україні» [19], лише акт амністії (помилування) залишався одночасно і підставою прийняття процесуального рішення про відмову в порушенні кримінальної справи (п. 4 ст. 6). До 01.09.2001 р. відмова допускалася також за скінченням строків давності.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Вік особи, як інколи стверджується, не можна відносити до числа ознак складу злочину, оскільки в даному йдеться про відсутність умови притягнення особи до кримінальної відповідальності [133, с. 74][1]. Однак закон орієнтує на те, що злочин може вчинити лише суб'єкт злочину, яким є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК). За висновками кримінально-правової теорії вчинення будь-якого суспільно небезпечного діяння особою, що не досягла до моменту вчинення злочину необхідного віку, свідчить про відсутність суб'єкта злочину, самого злочину та його складу [185, с. 114]. Отже, вік, як і осудність, – це не тільки умова кримінальної відповідальності, але й обов'язкова ознака складу злочину.

Із таких міркувань виходять процесуалісти, які вважають, що порядок провадження у справах про діяння осіб, що не досягли віку кримінальної відповідальності відображає реально існуючі винятки із правила, що справа не може бути порушена за відсутністю складу злочину [216, с. 95-96; 259, с. 14-15].

І все ж обставина, вказана у п. 5 ст. 6 КПК, перебуває «осторонь» реабілітуючої підстави, визначеної у п. 2 цієї статті, що закономірно заохочує дослідника до пізнання логіки та намірів законодавця, зясування дійсного змісту правоположення.

Недосягнення особою одинадцятирічного віку, думається, входить до класу нереабілітуючих підстав відмови в порушенні справи, з властивою їй індивідуальною специфікою, яка обумовлена однією обставиною: для притягнення особи до кримінальної відповідальності наявні всі умови, крім однієї – достатнього для цього її віку. При цьому, йдеться про особу, яка не досягла вікові межі, встановлені ст. 18 КК, та понад це, є малолітньою (до 11 років). У даному випадку вчинено суспільно небезпечне діяння, що містить елементи складу злочину, за винятком субєкту, який не має індивідуальної вікової ознаки.

---

[1] Аргументуючи свою позицію, О.Р. Михайленко вказує, що вчинення суспільно небезпечного діяння особою, яка не досягла відповідного віку, не виключає суспільної небезпечності діяння, а лише звільняє цю особу від кримінальної відповідальності. «Вік, – пише автор, – необхідна умова кримінальної відповідальності, а не ознака, що характеризує склад злочину» [133, с. 74]. Аналогічної точки зору дотримується С.В. Бородін [68, с. 64].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Тому коли під час дослідчого кримінального процесу окрім відсутності цієї ознаки встановлено, що суспільно небезпечного діяння, скоєного особою, що не досягла 11-річного віку, не було в реальній дійсності, відмовляти у порушенні справи слід за п.п. 1, 2 ст. 6 КПК[1].

Проте кримінально-процесуальний закон «має справу» не лише із злочинами, а регламентує і провадження щодо застосування примусових засобів виховного характеру. І коли особі виповнилося одинадцять років, попри те, що не досягнуто віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, а діяння завідомо не має складу злочину, проводиться досудове розслідування, справа вирішується в порядку ст. 73 КПК [133, с. 16]. Так, у випадку, коли суспільно небезпечне діяння вчинене особою у віці від одинадцяти років і до виповнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, слідчий виносить мотивовану постанову про закриття справи та застосування до неповнолітнього примусових засобів виховного характеру. Якщо ж таке діяння вчинено особою, яка не досягла вказаного нижнього вікового «порогу», справа підлягає закриттю без застосування примусових заходів.

Таким чином, наявність норми п. 5 ст. 6 КПК серед переліку підстав для відмови в порушенні справи пояснюється тим, що стосовно такої особи (мовою закону – «дитини») в силу її вікових характеристик не можуть бути застосована як кримінальна відповідальність, так і примусові заходи виховного характеру.

Як видно, проблема є специфічною, адже йдеться про особливу категорію осіб, які залучаються до кримінального процесу. Навіть впевненість у тому, що в її діях завжди відсутній склад злочину, а щодо особи не можуть застосовуватися примусові заходи, не применшує гостроту питання, оскільки так чи інакше зачіпаються права та інтереси такого неповнолітнього,

---

[1] Умови застосування п. 5 ст. 6 КПК утворюють наступний фактичний склад: 1) вчинене суспільно небезпечне діяння; 2) це діяння має всі ознаки відповідного складу злочину, окрім властивості суб'єкта злочину – досягнення віку кримінальної відповідальності; 3) на момент вчинення діяння особі не виповнилося одинадцятирічного віку; 4) відсутні повнолітні співучасники [179, с. 17].

Відсканировано за допомогою CamScanner

як і третіх осіб, зокрема, його законних представників[1]. Все це вимагає вкрай обережного підходу до провадження стосовно такої категорії осіб.

У справах про діяння особи, яка досягла одинадцятиріч-ного віку, можливість помилки, зловживань з боку правоохо-ронців нейтралізується наявністю правових процедур, у тому числі судових (розгорнуте досудове слідство, перевірка справи прокурором, розгляд справи судом у судовому засіданні), під час яких піддаються детальному дослідженню обставини вчи-неного діяння, доведеність вчинення його даним неповноліт-нім, перевіряється правильність кваліфікації.

Можливість відмови в порушенні справи щодо особи, яка не досягла одинадцятирічного віку, обумовлює перенесення тягаря дослідження всіх обставин вчиненого суспільно небез-печного діяння у дослідчий кримінальний процес, за підсум-ками якого необхідно враховувати: 1) чи встановлена точна картина того, що сталося і того, що діяння вчинене неповно-літнім; 2) чи з'ясовано достовірно, що не було дорослих спі-вучасників та інших осіб, які створили умови для вчинення діяння неповнолітнім [216, с. 95-96]. Чи завжди є можливість під час провадження за заявами і повідомленнями про зло-чини забезпечити всебічне, повне та об'єктивне встановлен-ня обставин події ? На це питання сама по собі напрошується негативна відповідь, тому хибність висновків про вчинення цією особою суспільно небезпечного діяння передбачається з великою вірогідністю.

Наведене дозволяє погодитися із думкою, висловленою О.П. Рижаковим. „Застосування процесуальних засобів, відпо-відних стадії порушення кримінальної справи, – справедливо заключає автор, – не в змозі забезпечити достатнього ступеня вірогідності, що саме неповнолітнім вчинено суспільно небез-печне діяння. Необхідний рівень доведеності даного факту може бути забезпечений не менше, ніж попереднім розслідування... Таким чином, по-перше, які б виправдання не наво-дились, не можна вважати неповнолітнього винним у вчинен-ні суспільно небезпечного діяння без провадження за фактом

---

[1] Така особа, зрозуміло, ставиться на профілактичний облік; батьків має бути притягнуто до адміністративної відповідальності за невиконання обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 КУпАП) [9].

Відсканировано за допомогою CamScanner

попереднього розслідування, а, по-друге, на стадії порушення кримінальної справи неправомірно застосовувати п. 5 ст. 5, як і будь-яку іншу нереабілітуючу обставину, що підлягає доведенню» [158, с. 82][1].

За підсумками дослідження вважаємо, що п. 5 ст. 6 КПК (у частині можливості відмови в порушенні справи) слід виключити.

Умови застосування наступної підстави до відмови в порушенні справи (п. 8 ч. 1 ст. 6) описані в літературі [86, с. 77; 133, с. 76; 179, с. 17; 265, с. 59-60]. Винятком із правила про неможливість порушення справи за п. 8 ст. 6 є випадки, коли вбачається необхідність реабілітації померлого та відновлення справи за нововиявленими обставинами. Необхідність реабілітації особи визначається правом на ініціацію продовження (відновлення) кримінального процесу з тим, щоб в ході всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи під час досудового слідства встановити об'єктивну істину, зокрема, щодо зясування обставин, передбачених ст. 64 КПК, вчинення суспільно небезпечного діяння саме цією особою та наявності в її діях складу злочину. Право певних осіб (що не є органами та посадовими особами, які ведуть процес) ініціювати на свій розсуд таку процедуру, є проявом диспозитивного начала кримінального процесу[2].

Природно, що вимагати реабілітації померлого мають право його близькі родичі. Однак у законі відсутнє обмеження для будь-яких інших осіб чи організацій клопотати про продовження (відновлення) провадження у справі. Відтак доцільно законодавчо окреслити коло осіб, які вправі вимагати реабілітації, а також врегулювати відповідну процедуру. У зв'язку із

---

[1] Як резонно вказує автор, правозастосовник використовує малолітніх в своїх інтересах, відмовляючи в порушенні кримінальної справи без достатніх на те підстав. У матеріалах про відмову нерідко містяться пояснення від потерпілих, очевидців лише про приблизний вік малолітнього 10-12 років. Все це призводить до того, що порушення підстав відмови в порушенні справи, стає нормою, підлітки перетворюються в „хороший матеріал" для покращення звітності із розкриття злочинів. Із практики правозастосування необхідно виключити випадки використання п. 5 ст. 5 КПК (за КПК РФ – прим. авт.) як „хорошої" можливості укриття злочинів, підтасовки фактів [158, с. 82].

[2] Про диспозитивність у кримінальному процесі див., напр.: [127, с. 335-350; 235].

Відсканировано за допомогою CamScanner

цим слід підкреслити і важливість закріплення у законі ефективних процесуальних гарантій – права знати про існування відповідного провадження, подавати заяви та клопотання, заперечувати проти прийняття рішення про відмову в порушенні справи, подавати клопотання прокурору про порушення кримінальної справи у зв'язку із необхідністю реабілітації померлої особи тощо[1].

У ст. 6 КПК слід встановити правило про те, що оскарження постанови про відмову в порушенні справи за п. 6 ст. 8 КПК з мотивів необхідності реабілітації померлого, є підставою для скасування прийнятого рішення.

Відсутність скарги потерпілого у справах про злочини приватно-публічного обвинувачення, є підставою для відмови в порушенні кримінальної справи. Що стосується злочинів у справах приватного обвинувачення, заява (повідомлення) про які вирішуються у дослідчому кримінальному процесі, такі заяви (повідомлення), прийняті незалежно від предмету відання, слід надсилати за належністю до суду, до компетенції якого належить їх вирішення. У реальній діяльності прокурора, слідчого та органу дізнання має місце неправильна практика відмов у порушенні справ з роз'ясненням особі, яка заявила про злочин, порядку їх розгляду. Проблема виникає в ситуації, коли особа, яка звернулася із заявою про злочин, наполягає, що у даному випадку має місце злочин, що належить до справ публічного обвинувачення, та наполягає на притягненні винного до відповідальності, а посадова особа, яка здійснює розгляд заяви, доходить іншого висновку. У даному випадку відмова у порушенні справи є недопустимою, бо це унеможливить виникнення іншого провадження за цим фактом[2].

---

[1] Особа може використати права, про наявність яких вона знає та значення яких розуміє [119, с. 140], що детермінує встановлення кореспондуючих обовязків органів, які ведуть процес, розяснити право та його реально забезпечити. При цьому, чіткість, визначеність вираження закони відповідного обов'язку вимагає, щоб такими були вказівки про те, хто саме є суб'єктом даного обов'язку, в чому його сутність, за наявності яких обставин відповідна дія повинна бути (або не може бути) вчинена; коли в якому порядку ця дія вчиняється [119, с. 162].

[2] Хоча практичні працівники посилаються при цьому на те, що вони відмовляють за певною статтею. Але ж «факт» залишається «фактом».

Відсканировано за допомогою CamScanner

Одним із способів вирішення проблеми є законодавче встановлення такого рішення як припинення дослідчого провадження у зв'язку із тим, що заява повинна розглядатися в іншій процедурі з відповідним роз'ясненням заявникові[1]. Однак більш доцільним уявляється такий порядок, згідно з яким посадова особа, яка вирішує заяву (повідомлення), своєю мотивованою постановою за згодою прокурора (або сам прокурор) направляє заяву до відповідного суду. Останній або погодиться із таким рішенням, або поверне матеріали для організації слідства.

Ще більш проблематичним є встановлення правової сутності ситуації, коли особа, яка вчинила діяння (наприклад, заподіяла легкі тілесні ушкодження), не встановлена. У даному випадку направлення заяви до суду позбавлене смислу, оскільки відсутня потенційно переслідувана особа. Злочини, справи про які порушуються не інакше як за скаргами потерпілих, інколи досить непросто, особливо у першій частині кримінального судочинства, відмежувати від діянь у справах обвинувачення публічного. Постановка такого завдання обумовлює необхідність встановлення характеристики не тільки певних ознак об'єкту, об'єктивної сторони, але і обставин, що належать до суб'єктивної сторони. Наприклад, «грань» легкого тілесного ушкодження та хуліганства може проходити по лінії суб'єктивної сфери особи, яка вчинила злочин, оскільки «такі суб'єктивні ознаки, як мотив вчинення та спрямованість умислу є основними критеріями, які відрізняють хуліганство від суміжних злочинів» [113, с. 37, 807][2].

Те ж саме можна сказати і про інші злочини приватного обвинувачення. Справа ж про хуліганство, як відомо, порушується незалежно від бажання будь-якої особи. Наведене свідчить про те, що на момент прийняття рішення про відмову в порушенні справи з цих підстав недостатньо знань про характер та тяжкість наслідків (наприклад, тілесних ушкоджень) – потрібно достовірно встановити інші обставини. Для достовірного

---

[1] Як це зроблено у КПК Біларусь (ст. 174) [29]

[2] Пленум Верховного Суду України у п. 4 своєї постанови від 22.12.2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» орієнтує на те, що розмежування хуліганства від інших злочинів здійснюється залежно від спрямованості умислу, мотивів, цілей винного та обставин учинення ним кримінально караних дій [38].

Відсканировано за допомогою CamScanner

висновку про наявність випадку, передбаченого ст. 27 КПК, у розпорядженні особи, яка приймає рішення, повинні бути дані про обставини вчиненого діяння, суб'єктний склад учасників події (хто вчинив діяння, постраждав), всі суб'єктивні ознаки вчиненого. За відсутності цих даних відмова в порушенні кримінальної справи не може бути визнана такою, що відповідає вимогам законності та обґрунтованості. Думається, що оскільки суб'єктивна сторона діяння у дослідчому кримінальному процесі не встановлена, кримінальна справа повинна бути порушена за ознаками суміжного злочину, що належить до справ публічного обвинувачення.

Наступні передбачені ст. 6 КПК обставини належать до підстав, що констатують неможливість повторного розслідування фактів, яким вже дана оцінка у відповідних процесуальних рішеннях. Дане правило засноване на властивостях виключності вироків[1], а також кореспондується із вимогами ч. 4 ст. 25 і ч. 5 ст. 114 КПК щодо обов'язковості для виконання постанов прокурора і слідчого, винесених відповідно до закону, всіма підприємствами, організаціями, посадовими особами і громадянами. Тому наявність щодо даної особи не скасованої постанови слідчого, органу, прокурора про закриття справи за тим же обвинуваченням або про відмову в порушенні справи за тим же фактом виключає порушення справи чи її розслідування [137, с. 17].

Уже в першому наближенні очевидними є труднощі, що виникатимуть при намаганні адаптувати поняття «по тому ж обвинуваченню» до реалій дослідчого провадження, тому проблематичним уявляється з'ясування точного значення термінів «те саме обвинувачення», «той же факт».

До елементів обвинувачення відноситься його фабула, правове формулювання та кваліфікація [275, с. 8]. Чи всі елементи повинні враховуватися при визначенні обсягу першого із зазначених понять?

У даному випадку йдеться про фабулу, а точніше – про специфіку вчиненого конкретною особою індивідуального діяння поза зв'язком із його правовою оцінкою у попередньому рішенні. Як стверджується у процесуальній літературі, розглядуване поняття підлягає розширювальному тлумаченню. Головним

---

[1] Про цю правову властивість актів правосуддя див.: [79, с. 7; 183, с. 8-9].

Відсканировано за допомогою CamScanner

критерієм для розмежування понять «те саме обвинувачення» та «нове обвинувачення» О.Р. Михайленко вбачає в тому, що «обвинувачення залишається тим самим, допоки мається на увазі та ж сама злочинна подія». З цих міркувань воно буде тим самим, якщо мова йде і про змінене обвинувачення, коли наслідки злочинної події виявляться зміненими, а також в тому випадку, коли нова обставина тягне додаткову кваліфікацію діянь винного за новою статтею закону [133, с. 77].

Для уникнення розширювального тлумачення А.Я. Дубинський пропонував замінити це поняття на формулювання «про ті ж діяння» [86, с. 97]. Пропозиція видається слушною, особливо у зв'язку із труднощами у застосуванні термінів, властивих слідчому та судовому провадженнях. Тим більше, що використаний у ст. 6 КПК термін «обвинувачення», з точки зору повноти свого змісту, є усіченим, так як не містить всіх елементів, іманентних його цілісній структурі.

Складність являє собою також питання про те, чи можна говорити про нетотожність обвинувачення у випадку, коли повідомлено про злочинний факт, який хоча і не був предметом розгляду у іншій справі, але є частиною чи окремим епізодом того злочину, який знайшов своє відображення у процесуальному рішенні? У випадку, коли цей епізод (при триваючих, продовжуваних злочинах) є частиною діяння особи, яке знайшло відображення (та оцінку) у вироку, постанові, ухвалі про закриття справи, останнє (діяння) поглинає знов виявлений факт, а тому наявна підстава для відмови в порушенні справи [86, с. 97; 88, с. 51-52; 133, с. 77]. Вчинення того ж злочину іншою особою, повторність чи реальна сукупність злочинів, коли діяння може отримати самостійну кваліфікацію, опосередковують «нове обвинувачення», тому процесуальна перешкода порушенню справи відсутня.

Під час аналізу поняття «той самий факт» слід звернути увагу на те, що в умовах конкретної процесуальної ситуації факт, який є предметом дослідчого провадження, може бути як пов'язаним із певною особою, так і не пов'язаним із нею[1]. У першому випадку, коли прийняте рішення про відмову в порушенні справи щодо конкретної особи, передбачена п. 11 ч. 1

[1] В останньому випадку йдеться про відсутність факту злочину як такого, оскільки відсутнє суспільно небезпечне діяння взагалі.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ст. 6 КПК підстава до відмови в порушенні справи відсутня у тому випадку, якщо відповідний факт оцінюється знову, але через призму діяння іншої особи. Так, якщо постановою слідчого за заявою про вчинення крадіжки прийнято рішення про відмову в порушенні справи щодо одного громадянина, це не перешкоджатиме розгляду питання про початок досудового слідства щодо іншої особи.

У реальному судочинстві існує ймовірність виникнення паралельних кримінальних проваджень, викликаних можливістю надходження інформації про злочин до різних органів які ведуть кримінальний процес, та дублюванням їх компетенції щодо порушення кримінальних справ. Для уникнення можливості неодноразового притягнення особи до відповідальності та нераціонального витрачання продуктивних сил, яке є неминучим в таких випадках, необхідно ст. 6 доповнити правилом, з якого випливає, що справа не може бути порушена щодо тієї ж особи, якщо за тим же фактом кримінальна справа порушена та перебуває в провадженні того ж чи іншого органу дізнання, слідчого, прокурора чи суду[1].

За вимогами ч. 1 ст. 99 КПК досліджуване рішення знаходить своє відображення в однойменній постанові органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, у зв'язку з чим повинно відповідати загальним вимогам, що пред'являються до постанови прокурора, слідчого та органу дізнання (ст. 130 КПК)[2]. Законом не передбачено жодних спеціальних вимог до даного процесуального акту, що є істотним недоліком у системі кримінально-процесуального регулювання. Не здійснено спроби усунути прогалину і розробниками проектів КПК.

Становище є невиправданим з формально-юридичної точки зору та призводить до недоліків на практиці, де відсутність прямих відповідей на питання, які там виникають, обертається у винесення актів, що не відповідають їх призначенню та сутності. Правильна структура акта, будучи способом зв'язку

[1] На цю обставину раніше звернув увагу О.Р. Михайленко [133, с. 80].

[2] Враховуючи спільну природу процесуальних рішень, уявляється за доцільне введення загальних вимог до процесуальних рішень зазначених суб'єктів. До внесення таких змін положення ст. 130 КПК слід оцінювати як загальні для всіх рішень, що приймаються на досудових стадіях процесу, хоча в буквальному смислі в ній мова йде лише про слідчі процесуальні рішення.

Відсканировано за допомогою CamScanner

його елементів, забезпечує законність та обґрунтованість прийнятого рішення, практичну ефективність[1]. Форма та зміст процесуального рішення – це якраз той сегмент кримінального процесуального регулювання, де деталізована, скрупульозна регламентація не може викликати негативного до себе ставлення. Навпаки –це заслуговує на всемірну підтримку в науці та у законотворчості.

Вступна частина постанови про відмову в порушенні кримінальної справи у співвідношенні з попередньо дослідженим рішенням не має будь-яких специфічних особливостей та в цілому є тотожною їй за складом елементів[2].

В описово-мотивувальній частині підводяться підсумки проведеної роботи, констатуються встановлені обставини, ідентифікуються суттєві риси підстави до відмови в порушенні справи. Саме ця частина сигналізує про те, чи можна той чи інший акт визнати мотивованим та переконливим. Вмотивованість дозволяє судити про обґрунтованість постанови. Із цієї частини постанови логічно і до того ж однозначно повинно випливати категоричне судження, що розслідування за відповідними фактами, про які стало відомо, здійснюватися не буде. Дане судження формулюється в завершальній (резолютивній) її частині.

Ясно, що зміст центральної частини процесуального рішення в залежності від ситуації буде різним, і в першу чергу його специфіка залежить від індивідуальної підстави, за якою здійснюється відмова в порушенні кримінальної справи. При всій можливій багатоманітності описово-мотивувального елемента постанови слід встановити те загальне, якому повинна відповідати кожне рішення. Оптимальною вона вбачатиметься за умов наявності таких блоків інформації: 1) коли, від кого надійшла заява або повідомлення про злочин та її короткий зміст; 2) процесуальні дії, які були здійснені з метою перевір-

---

[1] З точки зору психології відсутність детальної регламентації може бути сприйнята як прояв неістотності значення, яке надається законодавцем формі та змісту цього рішення, що тягне за собою і відповідне (недбале) ставлення особи до підготовки та викладу самого процесуального акту.

[2] Видається невиправданим здійснюване на практиці посилання на номер та дату реєстрації у книгах обліку заяв та повідомлень без індивідуалізації заяви чи повідомлення, що є приводами до початку кримінально-процесуальної діяльності.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ки отриманих даних, та їх результати – встановлені обставини та відомості, якими вони підтверджуються; опис юридичного значення встановлених обставин; 3) констатація на цій основі специфічної підстави для відмови в порушенні справи з посиланням на норми матеріального і процесуального права, якими опосередковуються висновки, та якими керується особа, що приймає рішення. При відмові за п.п. 1,2 ст. 6 КПК слід навести встановлені факти, норми права та відповідні доводи, на основі яких відповідний орган чи посадова особа приходять до достовірного висновку про те, що в реальній дійсності не мало місця суспільно небезпечного діяння або в ньому відсутній склад конкретного злочину, передбаченого Особливою частиною КК.

Важливо у цьому зв'язку відмітити, що констатація відсутності складу злочину передбачає достовірне встановлення діяння, яке при цьому не містить відповідних його ознак (елементів). Отже висновок про відсутність складу злочину передбачає як достовірне встановлення факту вчинення діяння, так і суб'єкта, який його вчинив. Звідси випливає важлива вимога – приймати рішення про відмову в порушенні справи за відсутністю складу злочину можна лише щодо певної особи. Таким шляхом пішов російський законодавець, що підняв дану вимогу на рівень закону[1].

При мотивуванні прийняття рішення відповідно до п. 8 ст. 6 КПК слід взяти до відома, що з урахуванням характеру та призначення даного акту, в постанові повинні знайти відображення всі обставини, які передбачені ст. 64 та 23 КПК України, оскільки лише такий підхід спроможний забезпечити законне та обґрунтоване застосування норм, якими встановлені підстави до відмови в порушенні справи, які не реабілітують особу з точки зору додержання кримінального закону. Тому з посиланням на відповідні докази та їх сукупність слід описати коли, ким, де, яким чином вчинено сус-

[1] Відповідно до ч. 1 ст. 148 КПК РФ за відсутності підстави для порушення кримінальної справи прокурор, слідчий чи дізнавач виносить постанову про відмову в порушення кримінальної справи. Відмова в порушенні кримінальної справи з підстави, передбаченої пунктом 2 частини першої статті 24 цього Кодексу (за відсутністю складу злочину – прим. авт.), допускається лише щодо конкретної особи [31].

Відсканировано за допомогою CamScanner

пільно небезпечне діяння; форму вини, мотиви вчинення, характер та розмір шкоди, обставини, що характеризують особу тощо. На основі встановлених фактів необхідно правильно кваліфікувати діяння.

Постанова повинна містити вказівку на норми кримінально-процесуального закону, якими керувалися посадова особа чи орган, які виносять відповідну постанову – ст. 99 та відповідний пункт частини першої ст. 6 КПК, а також норми матеріального закону, якими опосередковане застосування тієї чи іншої підстави.

У резолютивній частині постанови міститься категоричне твердження про відмову порушити кримінальну справу, посилання на відповідний пункт частини першої статті 6 КПК України та його формулювання, наприклад, «за відсутністю складу злочину»[1].

Резолютивна частина постанови про відмову в порушенні кримінальної справи може містити декілька окремих рішень, пов'язаних із основним. Так, посадова особа чи орган, які приймають рішення, на практиці вказують на обов'язкові для себе дії щодо повідомлення заінтересованих осіб та направлення копії постанови прокурору. Ця діяльність прямо передбачена законом як правовий наслідок відмови в порушенні справи, тому подібні «квазірішення» не мають самостійної підстави, окрім факту прийняття рішення про відмову в порушенні справи, і не мають специфічного значення. Вони складають «програму» дій особи, яка відмовила в порушенні справи, направлених на приведення до виконання основного рішення.

Постанова про відмову в порушенні справи може містити також припис про направлення заяви чи повідомлення для вжиття відповідних заходів впливу чи адміністративного стягнення, повернення вилучених предметів та документів. За резолютивною частиною звичайно міститься реквізит підпису особи, яка цей документ склала.

---

[1] Правові наслідки застосування підстав для відмови є різними, тому, окрім коректного опису відповідної обставини в описово-мотивувальній частині постанови, необхідно вказувати правову підставу рішення в її резолютивній частині.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Наступним за прийняттям рішення про відмову в порушенні кримінальної справи у дослідчій кримінально-процесуальній діяльності є вчинення відповідною особою дій, що є наслідком прийняття такого рішення та спрямовані на приведення його до виконання[1].

«Виконання рішення, – писав А.Б. Дубинський, – діяльність слідчого та інших органів і осіб, що полягає у своєчасній та повній реалізації всіх приписів, закладених у рішенні» [84, с. 84].

Щоб привести рішення до виконання рішення, як уявляється, недостатньо реалізації закладених в ньому приписів. Необхідно у вичерпному порядку вчинити процесуальні дії, які за законом є наслідком його прийняття. Тому більш точним видається твердження про те, що виконання процесуального рішення передбачає «...реалізацію всіх приписів, що містяться в постанові, провадженні всіх процесуальних дій, що випливають з неї» [265, с. 119].

Питання це має безпосереднє практичне значення, оскільки кінцеві рамки дослідчого кримінального процесу (як і будь-якої іншої самостійної частини провадження) окреслюються не моментом прийняття основного рішення, а саме приведенням його до виконання. Слідуючи іншій логіці, довелося б констатувати, що дії слідчого щодо повідомлення заінтересованих осіб про відмову в порушенні справи, вчиняються поза процесом, у даному випадку – дослідчим. Ясно, що це не так. До того часу, поки слідчий чи інша уповноважена особа не вчинить всіх дій, які передбачені законом як наслідок винесення того чи іншого рішення, кримінально-процесуальна діяльність та відповідні відносини у відповідній стадії не можна вважати

---

[1] Наслідки відмови у літературі розділяють на основні (направлення копії постанови прокурору, повідомлення про відмову в порушенні справи, направлення відповідним зацікавленим особам, підприємствам, установам, організаціям, направлення копії постанови, роз'яснення права на оскарження) та факультативні, що залежать від особливостей провадження (направлення матеріалів про відмову в порушенні справи для застосування заходів впливу або адміністративного стягнення чи іншого виду юридичної відповідальності) [252, с. 8]. Д.П. Письменний класифікує наслідки відмови на ті, що мають матеріально-правове значення, і процесуальне значення. До останнього він відносить зокрема необхідність вжиття профілактичних заходів з метою попередження аналогічних правопорушень майбутньому [265, с. 127-128].

Відсканировано за допомогою CamScanner

завершеними. Тому якщо та чи інша обов'язкова дія не виконана, то вона може і повинна бути виконана, не дивлячись на строк, який минув з моменту прийняття підсумкового процесуального рішення. У плані обговорюваних тут проблем діями, які свідчать про приведення до виконання рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, є повідомлення заінтересованих осіб, підприємства, установи, організації (направлення копії постанови), направлення копії постанови прокурору, надіслання заяви або повідомлення на розгляд громадській організації, службі у справах дітей, трудовому колективу або власнику підприємства, установи, організації чи уповноваженому ним органу для вжиття відповідних заходів впливу або передачі матеріалів для застосування в установленому порядку заходів адміністративного стягнення, повернення документів та предметів, які були вилучені під час перевірки[1].

3.3. Рішення про направлення заяви або повідомлення про злочин за належністю

Правові можливості здійснювати кримінально-процесуальну діяльність органами та посадовими особами, які ведуть процес, визначаються обсягом та межами їх компетенції (ст. 4, п. 6 ст. 32 КПК та ін.). Остання одночасно є правовою умовою законного вирішення заяви (повідомлення) про злочин, тому законом передбачено прийняття рішення про направлення заяви або повідомлення за належністю (п. 3 ч. 2 ст. 97 КПК).

Проте КПК не містить адекватної регламентації підстав, порядку прийняття, форми та змісту такого рішення, що не сприяє одноманітному правозастосуванню, забезпеченню законності, охороні прав та законних інтересів тих осіб, прав та інтересів, яких воно стосується.

---

[1] Стандартизоване у даний час поміщення до резолютивних частин процесуальних актів (та їх бланків) «рішень» повідомити заінтересованих осіб та направити копії постанови прокурору основане не на вимогах нормативних актів, а, як здається, на потребі в стимулюванні виконавця до самоконтролю та реального вчинення ним дій, які за законом випливають із прийняття певного рішення. Проте багаторазовість повторення і стереотипність практики призводять до типізації та механічного відтворення таких записів, сутність яких часто взагалі не усвідомлюється.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Результативність дослідження, цінного в теоретичному та прикладному відношенні, опосередкована першочерговим з'ясуванням процесуальної специфіки даного рішення та особливостей його функціонального призначення.

Об'єктивним потребам суспільства відповідає невідкладна реєстрація сигналів про кожний злочин та заохочення громадян до участі в боротьбі з злочинністю, зокрема, шляхом встановлення імперативного правила про обов'язковість прийняття прокурором, слідчим та органом дізнання всіх без винятку заяв та повідомлень, не дивлячись на специфіку сфери застосування їх владних повноважень[1].

Об'єкти державного впливу, тобто система суспільних відносин, розподілені між відповідними органами та їх посадовими особами[2]. У правовому аспекті такий розподіл викликаний необхідністю забезпечення законності в діяльності органів управління, що мають діяти у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України). Тому кожному із них надано функції, об'єкти та міру дозволеного впливу на них, що обмежені певними чинниками, з якими пов'язане поняття «належність» заяви або повідомлення про злочин. Це поняття не визначене у законі та не знайшло цілісного опису в процесуальній літературі.

Історичний екскурс у розвиток кримінально-процесуального законодавства України засвідчує послідовність законодавця у формулюванні змісту досліджуваного рішення. Редакція норми ст. 97 КПК, у якій йдеться про «належність», залишилася незмінною з моменту прийняття Закону УРСР від 28.12.1960 р., яким затверджено та введено в дію КПК [17].

Інші підходи до його нормативного визначення простежуються у кримінально-процесуальному законодавстві колиш-

---

[1] Враховуючи хоча б ту обставину, що громадянин чи юридична особа буде звертатися із заявою (повідомленням) відповідно до свого, скоріш за все, поверхового уявлення про структурну та функціональну характеристику органів, як ведуть боротьбу зі злочинністю, а говорячи більш конкретно, – до міськрайвідділу внутрішніх справ, найближче територіально розташованого.

[2] Якби не було розподілу суспільної праці та функцій управління, процеси у відповідній сфері були б безконтрольними та хаотичними, що суперечить потребам ефективного управління суспільством.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ніх союзних республік, як і в сучасній практиці кримінально-процесуального регулювання відповідних держав. Зокрема, КПК РРФСР передбачав прийняття прокурором, слідчим, органом дізнання або суддею рішення про передачу заяви або повідомлення за підслідністю або підсудністю (ст. 109), а ст. 114 цього Кодексу містила правило, за яким уповноважені органи (посадові особи), не порушуючи кримінальної справи, можуть направити отриману заяву або повідомлення за підслідністю або підсудністю. Аналогічним чином у принципі вирішується питання належності заяв або повідомлень про злочини у чинному кодексі Російської Федерації, Республіки Білорусь та Казахстану[1].

Використання понять «підслідність» чи «підсудність», широко застосовуваних у теорії та на практиці, у правовому середовищі дослідчого кримінального процесу уявляється некоректним, адже тут не може з'явитися специфічне документальне утворення (кримінальна справа), риси якої визначають відповідну слідчу та судову діяльність. Очевидно з міркувань можливості умовного використання виходить і Л.М. Лобойко, вказуючи на те, що «дослідче кримінально-процесуальне провадження вважається належним даному органу, якщо йому підслідна і кримінальна справа про такий злочин, *якщо остання буде порушена* (курсив О.К.). Іншими словами, – зазначає автор, – при ви-

---

[1] Відповідно до ст. 145 КПК РФ за результатами розгляду повідомлення приймається рішення про передачу його за підслідністю відповідно до її правил функціональної підслідності, а у кримінальних справах приватного обвинувачення – до суду [31]. За КПК Республіки Білорусь заява або повідомлення передаються за підслідністю або приймається рішення про припинення перевірки та роз'яснення заявнику права порушити у суді кримінальну справу приватного обвинувачення (ст. 174) [29]. Що стосується Казахстану, то за чинним КПК у кожному випадку отримання заяви або повідомлення про злочин або при безпосередньому виявленні злочину дізнавач, орган дізнання, начальник слідчого відділу, слідчий або прокурор приймає рішення про порушення кримінальної справи, про відмову в порушенні кримінальної справи, про передачу заяви, повідомлення за підслідністю, а в справах приватного обвинувачення – за підсудністю. У випадку направлення заяви або повідомлення за підслідністю або підсудністю орган дізнання, начальник слідчого відділу, слідчий, прокурор зобов'язані вжити заходів до попередження або припинення злочину, а так само закріплення слідів злочину (ст. 185) [30].

Відсканировано за допомогою CamScanner

значенні належності дослідчого провадження цілком допустимо використання правил визначення підслідності кримінальних справ, які могли би бути порушені за наявності до того підстав» [258, с. 147]. Однак проблему тут складають питання не лише термінологічного, так би мовити, порядку.

«Підслідність» – поняття, що стосується функціонування у кримінально-процесуальному середовищі органів досудового слідства. Якби рішення про порушення кримінальної справи у вітчизняному кримінальному процесі приймали лише слідчі, такий підхід можна було в вважати виправданим. Але ж поняття «підслідність» у плані з'ясування належності заяв та повідомлень прокурору та органу дізнання є малопридатним. Проблема поглиблюється й відсутністю правової регламентації підслідності справ органам дізнання, належність заяв яким в такому ключі з'ясувати неможливо.

У загальноприйнятному розумінні «належність» визначається як: 1) те, що перебуває у чиємусь розпорядженні, належне, призначене кому-небудь або має зв'язок із ким-, чим-небудь, стосунок до когось, чогось; 2) те, що є складовою частиною чогось, органічно властиве кому-, чому-небудь [280, с. 721]. «За належністю» – означає туди, куди слід [294, с. 515]. Помістивши етимологію у контекст розгляду заяв або повідомлень про злочин, правомірно акцентувати увагу на певних властивостях заяви, змістові інформації, яка в ній міститься, що визначають її органічний зв'язок її вирішення із сферою функціонування певного суб'єкту процесу.

Закон зобов'язує прокурора, слідчого та орган дізнання приймати заяви та повідомлення про вчинені та підготовлювані злочини, у тому числі ті із них, що не належать до їх *відання*, а приймати рішення про порушення кримінальної справи вони мають в межах їхньої *компетенції* (курсив автора – О.К.).

Отже поняття «належність» пов'язане із іншими, щоправда, також недостатньо визначеними законодавчими термінами. Слід встановити характер цього зв'язку. Дослідницькі цілі вимагають надання коректних відповідей як мінімум на три питання: 1) який зміст мають поняття «відання» та «предмет відання» [1], і як вони співвідносяться із поняттями «компе-

[1] Одне з семіотичних значень поняття «предмет» – те, на що направлена яка-небудь дія» [294, с. 501].

Відсканировано за допомогою CamScanner

тенція» та «належність»; 2) що належить до предмету відання кожного із органів та посадових осіб; 3) яким є порядок направлення та якою має бути форма рішення про направлення заяви або повідомлення про злочин за належністю. Лише комплексний підхід, дослідження цих аспектів у взаємозв'язку та взаємообумовленості, спроможні забезпечити адекватність характеристики досліджуваного рішення, цінної не лише теоретично, але і в практичному значенні.

Первинним етапом ефективного аналізу є з'ясування загальних положень, що поширюються на досліджувану проблематику. Однією із характерологічних рис правового статусу органів публічної влади, є наявність у них компетенції, до елементів якої Ю.А Тіхоміров відносить: нормативно-встановлені цілі; предмети відання як юридично визначені сфери та об'єкти впливу; владні повноваження як гарантована законом міра прийняття рішень та вчинення дій. Супутнім елементом автор вважає відповідальність за їх невиконання. [181, с. 55-56].

Л.М.Лобойко, конкретизуючи положення загальної теорії стосовно проблем кримінального процесу, до структурних елементів компетенції відносить: 1) кримінально-процесуальну функцію (кримінального переслідування; захисту; вирішення справи (правосуддя); 2) предмет відання (належність заяв та повідомлень про злочини; підслідність; підсудність); 3) владні повноваження – гарантована законом міра прийняття процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій) [122, с. 79][1]. Держава, виходячи із необхідності забезпечення справедливого вирішення кримінальної справи, через закон організовує вплив кожного із органів (дізнання, досудового слідства, прокурора, суду) на кримінально-процесуальні відносини [122, с. 83].

Уся кримінально-процесуальна компетенція здатна поділятися на окремі, менші за обсягом, структурні елементи. Така властивість компетенції обумовлюється складністю структури процесуальних відносин („соціально-правового середовища»), необхідністю розподілу функцій кримінального процесу та іншими чинниками, до яких відносять структурні елементи компетенції, рівень компетентних органів; функціональне призначення органів тощо [122, с. 84-85].

---

[1] Автор уперше у вітчизняній науці здійснив комплексне монографічне дослідження кримінально-процесуальної компетенції.

Відсканована за допомогою CamScanner

У плані обговорюваних тут проблем інтерес представляє той сегмент компетенції, який охоплює кримінально-процесуальні відносини, пов'язані із розглядом та вирішенням інформації про вчинені або підготовлювані злочини.

З'ясовуючи питання належності заяв чи повідомлень про злочин, у першу чергу слід встановити, чим обумовлена відмінність компетенції прокурора, слідчого, органу дізнання та судді, на рівні яких її структурних елементів слід ідентифікувати можливість прийняття ними процесуальних рішень за заявою чи повідомленням ?

Як вже наголошувалося в цій роботі, органам, уповноваженим вирішувати питання початку досудового розслідування, властива функція кримінального переслідування, оскільки у сучасному кримінальному судочинстві вони покликані здійснювати та фактично спрямовують свою діяльність на виявлення, розкриття злочину, викриття осіб, винних у їх вчиненні[1].

Наразі у рамках дослідчого кримінального процесу з метою ефективного виконання його завдань зазначені суб'єкти наділені однаковою мірою прийняття процесуальних рішень, про що свідчить, так би мовити, «лінійний» спосіб викладу уповноважених на прийняття однаково обов'язкових рішень органів та посадових осіб. Згідно із приписами ч. 1 ст. 98 КПК за наявності приводів і підстав, зазначених у статті 94 цього Кодексу, прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані винести постанову про порушення кримінальної справи... За відсутності підстав до порушення справи прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя своєю постановою відмовляють у порушенні кримінальної справи... (ч. 1 ст. 99 КПК).

---

[1] Суд та суддя, як суб'єкти, які ведуть процес, не виконують, а точніше (в констексті сучасного стану правового регулювання та практики застосування закону) формально, не виконують функцію кримінального переслідування. До предмету їх відання належить вирішення питань про порушення кримінальних справ приватного обвинувачення, тому у випадку надходження інформації про злочин публічного обвинувачення (приватно-публічного обвинувачення) вони у встановленому порядку надсилають заяви та повідомлення за належністю органам, які здійснюють функцію кримінального переслідування. Таким чином, у рамках даного дослідження компетенція суду та судді щодо вирішення цих питань нас цікавлять лише в плані належності їм тих заяв та повідомлень, які помилково надійшли до прокурора, слідчого та органу дізнання.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Але можливість застосування їхніх владних повноважень прив'язана до сфери впливу кожного із них. Остання обмежується функціональними, просторовими, предметними, суб'єктними та іншими характеристиками[1]. Так, виключно до відання Генерального прокурора України, його заступника та прокурора області належить вирішення заяв та повідомлення про вчинення злочину адвокатом (ч. 5 ст. 10 Закону України «Про адвокатуру» [18]). Тут, як видно, межі компетенції щодо вирішення заяв чи повідомлень про злочини окреслені сферою владного впливу суб'єкта. Так як відмінність у компетенції щодо вирішення заяв та повідомлень про злочини, обумовлена властивостями предметів відання прокурора, слідчого, органу дізнання та суду (судді), то визначення належності заяви або повідомлення про злочин прокурору, слідчому, органу дізнання чи судді по суті передбачає встановлення того, чи перебуває провадження щодо злочину у рамках предмету, за який відповідає орган, що розглядає таку заяву чи повідомлення.

Обираючи підходи до з'ясування змісту та обсягу предметів відання кожного із вказаних органів (посадових осіб) відмітимо, що закон використовує лише «родові» поняття («прокурор», «слідчий», «орган дізнання» та «суддя»), і не може відобразити всю багатоманітність зв'язків структури державних органів, кожен із яких володіє сферою впливу, що диференціюється за вказаними ознаками.

Можливість комплексного дослідження предмету відання обумовлене тим, що вони побудовані не хаотично – їх структура підпорядкована певним принципам. За таких умов застосування відповідних методів дослідження дає змогу встановити рівні предметів відання органів, наділених кримінально-процесуальною компетенцією: родовий, видовий та індивідуальний.

---

[1] У свій час М.О. Чельцов писав, що «у початковому моменті процесу – в порушенні кримінальної справи – всі названі органи мають однакову компетенцію. Див.: Чельцов М.А. Возбуждение уголовного дела по новому УПК РСФСР // Советская юстиция». – 1960. – № 18. – С. 7 (цит по: [130, с. 94]. Очевидним є те, що це не так. Заперечуючи думку автора, О.Р. Михайленко цілком резонно звернув увагу на вказівку закону про прийняття рішення тим чи іншим органом «у межах компетенції» [130, с. 94].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Як зазначає Л.М.Лобойко, предмет відання органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду утворюють об'єкти їх впливу, які пов'язуються із повноваженнями зазначених органів щодо можливості провадження у певних кримінальних справах. У структурі предмета відання компетентних органів автор виділяє кримінально-правовий елемент (вид злочину) і кримінально-процесуальний (характеристики особи, зв'язок кримінальних справ, альтернативність можливості провадження справі, територіальна дія повноважень органу) [122, с. 26].

Висловлена, правильна в цілому, думка потребує певного уточнення, обумовленого необхідністю врахування особливостей дослідчого провадження. Об'єкти впливу не завжди пов'язуються із можливістю реалізації процесуальних повноважень у тих чи інших кримінальних справах. Інколи суб'єкт, який вправі порушити кримінальну справу, не може здійснювати подальше провадження у цій справі. Так, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням та застосуванням законів, не вправі здійснювати досудове слідство у порушеній ним же кримінальній справі, що підслідна слідчим податкової міліції[1]. Вказаний прокурор реалізує свої можливості владно впливати на об'єкт нагляду шляхом порушення справи, властивості якої для визначення його предмету відання є індиферентними[2]. Отже, предмет відання органів дізнання, досудового слідства, прокурора і суду пов'язаний не лише із ознаками кримінальних справ.

Предмет відання встановлюється законом (статті 33, п. 3 ч. 2 ст. 97, 112 КПК). У окремих випадках він може корегуватися всередині того чи іншого органу шляхом запровадження спеціалізації посадових осіб щодо досудового розслідування певних категорій справ [122, с. 26].

Таким чином, заява або повідомлення про злочин тоді належна прокурору, слідчому органу дізнання чи судді, коли відповідно до норм кримінально-процесуального права він впра-

---

[1] Крім випадків, коли він одночасно не здійснює нагляду за досудовим слідством податкової міліції.

[2] Можливість порушення ним провадження опосередкована існуючою в сучасний період «універсальністю» компетенції прокуратури, адже її наглядові повноваження поширюються на всі відносини, що виникають у державі, окрім деяких сфер, визначених законом.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ві прийняти рішення про порушення кримінальної справи за ознаками злочину, дані про який є в розпорядженні органу чи посадової особи, до якого вони надійшли. У іншому випадку заява або повідомлення направляються іншому органу (посадовій особі), в межах компетенції яких перебуває можливість порушення кримінальної справи про відповідний злочин.

Саме поняття «належність» покликано, як уявляється, відобразити правову можливість органу (посадової особи) вирішувати конкретну заяву або повідомлення. Така можливість обумовлена передбаченими законом властивостями даних, отриманих із заяви (повідомлення) та/або уточнених і конкретизованих у ході дослідчого кримінального процесу.

Можливість владно (шляхом порушення справ) впливати на той чи інший сегмент кримінально-процесуального середовища обумовлюється наступними критеріями: 1) прямою вказівкою закону стосовно індивідуальності діянь, специфіки певних осіб чи особливостей деяких приводів до початку здійснення кримінально-процесуальної діяльності, або 2) процесуально-правовою можливістю подальшого провадження у кримінальній справі, якщо остання буде порушена за ознаками відповідного злочину, що вбачаються у даному випадку. Сказане потребує конкретизації.

У першому випадку йдеться, зокрема, про поширення повноважень прокурора на порушення кримінального провадження про злочини у сфері тих суспільних відносин, що є предметом його нагляду за додержанням та застосуванням законів (ст. 20 Закону України «Про прокуратуру»); про ті норми законодавства, якими передбачено певні особливості в порядку здійснення кримінального процесу, з урахуванням потреби гарантування безперешкодної професійної (службової діяльності), наприклад, ст. 31 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» [25].

Не випадковою є також вказівка на приводи до порушення кримінальної справи. Практично важливою вбачається необхідність упередження паралельних проваджень за повідомленнями, опублікованими у пресі, на що вже зверталася увага в літературі [137, с. 153]. Беручи до уваги специфіку джерела інформації, великою є ймовірність надходження її змісту до різних органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес. Тому для таких випадків доцільно використати уніфікова-

Відсканировано за допомогою CamScanner

ний підхід шляхом імперативного визначення особи, яка буде здійснювати їх перевірку та вирішення[1].

Другий блок критеріїв, що визначають належність заяв або повідомлень про злочини, обумовлений підслідністю кримінальних справ про ті чи інші злочини, які розслідує певний орган досудового слідства (орган дізнання). Це означає, що предмет відання визначається пов'язаними із підслідністю нормативними приписами щодо територіальної дії повноважень, кваліфікації злочину, характеристик особи, щодо якої вирішується питання про порушення справи, правил визначення підслідності. Можливість встановлення цих властивостей обумовлюється з'ясуванням змісту даних та правової сутності встановлюваних за їх опосередкування фактів, що вбачаються із заяви або повідомлення про злочин.

Часто заяви або повідомлення не містять відомостей, достатніх для встановлення ознак можливо вчиненого злочину, що виявляються вже у ході розпочатої перевірки. Із цього випливає важливий у практичному відношенні висновок: виконання функціонального призначення досліджуваного рішення пов'язане із встановленням достатніх даних про ознаки злочину, за якими справа може бути порушена, та/або про суб'єкта, щодо якого розглядається питання про порушення. З урахуванням особливостей змісту заяви або повідомлення, виклад яких є довільним, встановлення таких даних не завжди є досяжним, бо повідомлені дані не дають можливості з'ясувати їх кримінально-правове значення. Зазначене не дає змоги винести законне рішення без перевірки, а тому і не завжди є можливим дотримання часових меж його прийняття, встановлених законом. У такому випадку рішення має прийматися негайно після того, як такі дані встановлено. Іншими словами, коли із отриманих первинних даних за переконанням суб'єкту, до якого надійшла заява або повідомлення про злочин, вбачається віднесеність джерела інформації до відання іншого суб'єкту, то рішення має бути прийняте у триденний строк. Якщо ж такі дані виявляються у процесі перевірки, здійснюваної відповідно до ч. 4 ст. 97 КПК, то рішення про направлення заяви або по-

---

[1] Найбільш доцільно покласти на відповідного територіального прокурора.

Відсканировано за допомогою CamScanner

відомлення за належністю має бути прийняте негайно в межах десятиденного строку[1].

За визнанням більшості вчених кваліфікація злочину, яка наводиться у постанові про порушення кримінальної справи, здійснюється вірогідно. Тому в разі, коли дані, отримані в дослідчому процесі, дозволяли вбачати ті ознаки злочину, на основі яких прийняте рішення про направлення заяви (повідомлення) за належністю, наступна об'єктивно обґрунтована зміна характеру юридичної оцінки (у ході дослідчого провадження, розслідування) не тягне за собою визнання первинного рішення незаконним. У такому разі заява (справа) повинна бути передана за належністю (підслідністю) для подальшого провадження[2].

Наступною частиною характеристики досліджуваного процесуального рішення є з'ясування програми визначення належності заяв і повідомлень про злочини, виконання якої забезпечує встановлення конкретного органу чи посадової особи, яка вирішуватиме інформацію про злочин. Можливість з'ясування таких правил опосередкована використанням можливостей системно-функціонального аналізу.

У залежності від рівня спільності, тобто обсягу поняття, можна виділити родову, видову та індивідуальну належність заяв (на рівні окремого суб'єкта). Перша дозволяє встановити належність заяв прокурорам, слідчим різних відомств, органам дізнання, суддям[3]. Це – «макрорівень» належності, який не враховує територіальну та функціональну специфіку їх діяльності.

Потреба виділення видової належності обумовлена відмінностями компетенції на рівні кожного із функціонуючих у державі органів (посадових осіб), які ведуть процес, виходячи із особливостей територіальної та функціональної (галузевої)

---

[1] Виходячи із строків, що є чинними на момент написання цієї роботи.

[2] До цього варто також додати, що компетенція окремих органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду щодо прийняття рішень дослідчого кримінального процесу може не лише обмежуватися, але і дублюватися. Так, законодавець наділяє певні органи одного рівня універсальною компетенцією щодо порушення кримінальних справ і здійснення в них провадження. Серед органів дізнання такими органами є міліція та капітани морських суден, що перебувають у далекому плаванні [122, с. 95-96].

[3] Суміжними з нею поняттями є предметна підслідність, родова підсудність (ст.ст. 27, 103, 112, 227 КПК).

Відсканировано за допомогою CamScanner

специфіки їх предмету відання. Можна говорити про належність заяви прокурору області, районному прокурору, спеціалізованому прокурору, слідчому військової прокуратури, слідчому органів внутрішніх справ, розташованому в районі, де вчинено злочин. Для визначення видової належності використовуються певні критерії розмежування відання на рівні різновиду органу.

Безпосереднє практичне значення сказаного пов'язане із тим, що адекватне визначення родової та видової належності створює умови для успішного встановлення індивідуальної належності заяв чи повідомлень про злочин у реальному кримінальному процесі.

Пізнання фактів, що слугують основою для визначення кожного із видів належності, здійснюється на основі даних, які містяться в тих чи інших джерелах інформації про суспільно небезпечне діяння. Теоретичне осмислення фактів дозволяє з'ясувати правову сутність останніх, тобто «впізнати» їх кримінально-правові та процесуальні риси. Перша стосується ознак певного злочину, друга – місця вчинення відповідного діяння. Разом вони мають істотне процесуальне значення, оскільки в силу діалектичного зв'язку змісту заяви (і додатково отриманих даних) із предметом відання відповідного органу (посадової особи) дозволяють встановити наявність чи відсутність компетенції на вирішення конкретної заяви про злочин.

Механізм такого «пошуку» заданий законом та, в деяких випадках, підзаконними нормативними актами. Саме тому дослідник підходить до отриманої інформації не довільно, а вибірково, шукаючи факти, що мають правове значення. У процесі пізнання здійснюється безперервне звернення то до фактів, то до правоположень, і навпаки. Цей процес є настільки взаємопов'язаним, що «розірвати» його на частини можна лише умовно, на теоретичному рівні з метою наукового аналізу.

Результат дослідження дозволяє здійснити опис алгоритму інтелектуально-практичних операцій, послідовно-поступальне виконання яких забезпечує досягнення доброякісного практично значущого результату в системі: родова належність – видова належність – індивідуальна належність: 1) на основі змісту заяви та проведеної за необхідності перевірки доцільно встановити істотні об'єктивні ознаки вчиненого суспільно небезпечного діяння та здійснити його попередню кваліфікацію безвідносно

Відсканировано за допомогою CamScanner

до кількості та якості отриманих даних; 2) з'ясувати, до компетенції якого органу чи посадової особи відноситься порушення кримінальної справи за певними ознаками (суб'єкти злочину, характер приводу), або слідче провадження, у випадку, коли за заявою чи повідомленням про такий злочин буде порушено кримінальну справу (з'ясування родової належності прокурору, слідчому певного відомства, органу дізнання певного відомства); 3) на основі функціонального, галузевого критеріїв визначити вид органу чи посадової особи, до відання яких належить вирішення такої заяви (з'ясування видової належності, наприклад, прокурору району, області чи Генеральному прокурору тощо); 4) з урахуванням знань про структуру органу та на основі територіального критерію визначити конкретний процесуально компетентний орган[1].

Наступним етапом дослідження є встановлення специфіки обсягу предмету відання кожному із органів та посадових осіб, які ведуть процес.

Діяльність прокурора, пов'язана із безпосереднім прийняттям, розглядом та вирішенням інформації про вчинені та підготовлювані злочини, випливає із публічних функцій прокуратури. У першу чергу йдеться про покладену на неї загальну функцію боротьби зі злочинністю. Остання є широким поняттям, яке має не лише юридичний аспект, але й включає весь спектр політичних, економічних та інших напрямків протидії її існуванню та розвитку [92, с. 100-101]. Суто юридичний напрямок цієї діяльності прокурора полягає у кримінальному переслідуванні, про що свідчать як вимоги закону [23], так і реальний стан справ.

Дуалізм ролі прокурора у вітчизняному кримінальному судочинстві є очевидним: він забезпечує невідворотність відпо-

---

[1] У практичному відношенні навряд чи варто розраховувати на те, що, суб'єкт, який веде кримінальний процес, буде досконало знати структурно-функціональну характеристику інших уповноважених державних органів (посадових осіб). У реальному процесі це закономірно може обернутися тривалим «блуканням» заяви або повідомлення про злочин в правоохоронному середовищі до того часу, поки вона не знайде свого кінцевого адресата. У цьому плані пропозиції щодо визначення єдиного суб'єкту, який порушуватиме провадження у кримінальній справі, не позбавлені сенсу. Див., напр.: [27; 127, с. 128].

Відсканировано за допомогою CamScanner

відальності за вчинений злочин та «охороняє» права і свободи осіб, втягнутих у сферу судочинства, у тому числі кримінально-переслідуваних осіб. Однак суть його функціонування складає домінуючий напрям – кримінальне переслідування, оскільки обидва конкуруючі піднапрями створюють умови для забезпечення невідворотності відповідальності та успішної реалізації кримінально-правового відношення[1]. З цієї точки зору, нагляд за законністю здійснення досудової кримінально-процесуальної діяльності – не є самоціллю, оскільки він «забезпечує прокуророві фундамент для його діяльності в суді» [122, с. 150][2].

Особливе місце прокурора у кримінальному процесі обумовлює те, що предметом його відання є всі кримінально-процесуальні відносини, що виникають на території, окреслений межами адміністративного району, області чи України [122, с. 152][3]. Під час кримінально-процесуальної діяльності

---

[1] Слід відмітити, що кримінальне переслідування формально не є функцією прокуратури. Конституцією передбачено такі напрями її діяльності як підтримання державного обвинувачення у суді та нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Наглядовий напрямок діяльності прокурора – це його загальна публічна функція, яка має різні галузі, у тому числі й таку, специфічність якої полягає у кримінально-процесуальній формі реалізації. Звідси може скластися враження, що безпосередній розгляд прокурором заяв та повідомлень про злочин, порушення кримінальних справ є дисфункціональним проявом, оскільки дослідчий кримінальний процес не можна приміряти до рамок жодної із вказаних функцій та він лише частково охоплюється функцією досудового слідства й нагляду за додержанням і застосуванням законів. Про це див. також: [228, с. 22-28].

[2] Такий підхід відповідає місцю та призначенню прокуратури, які відводиться їй нормативними актами установ Європейського співтовариства. Див., напр.: Рекомендацію РЕК (2000) 19 [6, с. 22-28]. Цікаво відмітити, що розробники Концепції реформування кримінальної юстиції України кримінальне переслідування розуміють як виключну функцію прокурора, яка полягає у висуненні від імені держави обвинувачення, направленні кримінальної справи до суду, підтриманні державного обвинувачення в суді, участі у перегляді судових рішень у кримінальних справах в апеляційній та касаційній інстанціях. Див.: [32]

[3] Необхідність уточнення процитованого правильного в цілому висловлювання пов'язане із необхідністю врахування особливостей провадження у справах приватного обвинувачення, на які (крім деяких випадків), предмет відання прокурора не поширюється.

Відсканировано за допомогою CamScanner

прокурор розглядає та вирішує заяви (повідомлення) про злочини двояким чином: або як особа, у провадженні якої вони перебувають, або як «процесуальний керівник»[1], здійснюючи нагляд за додержанням законів органами досудового слідства та дізнання (п. 11 ст. 227 КПК).

Предмет відання прокурора у дослідчому кримінальному процесі не обмежений сферами владного впливу інших органів одного «компетенційного рівня» – слідчого та органу дізнання. При цьому належність заяви (повідомлення) на «мікрорівні», тобто на рівні конкретної посадової особи, визначається межами відання інших прокурорів та судів. Конкретизуючи сказане, відмітимо, що для правильного визначення належності слід встановити критерії розмежування предметів відання між прокурором та іншими суб'єктами, уповноваженими приймати рішення про порушення кримінальної справи (зовнішній аспект системи), а також сегментів середовища впливу в системі органів прокуратури (внутрішній аспект). Перший визначає необхідність врахування місця прокурора у кримінальному процесі як суб'єкта кримінального переслідування та нагляду за додержанням законів органами досудового слідства та дізнання.

У силу особливості свого процесуального статусу він не лише «спостерігає» за кримінально-процесуальною діяльністю інших суб'єктів, але повинен мати можливість владно впливати на неї, здійснюючи управління шляхом безпосередньої участі у будь-якій підвідомчій діяльності у тому числі[2]. У цьому смислі можна говорити про універсальність його предмету відання. Тому сфера владного впливу щодо заяв та повідомлень про злочини відповідного прокурора повністю «покриває» предмети відання слідчих та органів дізнання. У даному випадку має місце дублювання предмету відання, із односторонньо-вертикальним, так би мовити, зв'язком: прокурор, отримавши заяву або повідомлення про злочин, має альтернативу – передати їх за належністю або здійснювати дослідчу провадження самостійно. Зворотний зв'язок є недопустимим.

---

[1] Про процесуальне керівництво розслідуванням див., напр.: [184, с. 84].

[2] Таким чином, ст. 227 КПК містить прогалину, адже ясно, що прокурор, володіючи невідємним правом проводити досудове розслідування, не може бути позбавлений повноважень на безпосередню участь в перевірці, що проводиться піднаглядовим органом на підставах, передбачених ст. 97 КПК.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Питання обмеження предмету відання прокурора сферою впливу суду випливає із правового регулювання особливостей провадження у кримінальних справах приватного обвинувачення. Законодавець виходить із того, що ряд злочинів не являють великої суспільної небезпеки і конфлікти, які лежать в їх основі, можуть бути розв'язані без втручання прокурора, слідчих органів і суду [137, с. 62]. За загальним правилом такі справи порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, поданою до суду, та розглядаються у режимі попереднього розгляду кримінальної справи з особливостями та у порядку, визначеному ст. 251 КПК України. Слід звернути увагу на те, що не всі заяви про вчинення злочинів, вказаних у ч. 1 ст. 27 КПК, можуть бути приводами до порушення кримінальної справи приватного обвинувачення. За наявності певних нормативно визначених умов, такі заяви належать до відання прокурора та слідчого. Так, за правилами ст. 111 КПК досудове слідство провадиться у всіх справах, за винятком справ про злочини, зазначені у частині 1 статті 27 і статті 425 цього Кодексу, по яких досудове слідство провадиться у випадках, коли злочин вчинено неповнолітнім чи особою, яка через свої фізичні або психічні вади не може сама здійснювати своє право на захист, а також коли це визнає за необхідне прокурор чи суд.

Звідси можна умовно виділити дві групи критеріїв, якими визначається належність прокурору, слідчому та органу дізнання заяв про злочини, вказані у ч. 1 ст. 27: 1) в силу обставин, пов'язаних із особливими ознаками особи, яка підозрюється у вчиненні злочину; 2) за розсудом прокурора чи суду. Проте розсуд не може бути суб'єктивно довільним, а повинен ґрунтуватися на об'єктивних передумовах, що випливають із вимог закону. Так, згідно із ст. 426 КПК обов'язковість провадження досудового слідства обумовлена необхідністю з'ясування істотних додаткових обставин, що не можуть бути встановлені в судовому засіданні. Підлягає порушенню прокурором справа про злочин, що має особливе громадське значення, а також у виняткових випадках, коли потерпілий у такій справі через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не може захистити свої законні інтереси (ч. 3 ст. 27 КПК). Якщо суд, розглядаючи скаргу приватного обвинувачення, встановить дані про існування зазначених обставин, він повинен надіслати таку скаргу за належністю прокурору (п. 2 ч. 2

Відсканировано за допомогою CamScanner

ст. 251 КПК), а за змістом ст. 431 КПК повернення прокурору справи протокольної форми для проведення досудового слідства обумовлене необхідністю з'ясування істотних додаткових обставин, які не можуть бути встановлені в судовому засіданні. У будь-якому випадку як прокурор, так і суддя своє рішення має належним чином вмотивувати.

При дослідженні питання щодо розмежування належності заяв та повідомлень про злочин у внутрішньому аспекті, необхідно враховувати структурну характеристику державного органу. Будь-який системний об'єкт являє собою єдність елементів, які перебувають між собою в певних зв'язках та відношеннях, що визначають існування об'єкта як цілого та відносно незалежного зовні явища [180, с. 13]. Структурний аналіз системного об'єкта передбачає виявлення закономірних зв'язків системи, її компонентів, ступені її складності (рівні елементів, багатоструктурність), субординаційні, координаційні зв'язки, вертикальні та горизонтальні зрізи [180, с. 16]. Для цілей даного дослідження немає потреби у вичерпному системному дослідженні органів прокуратури. Потрібно виявити основні елементи, співвідношення між ними, а також характер системоутворюючих зв'язків.

Прокуратура становить єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор України, з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим (п. 1 ст. 6 Закону України «Про прокуратуру»). Максимальний обсяг компетенції має Генеральний прокурор України, який, як керівник органів прокуратури, має всю повноту прокурорської влади в Україні, однак, природно, не може охопити всі правовідносини, що тут виникають. Тому загальний об'єкт владного впливу розподілений між підпорядкованими йому органами та посадовими особами. Загальне уявлення про систему органів прокуратури дає ст. 13 Закону України «Про прокуратуру», а сфера впливу прокурорської влади розподілена між органами прокуратури, затвердження структури яких здійснюється Генеральним прокурором України.

Загальний предмет відання прокурора у кримінальному процесі визначається законом, який не може врахувати специфіку структури та зміни, що здійснюються в рамках самої системи. Отже ефективна організація виконання закону неможлива без включення у правову регламентацію підзакон-

Відсканировано за допомогою CamScanner

них (відомчих) нормативних актів – наказів Генерального прокурора України і прокурорів областей (щодо розмежування об'єктів впливу між територіальними та спеціалізованими прокуратурами)[1].

Структуру державного органу утворюють зв'язки між її елементами – координаційні («горизонтальні») та субординаційні («вертикальні»). Перші визначають межі предмету відання між однойменними прокуратурами, які займають одну ланку системи. У його рамках можна виділити територіальний та функціональний аспект. Територіальна дія повноважень того чи іншого прокурора обмежується межами району, області, автономної республіки та держави, що визначається прив'язкою структури органів прокуратури до логіки адміністративно-територіального поділу України. Звідси випливає висновок про те, що прокурору району (у тому числі міста з районним поділом), міста, області, міжрайонним прокурорам належними є заяви або повідомлення про суспільно небезпечні діяння, вчинені в межах територіальної сфери їх діяльності. Функціональний аспект обумовлений наявністю галузевої спеціалізації діяльності органів прокуратури однієї ланки (функціонування природоохоронних, транспортних, прокуратур з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах).

«Вертикальні» зв'язки пов'язані з ієрархічною будовою органів прокуратури; дозволяють розмежувати предмети відання між нижчестоящими та вищестоящими прокуратурами.

---

[1] Про відомчі нормативно-правові акти як джерела кримінально-процесуального права див.: [248, с. 149-151]. До джерел кримінально-процесуального права О.М. Дроздов відносить нормативні акти, що містять організаційно-процесуальні норми: накази Генерального прокурора, окремі і спільні акти міністерств і відомств, деякі акти Кабінету Міністрів України, до яких звертаються суб'єкти, що ведуть кримінальний процес у ході досудового слідства і судового розгляду. Накази Генерального прокурора, на його думку, займають особливе місце, пов'язане зі специфікою місця прокуратури в системі державної влади, яка обумовлює спрямованість його актів на організацію точного, безумовного й ініціативного виконання кримінально-процесуального закону, на ліквідацію недоліків у слідчій і прокурорській практиці, визначає можливість видання актів роз'яснювального значення (із розширювальним тлумаченням та введенням нових норм, що не містяться в законі) та обов'язковість деяких актів не тільки для працівників прокуратури.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Дія повноважень декількох прокуратур може перетинатися, що обумовлене наявністю спеціалізації всередині системи та/або «перехрещенням» підвідомчої території. Так, сфера дії повноважень природоохоронного прокурора може «накривати» собою територію відання районного прокурора. У такому випадку слід враховувати предмет діяльності тієї чи іншої спеціальної прокуратури та при вирішенні питання про належність заяви або повідомлення про злочин – застосовувати функціональний (галузевий) підхід. Вертикальні зв'язки детермінують визначення належності рівнем (районний, обласний, загальнодержавний) об'єкту нагляду. Обидва види зв'язків ґрунтуються на підзаконних нормативних актах [46; 47; 48; 49]. Так, прокуратури обласного рівня зобов'язані здійснювати нагляд за додержанням законів відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами; провадити досудове слідство у справах про злочини, вчинені посадовими і службовими особами цих органів, та в інших важливих справах, що віднесені до підслідності прокуратури тощо.

Наведене вказує на те, що для правильного визначення належності заяв або повідомлень про злочини слід встановити специфіку територіальної та галузевої сфер дії його повноважень, а також особливості розмежування предметів відання по вертикалі[1].

Належність заяв (повідомлень) про злочини слідчому кореспондується із питаннями підслідності, що у дослідчому кримінальному процесі «...виникають у зв'язку, по-перше, з необхідністю провадження розслідування за фактом вчиненого чи підготовлюваного злочину; по-друге, визначення конкретного органу, який повинен вести справу; по-третє, якщо відмовляється в порушенні кримінальної справи, то з визначенням органу розслідування, який приймає таке рішення» [100, с. 6]. Аналіз даних наукового фонду свідчить про те, що питання сутності розглядуваної процесуальної категорії є дискусійним.

---

[1] Можливість прокурора владно впливати на об'єкти вищого рівня обумовлене, як уявляється, делегуванням йому своєї компетенції у конкретному випадку відповідним вищестоящим органом прокуратури (наприклад, шляхом надання доручення на проведення перевірки).

Відсканировано за допомогою CamScanner

Не маючи тут змоги висвітлити всю багатоманітність поглядів, відмітимо найбільш характерні з них.

Частіше за все сутність підслідності розкривається через властивості кримінальної справи, за якою вона відноситься до компетенції (відання) того чи іншого органу [174, с. 41]. Деякі вчені в полеміці з прибічниками першої точки зору приходять до висновку, що ознаки, властиві самим справам, не залежать від законодавця і є об'єктивною передумовою, а не сутністю підслідності [100, с. 8-9], суть якої вбачається у визначенні повноважень слідчих та органів дізнання [100, с. 9; 267, с. 6]. «У з'ясуванні правової природи підслідності, – вказує М.С.Салахов, – слід виходити із відправного моменту, що оскільки норми інституту підслідності регулюють відношення між суб'єктами кримінального судочинства, то в основу поняття «підслідність» повинен бути покладений елемент правовідношення, а саме: повноваження (права та обов'язки) цих суб'єктів по веденню певної категорії справ» [269, с. 6].

Призначення інституту підслідності пов'язане із необхідністю законодавчого встановлення частини середовища функціонування слідчих органів шляхом розмежування їх предметів відання щодо провадження розслідування у кримінальних справах. Для цього законодавцем використовуються критерії, пов'язані з певними ознаками та сторонами останніх. Тому в структурі дефініції підслідності функцію поняття, яке визначається, виконує термін «відання», а не повноваження органу, як вважають зазначені автори[1]. Характеристика розглядуваного поняття опосередкована зв'язком відання органів слідства із ознаками кримінальних справ, в яких вони можуть здійснювати повноваження слідчого.

Отже, підслідність – це кримінально-процесуальне поняття, що обумовлює розмежування не повноважень органів розслідування по веденню певної категорії кримінальних справ, як вважає М.С. Салахов [269, с. 13], а предметів їх відання [122, с. 128].

Встановлення підслідності справи здійснюється на основі певних технологічних правил або принципів. З урахуванням

---

[1] Всяке визначення характеризується, як відомо, двома частинами: 1) поняття, яке визначається (Definiendum), та 2) поняття, яке визначає (Definiens) [288, с. 242, 245].

Відсканировано за допомогою CamScanner

меж даної роботи звернемо увагу лише на деякі положення, що є важливими у плані розглядуваних тут проблем.

Визначення підслідності «за зв'язком справ» є винятком із загальних правил предметної підслідності. Застосовується тоді, коли розслідування кримінальних справ пов'язане з розслідуванням іншої справи (ч. 4 ст. 112 КПК). Наприклад, у справах про злочини, передбачені статтями 209-1, 384, 385, 386, 387, 388, 396 КК України, досудове слідство провадиться тим органом, до підслідності якого належить злочин, у зв'язку з яким порушено дану справу[1]. При цьому, якщо під час розслідування кримінальної справи будуть встановлені інші злочини, вчинені особою, щодо якої ведеться слідство, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої ведеться слідство, і які не підслідні тому органу, який здійснює у справі досудове слідство, то у разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження прокурор, який здійснює нагляд за досудовим слідством, своєю постановою визначає підслідність всіх цих злочинів[2]. Однак, цим закон не враховує реально можливі практичні ситуації виявлення «пов'язаних» злочинів у ході дослідчого кримінального процесу.

За логікою положень ст.ст. 97 та 112 КПК відповідна частина документального фонду дослідчих матеріалів має бути передана належному органу згідно із правилами предметної підслідності. Думається, що при вирішенні цього питання доцільно враховувати важливість оперативного прийняття рішення. Тому слід застосовувати аналогію з правилами підслідності за зв'язком справ. З метою усунення нормативної прогалини доцільно ч. 7 ст. 112 КПК «після слів «під час розслідування» доповнити словами «або у ході перевірки, що проводиться на підставах, передбачених частиною четвертою статті 97 цього Кодексу».

---

[1] Наприклад, з цих підстав прокурорами повертаються направлені йому слідчим відділом органу внутрішніх справ матеріали за фактом завідомо неправдивого показання свідка, з указівкою на те, що справа, яку розглядав суд, що поставив питання про притягнення свідка до відповідальності, належить до підслідності слідчих органів внутрішніх справ.

[2] У цьому випадку йдеться про справи, що не передбачені попередніми правилами.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Належність заяви або повідомлення конкретному органу обумовлена просторовими межами дій органів розслідування, іншими словами, йдеться про встановлення територіальної підслідності, призначення якої полягає в розмежуванні однойменних органів слідства та дізнання.

За загальним правилом (ч. 1 ст. 116 КПК) досудове слідство провадиться в тому районі, де вчинено злочин. Точне встановлення місця вчинення злочину дозволяє встановити, який саме слідчий (якого району, міста тощо) чи орган дізнання зобов'язаний розслідувати кримінальну справу [100, с. 38].

Слід зазначити, що використане поняття «район» не співпадає зі значенням району як одиниці адміністративно-територіального устрою України. Тут йдеться про умовний «слідчий район», який поширюється також на відповідне місто, а також область (АРК) у тому випадку, коли йдеться про розслідування справ слідчими, які діють у структурі відомств обласного (республіканського) рівня[1]. Місцем вчинення злочину є місце, де вчинені та закінчені всі злочинні дії (бездіяльність), незалежно від того, де настали суспільно небезпечні наслідки [269, с. 10].

Необхідно відмітити, що на момент вирішення заяви або повідомлення про злочин місце вчинення злочину не завжди відоме. Ця обставина не може служити перешкодою до прийняття процесуального рішення дослідчого кримінального процесу органом, який вирішує заяву або повідомлення про злочин, оскільки в такому випадку за приписами ст.4 КПК він зобов'язаний це зробити у всякому випадку виявлення ознак злочину та провести невідкладні слідчі дії. Закон, крім того, встановлює процедуру вирішення слідчим процесуальних питань, коли справа йому не підслідна (ч. 2 ст. 116 КПК).

За правилами визначення підслідності при конкуренції двох її видів, наприклад, предметної та спеціальної, перевага повинна бути надана останній [100, с. 61-62]. У тому випадку,

---

[1] Так само, як до відання слідчих, які входять до складу органів, юрисдикція яких охоплює всю державу, відноситься можливість провадження у справах про злочини, вчинені у будь-якому місці її території. У реальному процесі така можливість перетворюється в дійсність з урахуванням специфіки конкретного діяння на основі інших чинників, зокрема, функціональних та субординаційних зв'язків у структурі державної організації.

Відсканировано за допомогою CamScanner

коли вчинено два або більше злочинів, підслідних слідчим різних відомств, прокурор, який здійснює нагляд, визначає підслідність всіх цих злочинів. Доцільно поширити це правило і на дослідчий кримінальний процес.

У КПК слід також закріпити правило про те, що спори про належність заяв або повідомлень вирішуються відповідним прокурором[1].

Резюмуючи сказане, відмітимо, що питання визначення підслідності виникає вже у дослідчому кримінальному процесі у зв'язку із необхідністю з'ясування належності заяви або повідомлення про злочин до відання того органу (посадової особи), який її розглядає, чи встановлення компетенції на її вирішення іншим органом. У випадку, коли підслідність справи не може бути достовірно встановлена у дослідчому процесі, процесуальне рішення повинен прийняти орган досудового слідства, до якого надійшла інформація про злочин, та/чи здійснює її перевірку.

Варто встановити в законі правило про те, що у невідкладних випадках, що детерміновані необхідністю упередження настання небажаних для судочинства наслідків (втрата доказів, доведення злочину до кінця тощо) орган досудового слідства, до якого надійшла заява (повідомлення) про злочин, порушує справу без направлення її за належністю. Цей висновок випливає із вимог ст. 97 КПК, яка зобов'язує приймати заяви та повідомлення про будь-який злочин. Після провадження невідкладних слідчих дій такі справи повинні бути передані за підслідністю через відповідного прокурора.

Отже розгляд та вирішення інформації про суспільно небезпечне діяння, окрім невідкладних випадків, повинні здійснюватися тим органом досудового слідства, до відання якого належить провадження у кримінальній справі. Інше вирішення цього питання поєднане із безвідповідальністю та недоброякісністю результатів дослідчого кримінального процесу, а рішення у таких випадках вважатиметься прийнятим із перевищенням своєї компетенції, тобто незаконно.

Прийняття рішення про відмову у порушенні кримінальної справи також слід здійснювати із дотриманням правил підслідності, що обумовлені видом злочину, склад якого має місце в даному випадку (нереабілітуючі підстави), або у зв'язку із від-

---

[1] Див. Додаток А.

Відсканировано за допомогою CamScanner

сутністю якого приймається таке рішення (відсутність складу злочину), а також з урахуванням інших критеріїв, що визначають належність заяв або повідомлень про злочини (ознаки суб'єкту злочину тощо). У випадку, коли неможливо встановити вид злочину, з'ясування ознак якого є предметом дослідчого провадження (наприклад, у випадку відсутності суспільно небезпечного діяння), рішення приймає орган, до якого заява (повідомлення) надійшла.

Продуктивність дослідження належності заяв або повідомлень про злочини органами дізнання опосередкована розглядом останніх як нормативно визначеної та організаційно структурованої певним чином системи державних органів (посадових осіб), компетенція кожного із яких «покриває» певну частину кримінально-процесуального середовища.

У функціональному аспекті їх системи предмет відання окреслений тими категоріями суспільно небезпечних діянь, щодо яких правомірним є здійснення дослідчої кримінально-процесуальної діяльності. У цьому зв'язку слід відмітити, що чинний КПК, надаючи повноваження органу дізнання порушувати кримінальні справи та регламентуючи відповідну форму досудового розслідування до вступу в установленому порядку слідчого у справу, разом із тим не розмежовує предмети відання між ними та органами досудового слідства. Відповідно до ч. 3 ст. 98 КПК після порушення справи прокурор направляє справу для провадження досудового слідства або дізнання, слідчий починає досудове слідство, а орган дізнання починає дізнання. За змістом ст. 104 за наявності ознак злочину орган дізнання порушує справу та починає дізнання.

Це важливо підкреслити, адже законом навіть в загальних рисах не передбачено, у яких випадках та за яких підстав початкове провадження здійснюється органом дізнання, а в яких – слідчим. Виходячи із цього слід розуміти, що можливість порушення справ та форма початкового етапу розслідування залежать від того, до якого органу надійшла заява або повідомлення про злочин. Іншого правила КПК не містить. Звичайно це не відповідає потребам практики, оскільки співробітники органів дізнання далеко не завжди мають кваліфікацію, що є достатньою для вирішення правових питань, які виникають у зв'язку із прийняттям рішень дослідчого кримінального процесу. У практичному відношенні проблема ви-

Відсканировано за допомогою CamScanner

рішується на рівні відомчих нормативних актів, якими передбачено можливість проведення перевірки оперативними підрозділами, а прийняття рішень покладається на слідчих, яким забороняється передавати «матеріали, в яких відсутній склад злочину» [55]. Слід з розумінням поставитися до потреб практики, однак доцільністю недопустимо підмінювати неухильне виконання закону. За заявами або повідомленнями, належним органу дізнання, він вправі (і зобов'язаний) приймати рішення самостійно; право ж слідчого повертати матеріали на доопрацювання КПК не передбачає[1].

Отже, існує потреба у чіткому розмежуванні предметів відання слідчих та органів дізнання шляхом вдосконалення правового регулювання форм досудового розслідування – повернення до проведення дізнання у справах, досудове слідство в яких необов'язкове, з можливістю вступу в таку справу слідчого в будь-який момент. Щодо інших справ доцільно встановити правило, що орган дізнання порушує справу та провадить дізнання у випадках, викликаних необхідністю невідкладного вжиття заходів до попередження, припинення злочину чи закріплення доказів, до вступу у справу слідчого. Такий підхід здатен розвантажити слідчий апарат від того обсягу роботи, яку можуть виконувати підрозділи, що здійснюють дізнання.

Слід звернути увагу і на особливості порядку провадження у справах протокольної форми досудової підготовки матеріалів[2]. Порушенню кримінальної справи прокурором передує специфічна індивідуально визначена кримінально-процесуальна діяльність органу дізнання (ст. 426 КПК). За змістом ст. 425 КПК порядок провадження є процесуально особливим, регламентованим главою 35 КПК. Це положення кореспондується із ст. 111 КПК. Звідси слідує, що у кожному випадку встановлення наявності ознак злочину, визначеного ст. 425 КПК, та даних

---

[1] Взагалі-то співвідношення законності й доцільності у широкому значенні є питанням проблематичним. Проте у сфері кримінального судочинства найбільш прийнятним вбачається такий підхід до його вирішення, за яким «законність припускає доцільність, а це означає, що точне застосування законів повинне розумітися ..., як застосування правових норм відповідно до їх призначення, змісту, цілей, вимог справедливості» [151, с.30]

[2] Про проблему диференціації кримінально-процесуальної форми див.: [205].

Відсканировано за допомогою CamScanner

про особу, яка його вчинила (так званого «правопорушника»), додержання такого порядку провадження є обов'язковим. Сказане обумовлює і характер рішення дослідчого кримінального процесу – слідчий зобов'язаний надіслати заяву або повідомлення про злочин до органу дізнання. Останній здійснює діяльність у вказаному порядку. Коли запідозрена особа не встановлена, заява або повідомлення разом із матеріалами надсилається прокурору, уповноваженому приймати рішення про порушення справи, у тому числі і про зазначені злочини, в «загальному» порядку.

При розгляді питання про критерії розмежування предметів відання серед органів дізнання, важливим є правильне уявлення про їх видову характеристику. Так, у залежності від того, чи обмежена можливість здійснення провадження органів дізнання певною категорією злочинів, їх поділяють на органи дізнання: 1) універсальної та 2) спеціальної компетенції (або спеціалізовані органи дізнання) [72, с. 39].

У загальному вигляді предмети їх відання зазначені у ст. 101 КПК. До універсальних органів дізнання автор наведеної класифікації відносить міліцію, що не означає «безмежність» її компетенції, бо вона обмежується рамками предметів відання інших, спеціальних органів дізнання [72, с. 39]. Таким чином, встановивши, що вирішення заяви або повідомлення про злочин, що надійшли до органів міліції, з урахуванням можливості провадження дізнання щодо такого злочину, належить до компетенції спеціального органу дізнання, міліція, своєчасно вживши заходів встановлення і закріплення слідів злочину, його попередження чи припинення, зобов'язана у встановленому порядку направити таку заяву (повідомлення) разом з відповідними матеріалами за належністю. Це положення є доречним стосовно інших органів дізнання.

Дослідження буде неповним, якщо не з'ясувати питання, до якого суду слід направити заяву або повідомлення про злочин, у випадку, коли із заяви особи, яка є потерпілою від злочину, або у результаті дослідчої перевірки встановлено, що в даному випадку мають місце ознаки злочину, належного до справ, що порушуються суддею не інакше як за скаргою потерпілого. Думається, що ним є суд, який компетентний розглядати відповідну кримінальну справу, якщо вона буде порушена.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Іншими словами, питання зводиться до встановлення територіальної підсудності справи[1].

Зі змінами, внесеними до КПК Законом України від 07.07.2010 р. «Про судоустрій та статус суддів» [26] із Кодексу виключено правила про підсудність справ як судам апеляційного рівня, так і військовим судам. Усі кримінальні справи розглядаються районними, районними у містах, міськими та міськрайонними судами (ст. 33 КПК). Отже, з набранням чинності зазначеним Законом всі раніше реально існуючі види підсудності, окрім територіальної, втратили правове значення[2].

Важливо підкреслити, що у випадку прийняття розглядуваного рішення відповідний орган та посадова особа, які отримали інформацію про злочин, зобов'язані вжити невідкладних та ефективних заходів до попередження чи припинення злочину. Останні «...повинні здійснюватися органами, що прийня-

---

[1] Підсудність – це сукупність передбачених законом юридичних ознак і властивостей кримінальної справи, згідно із якими кримінально-процесуальний закон визначає, в якому суді вона повинна розглядатися по першій інстанції. При визначенні підсудності законодавець відносить до властивостей справи ознаки самого складу злочину, суб'єкта злочину, місце вчинення, а також зв'язок кримінальних справ між собою. Всі правові ознаки кримінальної справи послідовно оцінюються як окремо, так і в сукупності [114, с. 311-312]. Визначити підсудність означає встановити суд, який згідно із законом повинен здійснювати правосуддя при попередньому розгляді кримінальної справи суддею, а також провадження в суді першої інстанції і в подальших стадіях, якщо виникає така необхідність [115, с. 463].

[2] У зв'язку із цим видається позбавленою практичного сенсу позиція законодавця, який залишив без змін правила визначення підсудності справ, що належать до компетенції різнойменних судів: якщо одна особа або група осіб обвинувачуються у вчиненні декількох злочинів, справи про які підсудні різнойменним судам, то справа розглядається вищестоящим з цих судів (ч. 1 ст. 40 КПК), «передача до нижчестоящого суду справи, початої розглядом у судовому засіданні вищестоящого суду, не допускається» (ч. 4 ст. 41); «виявивши в судовому засіданні, що справа підсудна вищестоящому суду, надсилає її за підсудністю» (ч. 3 ст. 41 КПК). Районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди належать до ланки місцевих судів, а в системі судів загальної юрисдикції діють апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України (ч. 1 ст. 21, ч. 2 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Зазначене, думаємо, є суто технічним непорозумінням, що має бути усунуте у процесі законотворчості.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ли таку інформацію, незалежно від належності провадження. Дотримання такого порядку пов'язане із необхідністю швидкого реагування будь-якого із органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, на підготовлювані або вже вчинені злочини з метою їх розкриття, а також недопущення подальшого розвитку злочинної діяльності» [122, с. 32].

Також повинні бути вжиті заходи щодо закріплення його слідів. Останнє хоч прямо і не вказано у ст. 97 КПК, але випливає із загальних обов'язків органів та посадових осіб, які ведуть процес, призначення кримінального судочинства, системи його принципів. Зволікання із вжиттям таких заходів може потягнути за собою невідворотні наслідки у вигляді заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони доведенням злочину до кінця, втратою слідів злочину та неможливістю нормального перебігу процесу доказування у кримінальній справі, що, у свою чергу, спричинить втрату можливості захисту прав громадян та юридичних осіб, які потерпіли від злочинів.

У цій роботі раніше згадувалося, що чинне кримінально-процесуальне законодавство не містить вказівки стосовно форми розглядуваного рішення. На цій основі на практиці прийняте рішення в основному відображається у формі супровідного листа, адресатом якого є відповідний «належний» орган[1].

Рішення про направлення заяви (повідомлення) за належністю є основним процесуальним рішенням дослідчого кримінального процесу, правозастосовним актом, яким на основі встановлених фактів та норм процесуального і матеріального права даються відповіді на компетенційні питання вирішення інформації про злочин, забезпечується правильність застосування закону, законність процесу в цілому та досягнення його загальних завдань, визначених ст. 2 КПК. Очевидним є те, що воно повинно бути законним та обґрунтованим. Форма постанови не тільки відповідає його владно-розпорядчій природі та функціональному призначенню, але і створює реальні умови

---

[1] Направлення заяв та повідомлень без процесуальних рішень у такій «псевдопроцесуальній» формі має місце у 100 % випадків, про які засвідчили опитані нами практичні співробітники органів внутрішніх справ. При цьому 78 % опитаних вказали на те, що подібне оформлення рішення дослідчого процесу заважає прокуророві у разі незаконності скасувати його (див. Додаток Б).

Відсканировано за допомогою CamScanner

для відображення обґрунтування і наступної перевірки його доброякісності.

Викладене дозволяє погодитися із вченими, які вважають, що сутності цього рішення відповідає форма мотивованої постанови [100, с. 73; 133, с. 132; 258, с. 147-148]. Надання йому такої форми «...сприятиме більш правильному прийняттю такого рішення та надасть заявникові додаткову гарантію на право оскарження прийнятого рішення, а в кінцевому підсумку сприятиме більш оперативному прийняттю рішення про порушення кримінальної справи» [133, с. 132].

Як і всяке рішення, оформлене постановою, направлення заяви або повідомлення за належністю має складатися із трьох основних взаємопов'язаних та взаємообумовлених частин, структурно розташованих в акті з метою логічно-послідовного викладу його змісту.

Вступна частина не матиме рис, відмінних від інших постанов, що виносяться у дослідчому кримінальному процесі. Функціональним призначенням описово-мотивувальної частини розглядуваного рішення є виклад результатів пізнання, направленого на встановлення компетенції щодо розгляду та вирішення заяви (повідомлення) про злочин. Правильність, тобто повнота, всебічність та об'єктивність наданих відповідей та прийнятого рішення в цілому, повинна бути відображена шляхом його мотивування, у якому шляхом констатації фактів та роз'яснення їх правового значення, з посиланням на відповідні норми права пояснюється, до яких висновків дійшов прокурор, слідчий, орган дізнання, суддя (суд), та чому. Оскільки це дійсно так, то обґрунтованість рішення, а звідси – і практична його ефективність, обумовлені наявністю в ньому таких частин єдиного змісту: 1) короткий виклад заяви або повідомлення (дата надходження, автор, суть події, про яку він повідомив); 2) вказівка на зміст та результати проведеної перевірки (якщо така проводилася); 3) констатація фактів та їх юридичного значення – про ознаки якого можливого злочину йдеться в даному випадку. Важливим є юридичний аналіз отриманих даних, який проводить орган, який вирішує заяву (повідомлення) за внутрішнім переконанням на основі оцінки наявних даних, яких достатньо для прийняття даного рішення. У результаті оцінки прокурор, слідчий чи орган дізнання визначає ту статтю Особливої частини кримінального закону,

Відсканировано за допомогою CamScanner

яка передбачає вид злочину, за ознаками якого, за їх висновком, необхідно прийняти рішення у даному випадку.

Слід у цьому зв'язку відмітити, що до «кваліфікації» діяння, на яку вказується в заяві (повідомленні), не можна підходити бездумно, враховуючи можливу тут буденність правосвідомості, а часто – умисну «гіперболізацію» чи перекручення правової сутності фактів.

Обов'язковим елементом центральної частини вважаємо аналіз процесуально-правового значення цих фактів з точки зору правил предмету відання прокурора, правил підслідності, підсудності тощо.

Окрім посилань на аргументи фактичного характеру, обґрунтування рішення повинно супроводжуватися викладкою положень норм матеріального та процесуального права, що стосуються компетенції, а також посиланням на процесуальні норми, якими керується суб'єкт, приймаючи рішення.

Резолютивна частина постанови про направлення заяви або повідомлення за належністю повинна містити зміст прийнятого рішення, що логічно випливає із умовиводів, відображених в попередній частині.

Важливо відмітити, що зміст рішення має не лише відповідати своїй сутності, а й забезпечувати його виконуваність, що детермінує обов'язковість вказівки на те: яку заяву (повідомлення) чи інше джерело інформації злочин та до якого саме органу слід направити. Крім того, постанова має містити рішення про направлення разом із заявою копії постанови та матеріалів перевірки, якщо така проводилася, а також рішення повідомити заінтересованих осіб. Орган чи посадову особу, яким направляється заява (повідомлення), треба повідомити про вжиття заходів до попередження чи припинення злочину з приєднанням копій відповідних документів.

Постанова вважається приведеною до виконання у день, коли заява, разом із копією постанови та матеріалами перевірки направлена належній особі, а заінтересованим особам – надіслано відповідне повідомлення.

За підсумком дослідження вважаємо, що процесуальна форма та вимоги до змісту рішення повинні бути врегульовані у кримінально-процесуальному законі шляхом включення до глави 8 КПК після ст. 991 нової статті 992 «Направлення заяви або повідомлення за належністю» (наводиться у додатку до роботи).

Відсканировано за допомогою CamScanner

3.4. Специфіка прийняття додаткових процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу

Позитивна результативність дослідчої кримінально-процесуальної діяльності обумовлена якістю здійснюваного тут пізнання. Останнє, як відомо, полягає у взаємодії суб'єкта із об'єктом, тобто частиною об'єктивної дійсності, на яку направлена цілеспрямована діяльність, метою якої є отримання нового та якісне перетворення існуючого знання, необхідного для суб'єкта. Вимоги цілісності пізнання та пізнання об'єкту як цілісного утворення є двома невід'ємними сторонами всебічного, повного та об'єктивного, тобто істинного дослідження обставин, що складають предмет дослідчого кримінального процесу.

Отже прокурору, слідчому та органу дізнання необхідно знати те явище, яке їм необхідно розглядати як об'єкт пізнання, а точніше комплексну характеристику його сторін, правильне дослідження яких опосередковує виконання функціонального призначення першого етапу кримінального судочинства.

Предмет останнього, про що відмічалося раніше, складають факти, які належать до кримінально-правового, кримінологічного, процесуального та криміналістичного об'єктів пізнання дійсності[1], комплекс яких утворює загальний об'єкт пізнання у дослідчому провадженні.

Основним призначенням здійснюваної тут кримінально-процесуальної діяльності, як зазначалося вище, є встановлення наявності чи відсутності підстав для початку досудового розслідування. Реалізація цього, домінантного, призначення стає можливою завдяки виконанню окремих завдань, що, у свою чергу, забезпечують і вирішення загальних завдань кримінального судочинства. Вказана мета обумовлює і якісну ви-

---

[1] Кожен із цих об'єктів, у свою чергу, є комплексним утворенням, до структури якого входять власні елементи. Так, деталізований аналіз процесуального об'єкту дозволяє виокремити в ньому інформаційний (у плані збирання та оцінки інформації про факти), а також діяльно-практичний об'єкти (оцінка діяльності інших суб'єктів, що залучаються до процесу). Це важливо підкреслити, бо зазначена обставина дозволяє пояснити причини належності об'єктів пізнання до різних класифікаційних груп. Про комплексний характер об'єкту дослідження на стадії досудового розслідування див.: [94].

Відсканировано за допомогою CamScanner

значеність тих сторін загального об'єкту, що мають бути досліджені для доброякісної результативності дослідчого процесу. Оскільки такі сторони підлягають дослідженню у кожному випадку надходження заяв або повідомлень про злочини, вони утворюють основний об'єкт пізнання дослідчого кримінального процесу як частини його загального (комплексного) об'єкту, всебічне, повне та об'єктивне встановлення якого дозволяє утворити фактичну, інформаційну та правову основу успішного прийняття основних кримінально-процесуальних рішень.

Однак у дослідчому процесі вирішуються також інші завдання, які з одного боку обумовлені результатами дослідження основного об'єкту пізнання, а з іншого – випливають із загальних завдань судочинства: відновлення прав та законних інтересів осіб, які порушені під час провадження, попередження вчинення інших суспільно небезпечних діянь тощо. Їх задовільне вирішення ґрунтується на результатах пізнання, об'єкт якого є вторинним у співвідношенні із основним (який, зрозуміло, є первинним). Оскільки один із них утворює гносеологічну основу для другого, то з урахуванням якісної визначеності їх співвідношення первинний об'єкт є вихідним, а вторинний – похідним об'єктом пізнання, дослідження якого утворює основу для прийняття відносно самостійних процесуальних рішень у рамках дослідчого кримінального процесу.

Відсутність первинного об'єкту усуває можливість і необхідність існування та пізнання вторинного об'єкту [94, с. 19], тому така їх гносеологічна специфіка вказує на реальне існування у дослідчому кримінальному процесі додаткових до основних об'єктів пізнання.

До останніх правомірно віднести причини та умови, які сприяли злочину (кримінологічний об'єкт), комплекс обставин, що обумовлюють повернення вилученого, вжиття заходів до виконання прийнятого рішення (процесуальний об'єкт), направлення заяви або повідомлення для притягнення до адміністративної чи дисциплінарної відповідальності або застосування заходів громадського впливу. Остання група обставин вказує на існування адміністративно-правового, трудового об'єктів пізнання, а також на правомірність субсидіарного застосування норм відповідних галузей права у дослідчому кримінальному процесі.

Цілісність та комплексний характер об'єкту пізнання обумовлюють об'єктивну потребу в завершеності здійснюваної

Відсканировано за допомогою CamScanner

тут кримінально-процесуальної діяльності. Не всяке дослідче провадження може виконати своє функціональне призначення прийняттям основних процесуальних актів, оскільки відносини, що виникли та розвивалися в рамках первинного етапу кримінального процесу, можуть бути завершені шляхом застосування права, що ґрунтується на вичерпному дослідженні об'єктів пізнання, у тому числі додаткових.

Таким чином, гносеологічний підсумок дослідчої кримінально-процесуальної діяльності обумовлює прийняття окремих процесуальних рішень, які з урахуванням індивідуальності їх природи, причинності та характеру правового зв'язку із основними рішеннями, правомірно називати додатковими (похідними від основних) процесуальними рішеннями.

Якісна визначеність додаткових рішень виражається у сукупності іманентних їм істотних властивостей, обумовлених місцем в системі процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу та індивідуальністю функціонального призначення, виконуваного ними.

Підстава похідних процесуальних рішень є специфічною, бо опосередкована фактами, що у реальному дослідчому провадженні встановлені в ході дослідження основного об'єкту пізнання.

Поряд з цим, вторинний характер не означає їхньої, так би мовити, «другосортності». Справа у тому, що вони виконують важливе функціональне призначення – забезпечують повноту реалізації антикримінальної та право відновлювальної, у той же час, спрямованості дослідчого кримінального процесу. Це означає, що доповнюючи правові наслідки первинних рішень, вони опосередковують завершеність здійснюваної тут кримінально-процесуальної діяльності та вирішення завдань першого етапу судочинства в повному обсязі.

На цій основі можна констатувати, що у рамках дослідчого кримінального процесу, окрім основних процесуальних рішень, приймаються також інші види процесуальних рішень, які, не відображаючи сутності дослідчого процесу, приймаються додатково та не інакше як у зв'язку із основними, однак є важливими засобами досягнення як специфічних завдань здійснюваної тут кримінально-процесуальної діяльності, так і загальних завдань кримінального процесу.

Відсканировано за допомогою CamScanner

У зв'язку із цим важливо дослідити конкретні чинники (фактори[1]), що обумовлюють необхідність правової регламентації прийняття зазначених кримінально-процесуальних рішень, що дозволить не лише відкрити загальне, абстрагуючись від специфіки кожної із ознак, а й пояснити генетичну обумовленість, повніше розкрити якісну визначеність і властиву їм процесуальну індивідуальність.

Прийняття досліджуваних процесуальних рішень (як і всяких інших) здійснюється в поліфакторному середовищі, до об'єктивних елементів якого правомірно віднести соціальні передумови та правові вимоги до діяльності органів дізнання, слідчих, прокурорів (зовнішні фактори), а також внутрішні (процесуальні), що детермінують необхідність забезпечення повноти реалізації завдань кримінального процесу, зокрема, відновлення порушених прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб у дослідчому кримінальному процесі. У цьому плані додаткові рішення є засобом досягнення завдань дослідчого провадження та виконують тим самим своєрідну інструментальну функцію.

У аспекті своєї антикримінальної спрямованості дослідчий кримінальний процес як елемент загальної процесуальної системи тісно пов'язаний із процесом боротьби зі злочинністю. Остання є комплексним поняттям, що відображає один із основних напрямків впливу держави на суспільні відносини. Будучи складовою частиною цієї державної діяльності, кримінальний процес перебуває у стані динаміки нерозривного зв'язку та взаємообумовленості з іншими елементами механізму впливу держави, направленого на подолання чи мінімізацію негативного ефекту злочинності. Такий різновид соціальної боротьби здійснюється із використанням багатогранних взаємопов'язаних між собою політичних, економічних, правових, організаційних та інших засобів[2].

---

[1] «Умова – рушійна сила, причина будь-якого процесу (від лат. Factor – той, що робить, facio – роблю)» [296, с. 694].

[2] Попри організаційну різнорідність та функціональну складність механізму боротьби зі злочинністю, її обєктивна спрямованість на досягнення соціально значущої мети визначає важливість комплексного підходу в цій державній діяльності, що актуалізувало дослідження концептуальних основ загальної теорії боротьби зі злочинністю, вперше у вітчизняній науці здійснене В.С. Зеленецьким [92].

Відсканировано за допомогою CamScanner

До кримінально – правових засобів слід віднести єдину форму реалізації кримінально-правової політики – встановлення у законі злочинності та караності суспільно небезпечних діянь, а правовим способом встановлення наявності чи відсутності кримінально-правового відношення є кримінальний процес, який у своєму розвитку проходить ряд послідовних етапів та має адекватні його призначенню специфічні засоби, що дозволяють ефективно забезпечити досягнення завдань кримінального судочинства. Це, так скажемо, – суто правові засоби боротьби. Вплив з боку держави на злочинність лише правовими засобами, є малоефективним. Окрім них, застосовуються засоби кримінологічні, пенітенціарні, оперативно-розшукового, а також адміністративного, громадського та іншого характеру [92, с. 100-101].

Так, злочин детермінований певними суб'єктивними елементами особи, які здатні реалізуватися за наявності конкретних об'єктивних умов. Звідси слідує шкідливість причин та умов, що «роблять» злочин частиною реальності. КПК зобов'язує прокурора, слідчого та орган дізнання встановлювати у ході слідства причини та умови, що сприяли вчиненню злочину та вживати заходів до їх усунення. Ефективність боротьби зі злочинністю кримінально-процесуальними засобами обумовлюється не лише забезпеченням невідворотності настання правових наслідків вчинення злочину. У плані об'єктивних потреб суспільства у нормальному функціонуванні суспільних відносин, більшу цінність складає попередження злочину, а не реагування на нього, як на факт, що відбувся. Відновлення порушеного порядку є складним завданням, інколи «утопічним», коли суспільним відносинам завдається непоправна шкода (наприклад, коли об'єктом злочину є життя людини). Тому важливо попередити розвиток дії факторів, які перешкоджають цим відносинам нормально існувати та розвиватися, що обумовлює значимість превентивної діяльності органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, спрямованої на попередження вчинення злочину як тією особою, яка притягається до відповідальності, так й іншими особами. Кримінально-процесуальне пізнання дозволяє встановити не лише матеріальні наслідки злочину, але й ті негативні фактори суб'єктивного й об'єктивного характеру, які, передуючи

Відсканована за допомогою CamScanner

злочину в часі, детермінували його чи створили середовище, що забезпечило можливість його вчинення, та (що не виключається), існують на момент провадження у справі. Оскільки вказані суб'єкти у своїй діяльності безпосередньо вступають у специфічну «взаємодію» зі злочином і обставинами, з ним пов'язаними, держава ввіряє саме їм виявляти причини та умови, що йому сприяли, та вживати до усунення цих чинників ефективних правових заходів.

При цьому, об'єктивною є потреба вжиття таких заходів уже в дослідчому кримінальному процесі. Позитивно вирішено це питання законодавцем. Так, в силу ч. 2 ст. 23-1 КПК якщо в ході перевірки, що проводилась на підставах, передбачених частиною 4 статті 97 цього Кодексу, буде встановлено, що в діянні особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, чи в діяннях інших осіб є ознаки дисциплінарного правопорушення або ці особи повинні бути згідно з чинним законодавством притягнуті до матеріальної відповідальності, слідчий чи прокурор зобов'язані порушити в поданні питання про притягнення цих осіб до дисциплінарної або матеріальної відповідальності. Наведене знаходить підтримку у літературі. «Досліджуючи елементи об'єкту пізнання у дослідчому кримінальному процесі, – пише Л.М.Лобойко, – суб'єкт, який веде процес, зобов'язаний також виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню злочину» [258, с. 82].

Частина третя статті 97 КПК до обов'язків прокурора, слідчого, та органу дізнання відносить вжиття заходів до запобігання злочину. Оскільки ж специфічним способом запобігання злочину є усунення причин та умов, які йому сприяють, то правомірно ставити питання про право (й обов'язок) внесення цими суб'єктами подання у порядку ст. 23-1 КПК у дослідчому кримінальному процесі. Причому, це є актуальним не лише для випадків відмови в порушенні справи за наявності кримінально-правового відношення (наприклад, за п. 8 ст. 6 КПК), але й тоді, коли динаміка кримінального процесу переходить дослідчий етап.

Що стосується першого випадку, то перенесення у дослідчий кримінальний процес моменту реалізації кримінально-правового відношення у формі його припинення вимагає встановлення достовірного знання про обставини вчиненого діяння.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Відмова в порушенні справи можлива, як було відмічено, лише у випадку повного, і до того ж достовірного з'ясування всіх обставин, які входять до предмету доказування, достатніх для прийняття цього рішення. Якщо ж відмова здійснюється одночасно з констатацією вчинення злочину, предмет доказування повинен бути досліджений в повному обсязі. Коли у дослідчому кримінальному процесі достовірно встановлено факт реального існування кримінально-правового відношення, структура кримінально-процесуальної діяльності прокурора, слідчого та органу дізнання включає в себе також профілактичну активність цих суб'єктів, здійснювану в рамках встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину та вжиття заходів до їх усунення[1]. Подання про це може бути винесено до прийняття рішення про направлення заяви або повідомлення за належністю, або порушення кримінальної справи.

Зачепивши проблематику боротьби зі злочинністю, відмітимо, що остання є одним із елементів діяльності, який відноситься до явища вищого рівня – функції держави з охорони правопорядку [196, с. 158]. «У правовій державі, де суспільне та державне життя будується на основі справедливих законів, – пише В.М. Хропанюк, – інтереси суспільства, держави, особи охороняються від будь-яких незаконних посягань. Підтримання стабільного правопорядку в країні – завдання всієї держави, всієї системи її органів» [196, с. 158].

Стабільність правопорядку обумовлюється злагодженою роботою державного механізму, спрямованою на утвердження законності, що детермінує розподіл компетенції із підтримання правопорядку між різними органами, що функціонують у тісній взаємодії та координації між собою.

У цьому зв'язку слід відмітити, що не лише злочини, а й інші форми девіантної поведінки є шкідливими для суспільства, які, у свою чергу, часто свідчать про існування реальних передумов для вчинення злочинів. До таких проступків у залежності від об'єктів правової охорони відносяться дисциплінарні, адміністративні та цивільні правопорушення

---

[1] Цілком очевидно, що потребують вжиття профілактичних заходів також і обставини, які призвели до вчинення суспільно небезпечних діянь, які не розцінюються як злочини лише в силу особливостей суб'єкта (через недосягнення вікової межі деліктоздатності).

Відсканировано за допомогою CamScanner

[196, с. 331]. Конститутивною ознакою, за якими різні правопорушення відрізняються одне від одного, є суспільна небезпечність, тому іноді непросто визначитися, в рамках якої процедури слід вирішувати питання відповідальності за його вчинення. Не завжди легко можна розмежувати службові злочини від дисциплінарних проступків, чи корупційних діянь[1], встановити індивідуальну специфіку злочинних порушень правил безпеки та експлуатації транспорту у співвідношенні тими, що мають наслідком накладення адміністративного стягнення, тощо.

Справа у тому, що об'єкти посягання всіх цих правопорушень часто співпадають: одні і ті ж групи суспільних відносин охороняються одночасно і заходами адміністративного примусу, і заходами кримінальної репресії. У даному випадку можна говорити про суміжність зазначених видів правопорушень та конкуренцію між нормами матеріального права при вирішенні питання відповідальності за вчинення протиправного суспільно шкідливого діяння[2].

Відсутність у даному конкретному випадку кримінально-правового відношення не виключає існування іншого негативного правового відношення, зокрема, адміністративного чи дисциплінарного. Об'єктивна необхідність підтримання стабільності правопорядку визначає функціонування розгалуженої системи органів управління та контролю (кількість яких перевищує 100), що мають управлінські повноваження конт-

---

[1] Наприклад, у справі З., обвинуваченого у вчиненні зловживання службовим становищем за порушення проектно-кошторисної та фінансової дисципліни, судом було зазначено, що у випадку відсутності істотної шкоди дії службової особи не можуть кваліфікуватися як зловживання службовим становищем і у зв'язку з цим порушення, допущені З., можуть розглядатися лише як службовий проступок [41, с. 153-154].

[2] Відповідно до ст. 9 Кодексу про адміністративні правопорушення адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. Важливо вказати і на наявність «зворотного зв'язку» між адміністративним та кримінальним процесом: відповідно до ст. 253 КУпАП якщо при розгляді справи орган (посадова особа) дійде висновку, що в порушенні є ознаки злочину, він передає матеріали прокурору, органу досудового слідства або дізнання.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ролю та притягнення правопорушників до юридичної відповідальності[1].

Наведене вказує на чинники, що детермінують процесуально-правове регулювання рішень про надіслання заяви або повідомлення на розгляд громадської організації, службі у справах дітей, трудовому колективу або власнику підприємства, установи, організації чи уповноваженому ним органу для вжиття відповідних заходів впливу або про передачу матеріалів для застосування в установленому порядку заходів адміністративного стягнення (ч. 2 ст. 99 КПК).

Виокремлюючи наступний чинник прийняття додаткових рішень, слід відмітити, що пізнавальний інструментарій дослідчого кримінального процесу характеризується специфічно властивими йому процесуальними діями і засобами, а також законодавчо опосередкованою можливістю провадження окремих слідчих дій. Впровадження таких «інструментів» пізнання поєднане із вилученням різноманітних предметів та документів, що можуть мати властивості, які є цінними з точки зору цілей здійснюваного тут доказування (речові докази). Уводяться у дослідче провадження і документи, що містять інформацію, зміст якої вказує на наявність певних обставин предмету пізнання (ст. 83 КПК). У момент їх вилучення частіше за все достовірно невідома їх корисність (чи індиферентність) для предмета пізнання. У всякому випадку вилучення цих об'єктів зачіпає права та законні інтереси особи як поєднане із вторгненням у його правомочності володіти та розпоряджатися майном, користуватися ними у різних сферах життєдіяльності[2].

---

[1] Так, «...законодавство про адміністративні правопорушення, як і все адміністративне законодавство, є складовою частиною складного правового механізму, що забезпечує охорону конституційного ладу України. Воно покликане виконувати завдання із захисту прав та законних інтересів громадян від будь-яких правових посягань, включаючи незаконні дії державних службовців та представників адміністративної влади, що є найважливішим обов'язком держави в особі всіх його органів влади та управління» [105, с. 6].

[2] У цьому відношенні не має значення і та обставина, що предмети та документи будуть «введені» у кримінальний процес за зовні добровільною ініціативою осіб, які ними володіють чи управляють.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Порядок вирішення питання про речові докази стосовно до слідчого і судового проваджень врегульовано кримінально-процесуальним законом (ст. 81 КПК). Дослідчо-процесуальна регламентація спрямування вилученого відсутня, а норми ст. 81 КПК (у плані можливої аналогії) – у більшій частині є непридатними. Сказане визначає потребу дослідження порядку прийняття рішення про повернення вилучених речей та документів.

Обговоривши чинники, що обумовлюють реальне існування у дослідчому кримінальному процесі додаткових об'єктів пізнання та об'єктивну потребу прийняття відповідних процесуальних рішень, слід дати характеристику кожного із них. Не маючи змоги здійснити детальний опис, акцентуємо увагу на тих аспектах не дослідженої в літературі проблематики, яка має безпосереднє практичне значення.

У випадку наявності обставин, передбачених ч.1 ст. 6 КПК України, орган чи посадова особа, яка здійснює перевірку заяви або повідомлення про злочин, відмовляють у порушенні кримінальної справи, що часто обумовлюється відсутністю ознак, які індивідуалізують злочин серед суміжних вчинків (наприклад, характер та розмір шкоди у службових злочинах, розмір викраденого у злочинах проти власності тощо). Правові наслідки вчинення цих порушень, як відмічалося, ґрунтуються на відмінності ступеня їх шкідливості для суспільних відносин, яка обумовлює розмежування різних видів правопорушень та інтенсивність реагування держави на факт їх вчинення[1]. Закон зобов'язує прокурора, слідчого та орган дізнання реагувати на виявлені проступки направленням заяви або повідомлення до суб'єкта, до юрисдикції якого належить провадження у справах про відповідний вид правопорушень.

Процесуальна специфіка рішення, передбаченого ч. 2 ст. 99 КПК, пов'язана із тим, що воно відображає гносеологічний та правовий наслідок висновку про відсутність складу злочину в ді-

---

[1] Суспільна небезпечність насправді обумовлюється всією сукупністю обставин, що характеризують склад правопорушення, які слід враховувати: особливостями об'єкта посягання, особою правопорушника, формою його вини, наслідками протиправного діяння, а також характером шкоди, нанесеної громадянину, державі або певній організації. Тільки в цьому випадку можливо правильно визначити ступінь суспільної небезпеки конкретного діяння та відповідно кваліфікувати його [105, с. 38-39].

Відсканировано за допомогою CamScanner

янні, досліджуваному в дослідчому кримінальному процесі, та наявності ознак проступку, що є суміжним із злочином. Сказане обумовлює надіслання джерела інформації про діяння до органу (посадової особи), які уповноважені застосовувати до відповідних відносин норми трудового, адміністративного, фінансового права і зокрема, шляхом впровадження відповідних заходів стягнення. У даному випадку «належний» суб'єкт не наділений кримінально-процесуальною компетенцією[1]. Прийняття даного процесуального рішення та приведення його до виконання створює юридичний факт, який детермінує виникнення у адресата обов'язку розглянути заяву та вжити відповідних заходів. Негативні матеріально-правові відносини, на встановлення та реалізацію яких направлене досліджуване рішення, не змінюються та не припиняють свого існування.

За змістом ч. 2 ст. 99 КПК, якщо в результаті перевірки заяви чи повідомлення, що надійшли, не встановлено підстав до порушення кримінальної справи, але матеріали перевірки містять дані про наявність у діянні особи адміністративного або дисциплінарного проступку чи іншого порушення громадського порядку, прокурор, слідчий, орган дізнання, суддя вправі, відмовивши в порушенні кримінальної справи, надіслати заяву або повідомлення на розгляд громадській організації, службі у справах дітей, трудовому колективу або власнику підприємства, установи, організації чи уповноваженому ним органу для вжиття відповідних заходів впливу або передати матеріали для застосування в установленому порядку заходів адміністративного стягнення[2].

---

[1] Тут відбувається взаємодія на рівні органів з різною за характером компетенцією. У цьому виявляє себе одна із суттєвих рис відмінності від рішення про направлення заяви або повідомлення за належністю.

[2] Слід відмітити, що норма ч. 5 ст. 6 КПК України в деякій мірі дублює сказане, однак в ній підкреслюється специфіка підстав для прийняття даного рішення: якщо в ході дізнання, досудового чи судового слідства або перевірки, що проводилась на підставах, передбачених частиною 4 статті 97 цього Кодексу, поряд з обставинами, зазначеними у пунктах 1, 2, 6, 7, 9–11 частини 1 цієї статті, що виключають провадження у кримінальній справі, у діянні особи будуть виявлені ознаки адміністративного правопорушення, орган дізнання, слідчий, прокурор, суд або суддя зобов'язані направити відповідні матеріали органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про таке адміністративне правопорушення.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Підстава досліджуваного процесуального рішення містить у своїй структурі взаємопов'язані та взаємообумовлені елементи фактичного та правового характеру. Тому необхідно встановити, що даними, отриманими під час перевірки заяви або повідомлення про злочин, достовірно підтверджується факт вчинення конкретного діяння та причетності до нього певної особи. На цій основі, досліджуючи суттєві сторони цього діяння у їх правовому значенні, особа, яка провадить перевірку, приходить до достовірного висновку про те, що воно не може визнаватися злочинним, оскільки в ньому відсутні ознаки, передбачені відповідною нормою кримінального закону, що визначають його злочинну сутність[1]. Наведене служить основою для переконання в тому, що у порушенні кримінальної справи щодо особи слід відмовити. Поряд з цим, в діянні наявні ознаки іншого виду правопорушення, передбаченого відповідним нормативним актом.

Отже процесуальною умовою направлення заяви або повідомлення для вжиття вказаних заходів слід вважати прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи щодо конкретної особи. На це націлює і закон безпосередньо.

У ході дослідчого кримінального процесу можуть бути отримані дані і про вчинення інших проступків.

До предмету пізнання особи, яка приймає рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, з необхідністю входять ознаки суб'єкта, якому слід направити заяву (повідомлення). Це встановлюється на основі дослідження характеру вчиненого діяння, компетенції органів (осіб), до відання яких воно належить, а також процедури притягнення особи до юридичної відповідальності відповідного виду. Враховуючи сферу суспільних відносин, на які може посягати правопорушення, можна говорити про реальне існування у рамках дослідчого провадження адміністративно-правового та трудового об`єктів пізнання. Наведене дозволяє стверджувати, що до структури знань особи, яка приймає досліджуване рішення, входять предмети правового регулювання різних галузей права та джерела їх норм. Так, склад адміністративного правопорушення, строки накладення адміністративного стягнення та порядок притягнення до адміністративної відповідальності передбаче-

---

[1] Зазначене може мати місце і у разі відмови у порушенні справи у зв'язку із «малозначністю» діяння.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ні Особливою частиною Кодексу України про адміністративні правопорушення[1].

Провадження в справах про адміністративні правопорушення складається із чотирьох стадій: 1) порушення справи про адміністративне правопорушення; 2) розгляд справи про адміністративне правопорушення й винесення у справі постанови; 3) оскарження (або опротестування) постанови у справі про адміністративне правопорушення; 4) виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Стадія порушення справи про адміністративне правопорушення полягає в складенні протоколу уповноваженою на те особою або представником громадського формування [56, с. 223-224]. Про вчинення переважної кількості цих проступків уповноваженими на те посадовою особою або представником громадської організації складається протокол (ч. 1 ст. 254), який надсилається органові (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про адміністративне правопорушення (ст. 257). Це положення слід враховувати прокурору, слідчому або органу дізнання, які приймають відповідне рішення, та надсилати матеріали особі, яка вправі складати протокол про відповідне правопорушення[2]. Предмети відання таких осіб визначені ст. 255 КУпАП[3].

---

[1] Далі – КупАП.

[2] Уже в першому наближенні, шляхом вивчення відповідних положень чинного законодавства (глави 16, 19 Кодексу України про адміністративні правпорушення), можна стверджувати про відсутність підстав для ототожнення осіб, уповноважених складати протокол про адміністративне правопорушення, з тими органами (посадовими особами), що його розглядають, накладаючи стягнення. У реальній діяльності вони співпадають лише частково. Звідси вбачається некоректність чинної редакції ч. 6 ст. 6 КПК, яка зобов'язує направити матеріали не тій посадовій особі (органу), що відповідає за виникнення адміністративного провадження та доказування обставин, вказаних у протоколі, а суб'єкту, уповноваженому розглядати справу про таке адміністративне правопорушення.

[3] Варто мати на увазі, що згідно із ч. 4 ст. 38 КУпАП у разі відмови в порушенні кримінальної справи або закриття кримінальної справи, але при наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення адміністративне стягнення може бути накладено не пізніш, як через місяць з дня прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи або про її закриття.

Відсканована за допомогою CamScanner

Слід підкреслити, що у деяких випадках, слідчий, особа, яка провадить дізнання, прокурор або уповноважена ним особа з числа працівників прокуратури зобов'язані самі складати протоколи про адміністративні правопорушення, а тому не вправі у відповідних випадках надсилати матеріали іншим посадовим особам. Сказане обумовлює і зміст прийнятого додаткового рішення, наприклад, «притягнути до адміністративної відповідальності та скласти протокол про вчинення певною особою правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 44 КУпАП». Копія протоколу приєднується до матеріалів дослідчої перевірки[1].

Поняття дисциплінарного проступку та правові наслідки його вчинення відносяться до предмету правового регулювання трудового та/чи адміністративного права [56, с. 196-197]. Зміст дисциплінарного проступку складає порушення (невиконання або неналежне виконання) з вини працівника трудової дисципліни [157, с. 622-625]. Порушення службових обов'язків стосовно деяких категорій працівників (державних службовців) також є підставою для застосування дисциплінарного стягнення. Законом може бути передбачено, що службовці можуть відповідати у дисциплінарному порядку і за проступки, що порочать їх як державних службовців або дискредитують органи, в яких вони працюють [56, с. 196].

За загальним правилом дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду). Загальний порядок передбачено Кодексом законів про працю України (ст. 147-1) [9]. Слід мати на увазі, що у певних галузях економіки, а також щодо певних категорій працівників передбачені особливості як щодо підстав, видів застосовуваних тут стягнень, так і порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності. Так, дисциплінарна відповідальність службовців, що реалізують свої повноваження поза межами трудового договору чи правил внутрішнього трудового розпорядку, регулю-

---

[1] Таким шляхом йде проаналізована нами практика. Поряд з цим, викликає заперечення відсутність у матеріалах документів про направлення складеного протоколу до органу, який уповноважений його розглядати (у даному випадку – суд), а також копії рішення, прийнятого за таким протоколом. Про це свідчать дані (100 %) опитування практичних працівників органів внутрішніх справ (див. Додаток Б) та вивчені матеріали перевірок.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ється законами, дисциплінарними статутами та положеннями про дисципліну відповідальність, затвердженими повноважними органами [56, с. 197].

До правової підстави розглядуваного рішення належать також встановлені ознаки «іншого порушення громадського порядку». Варто відмітити, що останнім позначено спеціальний термін, що відображає об'єкт кримінально-правової та адміністративно-правової охорони, який забезпечує обстановку нормального спокою і поведінку громадян, яка відповідає законам та іншим нормативним актами у різних сферах соціального спілкування [113, с. 800]. За цим об'єктом злочини та адміністративні правопорушення згруповані в окремих розділах особливих частин КК (розділ XII) та КУпАП (глава 14). Очевидно, що посягання на громадський порядок завжди є певним видом правопорушення. Але формулювання, використане законодавцем, є алогічним, адже не всі адміністративні та дисциплінарні проступки посягають на громадський порядок. З іншого боку ясно, що не лише порушення громадського порядку є підставою для вжиття відповідних заходів. Вважаємо, що дане положення закону слід тлумачити як «інші правопорушення».

Кримінально-процесуальним законом передбачено, що заява або повідомлення надсилається громадській організації, службі у справах дітей, трудовому колективу або власнику підприємства, установи, організації чи уповноваженому ним органу, або відповідним органам для застосування в установленому порядку заходів адміністративного стягнення. Більшість із вказаних суб'єктів (їх представників) уповноважені на складання протоколів про вчинення адміністративного правопорушення або наділені дисциплінарною владою щодо своїх працівників. Окрім уповноважених посадових осіб державних органів, протоколи про вчинення адміністративних проступків вправі складати особи, які не належать до державних органів чи установ. Так, власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган може скласти протокол у випадку встановлення ознак дрібного викрадення чужого майна, порушення правил виробництва, ремонту, продажу та прокату засобів вимірювальної техніки (п. 3 ч. 1 ст. 255 КУпАП).

Застосування інших (окрім адміністративних) заходів має двояке значення: з одного боку, воно може ґрунтуватися на дисциплінарній владі певного суб'єкта щодо особи, яка вчини-

Відсканировано за допомогою CamScanner

ла дисциплінарний проступок, або заподіяла матеріальну шкоду, шляхом накладення стягнень або покладення матеріальної відповідальності. Однак не виключається і застосування заходів виховного, профілактичного характеру щодо осіб, які допустили порушення інших соціальних норм: моральних вимог або статутно-корпоративних приписів. Логіка законодавця зрозуміла. Вона ґрунтується на закономірностях об'єктивної дійсності: у випадку залишення таких вчинків без реагування вони можуть утворити умови вчинення інших правопорушень, у тому числі злочинів. Отже заява (повідомлення) щодо діянь, які не мають своїм наслідком юридичну відповідальність, надсилаються для застосування заходів впливу у тому випадку, коли за переконанням прокурора, слідчого чи органу дізнання їх зміст повинен бути доведений до відома вказаних суб'єктів з метою попередження більш небезпечних діянь у майбутньому[1].

---

[1] З урахуванням меж даної роботи неможливо детально розібрати специфіку владних можливостей таких субєктів у взаємовідносинах із об-єктами їх впливу, тому обмежимося тут деякими загальними прикладами. Так, орган у справах дітей, окрім адміністративно-юрисдикційних повноважень з метою виконання покладених завдань, реалізує функції організаційного, виховного, профілактичного характеру [23]. Відповідно до ч. 1 ст. 252-1 КЗпрП трудовий колектив підприємства утворюють усі громадяни, які своєю працею беруть участь у його діяльності на основі трудового договору (контракту, угоди), а також інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством. Повноваження трудового колективу визначаються законодавством. До цього часу в Україні зберігає чинність Закон СРСР «Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціям в частині, яка не суперечить законодавству України» [157, с. 831]. Не дивлячись на його архаїчність та декларативність в цілому (а так сприймається в цій частині і норма КПК), деякі положення зберігають свою актуальність до даного часу. Так, відповідно до ст. 9 цього Закону трудові колективи обговорювати стан трудової дисципліни і здійснювати заходи до її зміцнення; забезпечувати створення обстановки нетерпимості до порушень трудової дисципліни, виявляти товариську вимогливість до працівників, які несумлінно виконують трудові обов'язки; застосовувати до членів колективу заходи громадського стягнення; ставити питання про притягнення до відповідальності, компенсування шкоди, заподіяної підприємству тощо [8, с. 966-967]. Трудовий колектив бере участь у кримінальному процесі також при звільненні особи від відповідальності у зв'язку із передачею особи на поруки (ст. 10 КПК, ст. 47 КК) та у правовідносинах, пов'язаних із застосуванням запобіжного заходу у вигляді поруки громадської організації або трудового колективу (ст. 154 КПК).

Відсканировано за допомогою CamScanner

Із сказаного випливає важливе правило: надсилати на розгляд цим організаціям заяву або повідомлення про злочин можна лише у тому разі, коли діяння, про яке надійшла інформація, не тягне за собою адміністративної чи дисциплінарної відповідальності[1].

Таким чином, залежно від характеру заходів впливу, передбачених ч. 2 ст. 99 КПК, ця норма має на увазі два види рішень: 1) про передачу заяви або повідомлення для застосування адміністративного чи дисциплінарного стягнення, а також вирішення питання про покладання на особу матеріальної відповідальності; 2) про передачу заяви або повідомлення для застосування заходів впливу, не пов'язаних із застосуванням юридичної відповідальності.

Видова характеристика рішень має безпосереднє практичне значення, оскільки передбачуваний захід обумовлює і обсяг документів, які передаються до відповідного суб'єкту. Якщо в останньому випадку можна обмежитися передачею самої заяви на розгляд чи самого повідомлення, то у першому – цього буде недостатньо.

У ч. 2 ст. 99 КПК йдеться про передачу самої заяви або повідомлення для вжиття відповідних заходів впливу, а матеріалів – для застосування в установленому порядку заходів адміністративного стягнення. У ч. 6 ст. 6 КПК говориться про направлення відповідних матеріалів органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про таке адміністративне правопорушення. Оскільки це дійсно так, то у випадку передачі заяви для вирішення питання про притягнення до юридичної відповідальності, слід передавати як саму заяву (повідомлення), так і сукупність документів, що

---

[1] Звичайно це не перешкоджає поряд із направленням матеріалів для притягнення до адміністративної відповідальності повідомляти відповідний трудовий колектив чи громадську організацію. Наприклад, ч. 2 ст. 214 КПК прямо передбачено, що якщо розслідуванням встановлено факти, що вимагають застосування заходів громадського або дисциплінарного впливу чи адміністративного стягнення щодо особи, яка притягалась як обвинувачений, або щодо інших осіб, слідчий, закриваючи кримінальну справу, доводить ці факти до відома громадської організації, товариського суду, трудового колективу або адміністрації підприємства, установи, організації для вжиття відповідних заходів впливу.

Відсканировано за допомогою CamScanner

обґрунтовують висновок про наявність ознак іншого правопорушення[1].

Дане рішення є юридичним фактом, яке тягне за собою обов'язковість його розгляду компетентним суб'єктом. Поряд з цим, право встановлювати наявність чи відсутність складу відповідного правопорушення, тобто давати фактичну та правову оцінку тому чи іншому діянню, і приймати щодо нього рішення надано лише тій особі, яка уповноважена застосовувати відповідні норми матеріального права[2]. Це свідчить про те, що висновок прокурора, слідчого, органу дізнання про наявність ознак індивідуального правопорушення є лише вірогідним; необхідно утримуватися від певних вказівок щодо результатів розгляду даного питання.

Поряд з цим у даному випадку саме прокурор, слідчий та орган дізнання є ініціаторами виникнення відповідних правовідносин, є процесуально зацікавленими в належному виконанні їх рішення та досягненні передбаченої законом позитивної результативності їх ініціативи. Тому вони, природно, мають бути обізнаними про наслідки розгляду заяви або повідомлення. Доцільно встановити місячний строк на розгляд та повідомлення про його результати.

Дослідження питання про зміст розглядуваного процесуального рішення, вказує на те, що він, випливаючи із приписів норми ч. 2 ст. 99 КПК, повинен містити: владне волевиявлення про направлення копії заяви або повідомлення разом із копіями відповідних матеріалів для тієї чи іншої мети, а також індивідуалізувати того суб'єкта, до якого вони спрямовуються.

Що стосується форми рішення, то, як нам видається, найбільш доцільним є його викладення у резолютивній частині постанови про відмову в порушенні кримінальної справи [116, с. 280]. Відповідно, мотиви, з яких прокурор, слідчий або орган дізнання

---

[1] Необхідність передачі копії заяви чи повідомлення, як і відповідних документів, обумовлена тим, що їхні оригінали повинні зберігатися в органі, який здійснив прийняття, реєстрацію заяви (повідомлення) та прийняв основне рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, законність та обґрунтованість якого є предметом оцінки у формі судового контролю та прокурорського нагляду.

[2] Так, відповідно до ст. 252 КупАП орган (посадова особа) оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і правосвідомістю.

Відсканировано за допомогою CamScanner

дійшли висновків про необхідність прийняття розглядуваного рішення, є елементом її описово-мотивувальної частини.

Слід відмітити і подвійне значення встановлення у дослідчому кримінальному процесі ознак дисциплінарного проступку чи адміністративного правопорушення. Так, постановка слідчим, прокурором чи органом дізнання питання про притягнення відповідних осіб до дисциплінарної чи адміністративної відповідальності може бути пов'язана із вжиттям заходів до усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину чи іншого суспільно небезпечного діяння. В іншому випадку такі ознаки встановлюються за відсутності кримінально-правового відношення. Сказане має не лише теоретичне, але і безпосереднє практичне значення, оскільки правильне з'ясування цих характерологічних елементів, специфіки їх взаємовідношення обумовлює адекватність визначення додаткового рішення, що є правомірним у даному випадку. Так, у разі відмови в порушенні справи за фактом вчинення суспільно небезпечного діяння особою, яка не досягла одинадцятирічного віку (п. 5 ст. 6 КПК), у поданні про усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину, необхідно поставити питання про притягнення до адміністративної відповідальності батьків або осіб, які їх замінюють, за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 184 КупАП[1].

Прийняття рішень про повернення вилучених предметів продиктоване правовідновлювальним аспектом завдань кримінального судочинства, необхідністю реалізації гарантій захисту прав осіб, залучених до нього у дослідчому провадженні.

Не потребує розгорнутої аргументації положення про те, що у випадку винесення прокурором, слідчим, органом дізнання постанови про відмову в порушенні кримінальної справи за п.п. 1, 2 ст. 6 КПК, належні певним особам речі та документи, приєднані до матеріалів перевірки, підлягають поверненню[2].

---

[1] Однак необхідно і враховувати, що співробітники органів дізнання, зокрема, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, відповідно до п.1 ч.1 ст. 255 КупАП, Закону України «Про органи та служби у справах неповнолітніх» уповноважені складати протоколи про вчинення таких діянь [22].

[2] Положення випливає із безумовного обов'язку держави поважати людину, дотримуватися її основоположних прав, зокрема на мирне володіння своїм майном, забезпечувати права та законні інтереси приватних суб'єктів економічних відносин.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Сказане актуалізує як мінімум два проблематичних питання, що обумовлені нормативною невизначеністю: у якій формі слід вирішувати питання про повернення вказаних об'єктів та за яких підстав і коли слід фактично виконувати (звертати до виконання) рішення прокурора, слідчого, органу дізнання, яким вони визначили характер спрямування вилучених при попередній перевірці предметів та документів ?

З урахуванням нинішнього стану правової регламентації згадані питання можуть бути вирішені не інакше як у спосіб використання допустимої у кримінальному судочинстві аналогії закону. Зокрема, рішення щодо таких документів і предметів, вилучених при перевірці заяв (повідомлень) про злочини, може бути оформлене як одне із рішень, поміщених до резолютивної частини постанови про відмову в порушенні кримінальної справи [137, с. 280]. Використання такої форми не суперечитиме кінцевому характеру рішення про відмову в порушенні справи. Приведення рішення до виконання та фактичне повернення речей, як уявляється, має здійснюватися після завершення строку на оскарження постанови про відмову в порушенні справи або з моменту залишення прокурором (судом) скарги на цю постанову без задоволення.

У підсумку пропонуємо доповнити ст. 99 КПК новою частиною такого змісту:

«У випадку, коли під час перевірки були вилучені предмети та документи, належні громадянами, підприємствам, установам чи організаціям, у постанові повинно міститися рішення про повернення законним володільцям цих предметів та документів. Питання про речі, вилучені з обігу та які не мають ніякої цінності і не можуть бути використані, вирішуються за правилами, встановленими ст. 81 КПК України».

КПК зобов'язує прокурора, слідчого та орган дізнання виявляти у кожній справі причини та умови, що сприяли вчиненню злочинів, та вживати заходів до їх усунення. Закон надає цим заходам особливого значення в кримінально-процесуальній діяльності, спрямованій не тільки на викриття та покарання винних, а й на викорінення злочинності. У цьому також проявляється публічний характер судочинства, його спрямованість на захист суспільних та особистих інтересів від злочинів [148, с. 91].

Попередження злочинів – багатостороння діяльність державних органів, суспільних організацій, спрямована на розробку та приведення в життя системи взаємопов'язаних між со-

Відсканировано за допомогою CamScanner

бою заходів економічного, політичного, культурно-виховного, правового та організаційного характеру, здійснення яких усуває причини та умови, що сприяли вчиненню правопорушень. Залежно від мети попереджувальних заходів їх прийнято розподіляти на загальні та спеціальні. До спеціальних належать заходи процесуального характеру, здійснювані у кримінальному судочинстві органами та особами, які ведуть процес [93, с. 55-56].

Уже в дослідчому кримінальному процесі, як зазначив М.П. Кузнєцов, «створюються умови для вирішення завдання попередження злочинів. Саме по собі прийняття прокурором, слідчим чи органом дізнання законного та обґрунтованого рішення про порушення справи має превентивний характер» [256, с. 38]. І це правильно, бо вся їх «діяльність та процесуальні акти, якими ця діяльність опосередковується, мають попереджувальне значення» [93, с. 56].

Поряд з цим, закон прямо зобов'язує при прийнятті рішення про порушення справи, відмову в порушенні справи чи передачі заяви (повідомлення) за належністю вжити заходів до попередження чи припинення злочинів (ст. 97 КПК), реагувати на виявлені умови винесенням спеціального правового акту (ст. 23-1 КПК). Тому у деяких випадках заходи щодо усунення обставин, які сприяли вчиненню злочину, вживаються у дослідчому кримінальному процесі, при розгляді та вирішенні матеріалів про злочини (наприклад, коли можлива аварія, відсутні умови для зберігання майна тощо).

Фактичні дані про обставини, що сприяли вчиненню злочину, можуть міститися в тих самих матеріалах, які послужили приводом до початку кримінально-процесуальної діяльності, або встановлюються під час дослідчої перевірки. У випадку неповноти фактичних даних про такого роду обставину вона може бути усунута шляхом витребування додаткових документів та пояснень осіб, що мають необхідні відомості. «У повному обсязі робота із виявлення та усунення обставин, що сприяли вчиненню злочину, проводиться в тих випадках, коли перевірка первинних матеріалів закінчується винесенням постанови про відмову в порушенні кримінальної справи за нереабілітуючими підставами, у матеріалах попередньої перевірки повинні міститися відомості про вжиття заходів до усунення обставин, які сприяли вчиненню злочинів» [156, с. 32-35]. Отже виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, та вжиття

Відсканировано за допомогою CamScanner

адекватних заходів у таких випадках є обов'язковим, оскільки є необхідним елементом предмету дослідчого пізнання.

Відомості про причини та умови, що сприяли злочину, можуть бути встановлені під час перевірки заяви або повідомлення про злочин. На ці негативні фактори можуть вказувати самі різноманітні обставини організаційного та виробничого характеру. Деякі з них можуть існувати на час дослідчого кримінального процесу, і невжиття заходів до їх усунення може мати наслідком продовження злочинної діяльності або її повторність.

Слід відмітити, що вжиття заходів до попередження злочинів з урахуванням специфіки місця та функціонального призначення дослідчого кримінального процесу не є основним завданням цього етапу кримінально-процесуальної діяльності. Його факультативність пов'язана із тим, що вирішується не у всіх випадках, а субсидіарно до основних завдань дослідчого кримінального процесу. Поряд з цим воно є обов'язковим, коли невжиття заходів до усунення причин та умов може призвести до вчинення нового суспільно небезпечного діяння або продовження злочинної діяльності, а так само за необхідності забезпечення об'єктивного, повного та всебічного пізнання предмету пізнання у дослідчому кримінальному процесі. Встановлення елементів кримінологічного об'єкту пізнання та вжиття відповідних заходів можливе як у випадках порушення справи, направлення заяви або повідомлення за належністю, так і у разі відмови у початку досудового слідства. Підстави останньої, як згадувалося, є неоднозначними. І дану обставину слід враховувати, бо характер підстави обумовлює специфіку предмету пізнання у дослідчому провадженні, а звідси – і наповненість утворюючими його елементами.

Встановлені під час дослідчого провадження обставини кримінологічного характеру, можуть бути підставами двох видів розглядуваних рішень: 1) тих, що виносяться у рамках дослідчого кримінального процесу; 2) з підстав, що встановлені у дослідчому кримінальному процесі, але виносяться в наступній стадії судочинства.

У першому випадку відповідне подання щодо усунення причин та умов, що сприяли злочину, виноситься до порушення провадження, при направленні заяви або повідомлення за належністю або при відмові в порушенні кримінальної спра-

Відсканировано за допомогою CamScanner

ви, обумовленій наявністю нереабілітуючих особу підстав[1]. Другий вид процесуальних рішень приймається після порушення кримінальної справи та є слідчим актом. Отже відмінність між ними обумовлена кінцевими межами дослідчого кримінального процесу[2].

Таким чином, встановлення причин та умов, які сприяли злочину, є можливим вже у дослідчому кримінальному процесі. Зазначене ґрунтується на пізнавальних можливостях

---

[1] Ясно, що виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню злочину, у випадку відсутності кримінально-правового відношення, позбавлене смислу. Коли відмова в порушенні справи обумовлена правилом про неможливість повторного розслідування фактів, виявляти дані обставини та вказувати їх у відповідних рішеннях, як уявляється, немає потреби, бо це не впливає на законність та обґрунтованість останніх. У інших випадках такі причини та умови не лише можуть бути встановлені особою, яка здійснює відповідне провадження, але і мають встановлюватися з вжиттям адекватних заходів до їх усунення.

[2] Останні, як вже зазначалося, окреслені моментом приведення до виконання кінцевих рішень дослідчого провадження. Постанова про порушення кримінальної справи є актом, яким останнє завершує свій перебіг, оскільки не потребує додаткових дій для приведення її до виконання. Нею вирішено інформацію про злочин та завершені відносини, що виникли у зв'язку з її надходженням; кримінальний процес не завершується, автоматично перейшовши у свою наступну стадію. На останнє зокрема вказують такі безпосередні правові наслідки прийняття такого рішення, як початок відліку строків слідства (у справі, порушеній щодо особи), обов'язок прокурора невідкладно доручити проведення досудового слідства, а слідчого - приступити до розслідування тощо. З цього погляду постанова прокурора (судді) про заборону особі, щодо якої порушено справу, виїжджати за межі України, є рішенням досудового розслідування, незважаючи навіть на те, що справу ще не прийнято до слідчого провадження.

Інша ситуація має місце при відмові почати досудове розслідування. У даному випадку передбачається завершення кримінального судочинства в цілому, а це потребує вирішення всіх правовідносин, які виникли у зв'язку із надходженням заяви або повідомлення про злочин. Тому прийняття цього рішення не завершує дослідче провадження: ще потрібно вчинити ряд дій, що за законом випливають із факту його прийняття. Саме ж рішення приводиться до виконання після завершення строку на його оскарження.

Прийняття «не кінцевого» рішення про направлення заяв та повідомлень за належністю не створює і кінцевих рамок дослідчого процесу. Відбувається лише трансформація процесуальних правовідносин «по лінії» владного суб'єкта.

Відсканована за допомогою CamScanner

першого етапу судочинства, що першим «доторкається» до обставин злочинної події, про яку стало відомо органам та посадовим особам, які ведуть процес. У ході здійснюваної тут діяльності можуть бути встановлені негативні фактори, що створюють основу для можливого вчинення нових злочинів особою (встановленою чи невстановленою), діяння якої розглядається, а так само іншими особами. Позитивне вирішення поставленого питання міститься і в кримінально-процесуальному законі. Встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, обов'язкове у всіх випадках відмови в порушенні кримінальної справи за нереабілітуючими підставами. Коли заява або повідомлення направляються за належністю, одночасне вжиття заходів до усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, обумовлюється необхідністю попередження злочину та є одним із можливих засобів такої превентивної діяльності[1].

Закон не містить вказівки на форму такого рішення. Відомості про причини та умови, які сприяли вчиненню злочину, повинні бути вказані в основному рішенні дослідчого кримінального процесу. При цьому, відсутність у постанові про відмову в порушенні справи з нереабілітуючих підстав відомостей про причини та умови, які сприяли вчиненню злочину, свідчать про її незаконність та необґрунтованість.

З урахуванням положень закону, накопиченого практичного досвіду, наукових рекомендацій, доцільно згідно із ст. 23-1 КПК виносити подання, копію якого надсилати до відповідних органів, установ, підприємств, організацій. Оригінал цього документу повинен бути у матеріалах перевірки.

Природа та функціональне призначення, форма та зміст такого акту, а також інші елементи його повного наукового опису детально досліджені у процесуальній літературі, тому у даній роботі не розглядаються [93][2].

---

[1] Окрім внесення подання, особи, які ведуть процес, можуть здійснювати попереджувальну діяльність в інших формах, у тому числі неправових. На практиці прокурор, слідчий, орган дізнання можуть використовувати інші можливі заходи, зокрема: виступи, направлення листів, повідомлень тощо.

[2] Пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання дослідчого кримінального процесу в частині кримінологічного об'єкту пізнання та вжиття відповідних заходів надані Л.М. Лобойком [258, с. 200].

Відсканировано за допомогою CamScanner

Підсумки проведеного дослідження дозволяють констатувати, що додаткові (похідні від основних) процесуальні рішення хоч і не відображають сутності дослідчого кримінального процесу, однак є важливими з точки зору цілісності дослідчого кримінально-процесуального пізнання, та пов'язаної із ним повноти реалізації завдань кримінального судочинства. Їх прийняття обумовлюється необхідністю охорони та поновлення прав громадян, порушених на першому етапі процесу, реалізації державної функції підтримання правопорядку, актуальними потребами суспільства в усуненні негативних факторів, що сприяють злочинності.

Висновки до розділу 3

1. Кримінально-процесуальний блок юридичного аспекту значення рішення про порушення кримінальної справи тісно пов'язаний із кримінально-правовою його складовою та визначається групою суспільно схвальних цілей, досягнення яких забезпечується його прийняттям. Рішення порушити кримінальну справу є багатоцільовим. Ним ініціюється кримінальне переслідування у формі досудового розслідування, під час якого вживаються заходи до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи, встановлення істини, викриття винної особи та притягнення її до відповідальності.

2. Необхідність такого процесуального «фільтру» як інститут відмови в порушенні кримінальної справи детермінує буття дослідчого кримінального процесу, який хоч і потребує реформування, однак, з погляду конкретно-історичного підходу, потрібен суспільству за сучасних умов, та може ефективно виконувати своє функціональне призначення.

3. Підстави рішень про порушення справи та про відмову в порушенні справи перебувають у співвідношенні конкуренції в тому смислі, що, по-перше, їх наявність може бути встановлена за однією і тією ж заявою або повідомленням про злочин, по-друге, у такому випадку характер рішення визначає підстава до відмови в порушенні справи (домінуюча підстава рішення). Із гносеологічної точки зору обидві підстави перебувають на різних, так би мовити, рівнях знань про шукані факти, тому наявність однієї з них не може визначатися, виходячи із відсутності іншої.

Відсканировано за допомогою CamScanner

4. Кінцеві рамки дослідчого кримінального процесу (як і будь-якої іншої самостійної частини провадження) обумовлюються не фактом прийняття рішення, а приведенням його до виконання. Допоки слідчий чи інша уповноважена особа не вчинить всіх дій, передбачених законом як наслідок винесення того чи іншого рішення, кримінально-процесуальна діяльність та відповідні відносини не можна вважати завершеними.

5. Залежно від рівня спільності, тобто обсягу поняття, можна виділити родову, видову та індивідуальну належність заяв (на рівні окремого суб'єкта). Перша дозволяє встановити належність заяв прокурорам, слідчим різних відомств, органам дізнання, суддям. Це є «макрорівнем» належності, що не враховує територіальну та функціональну специфіку їх діяльності.

6. У тому випадку, коли вчинено два або більше злочинів, підслідних слідчим різних відомств, прокурор, який здійснює нагляд, визначає підслідність всіх цих злочинів. Доцільно поширити це правило і на дослідчий кримінальний процес.

7. Доцільно закріпити у законі правило про те, що у невідкладних випадках, детермінованих необхідністю упередження настання небажаних для судочинства наслідків (втрата доказів, доведення злочину до кінця тощо) орган досудового слідства, до якого надійшла заява (повідомлення) про злочин, порушує справу без направлення її за належністю. Цей висновок випливає із вимог ст. 97 КПК, яка зобов'язує приймати заяви та повідомлення про будь-який злочин. Після провадження невідкладних слідчих дій такі справи повинні бути передані за підслідністю через відповідного прокурора.

8. Прийняття рішення про відмову у порушенні кримінальної справи слід здійснювати із дотриманням правил підслідності, що обумовлені різновидом злочину, склад якого має місце в даному випадку (нереабілітуючі підстави), або у зв'язку із відсутністю якого приймається таке рішення (відсутність складу злочину), а також з урахуванням інших критеріїв, що визначають належність заяв або повідомлень про злочини (ознаки суб'єкту злочину тощо). У випадку, коли неможливо встановити вид злочину, з'ясування ознак якого є предметом дослідчого провадження (наприклад, у випадку відсутності суспільно небезпечного діяння), рішення приймає орган, до якого заява (повідомлення) надійшла.

Відсканировано за допомогою CamScanner

ВИСНОВКИ

1. Проведене дослідження дозволяє зробити низку теоретичних висновків, які відображають результати, що свідчать про досягнення мети дослідження та виконання всіх завдань, поставлених у вступі до цієї роботи. Метою сучасного дослідчого кримінального процесу є встановлення достатності підстав для провадження досудового розслідування. Його завдання випливають із загального призначення кримінального судочинства, тому їхній дуалізм, обумовлений співвідношенням публічного та особистого інтересу, впливає і на специфіку завдань, що є властивими окремому процесу. З урахуванням важливості вирішуваних ним завдань, радикальність підходу до реформування дослідчого процесу (шляхом ліквідації) не є виправданими з точки зору як особистих, так і суспільних інтересів у сучасний період. Головним, на що слід звертати увагу під час розробки нового законодавства, є формування розумного балансу між зазначеними інтересами шляхом впровадження нормальних умов ефективного виконання свого функціонального призначення правоохоронними органами, усунення невиправданих інформаційно-пізнавальних перешкод та реального забезпечення прав та інтересів громадян, залучених до кримінального судочинства.

2. Результат вирішення безпосередніх завдань дослідчого процесу відображається у процесуальному рішенні, до якого належить передбачений кримінально-процесуальним законом та виражений у визначеній ним формі індивідуальний правозастосовний акт, що містить владне волевиявлення органу чи посадової особи, наділених кримінально-процесуальною компетенцією, спрямоване на виконання завдань судочинства у зв'язку із необхідністю встановлення за інформацією про протиправне суспільно небезпечне діяння підстави до початку досудового розслідування.

Відсканована за допомогою CamScanner

3. Під час кримінально-процесуальної діяльності в дослідчому провадженні приймаються різні процесуальні рішення, які можуть бути систематизовані за певними загальними ознаками. Серед численних критеріїв найбільшою змістовністю володіє ступінь причетності процесуального рішення до реалізації основного функціонального призначення дослідчого кримінального процесу. У такому ракурсі рішення розподіляються на основні (порушення кримінальної справи, відмова в порушенні справи та направлення заяви або повідомлення за належністю) та неосновні. Останні рішення забезпечують прийняття рішень по суті заяви про злочин. До рішень, для яких характерним є субсидіарний характер прийняття, належать додаткові (похідні від основних) рішення, котрі приймаються з метою забезпечення завершеності відносин, що виникають у межах кримінального процесу, та результативності виконання завдань судочинства.

4. Практична ефективність прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу опосередкована виконанням ними загальних (правоохоронна; правозабезпечувальна; управлінсько-організуюча, гносеологічна), а також специфічних функцій (кримінально-правовий, процесуальний та кримінологічний аспект).

5. Заходи щодо попередження (припинення) злочину мають вживатися не одночасно із прийняттям основних рішень, а вчасно, у той момент дослідчого кримінального процесу, коли отримані достатні дані про продовження злочинної діяльності або про існування умов, що опосередковують можливість вчинення нового злочину.

6. Приведення рішення дослідчого процесу до виконання опосередковане реалізацією приписів, закладених у самому рішенні та вичерпним вчиненням процесуальних дій, що за законом випливають із факту його прийняття.

7. Прийняття процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу здійснюється державним органом або особою, призначеною у встановленому порядку на вказану в законі посаду, що наділені кримінально-процесуальною компетенцією, специфічною рисою якої є здійснення функції кримінального переслідування. Загальний процесуальний порядок їх прийняття складає ряд процесуальних умов та вимог, що опосередковують законність та обґрунтованість результа-

Відсканировано за допомогою CamScanner

ту: наявність приводу до початку кримінально-процесуальної діяльності, законної підстави, додержання строків та форми, встановлені законом. Форма постанови є притаманною основним процесуальним рішенням, у тому числі рішенню про направлення заяви або повідомлення про злочин за належністю. Додаткові рішення можуть бути викладені у структурі форми основних рішень або окремим документом (подання про усунення причин та умов, що сприяють злочину).

8. Пізнання у дослідчому кримінальному процесі спрямоване на ті самі сторони загального об'єкту, що визначені у ст.ст. 64 і 23 КПК, а також специфічні його властивості, пов'язані із перевіркою наявності процесуальних умов діяльності та прийняття відповідних процесуальних рішень. Поряд з цим специфіка функціонального призначення та пізнавальних засобів дослідчого кримінального процесу обумовлює кількісні та якісні особливості предмету здійснюваного тут доказування: у дослідчому кримінальному процесі реалізується початкова мета доказування, якщо здійснюється перехід пізнання до наступного етапу кримінального процесу, проміжна – якщо заява або повідомлення про злочин направляється за належністю, або кінцева – якщо дослідче провадження завершується прийняттям рішення, що опосередковує завершення процесу кримінально-процесуального пізнання (відмова в порушенні справи).

9. Структура предмету пізнання, здійснюваного у дослідчому кримінальному процесі, складається із основних (обов'язкові і факультативні) та додаткових (кримінологічні, адміністративно-правовий, трудовий) елементів, цілісність пізнання яких опосередковує можливість успішного виконання завдань окремого провадження та прийняття процесуальних рішень.

10. Безпосередньою причиною прийняття рішення є встановлений зібраними даними фактичний склад, що у правовому опосередкуванні набуває значення підстави певного рішення, специфіка елементів якої обумовлюється характером та призначенням рішення у загальній процесуальній системі. Підстава є комплексною, бо являє собою симбіоз фактичної (факти та інформаційні засоби їх встановлення) та правової сторін, що перебувають у стані органічного зв'язку та нерозривної єдності.

Відсканировано за допомогою CamScanner

11. Підстава процесуального рішення характеризується конкретністю, оскільки у гносеологічному аспекті характеризується точним знанням про реальні (одиничні) факти об'єктивної дійсності, які відповідно до закону потребують прийняття певного рішення. Для прийняття рішення слід встановити ці конкретні факти, а знання про них завжди мають бути істинним.

12. Рішення є результатом певного етапу достовірного пізнання об'єктивної дійсності та одночасно може виражати незавершеність знань, що обумовлена продовженням гносеологічної діяльності прокурора, слідчого та органу дізнання. Висновки на даному етапі ґрунтуються на індуктивних логічних операціях. Саме під таким кутом зору можна говорити про вірогідність встановлення об'єкту кримінально-процесуального пізнання.

13. В основі рішень, що не припиняють кримінально-процесуальне пізнання дійсності, перебуває знання, структуру якого утворюють неоднопорядкові елементи: 1) достовірно пізнані одиничні факти та їх сукупність, встановлені в межах предмету пізнання дослідчого кримінального процесу, на основі яких робиться висновок про 2) обставини ретроспективного об'єкту пізнання (та їх правову сутність), які підлягають всебічному, повному та об'єктивному дослідженню під час подальшого провадження (щодо існування та змісту кримінально-правового відношення).

14. Враховуючи, що вірогідне знання є засобом пізнання істини, яка встановлюється при поступово послідовному переході до знання достовірного, питання про істинність знань щодо обставин, що утворюють цілісну структуру предмету доказування наступних проваджень, у дослідчому кримінальному процесі не піднімається. Поряд з цим не виключається і їх достовірне та істинне встановлення вже у першій частині судочинства, що обумовлене своєрідністю конкретної процесуальної ситуації.

15. Факти в їхньому правовому та кримінологічному значенні, що входять до підстави процесуальних рішень, які виражають завершення процесуального пізнання, характеризуються вичерпним та всебічним, тобто достовірним, встановленням, тому і не потребують подальшого дослідження, а знання, що лежать в основі такого рішення, є адекватними об'єктивній дійсності, тобто є істинними.

16. Юридичну сторону підстави рішення про порушення справи складають ознаки злочину (суспільна небезпечність та

Відсканировано за допомогою CamScanner

протиправність), які встановлюються на основі ознак злочинного діяння, що знайшли своє відображення у складі конкретного злочину. При вирішенні питання про порушення кримінальної справи суб'єкт йде від усвідомлення протиправності діяння до його суспільної небезпечності. З метою констатації протиправності діяння мінімально слід встановити факти, що вказують на об'єкт та обов'язкові ознаки об'єктивної сторони якого-небудь конкретного злочинного діяння, що опосередковане зіставленням відомих фактів з ознаками, вказаними у диспозиції норми кримінального закону. Поряд з цим встановлення ознак, що характеризують інші елементи складу злочину (суб'єкт та суб'єктивна сторона) не виключається, а в деяких випадках – є умовою законного порушення кримінальної справи. Так, коли відома особа, яка вчинила діяння, зокрема, коли суб'єкт певного діяння є індивідуально визначеним, необхідним є встановлення фактів, що вказують на ознаки, які характеризують спеціального суб'єкта, та свідчать про винне вчинення діяння.

17. Кримінальна справа повинна завжди порушуватися за фактом вчинення злочину. Порушення справи щодо особи (у традиційно прийнятому розумінні), є її спеціальним випадком, коли на момент вирішення заяви або повідомлення про злочин встановлено достатні дані про вчинення діяння певною особою (з одночасним офіційним визнанням такої особи підозрюваною).

18. Підставу відмови в порушенні кримінальної справи утворюють достовірно встановлені обставини, що мають кримінально-правове та процесуальне значення і виключають провадження у справі. Положення ст. 99 КПК некоректно описує підставу до відмови в порушенні справи, оскільки з урахуванням її гносеологічної природи відсутність підстави прийняття рішення про порушення справи свідчить про відсутність у реальній дійсності злочину, тобто про достовірне встановлення однієї із обставин, які виключають провадження у справі.

19. Наявність підстави прийняття рішення про порушення справи не обумовлюється відсутністю обставин, що виключають провадження у справі. Підстави рішень про порушення справи та про відмову в порушенні справи перебувають у співвідношенні конкуренції, оскільки їх наявність може бути встановлена за однією і тією ж заявою або повідомленням про злочин, і в такому випадку характер рішення визначає підстава до

Відсканировано за допомогою CamScanner

відмови в порушенні справи (домінуюча підстава). З точки зору гносеологічної, обидві підстави перебувають на різних рівнях знань про шукані факти, тому наявність однієї з них не може визначатися виходячи із відсутності іншої.

20. Співвідношення гносеологічного аспекту прийняття рішення про порушення справи та про відмову в цьому, дозволяє дійти висновку про те, що у випадку, коли на момент завершення дослідчого кримінального процесу встановлено факти, які вірогідно вказують на вчинення злочину, однак достовірно не встановлено обставин, що виключають провадження в справі, правомірним слід вважати прийняття рішення про порушення кримінальної справи незалежно від ступеня такої вірогідності.

21. Прийняття рішення про відмову у порушенні кримінальної справи щодо спеціальної категорії осіб належить до компетенції тих органів (посадових осіб), які уповноважені порушувати кримінальні справи, що не виключає можливості делегування частини компетенції на перевірку та прийняття рішення підпорядкованій особі. Тим самим забезпечується «присутність» їх компетенції у прийнятті рішення іншими суб'єктами.

22. Відсутність приводу не є підставою до відмови в порушенні справи, оскільки унеможливлює прийняття будь-якого процесуального рішення дослідчого провадження.

23. Відсутність складу як підстава прийняття рішення про відмову у порушенні справи вказує і на відсутність події злочину, тому у п. 1 ст. 6 КПК доцільно передбачити лише ті ситуації, коли у ході процесуальної діяльності встановлено, що не вчинялася дія або бездіяльність, яка спричиняє (здатна спричинити) шкоду об'єктам кримінально-правової охорони, тобто суспільно небезпечне діяння.

24. У нинішній редакції ст. 6 КПК малозначність діяння та непричетність особи до вчинення злочину не охоплюються жодною із підстав для прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, тому ці випадки свідчать про те, певною особою суспільно небезпечне діяння не вчинено.

25. Враховуючи єдність правової природи причин та наслідків відмови держави від притягнення особи до кримінальної відповідальності, необхідність достовірного встановлення наявності кримінально-правового відношення та обов'язкового виконання вимог презумпції невинуватості, слід відмовитися від нормативно регламентованої можливості відмови в пору-

Відсканировано за допомогою CamScanner

шенні справи з нереабілітуючих підстав, у тому числі внаслідок недосягнення особою одинадцятирічного віку.

26. Коли під час дослідчого кримінального процесу встановлено, що суспільно небезпечне діяння скоєне особою, що не досягла 11-річного віку, не було в реальній дійсності, відмовляти у порушенні справи слід за реабілітуючими підставами. Встановлення наявності ознак злочину (за винятком віку) в таких випадках повинно мати своїм наслідком проведення досудового розслідування.

27.Законне та обґрунтоване прийняття рішення про направлення заяви або повідомлення за належністю опосередковане з'ясуванням поняття предмету відання прокурора, слідчого, органу дізнання та суду, яке за своїм обсягом є більш широким, ніж підслідність (підсудність) кримінальних справ. Визначення належності обумовлюється: 1) прямою вказівкою закону стосовно індивідуальності діянь, специфіки певних осіб чи особливостями деяких приводів до початку здійснення кримінально-процесуальної діяльності; 2) процесуально-правовою можливістю подальшого провадження у кримінальній справі, якщо остання буде порушена за ознаками відповідного злочину, що вбачаються у даному випадку.

28. Підстава рішення про направлення заяви або повідомлення за належністю ґрунтується на достатніх даних про ознаки злочину, за якими справа може бути порушена, та/або про суб'єкта, щодо якого розглядається питання про порушення, а також інших фактів, що обумовлюють належність заяви або повідомлення (функціональні та територіальні фактори). Це рішення має прийматися негайно після того, як такі дані встановлено.

29.Залежно від обсягу поняття, виділяються родова, видова та індивідуальна належність. Перша (макрорівень) дозволяє встановити належність заяв прокурорам, слідчим різних відомств, органам дізнання, суддям на основі знань про компетенцію щодо можливості провадження у тих чи інших кримінальних справах. Потреба виділення видової належності обумовлена відмінностями компетенції на рівні кожного із органів, які ведуть процес, виходячи із особливостей територіальної та функціональної (галузевої) специфіки їх предмету відання. Адекватне встановлення цих видів належності забезпечує правильне виявлення належності заяв чи повідомлень про злочин у реальному кримінальному процесі. Останнє забезпе-

Відсканована за допомогою CamScanner

чується алгоритмом, послідовно-поступальне виконання якого забезпечує досягнення практично значимого результату.

30. У випадку, коли належність з тих чи інших причин (наприклад, внаслідок не встановлення місця вчинення злочину) не може бути достовірно встановлена у дослідчому процесі, процесуальне рішення повинен скласти орган, який прийняв заяву про злочин, та/чи здійснює її перевірку. У невідкладних випадках, які детермінуються необхідністю упередження настання небажаних для судочинства наслідків (втрата доказів, доведення злочину до кінця тощо), орган досудового слідства, до якого надійшла заява (повідомлення) про злочин, порушує справу без направлення її за належністю.

31. Форма постанови не тільки відповідає владно-розпорядчій природі рішення про направлення за належністю та його функціональному призначенню, але і створює позитивні умови для відображення обґрунтування і для наступної його перевірки.

32. У дослідчому процесі вирішуються завдання, які обумовлюються результатами пізнання основного об'єкту пізнання. Їх задовільне вирішення ґрунтується на результатах пізнання вторинного (похідного) від основного об'єкту (кримінологічного, адміністративно-правового, процесуального, трудового), які відображаються у додаткових (похідних від основних) процесуальних рішеннях (про передачу заяви або повідомлення для застосування адміністративного чи дисциплінарного стягнення, а також вирішення питання про покладання на особу матеріальної відповідальності; про передачу заяви або повідомлення для застосування заходів впливу, не пов'язаних із застосуванням юридичної відповідальності; подання про усунення причин та умов, які сприяють злочину; повернення вилучених предметів і документів).

33. Прийняття цих рішень обумовлено об'єктивною потребою у вжитті загально-превентивних заходів підтримання правопорядку, специфічних кримінологічних заходів з усунення причин та умов, які сприяють вчиненню злочину, поновлення прав та законних інтересів громадян, порушених у дослідчому провадженні.

34. Додаткове рішення є юридичним фактом, що тягне за собою обов'язковість його розгляду компетентним суб'єктом, тому доцільно законодавчо встановити місячний строк на розгляд та повідомлення про його результати.

Відсканировано за допомогою CamScanner

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти та інші правові джерела

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах № ETS № 030 від 20.04.1959 (набула чинності в Україні 09.06.1998) // Офіційний вісник України. – 2004. - № 26 (16.07.2004). - Ст. 173.

3. Європейська конвенція про видачу правопорушників № ETS N 024 від 13.12.1957 р. (набула чинності в Україні – 09.06.1998 р.) // Офіційний вісник України. – 2004. - № 26 (16.07.2004). - Ст. 1734.

4. Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 07.10.2002 г. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2005. - № 6.

5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод // Офіційний вісник України. – 2006. - № 32 (23.08.2006). - Ст. 2371.

6. Рекомендация Комитета Министров Совета Европы о роли прокуратуры в системе уголовного правосудия (R (2000)19 [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://wcd.coe.int/wcd/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1465339&SecMode=1&DocId=1151344&Usage=2.

7. Модельный уголовно-процессуальный кодекс: разработан в соответствии с Постановлением Совета Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества независимых государств ото 14 февраля 1995 года № 4 «О Программном комитете и рабочих группах по созданию модельных уголовного и уголовно-процессуального кодексом для государств – участников СНГ» и одобрен Межпарламентской Ассамблеей 17 февраля 1996 г. – М., 1996. – 327 с.

Відсканована за допомогою CamScanner

8. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1997. - №№ 11-12. – 1040 с.

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. - Додаток до № 51. - Ст. 1122.

10. Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами / За відп. ред. В.В. Сташиса; Упоряд.: В.С. Ковальський, В.І. Тютюгін. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 720 с.

11. Кримінально-процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. Станом на 15 лютого 2011 року: (Відповідає офіц. тексту) – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 200 с.

12. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР (зі змінами та доповненнями оголош. до 1 жовтня 1929 р.). - Х.: Юридичне видавництво НКЮ УСРР, 1930. – 152 с.

13. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР (зі змінами та доповненнями, оголош. до 1944 р. – К., 1944. – 225 с.

14. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР (офіціальний текст зі змінами на 1 березня 1958 р та з додатками постатейно систематизованих матеріалів). – К.: Держ. вид-во політ. літ. УРСР, 1958. – 159 с.

15. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 38-39 (27.09.2002). - Ст. 288.

16. Закон УРСР «Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу УРСР» від 28 грудня 1960 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. - № 2. - Ст. 15.

17. Закон України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 21.06.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 34-35 (31.08.2001). - Ст. 187.

18. Закон України «Про адвокатуру» // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 9 (02.03.93). - Ст. 62.

19. Закон України «Про застосування амністії в Україні» від 01.10.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 48 (26.11.96). - Ст. 263 з наступними змінами і доповненнями.

20. Закон України «Про міліцію» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. - № 4 (22.01.91). - Ст. 20.

21. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 22 (02.06.92) . - Ст. 303.

Відсканировано за допомогою CamScanner

22.Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. - № 6 (07.02.95) . - Ст. 35.

23.Закон України «Про прокуратуру» // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 53 (31.12.91). - Ст. 793.

24.Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11.07.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 40 (04.10.2002). - Ст. 290.

25.Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. - № 55/1 (30.07.2010). - Ст. 1900.

26.Указ Президії Верховної Ради України «Про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР» від 18.01.1966 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1966. - № 4. - Ст. 15.

27.Проект Кримінально-процесуального кодексу України (реєстрац. № 1233 від 13.12.2007). [Електронний ресурс] / Режим доступу: rada.gov.ua (станом на 10.01.2012 р.).

28. Проект Кримінального-процесуального кодексу України, реєстраційний № 9700 від 13 січня 2012 року // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42312.

29. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=HK9900295.

30.Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13.12.1997 г. № 206-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.prg.kz/Document/Default.aspx?doc_id=30068313&sublink=0.

31.Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. Принят Государственной Думой 22 ноября 2001 г. Одобрен Советом Федерации 5 декабря 2001 г . Подписан президентом РФ 18 декабря 2001 г. // Российская газета. – 2001. – 22 декабря.

32.Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» // Урядовий кур'єр. – 2008. - 17.04.2008. - № 72.

Відсканировано за допомогою CamScanner

33. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30 січня 2003 року «У справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора)»// Вісник Конституційного Суду України. - 2003. - № 1.

34. Рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2009 від 30 вересня 2009 року «У справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу)»// Офіційний вісник України. - 2009. - № 79 (23.10.2009). - Ст. 2694.

35. Рішення Конституційного Суду України 1-15/99 від 27.10.1999 р. «У справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність)» // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. - № 5.

36. Постановление Конституционного Суда РФ от 14 января 2000 г. № 1-П «По делу о конституционности отдельных положений Уголовно-процессуального кодекса РСФСР, регулирующих полномочия суда по возбуждению уголовного дела, в связи с жалобой гражданки И.П. Смирновой и запросом Верховного Суда Российской Федерации»// Российская газета». - 02.02.2000. - № 23.

37. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 грудня 1985 року № 11 «Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ» // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2000. - № 12.

38. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» // Вісник Верховного Суду України. – 2007. - № 2.

39. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 02.07.2004 р. «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» // Вісник Верховного Суду України. – 2004. - № 8.

Відсканировано за допомогою CamScanner

40.Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04 червня 2010 року № 6 «Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи» // Вісник Верховного Суду України. – 2010. - № 7.

41.Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. - № 4 - С. 153-154.

42.Ухвала Верховного Суду України від 27.12.2002 р. //»Юридичний вісник України», N 1-2, 4-17 січня 2003 р.

43.Ухвала Верховного Суду України від 16.07.2009 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2009. - № 11.

44.Ухвала Верховного Суду України від 10.08.2010 р. // Закон і Бізнес. – 2011. - № 9.

45.Вказівка Генеральної прокуратури України № 100 від 16.11.2007 р. «Про забезпечення законності при прийнятті за матеріалами перевірок у порядку нагляду за додержанням і застосуванням законів рішень про порушення кримінальних справ та при подальшому провадженні у них досудового слідства» (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Генеральної прокуратури № 3 від 14.01.2011) // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.37107.0.

46.Наказ Генерального прокурора України № 1 від 19.09.2005 р. «Про організацію роботи й управління в органах прокуратури України» // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.12215.0.

47.Наказ Генерального прокурора України № 1/2 гн від 30 грудня 2010 року «Про особливості організації роботи прокуратур міст з районним поділом» // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.41854.0.

48.Наказ Генерального прокурора України № 3/2гн від 04.10.2011 р. «Про особливості організації діяльності органів прокуратури у сферах охорони навколишнього природного середовища та земельних відносин» // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=va3_2900-11.

49. Наказ Генерального прокурора України № 3/3 гн від 19.09.2005 р. «Про сферу та особливості діяльності органів прокуратури на транспорті» (Із змінами, внесеними згідно з Наказами Генеральної прокуратури № 1/2гн-1 від 18.03.2011

Відсканировано за допомогою CamScanner

№ від 04.10.2011) // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.12223.0.

50. Наказ Генерального прокурора України № 12гн від 04.04.2011 р. «Про особливості діяльності військових прокуратур» (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Генеральної прокуратури № 3/2/1гн від 04.10.2011) // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0012900-11.

51. Інструкція про єдиний облік злочинів, затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Державної податкової адміністрації, Державної митної служби, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства оборони, Державної судової адміністрації України 25 травня 2010 року № 21/135/281/240/499/354/367/159/69 та введена в дію з 1 липня 2010 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://document.ua/instrukcija-pro-edinii-oblik-zlochiniv-2010-srrsdoc-srh2010139436.html.

52. Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються, затверджена наказом МВС України № 400 від 14.04.2004 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-04.

53. Інструкція про порядок приймання, реєстрації, обліку та розгляду в підрозділах податкової міліції заяв, повідомлень та іншої інформації про злочин, затверджена наказом ДПА України 24.06.1998 № 304 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dissertacia.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=78:--304-i-24-06-98&catid=10:2010-07-19-15-24-19&Itemid=19.

54. Інструкція про порядок розгляду в Службі безпеки України звернень громадян та реєстрації, обліку заяві повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини, затверджена наказом СБУ № 44 від 27.01.2005 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0240-05.

55. Положення про підрозділи дізнання в органах внутрішніх справ України, Інструкція з організації взаємодії ді-

Відсканована за допомогою CamScanner

яльності підрозділів дізнання в органах внутрішніх справ України та їх взаємодії з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ у розкритті злочинів та розслідуванні кримінальних справ затверджені наказом МВС № 422 від 02.09.2008 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.31142.0.

Спеціальна література
(монографії, підручники та учбові посібники)

56. Адміністративне право України: підручник / Ю.П. Битяк, В.М, Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.

57. Алексеев Н.С. Очерк развития советского уголовного процесса / Н.С. Алексеев, В.Г. Даев, Л.Д. Кокорев. - Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1980. - 260 с.

58. Алексеев С.С. Общая теория права: Курс в 2-х томах. Т.2. / С.С. Алексеев. - М.: Юрид.лит., 1982. - 360 с.

59. Алексеев С.С. Проблемы теории права. – Т.2. / С.С. Алексеев. - Свердловск: Свердл. юрид. ит-т, 1973. – 399 с.

60. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – М.: Издательство БЕК, 1994. – 224 с.

61. Альперт С.А. Субъекты уголовного процесса / С.А. Альперт. - Харьков: НЮАУ, 1997. – 60 с.

62. Афанасьєв В.Г. Социальная информация и управление обществом / В.Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1975. – 368 с.

63. Белозеров Ю.Н. Возбуждение уголовного дела: уч.-практ. пособие / Ю.Н. Белозеров. - М., 1976. – 41 с.

64. Белозеров Ю.Н. Законность и обоснованность возбуждения уголовного дела органами внутренних дел: уч. пособие / Ю.Н. Белозеров, В.В. Рябоконь. – М.: МССШМ МВД СССР, 1988. – 49 с.

65. Белозеров Ю.Н. Проблемы обеспечения законности и обоснованности возбуждения уголовного дела: учебное пособие / Ю.Н. Белозеров, А.А. Чувилев. - М.: МВШ МВД СССР, 1973. - 126 с.

66. Белозеров Ю.Н. Обеспечение прав и законных интересов личности в стадии возбуждения уголовного дела: учебное пособие / Ю.Н. Белозеров, П.Г. Марцифин / МВД России, Гл. упр. кадров. - М.: УМЦ при ГУК МВД России, 1994. – 76 с.

Відсканована за допомогою CamScanner

67.Божьев В.П. Уголовно-процессуальные правоотношения / В.П. Божьев. - М.: Юрид. лит., 1975. – 176 с.

68.Бородин С.В. Разрешение вопроса о возбуждении уголовного дела / С.В.Бородин. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1970. – 116 с.

69.Бородин С.В. Рассмотрение и разрешение органами внутренних дел заявлений и сообщений о преступлениях / С.В.Бородин, В.И.Елесин, М.Н.Шавшин. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1971. - 50 с.

70.Бородин С.В. Советский уголовный процесс / С.В.Бородин, И.Д.Перлов. - М.: Госюриздат, 1969. – 386 с.

71.Вапнярчук В.В. Зразки кримінально-процесуальних документів: досудове провадження / В.В. Вапнярчук / За наук. ред. проф. Грошевого Ю.М. - Харків : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 464 с.

72.Вапнярчук В.В. Особливості процесуального становища особи, яка провадить дізнання / В.В. Вапнярчук. – Х.: „ТОРСІНГ", 2001. - 220 с.

73.Васильев Р.Ф. Акты управления / Р.Ф.Васильев. – М.: Политиздат, 1987. – 142 с.

74.Відповідальність за адміністративні правопорушення / Авт.-упоряд.: Е.Ф. Демський, О.С. Демський. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 416 с.

75.Гапанович Н.Н. Отказ в возбуждении уголовного дела / Н.Н. Гапанович. – Минск: Вышейшая школа, 1967. – 124 с.

76.Горбачов О.В. Процесуальні документи у кримінальному процесі: конспект лекцій / О.В.Горбачов, В.М.Хотенець. – Харків: Вид. Укр держ. юрид. акад., 1994. – 32 с.

77.Гошовський М.І. Потерпілий у кримінальному судочинстві України / М.І.Гошовський, О.П. Кучинська. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 189 с.

78.Григорьев В.Н. Правовые и организационные основы принятия решений в уголовном процессе (досудебные стадии): монография / В.Н. Григорьев, Г.А. Кузьмин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 136 с.

79.Грошевой Ю.М. Правові властивості вироку – акту правосуддя: навч. посібник / Ю.М.Грошевой. – Харків: УкрЮА, 1994. – 48 с.

80.Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве / Ю.М.Грошевой. – Харьков: Вища школа, 1975. – 144 с.

Відсканировано за допомогою CamScanner

81.Грошевой Ю.М. Профессиональное правосознание судьи и социалистическое правосудие / Ю.М.Грошевой. - Харьков: Вища школа, 1986 – 183 с.
82.Грошевой Ю.М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе / Ю.М.Грошевой. – Харьков: Вища школа, 1979. – 144 с.
83.Джига М.В. Провадження дізнання в Україні: навч.-практ. Посібник / М.В.Джига, О.В.Баулін, С.І.Лук'янець, С.М.Стахівський. – К.: Вид-во МВС України, 1999. – 155 с.
84.Дубинский А.Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы / А.Я. Дубинский. – Киев: Наукова думка, 1984. – 146 с.
85.Дубинский А.Я. Основания к прекращению уголовного дела в стадии предварительного расследования / А.Я. Дубинский. – Киев: КВШ МВД СССР, 1973. – 124 с.
86.Дубинский А.Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования: уч. пособие / А.Я. Дубинский. - Киев, 1975. – 132 с.
87.Емельянов С.В. Проблемы и метод принятия решений. Обзор / С.В.Емельянов, В.М.Озерной, О.И.Ларичев. - М., 1973. – 43 с.
88.Жогин Н.В. Возбуждение уголовного дела / Н.В.Жогин, Ф.Н.Фаткуллин. – М.: Юрид. лит., 1961. – 205 с.
89.Жогин Н.В. Предварительное следствие / Н.В.Жогин, Ф.Н.Фаткуллин. - М., 1965. – 367 с.
90.Зеленецкий В.С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе / В.С. Зеленецкий. – Харьков: Вища школа, 1979. – 145 с.
91.Зеленецкий В.С. Возбуждение уголовного дела / В.С. Зеленецкий. – Харьков: Изд-во «КримАрт», 1998. – 340 с.
92.Зеленецкий В.С. Общая теория борьбы с преступностью. Концептуальные основы / В.С. Зеленецкий. – Харьков: «Основа», 1994. – 321 с.
93.Зеленецкий В.С. Предупреждение преступлений следователем / В.С. Зеленецкий. – Харьков: Виша школа, 1975. – 172 с.
94.Зеленецкий В.С. Прокурорский надзор за исполнением закона о всестороннем, полном и объективном исследовании обстоятельств уголовного дела в стадии предварительного рас-

Відсканована за допомогою CamScanner

следования: учебное пособие / В.С. Зеленецкий. – Харьков., 1990. – 92 с.

95.Зеленецкий В.С. Прокурорский надзор за исполнением органами дознания и досудебного следствия законов при приеме, регистрации, проверке и разрешении заявлений и сообщений о преступлениях: монография / В.С. Зеленецкий. – Х.: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004. – 400 с.

96.Зеленецкий В.С. Функциональная структура прокурорской деятельности / В.С. Зеленецкий. – Харьков, 1978. – 39 с.

97.Зеленецкий В.С. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины. – Серия «Юридичний радник» / В.С. Зеленецкий, Н.В. Глинская – Харьков: «Страйд», 2006. – 336 с.

98.Зеленецкий В.С. Технология восстановления (реконструкции) утраченных уголовных дел / В.С.Зеленецкий, В.Ю.Кузьминова. – Харьков, 2002. – 320 с.

99.Зеленецкий В.С. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса / В.С.Зеленецкий, Н.В.Куркин. – Харьков: Издательство «КримАрт», 2000. – 404 с.

100. Зинатуллин З.З. Подследственность уголовных дел / З.З. Зинатуллин, М.С.Салахов, Л.Д.Чулюкин. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1986. – 103 с.

101. Карнеева Л.М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность / Л.М.Карнеева. – М.: Юрид.лит., 1971. – 132 с.

102. Карпец И.И. Уголовное право и этика: учебное пособие / И.И. Карпец. - М.: Просвещение, 1985. - 364 с.

103. Ковалёв М.И. Понятие и признаки преступления и их значение для квалификации преступления: учебное пособие / М.И.Ковалёв. – Свердловск., 1977. – 79 с.

104. Корнуков В.М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / В.М.Корнуков - Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1978. - 136 с.

105. Кодекс Украины об административных правонарушениях (научно-практический комментарий). - Х.: ООО «Одиссей», 2000. – 1008 с.

106. Коврига З.Ф. Уголовно-процессуальная ответственность / З.Ф.Коврига. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 192 с.

Відсканована за допомогою CamScanner

107. Ковтун Н.Н. Обеспечение неотвратимости уголовной ответственности при возбуждении уголовного дела: лекція / Н.Н.Ковтун. – Н. Новгород: НВШ МВД РФ, 1995. – 79 с.

108. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений / Ю.Козелецкий. - М.: «Прогресс», 1979.- 504 с.

109. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / Отв. ред В.И. Радченко; под ред. В.Т. Томина. – 3-е изд. перераб. и доп.- М.: «Юрайт», 1999. – 742 с.

110. Коновалова В.Е. Правовая психология / В.Е. Коновалова. – Харьков: Консум, 1997. – 160 с.

111. Копылова О.П. Проверка заявлений и сообщений о преступлениях: монография / О.П. Копылова. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. Ун-та, 2010. – 160 с.

112. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник для студентів юрид. вузів і фак. / За ред. проф. В.Ю. Шепітька. – Харків: Право, 1998. – 376 с.

113. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «ІнЮре», 2003. – 1196 с.

114. Кримінальний процес України: підручник / Є.Г. Коваленко, В.Т. Маляренко – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

115. Кримінальний процес України: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Ю.М. Грошевий, Т.М. Мірошниченко, Ю.М. Хоматов та ін.; За ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. - Харків: Право, 2000. – 496 с.

116. Кримінально-процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка – Вид. третє, перероблене та доповнене – К.: «Юрисконсульт», КНТ., 2006. – 890 с.

117. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н.Кудрявцев. - М.: Юристъ, 1999. – 304 с.

118. Курс советского уголовного процесса. Общая часть. / Под ред. А.Д. Бойкова и И.И. Карпеца. - М.: Юрид. лит., 1989. – 640 с.

119. Куцова Э.Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе / Э.Ф.Куцова. – М.: Юрид. лит., 1973. – 200 с.

120. Лазарев В.В. Применение советского права / В.В.Лазарев. - Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1972. – 200 с.

Відсканована за допомогою CamScanner

121. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А.М.Ларин. – М.: Юрид. лит., 1986. – 160 с.

122. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальна компетенція: монографія / Л.М.Лобойко - Д.: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – 2006. – 188 с.

123. Ломидзе А.Б. Прокурорский надзор за законностью и обоснованностью принимаемых следователем процессуальных решений: метод. пособие / А.Б.Ломидзе. - М.: Юрлитинформ, 2000. – 104 с.

124. Лупинская П.А. Законность и обоснованность решений в уголовном судопроизводстве / П.А. Лупинская. - М.: ВЮЗИ, 1972. – 86 с.

125. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве: Их виды, содержание и формы / / П.А. Лупинская. – М.: Юрид. лит., 1976. – 168 с.

126. Лютиков Н.Е. Возбуждение уголовных дел / Н.Е.Лютиков. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1968. – 142 с.

127. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія / В.Т.Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.

128. Манаев Ю.В. Законность и обоснованность процессуальных решений следователя / Ю.В. Манаев. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1977. - 92 с.

129. Манаев Ю.В. Процессуальные решения следователя: виды, гарантии законности и обоснованности, рекомендации по составлению / Ю.В. Манаев. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. – 99 с.

130. Манаев Ю.В. Составление процессуальных актов предварительного следствия: уч. пособие / Ю.В.Манаев, Л.М.Репкин – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1981. – 104 с.

131. Медведев Н.Н. Теоретические основы расследования: уч. пособие / Н.Н. Медведев. – Краснодар: Издательство Кубанского ун-та, 1977. – 103 с.

132. Митричев С.П. Методика расследования отдельных видов преступлений / С.П. Митричев. – М., ВЮЗИ МВД СССР, 1973. – 65 с.

133. Михайленко А.Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / А.Р.Михайленко. – Саратов: Изд-во Саратов ун-та, 1975. – 321 с.

Відсканировано за допомогою CamScanner

134. Михайленко О.Р. Складання процесуальних актів у кримінальних справах: навч. посіб. – 2-е вид., допов. / О.Р.Михайленко. - К.: Юрінком Інтер, 2000. – 256 с.

135. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М.М.Михеенко. – К.: Наукова думка, 1984. – 134 с.

136. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України: підручник / М.М.Михеєнко, В.Т.Нор, В.П.Шибіко. – К.: Либідь, 1992. – 427 с.

137. Михеєнко М.М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 р. / М.М.Михеєнко, В.П.Шибіко, А.Я.Дубинський / Відп. редактори В.Ф. Бойко, В.Г. Гончаренко. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 624 с.

138. Михеєнко М.М. Кримінально-процесуальне право / М.М.Михеєнко, В.В.Молдован, В.П.Шибіко. – К., 1997. – 350 с.

139. Мотовиловкер Я.О. Предпосылки советского уголовного процесса (общие вопросы): уч. пособие / Я.О. Мотовиловкер - Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, 1984. - 80 с.

140. Муратова Н.Г. Процессуальные акты органов предварительного расследования. Вопросы теории и практики / Н.Г.Муратова. - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1989.-120 с.

141. Мухин И.И. Объективная истина и некоторые вопросы оценки судебных доказательств при осуществлении правосудия / И.И.Мухин. – Л.: Изд-во Ленингр.ун-та, 1971. – 184 с.

142. Навасардьян В.Р. Право на защиту подозреваемого, обвиняемого и подсудимого в уголовном процессе / В.Р.Навасардьян. – Санкт-Петербург: Изд-во «Левша. Санкт-Петербург», 2000. – 165 с.

143. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / Под ред В.П. Божьева. – М.: Спарк, 1997. – 613 с.

144. Недбайло П.Е. Применение советских норм / П.Е.Недбайло. – М.: Госюриздат, 1960. – 511 с.

145. Николюк В.В. Истребование предметов и документов в стадии возбуждения уголовного дела: учебное пособие / В.В.Николюк, В.В.Кальницкий, В.Г.Шаламов. – Омск: Высшая школа милиции МВД СССР, 1990. – 76 с.

Відсканована за допомогою CamScanner

146. Нор В.Т. Прокурорський нагляд в Україні: курс лекцій / В.Т. Нор, Я.О. Бернський, І.І. Когутич та ін. / За ред. В.Т. Нора. – Львів: Тріада плюс, 2002. – 279 с.

147. Общая теория права и государства: учебник / Под ред. В.В. Лазарева. — 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Юристъ, 2001. - 520 с.

148. Общественные и личные интересы в уголовном судопроизводстве / О.Я.Баев, З.Ф.Коврига, Л.Д.Кокорев, Д.П.Котов и др. / Науч. ред.: Кокорев Л.Д. - Воронеж, 1984. - 159 с.

149. Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик. М.: Госюриздат, 1960. – 29 с.

150. Павлов Н.Е. Производство по заявлениям, сообщениям о преступлениях: учебное пособие / Н.Е.Павлов. – Волгоград, ВСШ МВД СССР, 1979. – 54 с.

151. Пашкевич П.А. Процессуальный закон и ефективность уголовного судопроизводства / П.А.Пашкевич. – М.: Юрид.лит., 1984. – 174 с.

152. Погорецький М.А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія. – Х.: Арсіс, 2002. – 157 с.

153. Прокурорський нагляд в Україні: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навчальних закладів / І.Є. Марочкін, П.М. Каркач, Ю.М. Грошевий та ін.; За ред. проф. І.Є. Марочкіна, П.М. Каркача. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2005. – 240 с.

154. Протасов В.Н. Основы общеправовой процессуальной теории / В.Н.Протасов. - М.: Юрид. лит, 1991. – 143 с.

155. Рахунов Р.Д. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / Р.Д.Рахунов. – М., 1954. – 88 с.

156. Ремнев В.И. Законность возбуждения уголовного дела. (рассмотрение заявлений и сообщений о преступлениях) / В.И.Ремнев, Л.А.Быков, Н.В.Маслов. – М., 1967. – 56 с.

157. Ротань В.Г. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / В.Г. Ротань, І.В. Зуб, Б.С. Стичинський. – 6-те вид., доп. і перероб. – К.: А.С.К., 2006. – 976 с.

158. Рыжаков А.П. Возбуждение и отказ в возбуждении уголовного дела. Уголовный процесс на практике / А.П. Рыжаков. – М., 1997. – 248 с.

Відсканована за допомогою CamScanner

159. Санталов А.И. Теоретические вопросы уголовной ответственности / А.И.Санталов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1982. – 97 с.

160. Сердюков П.П. Доказательства в стадии возбуждения уголовного дела / П.П.Сердюков. – Иркутск: Изд-во Иркутского гос. ун-та, 1981 . – 87 с.

161. Сибільова Н.В. Допустимість доказів у радянському кримінальному процесі / Н.В.Сибільова. – К.: НМК ВО, 1991. – 64 с.

162. Скакун О.Ф. Теория государства и права: ученик / О.Ф.Скакун. – Харьков: Консум; Ун-т внутр.дел., 2000. – 704 с.

163. Смирнов А.В. Модели уголовного процесса / А.В.Смирнов. – СПб.: Наука, изд-во «Альфа», 2000. – 224 с.

164. Смирнов А.В. Типология уголовного судопроизводства / А.В.Смирнов. - СПб.: Наука, изд-во «Альфа», 2000. - 325 с.

165. Советский уголовный процесс / Н.С. Алексеев, А.И. Бастрыкин, В.Г. Даев и др; Под ред Н.А. Алексеева, В.З. Лукашевича. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 472 с.

166. Советский уголовный процесс / Под ред . Д.С. Карева. – М.: Госюриздат, 1956. – 312 с.

167. Советский уголовный процесс / Под ред. С.П. Бекешко и Е.А. Матвиенко. Минск: Вышэйшая школа, 1979. – 492 с.

168. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности / Алексеева Л.Б., Ларин А.М., Строгович М.С.; Отв. ред.: Савицкий В.М. - М.: Наука, 1979. - 319 с.

169. Спиридонов Л.И. Социология уголовного права / Л.И.Спиридонов. – М.: Юрид. лит., 1986. – 240 с.

170. Справочник следователя. Выпуск второй (Практическая криминалистика: расследование отдельных видов преступлений). – М.: Юрид. лит., 1990. – 592 с.

171. Степанов В.В. Предварительная проверка первичных материалов о преступлениях / В.В.Степанов. – Саратов, 1972. – 142 с.

172. Стовба А.В. Обжалование в суде постановления о возбуждении уголовного дела: комментарии и судебная практика / А.В.Стовба. – Х.: Прапор, 2009. – 264 с.

173. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С.Строгович. - М.: Наука, 1968. – Т. 1. – 470 с.

174. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С.Строгович. - М.: Наука, 1970. – Т. 2. – 516 с.

Відсканована за допомогою CamScanner

175. Строгович М.С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе / М.С.Строгович. - М.: Изд-во АН СССР, 1955. – 384 с.

176. Строгович М.С. Учебник по уголовному процессу / М.С. Строгович. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. - 382 с.

177. Тарарухин С.А. Понятие и значение квалификации преступлений: уч. пособие / С.А.Тарарухин. – К.: НИИиРИО КВШ МВД СССР. – 1990. - 60 с.

178. Теория доказательств в советском уголовном процесс се / Отв. редактор Н.В. Жогин. – Изд. 2-е испр. и доп. - М.: «Юрид. лит»., 1973. – 734 с.

179. Тетерин Б.С. Возбуждение и расследование уголовных дел / Б.С.Тетерин, Е.З.Трошкин. – М.: Новый юрист, 1997. – 224 с.

180. Тиунова Л.Б. Системные связи правовой действительности / Л.Б.Тиунова. – СПб.; 1991. – 136 с.

181. Тихомиров Ю.А. Теория компетенции / Ю.А. Тихомиров. – М.: Издание г-на Тихомирова М.Ю, 2001. – 355 с.

182. Тихомиров Ю.А. Управленческое решение / Ю.А. Тихомиров. - М.: Наука, 1972.- 288 с.

183. Толочко А.Н. Судебный приговор и его мотивировка: учеб. пособие / А.Н.Толочко. – Киев: УМК ВО, 1991. – 88 с.

184. Тутишкін Н.П. Процесуальне положення і функції прокурора в стадії попереднього розслідування. – К.: ЮрінкомІнтер, 1996. – 192 с.

185. Уголовное право Украины. Общая часть: учебник для студентов юрид. вузов и фак. / М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Борисов и др.; Под ред. профессоров М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков: Право, 1998. – 400 с.

186. Уголовный процесс БССР / Под ред. С.П. Бекешко, Е.А. Матвиенко. – Минск: Вышэйшая школа, 1979. – 492 с.

187. Уголовный процесс / Под ред. Б.А. Викторова. – М.: Юрид.лит., 1970. – 487 с.

188. Уголовный процесс / Под ред. Н.С. Алексеева, В.З. Лукашевича, П.С. Элькинд. - М.: Юрид. лит., 1972. - 583 с.

189. Уголовный процесс: учебник для вузов / Под общ. ред. проф. П.А. Лупинской. – М.: Юристъ, 1995. – 544 с.

190. Уголовный процесс: учебник для вузов / Под ред. В.П. Божьева. – М.: Спарк, 1998. – 591 с.

Відсканована за допомогою CamScanner

191. Уголовно-процессуальные акты: учебное пособие / Л.Д. Кокорев, Д.П. Котов, З.Ф. Коврига и др. / Под ред. Л.Д. Кокорева. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1991. – 192 с.
192. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник. / Отв. ред. П.А. Лупинская. - М.: Юристъ, 2001. - 696 с.
193. Урсул А.Д. Информация. Методологические аспекты / А.Д.Урсул. - М.: Наука, 1971. – 293 с.
194. Филимонов В.Д. Криминологические основы уголовного права / В.Д.Филимонов; Ред.: Ременсон А.Л. - Томск: Изд-во Том. ун-та, 1981. - 213 с.
195. Химичева Г.П. Рассмотрение милицией заявлений и сообщений о преступлениях / Г.П.Химичева. - М.: Юридический институт МВД России, 1997. – 138 с.
196. Хропанюк В.Н. Теория государства и права: учебник для высших учебных заведений / В.Н.Хропанюк / Под редакцией проф. В.Г. Стрекозова – М.: Издательство «Интерстиль», «Омега-Л». 2008. – 384 с.
197. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс / М.А. Чельцов. – М.: Госюриздат, 1951. – 512 с.
198. Шейфер С.А. Следственные действия: система и процессуальная форма / С.А.Шейфер. – М.: Юрид.лит, 1981. – 128 с.
199. Шейфер С.А. Собирание доказательств в советском уголовном процессе: методологические и правовые проблемы / С.А.Шейфер. – Саратов: Изд-во Саратовского гос. ун-та, 1986. – 169 с.
200. Шимановский В.В. Законность и обоснованность возбуждения уголовного дела / В.В.Шимановский. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1987. – 47 с.
201. Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України / М.Є. Шумило. – Х.: РВФ «Арсіс, ЛТД», 2001. – 320 с.
202. Элькинд П.С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права / П.С.Элькинд. - М.: Юрид.лит., 1967. – 192 с.
203. Элькинд П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П.С.Элькинд. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – 143 с.
204. Энциклопедия уголовного права. Т.3. Понятие преступления. - СПб.: Издание профессора Малинина, 2005. – 519 с.

Відсканировано за допомогою CamScanner

205. Якимович Ю.К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства / Ю.К. Якимович . – Томск: Томск. гос. ун-т, 1991. – 138 с.

Статті, тези

206. Алексеев Н.С. Доказывание и его предмет в советском уголовном процессе / Н.С.Алексеев // Актуальные проблемы советского государства и права в период строительства коммунизма. - Л., 1967. - 520 с.

207. Бажанов М.И. Об истинности процессуальных актов в советском уголовном судопроизводстве // Проблемы социалистической законности на современном этапе развития советского государства. – Х., 1968. – С. 216-217.

208. Бажанов М.И. Понятие обоснованности процессуальных актов в советском уголовном судопроизводстве // Матер. научной конференции профессорско-преподавательского состава Харьковского юридического института (февраль 1968). – Х., 1968. – С. 149-151.

209. Бажанов С. Оправдана ли так называемая доследственная проверка // Законность. - 1995. - № 1. - С. 51-54.

210. Бородин С.В. Обстоятельства, исключающие производство по уголовному делу // Ученые записки ВНЮИ. - Вып. 13. – М., 1961. – С. 33-38.

211. Гельфанд И.А. О возбуждении уголовного дела / И.А.Гельфанд // Революционное право. -1937. - № 18-19. – С. 35-44.

212. Громов Н.А. Принципы уголовного процесса, их понятие и система / Н.А.Громов, В.В.Николайченко // Государство и право. – 1997. - № 7. - С. 33-40.

213. Грошевий Ю., Дідоренко Е., Розовський Б. Кримінально-процесуальні аспекти оперативно-розшукової діяльності /Ю. Грошевий // Право України. – 2003. - № 1. – С. 73-78.

214. Дроздов Г.В. Содержание и структура предварительного производства в советском уголовном процессе / Г.В. Дроздов // Правоведение. – 1990. - № 3. – С. 68-74.

215. Дубинський А. Щодо предмета доказування в радянському кримінальному процесі / А.Дубинський // Рад. право. – 1983. – № 1. – С. 57–61.

Відсканована за допомогою CamScanner

Республиканский междуведомственный научный сборник. - Киев: Вища шк. – 1981. - Вып. 42. - С. 100-107.

227. Зеленецкий В.С. Требования, предъявляемые к решению органов дознания, досудебного следствия, прокуратуры и суда о возбуждении уголовного дела / В.С. Зеленецкий // Весы Фемиды. – Крым, Симферополь. - 1999. - № 1(12). – С. 2-31.

228. Ільковець Л. Проблеми реформування досудового слідства. Пошук можливих шляхів вирішення / Л. Ільковець // Прокуратура. Людина. Держава. - 2004. - № 1. - С. 22-28.

229. Карнеева Л.М. Доказывание в советском уголовном процессе и основание процессуальных решений / Л.М. Карнеева // Сов. государство и право. - 1981. - № 10. - С. 85-90.

230. Карнеева Л.М. Доказывание при отказе в возбуждении уголовного дела / Л.М.Карнеева // Сов. государство и право. – 1975. - № 2.

231. Карнеева Л.М. Основания отказа в возбуждении уголовного дела / Л.М. Карнеева // Соц. законность. - 1977. - № 3.

232. Карнеева Л. Нужна ли стадия возбуждения уголовного дела / Л.Карнеева // Соц. законность. – 1990. - № 5. – С. 49-50.

233. Карнеева Л.М. Подозреваемый в советском уголовном процессе / Л.М. Карнеева // Соц. законность. - 1959. - № 4. - С. 35-36.

234. Кудинов Л.Д. О необходимости уточнения оснований возбуждения и условий приостановления уголовных дел / Л.Д.Кудинов // Процессуальные вопросы предварительного расследования на современном этапе. - Волгоград: Изд-во ВСШ МВД СССР, 1988. - С. 75-81.

235. Лобойко Л. Функціональне призначення диспозитивного методу кримінально-процесуального права / Л. Лобойко // Юридична Україна. – 2004. - № 12. - С. 63-68.

236. Лупинская П.А. Социальная и гносеологическая природа процессуальных решений / П.А.Лупинская // Сов. государство и право. – 1970. - № 3. - С.100-105.

237. Михайленко А.Р. О сущности и значении стадии советского уголовного процесса / А.Р.Михайленко // Вопросы уголовного процесса. – Саратов, 1977. – Вып. 1. – С. 110-120.

238. Михеенко М.М. Понятие и система принципов советского уголовного процесса / М.М.Михеенко // Проблемы правоведения. Республиканский межведомственный научный сборник. Выпуск 42, - Киев: Вища школа, 1981. – С. 89-100.

Відсканована за допомогою CamScanner

239. Руднев В. По закону возбудить уголовное дело вправе и помощник прокурора / В.Руднев // Рос. юстиция. - 1998. - № 6.

240. Смирнов А.В. Достаточность фактических оснований уголовно-процессуальных решений / А.В.Смирнов // Правоведение. – 1983. - № 5. - С. 80-86.

241. Соловьев А.Д. Объем исследования обстоятельств общественно опасного деяния в стадии возбуждения уголовного дела / А.Д.Соловьев // Охрана общественного порядка – основная задача ООП. – К., 1968. – С. 176-183.

242. Шумило М.Є. Закриття кримінальної справи за відсутності події злочину-підстава, що надає право на реабілітацію // Вісник Верховного Суду України. – 1999. - № 4 (14). - С. 46-48.

243. Якименко А.Н. О некоторых процессуальных вопросах, возникающих при рассмотрении дел в суде первой инстанции / А.Н.Якименко // Сов. государство и право. – 1986. - № 9.

Дисертації та автореферати дисертацій

244. Бажанов М.И. Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном судопроизводстве: дис... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / Бажанов Марк Игоревич. – Харьков, 1967. – 474 с.

245. Ветрова Г.Н. Уголовно-процессуальная ответственность: автореф. дис...канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности» / Г.Н. Ветрова. – М., 1981. – 14 с.

246. Гриненко А.В. Система принципов уголовного процесса и ее реализация на досудебных стадиях: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности» / А.В. Гриненко. – Воронеж, 2001. – 42 с.

247. Дєєв М.В. Достатність доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / М.В. Дєєв . – К., 2007. – 16 с.

248. Дроздов О.М. Джерела кримінально-процесуального права України : дис. ...канд. юрид. наук : спец.12.00.09 / Дроздов Олександр Михайлович. - Х., 2004 . – 232 с.

249. Дубинский А.Я. Прекращение уголовного дела в стадии дознания и предварительного следствия (по материа-

Відсканировано за допомогою CamScanner

лам органов МВД Украинской ССР) : автореф. дис ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности» / А.Я. Дубинский. - К., 1971. - 24 с.

250. Еремян А.В. Основания возбуждения уголовного дела : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Еремян Ара Владимирович; Всесоюзный юридический заочный ин-т. - М., 1990. - 25 с.

251. Еремян А.В. Основания возбуждения уголовного дела. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Еремян А.В. - М., 1989. - 214 с.

252. Кирій Л.М. Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за відмовою у порушенні кримінальної справи: автореф. дис. ... канд. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Л.М. Кирій . – К., 2007. – 15 с.

253. Коридзе Т.М. Современные задачи стадии возбуждения уголовного дела и средства их решения : дис. ... канд. юрид наук : спец. 12.00.09 / Коридзе Михаил Тенгизович. - Нижний Новгород, 2006. – 189 с.

254. Крючатов И.А. Правовая природа возбуждения уголовного дела в советском уголовном процессе: автореф. дис. ...канд.юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности» / Крючатов И.А. - Одесса, 1969. – 20 с.

255. Ксензов А.Н. Информационная обоснованность процессуальных решений следователя : дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.09.09 / Ксензов Анатолий Николаевич. – Санкт-Петербург, 2001. – 165 с.

256. Кузнецов Н.П. Доказывание в стадии возбуждения уголовного дела : дис. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Кузнецов Николай Павлович. – Х., 1980. – 219 с.

257. Лазарев В.А. Возбуждение уголовного дела как акт правового реагирования на преступные посягательства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». – Саратов, 2001. – 24 с.

258. Лобойко Л.Н. Актуальные проблемы доследственного уголовного процесса: дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 /

Відсканировано за допомогою CamScanner

Лобойко Леонид Николаевич. – Харьков: Ун-т внутренних дел МВД Украины, 1997. - 209 с.

259. Лукьянчиков Е.Д. Деятельность органов милиции по разрешению заявлений и сообщений о деяниях несовершеннолетних и производству неотложных следственных действий (Организационные и процессуальные вопросы) : дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Лукьянчиков Евгений Дмитриевич. – Киев, 1979. – 23 с.

260. Муравин А.Б. Проблемы мотивировки процессуальных решений следователя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности». - Харьков, 1987. – 24 с.

261. Муравьев К.В. Возбуждение уголовного дела в отношении лица: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Муравьев Кирилл Владимирович. – Омск, 2005. – 236 с.

262. Назаренко Р.І. Характеристика кримінально-процесуальних відносин на початковому етапі досудового провадження : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Р.І. Назаренко. – К., 2001 . – 19 с.

263. Овсянников Ю.В. Основания и мотивы принятия уголовно-процессуальных решений в стадии возбуждения уголовного дела : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Овсянников Юрий Васильевич. – Омск, 2001. – 220 с.

264. Пидюков П.П. Отказ в возбуждении уголовного дела по нереабилитирующим основаниям : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности» / П.П. Пидюков. – К., 1990. – 23 с.

265. Письменный Д.П. Отказ в возбуждении уголовного дела : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Письменный Дмитрий Петрович. – Х., 1980. – 209 с.

266. Прилуцький П.В. Проблема істини у кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / П.В. Прилуцький. – К, 2006. – 19 с.

267. Рахимов Ю.Р. Системный анализ процессуальных решений (методология уголовно-процессуального подхода) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный

Відсканировано за допомогою CamScanner

процесс; криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности» / Ю.Р. Рахимов. - Ташкент, 1989. – 21 с.

268. Руденко А.В. Переход от вероятности к достоверности в доказывании по уголовным делам : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / А.В. Руденко. - Краснодар, 2001, - 24 с.

269. Салахов М.С. Подследственость в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности» / М.С. Салахов. - Казань, 1972. – 15 с.

270. Смирнов А.В. Достаточные фактические основания уголовно-процессуальных решений (стадии возбуждения уголовного дела и предварительного расследования) : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности» / А.В. Смирнов. - Л., 1984. – 20 с.

271. Солтанович А.В. Право подозреваемого на защиту в уголовном процессе Республики Беларусь: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности» / А.В. Солтанович. - Минск, 1992. – 20 с.

272. Тюхтенев С.С. Акты предварительного расследования и основные к ним требования в советском уголовном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности» / С.С. Тюхтенев. – М., 1972. – 24 с.

273. Усков Р.Г. Теория и практика проверки законности повода и установления основания к возбуждению уголовного дела : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Усков Роман Геннадьевич. – М., 2000. – 231 с.

274. Фомін С.Б. Строки у кримінальному судочинстві: поняття, класифікація та функціональне призначення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / С.Б. Фомін. - Харків, 2002. – 21 с.

275. Черкова М.Ю. Зміна обвинувачення у кримінально-процесуальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / М.Ю. Черкова. – К., 2006. – 20 с.

Відсканована за допомогою CamScanner

276. Шумилин С.Ф. Законность и обоснованность судебных решений, принимаемых в стадии предания суду : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Шумилин Сергей Федорович. – Харьков, 1981. – 208 с.

277. Янович Ю.П. Проблемы совершенствования процессуального статуса подозреваемого и обвиняемого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Ю.П. Янович. - Х., 1992. - 25 с.

Словники, філософська та довідкова література

278. Афанасьев В.Г. Основы философских знаний: для слушателей школы основ марксизма-ленинизма / В.Г. Афанасьев - 14-е изд., доп. - М.: Мысль, 1987 г. – 398 с.

279. Вагин В.Н. Достоверный и правдоподобный вывод в интеллектуальных системах / В.Н.Вагин, Е.Ю.Головина, А.А.Загорянская, М.В.Фомина / Под ред. В.Н. Вагина, Д.А. Поспелова. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2004. – 704 с.

280. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун", 2007. – 1736 с.: іл.

281. Воднев В.Т. Математический словарь высшей школы: Общая часть / В.Т. Воднев, А.Ф. Наумович, Н.Ф. Наумович; Под ред. Ю.С. Богданова. – 2-е изд. – М., Изд-во МПИ, 1988. – 527 с.

282. Гегель Г. Философия права. Соч. / Г. Гегель. - М.-Л., 1934. Т. 7. – 527 с.

283. Данильян О.Г. Основи філософії: навч. посібник / О.Г.Данильян, В.М.Тараненко. – Харків: Право, 2003. – 352 с.

284. Жеребкин В.Е. Логика / В.Е.Жеребкин. - Харьков: Харьк.юрид.ин-т, 1968. – 128 с.

285. Ивакин А.А. Система методологии научного познания // Актуальні проблеми політики. Вип. 15. – Одеса: Юридична література, 2002. – С. 246 – 254.

286. Иванов Е.А. Логика: учебник / Е.А.Иванов. - М.: Изд-во БЕК, 1996. – 309 с.

287. Ивин А.А. Логика : уч. пособие / А.А.Ивин. Изд. 2-е. – М.: Знание, 1998. – 240 с.

Відсканована за допомогою CamScanner

288. Кондаков Н.И. Введение в логику / Н.И.Кондаков. - М.: Изд-во «Наука», 1967. – 468 с.
289. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И.Кондаков. – М.: Наука, 1975. – 720 с.
290. Коршунов А.М. Отражение, деятельность, познание / А.М.Коршунов. – М.: Политиздат, 1979. – 216 с.
291. Краткий словарь по философии. - 3-е изд., доработ. и доп. / Под ред. И.В. Блауберга, И.К. Пантина. М.: Политиздат, 1979. – 414 с.
292. Логика / Под. ред. Д.П. Горского и П.В. Таванца. - М.: Гос. изд-во полит. лит., 1956. – 280 с.
293. Маркс К. Сочинения / К.Маркс, Ф.Энгельс. – 2-е изд., - М.: Гос. изд-во полит. лит. - Т. 3, 1955. – 630 с.
294. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / С.И.Ожегов / Под ред. чл.-кор. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1986. – 797 с.
295. Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 619 с.
296. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. - К.: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1977. – 776 с.
297. Філософія: навч.посіб. / Л.В. Губернський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.; За ред. І.Ф. Надольного. – 3-тє вид., стер. – К.: Вікар, 2002. – 516 с.
298. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. - М.: Республика, 2001.– 719 с.
299. Шопенгауэр А. О четверояком корне закона достаточного основания. Мир как воля и представление. Т. 1. Критика кантовской философии: Пер. с нем. / Ин-т философии. – М.: Наука, 1993. 672. – (Памятники философской мысли).

Відсканировано за допомогою CamScanner

ДОДАТКИ

Додаток А

Рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства

Проект

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін та доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести до Кримінально-процесуального кодексу України такі зміни:

1) У статті 6:

у частині першій:

пункт 1 викласти в наступній редакції: «коли не вчинено суспільно небезпечного діяння»;

пункт 5 виключити;

доповнити пунктом 13 такого змісту:

«якщо за тим самим фактом є постанова про порушення кримінальної справи»

частину п'яту викласти в такій редакції:

«У разі наявності достатніх підстав вважати, що суспільно небезпечне діяння вчинено особою до виповнення віку, з якого законом передбачена кримінальна відповідальність, за ознаками злочину, які вбачаються у цьому факті, порушується кримінальна справа. Така справа вирішується у порядку, передбаченому статтею 7-3 цього Кодексу».

2) частину першу статті 43-1 доповнити пунктом 3 такого змісту:

«3) особа, щодо якої винесено постанову про визнання її підозрюваною у вчиненні злочину»;

Відсканировано за допомогою CamScanner

3) у статті 94:

назву викласти в наступній редакції:

«Стаття 94. Приводи до початку кримінально-процесуальної діяльності»

частину другу виключити

4) у статті 97:

частину першу статтю 97 після слів «їх віданню» доповнити словами «вжити всіх можливих заходів до запобігання, та припинення злочину, а також закріплення його слідів»

у частині третій перше речення виключити;

частину четверту викласти в такій редакції;

«У випадках, коли даних, що містяться в заяві чи повідомленні, а також у доданих до них матеріалах, недостатньо для прийняття рішення, передбаченого частиною другою цієї статті, прокурор, слідчий, орган дізнання повинен розпочати перевірку, яка здійснюється в строк не більше десяти днів. Перевірка провадиться шляхом відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб або витребування необхідних документів»;

5) у статті 98:

частину першу викласти в такій редакції:

«За наявності достатніх даних, які вказують на ознаки злочину, прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані винести вмотивовану постанову про порушення кримінальної справи, вказавши приводи до початку кримінально-процесуальної діяльності, підстави до порушення справи, пункт, частину статті кримінального закону, за ознаками якої порушується справа, а також дальше її спрямування»;

частину третю статті 98 викласти в такій редакції:

«Якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено достатні дані про вчинення злочину певною особою, одночасно слідчий приймає рішення про визнання цієї особи підозрюваною у вчиненні злочину, за ознаками якого справу порушено»;

частину четверту викласти в такій редакції:

«Справи, зазначені в частині першій статті 27 цього Кодексу, порушуються суддею. Отримавши заяву або повідомлення про такий злочин, прокурор, слідчий та орган дізнання направляють її до належного суду. У випадках, передбачених

Відсканировано за допомогою CamScanner

частиною третьою статті 27 цього Кодексу, справа порушується прокурором»;

6) статтю 99 викласти в такій редакції:

«У разі встановлення однієї із обставин, що згідно із цим Кодексом, виключають провадження у справі, прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя своєю мотивованою постановою відмовляють у порушенні кримінальної справи, копію якої надсилають заінтересованим особам. Відмова в порушенні справи з підстав, передбачених пунктом 2 частини першої статті 6 цього Кодексу допускається лише щодо конкретної особи.

У випадку, коли під час перевірки були вилучені предмети та документи, належні громадянами, підприємствам, установам чи організаціям, у постанові повинно міститися рішення про повернення законним власникам цих предметів та документів. Питання про речі, вилучені з обігу та які не мають ніякої цінності і не можуть бути використані, вирішуються за правилами, встановленими статтею 81 цього Кодексу.

Якщо матеріали перевірки містять дані про наявність у діянні особи адміністративного, дисциплінарного проступку чи іншого правопорушення, прокурор, слідчий, орган дізнання, суддя зобов'язані, відмовивши в порушенні кримінальної справи, надіслати копію постанови та відповідних матеріалів до органу, який уповноважений розглядати питання про притягнення особи до передбаченої законом відповідальності, або надіслати заяву або повідомлення на розгляд громадській організації, службі у справах дітей, трудовому колективу або власнику підприємства, установи, організації чи уповноваженому ним органу для вжиття відповідних заходів впливу.

Не пізніше як у місячний строк про результати розгляду матеріалів має бути повідомлено орган, яким вони надіслані»;

7) доповнити статтею 99-2 такого змісту:

«Стаття 99-2. Направлення заяви або повідомлення за належністю

Рішення за заявою або повідомленням про злочин приймається прокурором, слідчим, органом дізнання, суддею (судом) у межах компетенції, визначеної законом, зокрема, згідно з правилами підслідності та підсудності кримінальних справ. У випадку, коли буде встановлено, що вирішення прийнятої заяви або повідомлення про злочин відповідно до закону належить до відання іншого органу дізнання, слідчого, прокурора чи суду,

Відсканировано за допомогою CamScanner

така заява (повідомлення) направляється за належністю, про що прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя (суд), який її розглядає, виносять мотивовану постанову (ухвалу). Копія постанови разом із заявою (повідомленням) і відповідними матеріалами перевірки, якщо вона проводилася, невідкладно, але не пізніше доби надсилається належній особі чи органу. Про прийняте рішення у той же строк повідомляються заінтересовані особи.

Правила частини першої цієї статті не застосовуються у невідкладних випадках, обумовлених необхідністю вжиття заходів щодо попередження, припинення злочину чи закріплення його слідів, або коли неможливо встановити місце вчинення злочину. У цьому разі прокурор, слідчий, орган дізнання, у провадженні яких перебуває заява або повідомлення про злочин, приймають рішення про порушення кримінальної справи»;

7) частину сьому статті 112 після слів «під час розслідування» доповнити словами «або під час перевірки, що провадиться на підставах, передбачених частиною четвертою статті 97 цього Кодексу»;

8) частину другу статті 114-1 після слів «а також» доповнити словами «порушувати та відмовляти в порушенні кримінальних справ».

II. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Відсканировано за допомогою CamScanner

Додаток Б

зведені Результати анкетування працівників органів дізнання і досудового слідства

Всього опитано 200 осіб. Із них:

- працівники карного розшуку - 100 чол.
- дільничні інспектори - 100 чол.

1. Чи зустрічались у Вашій практиці випадки продовження за рішенням начальника органу дізнання строків прийняття рішень дослідчого кримінального процесу (перевірки заяв про злочини)?	
а) так	56 %
б) ні	44 %
2. Як Ви вважаєте, чи можуть покладатися в основу рішення про відмову у порушенні кримінальної справи такі аргументи (можете надати позитивну відповідь на одне або на декілька питань):	
а) відсутність бажання у потерпілого притягувати до відповідальності	22 %
б) «відкликання» заяви	36 %
в) не виявлення слідів проникнення	9 %
г) не доведення наявності у потерпілого значної суми коштів	56 %
3. Який із зазначених нижче порядків вирішення заяв про злочини, що мають розглядатися у порядку справ приватного обвинувачення, є доцільним при надходженні заяв про такий злочин до органів внутрішніх справ ?	
а) припинення дослідчого провадження у зв`язку із тим, що заява повинна розглядатися в порядку справ приватного обвинувачення з відповідним роз'ясненням заявникові	32 %
б) направлення за згодою прокурора заяви до відповідного суду, який або погодиться із таким рішенням, або поверне матеріали прокурору для організації слідства	68 %

Відсканована за допомогою CamScanner

4. Як Ви оформлюєте рішення про направлення заяви про злочин за належністю?	
а) постановою	0 %
б) супровідним листом	100 %

5. Чи заважає прокуророві оформлення рішення про направлення заяви про злочин за належністю супровідним листом у разі незаконності скасувати його?	
а) так	74 %
б) ні	26 %

6. Чи відображаєте Ви у необхідних випадках у рішенні про відмову у порушенні кримінальної справи додаткове рішення про притягнення до адміністративної відповідальності та складання протоколу про вчинення певною особою правопорушення?	
а) так	100 %
б) ні	0 %

7. Чи додаєте Ви до матеріалів про відмову у порушенні кримінальної справи документи про направлення складеного протоколу про адміністративне правопорушення до органу, який уповноважений його розглядати?	
а) так	0 %
б) ні	100 %

8. Чи додаєте Ви до матеріалів про відмову у порушенні кримінальної справи копію рішення, прийнятого за протоколом про адміністративне правопорушення?	
а) так	0 %
б) ні	100 %

9. Чи застосовуєте Ви під час перевірки заяв про злочини перевірні дії, що не передбачені чинним кримінально-процесуальним законом?	
а) так	87 %

Відсканована за допомогою CamScanner

б) ні	13 %
10. Якщо так, то які саме? (можете надати відповідь на одне або на декілька питань)	
а) залучення спеціалістів	30 %
б) проведення ревізій	22 %
в) проведення вентаризацій	62 %
г) здійснення судово-медичного дослідження	44 %
д) отримання довідкової інформації	67 %
е) інші	8 %
11. Чи відповідають потребам практики строки перевірки заяв про злочини, встановлені чинним кримінально-процесуальним законом?	
а) так	18 %
б) ні	76 %
в) не можу відповісти	6 %
12. Які, на Вашу думку, строки були би оптимальними для прийняття остаточного рішення дослідчого кримінального процесу?	
а) передбачені чинним законом (10 або 3 дні)	7 %
б) 15 днів	11 %
в) 15 днів з правом прокурора продовжувати їх до 1 місяця	34 %
г) 1 місяць	22 %
д) 1 місяць з правовм прокурора продовжувати їх до 6 місяців	26 %

Відсканована за допомогою CamScanner

Науково-практичний посібник

О.Д. Квашук

ПРОЦЕСУАЛЬНІ РІШЕННЯ ДОСЛІДЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Монографія

В авторській редакції

Комп'ютерна верстка: *О.Г. Кузьменка*

Підписано до друку 07.02.2012. Формат 60x84$^{1}/_{16}$.
Гарнітура шкільна. Друк різо. Папір офс.
Умовно-друк. арк. 17,0.
Зак. № 71.
Наклад 300 прим.
Ціна договірна.

Видавництво «Кроссроуд»
Свідоцтво про реєстрацію
ДК № 1882 від 27.07.2004 р.

Відсканована за допомогою CamScanner